

VƏSAİT

Sığınacaq, sərhəd və immiqrasiya məsələlərinə dair Avropa qanunvericiliyi üzrə vəsait

Aİ tərəfindən
maliyyələşdirilir

İOM • OIM
BMqT tərəfindən
həyata keçirilir

Al tərəfindən maliyyələşdirilir

IOM • OIM
BMqT tərəfindən həyata keçirilir

Sığınacaq, sərhəd və immiqrasiya məsələlərinə dair Avropa qanunvericiliyi üzrə vəsait

2014-cü il nəşri

1951-ci ildə yaradılmış Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT) miqrasiya sahəsində aparıcı hökumətlər arasındakı təşkilat olaraq 100-dən artıq ölkədə dövlət orqanları, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərir. BMqT miqrantlara və cəmiyyətlərə fayda verən miqrasiya prosesinin humanist və nizamlı şəkildə təşkili prinsipinə aid müvafiq öhdəliklərinə sadıqdır və miqrasiya sahəsində operativ şəkildə yaranan təhdidlərin aradan qaldırılması işində müvafiq köməyin göstərilməsi, miqrasiya məsələlərinin mənimsənilməsinin qabaqcıl şəkildə təşkili, miqrasiya prosesləri vasitəsilə sosial-iqtisadi inkişaf üçün lazımi şəraitin yaradılması, həmçinin miqrantların ləyaqət və rifahının təmin edilməsi istiqamətində beynəlxalq cəmiyyətdəki tərəfdaşları ilə birlikdə müvafiq fəaliyyətləri həyata keçirir.

Mətnin əslinin Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi və Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə aid olduğu “Sığınacaq, Sərhəd və İmmiqrasiya Məsələlərinə dair Avropa Qanunvericiliyi üzrə Vəsait” Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən və BMqT tərəfindən həyata keçirilən “Azərbaycanda Miqrasiya və Sərhəd İdarəçiliyi üzrə Potensialların Gücləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Vəsait heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir. BMqT “Sığınacaq, Sərhəd və İmmiqrasiya Məsələlərinə dair Avropa Qanunvericiliyi üzrə Vəsait”in Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı yarana biləcək hər hansı bir uyğunsuzluq üçün heç bir öhdəlik qəbul etmir. Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi və Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi “Sığınacaq, Sərhəd və İmmiqrasiya Məsələlərinə dair Avropa Qanunvericiliyi üzrə Vəsait”in Azərbaycan dilinə tərcüməsinə görə heç bir məsuliyyət daşımır. Vəsaitin ingilis dilindəki versiyası və onun Azərbaycan dilinə tərcüməsi arasında uyğunsuzluq yarandığı halda, ingilis dilindəki versiyası əsas götürüləcək.

Bu vəsaitin ingilis dilindəki əslinin əlyazması üzrə işlər 2013-cü ilin dekabr ayında tamamlanmışdır. İlk dəfə isə vəsait 2013-cü ilin iyun ayında dörd dildə dərc olunmuşdur. Vəsaitin hazırkı, ikinci nəşri 2013-cü ilin yayında dərc edilmiş Avropa İttifaqının sığınacaq məsələləri üzrə qanunvericiliyinə edilən dəyişiklikləri özündə əks etdirir. Vəsaitin növbəti yenilənmiş variantları ilə Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyinin <http://fra.europa.eu/en/theme/asylum-migration-borders> internet-səhifəsində və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin <http://www.echr.coe.int> internet-səhifəsinin “Publications” bölməsində tanış olmaq mümkün olacaqdır.

Vəsaitdə ifadə olunmuş fikirlər Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin üzərinə heç bir öhdəlik qoymur. Vəsaitdə seçilmiş bir sıra təfsirlərə və digər vəsaitlərə istinad olunur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi həmin nəşrlərin məzmununa və onların hansı formada təsdiq edilməsindən asılı olmayaraq əlavə olunmuş ədəbiyyat siyahısına daxil edilməsinə görə məsuliyyət daşımır. Bütün nəşrlərin siyahısı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə məxsus kitabxananın internet səhifələrində (<http://www.echr.coe.int>) verilir.

“Sığınacaq, Sərhəd və İmmiqrasiya Məsələlərinə dair Avropa Qanunvericiliyi üzrə Vəsait”in mətninə dair müəllif hüquqları Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyinə və Avropa Şurasına aiddir:

© Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi, 2014
Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2014

Naşir: BMqT-nin Azərbaycan Respublikasındakı Nümayəndəliyi
Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, AZ-1069, Yaşar Hüseynov küç. 18
Tel: +994 12 465 90 71/72
Faks: +994 12 465 90 73
E-poçt: iombaku@iom.int
Veb-səhifə: www.iom.int / www.iom.az

ISBN 978-92-9068-712-2

© iStock.com/jonathansloane (foto tərtibat-üzlük)

© Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT), 2016

Bütün hüquqlar qorunur. Bu nəşrin heç bir hissəsi nəşrin müvafiq razılığı olmadan yenidən dərc edilə, digər informasiya sistemlərində saxlanıla, istənilən formada və ya elektron, mexaniki, surətçixarma, yazma və ya digər vasitələrlə ötürülə bilməz.

ÖN SÖZ

2011-ci ilin mart ayında Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilk birgə layihənin nəticəsi olaraq ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı dərc etdirmişdir. Əldə olunmuş müsbət rəyləri əsas götürərək bu cür əməkdaşlığın həddindən artıq maraqlı doğuran və eyni şəkildə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin presedent hüququ, həmçinin Avropa İttifaqının müvafiq əsasnamələri və direktivləri üzrə müfəssəl bir bələdçinin mövcudluğuna ehtiyac duyulduğu başqa bir sahədə davam etdirilməsi barədə qərar qəbul olunmuşdur. Bu vəsait sığınacaq, sərhəd və immiqrasiya məsələləri ilə əlaqədar müvafiq Avropa standartları haqqında ümumi bir təsəvvür yaratmaq məqsədi daşıyır.

Vəsait vəkillər, hakimlər, prokurorlar, sərhədçilər, miqrasiya xidməti əməkdaşları, həmçinin bu vəsaitlə əhatə olunan hər bir sahəyə aid suallarla rastlaşan dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları və digər qurumların işçiləri üçün nəzərdə tutulur.

2009-cu ilin dekabr ayında Lissabon Sazişi qüvvəyə mindikdən sonra Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası tərəflər üzərinə hüquqi öhdəliklər qoyan bir sənəd səviyyəsinə yüksəlmişdir. Eyni zamanda, Lissabon Sazişi Avropa İttifaqının bu birliyə və Avropa Şurasına üzv olan bütün dövlətlər üzərinə hüquqi öhdəliklər qoyan Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulmasını da nəzərdə tutur. Sözügedən iki Avropa məhkəməsinin presedent hüququ və Avropa İttifaqının müvafiq əsasnamələri və direktivləri ilə inkişaf etdirilmiş ümumi prinsiplərin mənimsənilməsi işinin təkmilləşdirilməsi əlaqədar standartların müvafiq qaydada tətbiq edilməsi və bununla da fundamental hüquqlara milli səviyyədə hərtərəfli hörmətin təmin edilməsi üçün çox önəmlidir. Biz bu vəsaitin belə bir vacib vəzifənin dəstəklənməsinə xidmət edəcəyinə ümid edirik.

Erik Friberg

Avropa İnsan Hüquqları
Məhkəməsinin katibi

Morten Kyarum

Fundamental Hüquqlar üzrə
Avropa İttifaqı Agentliyinin
direktoru

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	5
İXTİSARLAR	9
VƏSAİTLƏ ÜMUMİ TANIŞLIQ	11
Avropa Şurası	14
Avropa İttifaqı	15
Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası	17
Avropa İttifaqının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulması məsələsi	18
1. ƏRAZİYƏ BURAXILMA VƏ MÜVAFIQ PROSEDURLARDAN İSTİFADƏ	21
Giriş	22
1.1. Şengen viza rejimi	23
1.2. İcazəsiz gəlmənin qarşısının alınması	24
1.3. Ölkə ərazisinə girişə qadağa və Şengen xəbərdarlıqları	25
1.4. Sərhəd yoxlamaları	27
1.5. Tranzit zonaları	27
1.6. Sığınacaq axtaranlar	28
1.7. Dəniz yolu ilə buraxılmama	29
1.8. Hüquqi müdafiə vasitələri	30
2. STATUS VƏ ƏLAQƏDAR SƏNƏDLƏR	32
Giriş	33
2.1. Sığınacaq axtaranlar	34
2.2. Qaçqın statusu verilmiş şəxslər və əlavə himayə ehtiyacı olan şəxslər	35
2.3. İnsan alveri və xüsusilə istismaredici əmək şəraitinin qurbanları	35
2.4. 39 sayılı Qaydanın müvəqqəti tədbirləri ilə əhatə olunan şəxslər	36
2.5. Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar	37
2.6. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar	39
2.7. Türkiyə vətəndaşları	40
2.8. Avropa İqtisadi Zonası və ya İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları	42
2.9. Vətəndaşlığı olmayan şəxslər və vətəndaşlığın və ya sənədlərin itirilməsi	42
3. SIĞINACAĞIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ ÇIXARILMANI QADAĞAN EDƏN HALLAR: ƏSAS MƏQAMLAR	45
Giriş	47
3.1. Sığınacaq hüququ və məcburi geri qaytarmamaq prinsipi	47
3.1.1. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən riskin xarakteri	49
3.1.2. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən riskin xarakteri	51
3.1.3. Riskin qiymətləndirilməsi	54
3.1.4. Himayənin kafiliyi	56
3.1.5. Ölkədaxili yerdəyişmə	58
3.1.6. Başqa bir ölkədə himayə	58
3.1.7. Beynəlxalq himayə statusunun ləğv edilməsi	60
3.1.8. Beynəlxalq himayə statusunun itirilməsi	61
3.2. Kollektiv çıxarılma	61
3.3. Digər insan hüquqları əsasında çıxarılmanı qadağan edən hallar	63
3.4. Çıxarılmadan yüksək dərəcəli müdafiəyə malik üçüncü ölkə vətəndaşları	64
3.4.1. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar	64
3.4.2. Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları	64
3.4.3. Türkiyə vətəndaşları	65
4. SIĞINACAQ VƏ GERİ QAYTARILMA İŞLƏRİNDƏ PROSEDUR TƏMİNATLARI VƏ HÜQUQİ DƏSTƏK	68
Giriş	69
4.1. Sığınacaq prosedurları	69
4.1.1. Müsahibə, yoxlama proseduru və ilkin qərar qəbul etmə	69
4.1.2. Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ	71
4.1.3. Avtomatik təxirə salma gücünə malik şikayətlər	73

4.1.4.	Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları	74
4.2.	Dublin prosedurları	75
4.3.	Sığınacaq axtaranların qəbul edilməsi şərtlərinə dair prosedurlar	77
4.4.	Geri qaytarılma prosedurları	78
4.5.	Sığınacaq və geri qaytarılma prosedurları ilə əlaqədar hüquqi yardım	79
4.5.1.	Sığınacaq prosedurları ilə əlaqədar hüquqi yardım	80
4.5.2.	Geri qaytarılma qərarları ilə əlaqədar hüquqi yardım	81
4.5.3.	Sığınacaq barədə qərarların məhkəmədə baxılması üçün hüquqi yardım	81
5.	ŞƏXSİ HƏYAT, AİLƏ HƏYATI VƏ NİKAH HÜQUQU	83
Giriş	84
5.1.	Nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququ	86
5.2.	Ailə münasibətlərinin tənzimlənməsi	87
5.3.	Ailənin yenidən birləşməsi	92
5.4.	Ailənin qorunması – ölkədən çıxarılmaya qarşı müdafiə	95
5.4.1.	Münasibətlərin pozulması	96
5.4.2.	Cinayət işi üzrə məhkumluq	96
6.	SAXLANILMA VƏ HƏRƏKƏT AZADLIĞININ MƏHDUDLAŞDIRILMASI	100
Giriş	102
6.1.	Azadlıqdan məhrum etmə, yoxsa hərəkət azadlığının məhdudlaşdırılması?	102
6.2.	Saxlanılmaya alternativlər	104
6.3.	Azadlıq hüququndan istisnaların müfəssəl siyahısı	105
6.3.1.	Ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq məqsədi ilə saxlanılma	107
6.3.2.	Deportasiyaya və ya ekstradisiyaya qədər saxlanılma	108
6.4.	Qanunla nəzərdə tutulanlar	109
6.5.	Zərurilik və mütənasiblik	110
6.6.	Özbaşınalıq/Əsassızlıq	111
6.6.1.	Vicdanlılıq	112
6.6.2.	Zəruri ehtiyatlılıq	112
6.6.3.	Çıxarılmanın real perspektivləri	113
6.6.4.	Saxlanılmanın maksimum müddəti	113
6.7.	Xüsusi ehtiyacları olan şəxslərin saxlanılması	114
6.8.	Prosedur təminatları	115
6.8.1.	Səbəblər barədə məlumat almaq hüququ	116
6.8.2.	Saxlanılma barədə qərardan məhkəməyə müraciət etmək hüququ	116
6.9.	Saxlanılma şəraiti və ya rejimi	118
6.10.	Qanunsuz saxlanılmaya görə kompensasiya	119
7.	MƏCBURİ GERİ QAYTARILMA VƏ ÇIXARILMA	121
Giriş	121
7.1.	Çıxarılmanın təhlükəsiz, ləyaqətli və humanist şəkildə həyata keçirilməsi	122
7.2.	Məxfilik	123
7.3.	Məhdudlaşdırıcı tədbirlər nəticəsində vurulan ciddi zərər	123
7.4.	Araşdırmalar	125
8.	İQTİSADI VƏ SOSIAL HÜQUQLAR	127
Giriş	128
8.1.	Əsas hüquq mənbələri	129
8.2.	İqtisadi hüquqlar	131
8.2.1.	Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri	132
8.2.2.	Ezam olunmuş işçilər	133
8.2.3.	Mavi Kart sahibləri, elmi işçilər və tələbələr	133
8.2.4.	Türkiyə vətəndaşları	134
8.2.5.	Uzunmüddətli yaşayış icazəsi və Ailənin yenidən birləşməsi Direktivindən faydalanan şəxslər	135
8.2.6.	Əlaqələndirmə və əməkdaşlıq sazişləri bağlamış digər ölkələrin vətəndaşları	135
8.2.7.	Sığınacaq axtaranlar və qaçqınlar	137
8.2.8.	Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar	137

8.3.	Təhsil hüququ	138
8.4.	Yaşayış yeri hüququ	140
8.5.	Sağlamlığın qorunması hüququ	143
8.6.	Sosial təminat və yardım hüququ	146
9.	XÜSUSİ EHTİYAQLARI OLAN ŞƏXSLƏR	151
	Giriş	152
9.1.	Müşayiət olunmayan azyaşlılar	152
9.1.1.	Qəbul və rəftar	153
9.1.2.	Yaşın müəyyən edilməsi	154
9.2.	İnsan alveri qurbanları	155
9.3.	Əlilliyi olan şəxslər	156
9.4.	İşgəncə və zorakılığın digər ağır formalarından zərər çəkmiş şəxslər	157
	ƏLAVƏ ƏDƏBİYYAT	159
	ONLAYN MƏNBƏLƏR	163
	PRESEDENTLƏRİN SİYAHISI	164
	AVROPA MƏHKƏMƏLƏRİNİN PRESEDENTLƏRİNİ NECƏ TAPMAQ OLAR	173
	AVROPA İTTİFAQININ HÜQUQİ SƏNƏDLƏRİ VƏ SEÇMƏ SAZIŞLARI	176
	ƏLAVƏ 1. VƏSAİTDƏ QEYD OLUNMUŞ AVROPA İTTİFAQI ƏSASNAMƏLƏRİNİN VƏ DİREKTİVLƏRİNİN TƏTBİQİ DƏRƏCƏSİ	183
	ƏLAVƏ 2. AVROPA ŞURASININ SEÇMƏ HÜQUQİ SƏNƏDLƏRİNİN TƏTBİQİ DƏRƏCƏSİ	188
	ƏLAVƏ 3. AVROPA SOSIAL XARTİYASI MADDƏLƏRİNİN QƏBUL OLUNMA DƏRƏCƏSİ	190
	ƏLAVƏ 4. BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ SEÇMƏ KONVENSIYALARININ QƏBUL OLUNMA DƏRƏCƏSİ	193
	ƏLAVƏ 5. ÖLKƏLƏRİN QISALDILMIŞ ADLARI	195

İXTİSARLAR

AATA	Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası
AƏM	Avropa Ədalət Məhkəməsi (2009-cu ilin dekabr ayından etibarən Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi)
Aİ	Avropa İttifaqı
AİB	Avropa İqtisadi Birliyi
AİƏM	Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi (2009-cu ilin dekabr ayınadək Avropa Ədalət Məhkəməsi)
AİHK	"İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiya və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
AİFM	"Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilə
AİM	Avropa İttifaqı Müqaviləsi
ASX	Avropa Sosial Xartiyası
AŞ	Avropa Şurası
AŞPA	Avropa Şurası Parlament Assambleyası
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BMTQAK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınların işləri üzrə Ali Komissarlığı
BMTİQK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və yacəza əleyhinə" Konvensiyası
İQAAK	İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsi
ASDO	Avropanın Sığınacaqlara Dəstək Ofisi
SHAK	Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi
AİZ	Avropa İqtisadi Zonası
AİZ vətəndaşları	Avropa İttifaqına üzv olan 28 dövlətdən birinin, İslandiyanın, Lixtenşteynin və Norveçin vətəndaşları
BMTƏHK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyası
Aİ FHA	Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi

Frontex	Avropa İttifaqı Üzv Dövlətlərinin Xarici Sərhədlərində Əməliyyat Əməkdaşlığının İdarə olunması üzrə Avropa Agentliyi (Avropa İttifaqının Sərhəd Təhlükəsizliyi Agentliyi)
MSHBP	"Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt
İSMHBP	"İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt
ÇSMQ	Çevik Sərhəd Müdaxilə Qrupları
DAXİK	"Dənizdə axtarış və xilasetmə işləri haqqında" Konvensiya
DİHMBP	"Dənizdə insan həyatının mühafizəsinə dair" Beynəlxalq Konvensiya
ŞİS	Şengen İnformasiya Sistemi
BMTKMAM	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Kosovodakı Müvəqqəti Administrasiya Missiyası
BMTYDAF	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yaxın Şərqdə Fələstin Qaçqınları üçün Yardım və Dəstək Agentliyi
BMTUHK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyası

VƏSAİTLƏ ÜMUMİ TANIŞLIQ

Bu vəsait Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası kontekstində sığınacaq, sərhəd idarəçiliyi və immiqrasiya məsələləri ilə əlaqədar tətbiq edilən qanunların icmalını təqdim edir. Burada adətən Avropa İttifaqında üçüncü ölkə vətəndaşları kimi qəbul olunan əcnəbilərin vəziyyəti nəzərdən keçirilir, baxmayaraq ki, sözügedən Konvensiyada bu cür fərqləndirmə münasib hesab edilmir.

Vəsaitdə Avropa İttifaqı vətəndaşlarının və ya Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının ərazisinə sərbəst gəlmək və bu ərazidə sərbəst hərəkət etmək hüququna malik İspaniya, Lixtenşteyn, Norveç və İsveçrə vətəndaşlarının hüquqlarından bəhs edilmir. Yalnız zərurət yarandıqda üçüncü ölkə vətəndaşları olan ailə üzvlərinin vəziyyətini izah etmək üçün əvvəlki cümlədə qeyd olunmuş vətəndaşlardan ibarət kateqoriyalara istinad ediləcək.

Bununla belə, Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətləri ilə əlaqələrdən və ya xüsusi himayə ehtiyacının olub-olmamasından asılı olaraq müxtəlif hüquqlara malik üçüncü ölkə vətəndaşlarının 20 fərqli kateqoriyası mövcuddur. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi onlardan bəziləri, məsələn, sığınacaq axtaranlar üçün müfəssəl qaydalar nəzərdə tutduğu bir halda digərləri, məsələn, tələbələr üçün yalnız bəzi aspektləri tənzimləyərək digər hüquqların təmin edilməsi məsələsini Avropa İttifaqına üzv olan müvafiq dövlətin ixtiyarına verir. Ümumilikdə götürəndə Avropa İttifaqı ərazisində yaşamaq icazəsi əldə etmiş üçüncü ölkə vətəndaşları burada müvəqqəti olanlarla müqayisədə daha müfəssəl hüquqlara malikdirlər. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət müxtəlif kateqoriyaların geniş xülasəsi Cədvəl 1-də təqdim olunur.

Vəsait sığınacaq, sərhəd və miqrasiya hüququ sahəsində ixtisaslaşmamış praktiki işçilərə köməklik göstərməklə yanaşı, vəkillər, hakimlər, prokurorlar, sərhədçilər, miqrasiya xidməti əməkdaşlarının, həmçinin bu mövzulara aid suallarla rastlaşan dövlət orqanlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər qurumların işçiləri üçün nəzərdə tutulur. Vəsait sözügedən tematik sahələrlə əlaqədar Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına ilk istinad mənbəyi rolunu oynayaraq hər bir müvafiq məsələnin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həmçinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına, Avropa Sosial Xartiyasına və Avropa Şurasının aidiyyəti sənədlərinə əsasən necə tənzimləndiyini izah edir. Hər bir fəsildə ilk olaraq Avropanın iki ayrı hüquq sisteminə əsasən tətbiq edilən qanun normalarının ümumiləşdirilmiş cədvəli təqdim olunur. Sonra müvafiq fəsildə nəzərdən keçirilən mövzu ilə əlaqədar tətbiq edilə biləcək həmin Avropa sistemlərinin müvafiq qanunları bir-birinin ardınca verilir. Bu, oxucuya iki hüquq sisteminin hansı məqamda üst-üstə düşdüyünü və harada fərqləndiyini görmək imkanı verir.

Avropa İttifaqına üzv olmayan, lakin Avropa Şurasının üzvü olan və bununla da Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tərəflərindən olan dövlətlərin praktiki işçiləri birbaşa həmin Konvensiyaya aid bölmələri nəzərdən keçirərək öz ölkələrinə aidiyyəti olan informasiya ilə tanış ola bilərlər. Avropa İttifaqının üzv dövlətləri sözügedən iki sistemdən irəli gələn öhdəlikləri öz üzərinə götürdüklərindən bu dövlətlərin praktiki işçiləri bölmələrin ikisindən də istifadə etməli olacaqlar. Hər hansı bir konkret məsələ ilə əlaqədar daha ətraflı informasiyaya ehtiyacı olan şəxslər daha da ixtisaslaşdırılmış materiallarla tanış olmaq üçün vəsaitin "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində verilən ədəbiyyat siyahısına baxa bilərlər.

Vəsaitdə nəzərdən keçirilən hər mövzu ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının müddəaları Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində baxılmış seçmə işlərə qısa istinadlar etməklə təqdim olunur. Bu işlər mövcud miqrasiya məsələləri ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış çoxsaylı qəraradlar və qərarlar sırasından seçilmişdi.

2009-cu ilədək Avropa Ədalət Məhkəməsi adlandırılan Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin presedent hüququnda təfsir olunduğu kimi, Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə tətbiq edilmiş qanunvericilik tədbirlərində, əlaqədar müqavilələrin müvafiq müddəalarında və konkret olaraq Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasında rast gəlinir.

Bu vəsaitdə təsvir olunan və ya istinad edilən presedent hüququ həm Avropa İnsan Hüquqları, həm də Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəmələrinin presedent hüququnun vacib hissələrinə aid nümunələri özündə əks etdirir.

Vəsaitin sonunda verilmiş təlimatlar oxucuya konkret presedenti onlayn rejimində tapmaq üçün köməklik göstərmək məqsədi daşıyır.

Avropa İttifaqının sığınacaq, sərhəd idarəçiliyi və immiqrasiya sahəsinə aid qanunvericiliyinin müxtəlif elementləri ilə bağlı İttifaqın heç də bütün dövlətləri öz üzərinə müvafiq öhdəliklər götürməyib. Vəsaitdə istinad edilmiş Avropa İttifaqı əsasnamələrinin və direktivlərinin tətbiqi dərəcəsinə aid Əlavə 1-də hansı dövlətlərin hansı normalarla əlaqədar öhdəliklərin götürüb-götürməməsi ümumiləşdirilmiş formada təqdim olunur. Bu Əlavədən görüldüyü kimi, əksər hallarda Danimarka, İrlandiya və Birləşmiş Krallıq vəsaitdə sadalanan hüquqi sənədlərin icrasından kənar qalırlar. Eyni zamanda, Avropa İttifaqının sərhəd məsələləri ilə bağlı bir çox hüquqi sənədi, o cümlədən, Şengen qanunvericiliyi, başqa sözlə, Avropa İttifaqının bu sahədə qəbul etdiyi bütün qanunları və bir sıra digər hüquqi sənədləri İttifaqa üzv olmayan bəzi dövlətlərə, daha dəqiq desək İslandiya, Lixtenşteyn, Norveç və İsveçrəyə də şamil olunur.

Avropa Şurasına üzv olan bütün dövlətlər Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulsalar da, onların heç də hamısı bu Konvensiyanın Protokollarını ratifikasiya etməyib və ya onlara qoşulmayıb və yaxud Avropa Şurasının vəsaitdə qeyd olunan digər konvensiyalarına tərəfdar deyillər. Bununla əlaqədar olaraq Əlavə 2 Avropa Şurasının seçmə hüquqi sənədlərinin, o cümlədən, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tətbiqi dərəcəsinin bir xülasəsini özündə əks etdirir.

Avropa Sosial Xartiyasına üzv olan dövlətlər arasında da əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur. Avropa Sosial Xartiya sistemində qoşulan dövlətlərə bu və ya digər maddə ilə əlaqədar konkret minimum tələblər irəli sürməklə öz üzərinə müvafiq öhdəliklər götürüb-götürməmək barədə qərar qəbul etmək icazəsi verilir. Əlavə 3 Avropa Sosial Xartiyasının müddələrinin qəbul olunma dərəcəsinin bir xülasəsini təqdim edir.

Vəsait insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüququ və ya qaçqın hüququnu yalnız Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında və ya Avropa İttifaqı qanunvericiliyində birmənalı şəkildə əks olunmuş dərəcədə nəzərdən keçirir. Burada "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 78-ci maddəsində "Qaçqınların statusu haqqında" 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına birmənalı şəkildə istinad olunduğunu misal kimi göstərmək olar. Əlbəttə ki, Avropa dövlətləri tərəfdar çıxdıqları bütün müqavilələr üzrə öz üzərilərinə götürdükləri öhdəliklərə sadıq qalmaqdadırlar. Bu kontekstdə tətbiq edilən beynəlxalq hüquq sənədləri Əlavə 4-də sadalanır.

Bu vəsait Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş iki hüquq sisteminin rolunu qısa şəkildə izah edən giriş hissəsindən və aşağıda verilmiş məsələləri nəzərdən keçirən doqquz fəsildən ibarətdir:

- Əraziyə buraxılma və müvafiq prosedurlardan istifadə;
- Status və əlaqədar sənədlər;
- Sığınacağın müəyyənləşdirilməsi və çıxarılmanı qadağan edən hallar: əsas məsələlər;
- Sığınacaq və geri qaytarılma işlərində prosedur təminatları və hüquqi dəstək;
- Şəxsi həyat, ailə həyatı və nikah hüququ;
- Saxlanılma və hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması;
- Məcburi geri qaytarılma və çıxarılma məsələləri;
- İqtisadi və sosial hüquqlar;
- Xüsusi ehtiyacları olan şəxslər.

Hər fəsil digər mövzulara və fəsillərə çarpaz istinadlar etməklə konkret bir mövzunu əhatə edərək tətbiq edilən hər bir hüquqi çərçivənin hərtərəfli mənimsənilməsi üçün şərait yaradır. Hər fəslin sonunda müvafiq əsas məqamlar təqdim olunur.

Vəsaitin elektron versiyası sözügedən iki Avropa məhkəməsinin presedentlərinə və Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə hiperəlaqələri özündə əks etdirir. Avropa İttifaqının qanun mənbələrinə hiperistinadlar oxucunu Avropa qanunlarından ibarət siyahılarla tanış edir ki, o müvafiq işi və ya qanunvericilik aktını Avropa İttifaqının istənilən rəsmi dilində nəzərdən keçirə bilər.

Cədvəl 1. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən üçüncü ölkə vətəndaşlarının kateqoriyaları

Avropa İttifaqının hərəkət etmək azadlığına dair normalarından irəli gələn hüquqlara malik şəxslər	Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin vətəndaşlarının ailə üzvləri
Beynəlxalq sazişlərdən irəli gələn hüquqlara malik şəxslər	Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri
	Türkiyə vətəndaşları və onların ailə üzvləri
	Avropa İttifaqı ilə ikitərəfli və ya çoxtərəfli sazişlər bağlamış ölkələrin (100-dən çox ölkənin) vətəndaşları
Qısa və uzunmüddətli immiqrantlar	Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri
	Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar
	Mavi Kart sahibləri və onların ailə üzvləri
	Ezam olunmuş işçilər
	Elmi işçilər
	Tələbələr
	<i>Mövsümi işçilər</i>
	<i>Şirkət daxilində ezam olunmuş işçilər</i>
Himayə ehtiyacı olan şəxslər	Sığınacaq axtaranlar
	Əlavə himayədən faydalanan şəxslər
	Müvəqqəti himayədən faydalanan şəxslər
	Qaçqınlar
	İnsan alveri qurbanları
Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar	Avropa İttifaqı ərazisində qeyri-qanuni qalan üçüncü ölkə vətəndaşları
	Avropa İttifaqı ərazisində qeyri-qanuni qalan və çıxarılmalı təxirə salınmış üçüncü ölkə vətəndaşları

Qeyd: 2013-cü ilin dekabr ayı üçün Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən barələrində yekun qərar çıxarılmamış kateqoriyalar cədvəldə kursivlə verilir.

Mənbə: Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi, 2013-cü il.

GİRİŞ

Vəsaitin "Giriş" hissəsində miqrasiya proseslərini tənzimləyən iki Avropa hüquq sisteminin rolu qısa şəkildə izah olunacaq.

Avropa Şurasının hüquq sistemində edilən bütün istinadlar fəsil 8-də təqdim olunan Avropa Sosial Xartiyasını çıxmaq şərti ilə ilk növbədə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən inkişaf etdirilmiş presedent hüququ ilə əlaqədardır. Bu hissədə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi əsasən müvafiq əsasnamələr və direktivlər, həmçinin Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası vasitəsi ilə təqdim olunur.

Avropa Şurası

Avropa Şurası İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Avropa dövlətlərini bir araya gətirmək, qanunun aliliyini, demokratiyanı, insan hüquqlarını və sosial inkişafı təşviq etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. 1950-ci ildə Avropa Şurası bu məqsədə nail olmaq üçün Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını qəbul etmişdir. Dövlətlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərə riayət etməsini təmin etmək məqsədi ilə həmin Konvensiyanın 19-cu maddəsinə əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və keçmiş İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası yaradılmışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyanın pozulduğunu iddia edən fiziki şəxslərin, fiziki şəxslərdən ibarət qrupların, qeyri-hökumət təşkilatlarının və ya hüquqi şəxslərin şikayətlərinə baxmaqla müvafiq öhdəliklərə riayət edilməsini təmin edir. 2013-cü ilin dekabr ayından Avropa Şurasına 47 dövlət üzvdür ki, onlardan da 28-i eyni zamanda Avropa İttifaqının da üzvüdür. Bəzi xüsusi məqamları çıxmaq şərti ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edənlərin 47 üzv dövlətdən birinin vətəndaşı və ya ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan əcnəbi olması tələb edilmir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa Şurasına üzv olan bir və ya bir neçə dövlət tərəfindən digər üzv dövlətə qarşı şikayət ərizəsi ilə bağlı dövlətlərarası işlərə də baxa bilər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əcnəbiləri birmənalı şəkildə nəzərə alan və ya vətəndaşların və ölkə ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan əcnəbilərin müəyyən hüquqlarını məhdudlaşdıran bir neçə müddəanı özündə əks etdirir (məsələn, Konvensiyaya dair 4 saylı Protokolun 2, 3 və 4-cü maddələri və 7 saylı Protokolun 1-ci maddəsi). Miqrasiya məsələləri Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun böyük əksəriyyətini təşkil etdiyindən həmin presedentlərdən seçmələr bu vəsaitdə misal kimi təqdim olunur. Presedentlər əsasən Konvensiyanın 3, 5, 8 və 13-cü maddələri ilə əlaqədardır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci maddəsi dövlətlərdən "onların yurisdiksiyasında olan hər kəsin" bu Konvensiyada müəyyən olunmuş hüquqlarının "təmin edilməsini" tələb edir. "Hər kəs" dedikdə, əcnəbilər də nəzərdə tutulur və müəyyən konkret işlərdə "yurisdiksiya" anlayışı bir dövlətin ərazisindən kənara da çıxa bilər. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına tərəfdar çıxmış dövlət bu Konvensiyanın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq öz qurumlarının bütün əməllərinə və hüquqazidd hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyır baxmayaraq ki, müvafiq əməl və ya xəta milli qanunun tətbiqi nəticəsində baş vermişdir, yaxud beynəlxalq hüquqi öhdəliklərə riayət etmə zərurətindən irəli gəlir.¹

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi dövlətlərdən bu Konvensiyaya əsasən edilmiş şikayətlərə görə səmərəli milli hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsini tələb edir. İşin milli icra hakimiyyəti orqanlarına həvalə edilməsi prinsipi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərə uyğunluğu təmin etmək məsuliyyətini ilk növbədə dövlətlərin üzərinə qoyaraq Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etməni ən son çıxış yolu kimi nəzərdə tutur.

¹ *Meşuzun Birləşmiş Krallığa qarşı (Matthews v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 24833/94, ECHR 1999-I sayılı işinin 32-ci paragrafı; *Bosforus Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkətinin İrlandiyaya qarşı (Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkəti v. Ireland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki [GC] 45036/98, ECHR 2005-VI sayılı işinin 153-cü paragrafı.

Dövlətlər səlahiyyətli şəxslərinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əməl etmələrini təmin etməkdən ibarət beynəlxalq öhdəliyi öz üzərinə götürür. Avropa Şurasına üzv olan bütün dövlətlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını artıq öz milli qanunvericiliyinə daxil etmələri və ya tətbiq etmələri yerli hakimlərdən və səlahiyyətli şəxslərdən bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun hərəkət etmələrini tələb edir.

Avropa Şurasının 1961-ci ildə qəbul edilmiş və 1996-cı ildə dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının müddəalarını sosial hüquqlar baxımından tamamlayır. 2013-cü ilin dekabr ayı üçün Avropa Şurasına üzv olan 47 dövlətdən 43-ü Avropa Sosial Xartiyasını ratifikasiya etmişdir.² Avropa Sosial Xartiyası bu sənəddən irəli gələn məsələlərin məhkəmə yolu ilə həllini nəzərdə tutmasa da milli qanunvericiliyin və təcrübənin bu Xartiyaya iki prosedur çərçivəsində uyğunluğuna nəzarət edən müstəqil ekspertlərdən təşkil olunmuş Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin fəaliyyət göstərməsini nəzərdə tutur. Həmin prosedurlar bunlardır: tərəfdar dövlətlərin Xartiyanın icra olunmasına dair milli hesabatların müntəzəm intervallarla təqdim edilməsini nəzərdə tutan hesabat vermə proseduru və təşkilatlara şikayət etmək hüququ verən kollektiv şəkildə şikayət etmə proseduru.³ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi təqdim olunmuş milli hesabatlarla əlaqədar müvafiq nəticələr çıxarır və kollektiv şikayətlərlə bağlı qərarlar qəbul edir. Çıxarılmış nəticələrdən və qəbul edilmiş qərarlardan bəziləri bu vəsaitdə qeyd olunur.

Avropa İttifaqı

Avropa İttifaqı 28 üzv dövlətdən ibarətdir. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi müqavilələrdən və Avropa İttifaqının köməkçi qanunlarından təşkil olunub. Məhz bu müqavilələr Avropa İttifaqının bütün üzv dövlətləri tərəfindən təsdiq edilmiş və "Avropa İttifaqının əsas qanunları" adlandırılan Avropa İttifaqı Müqaviləsi və "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilələrdir. Bu müqavilələrə əsasən müvafiq səlahiyyətlərlə təmin edilmiş Avropa İttifaqı təsisatları tərəfindən qəbul olunan Avropa İttifaqının əsasnamələri, direktivləri və qərarları bir qayda olaraq "Avropa İttifaqının köməkçi qanunları" adlandırılır.

Avropa İttifaqı 1950-ci illərdə enerji, təhlükəsizlik və azad ticarət məsələləri ilə məşğul olmaq məqsədi ilə yaradılan və kollektiv şəkildə "Avropa Birlikləri" kimi tanınmış 3 beynəlxalq təşkilatın əsasında qurulub. Avropa Birliklərinin əsas məqsədi, mal, sərmayə insan və xidmətlərin sərbəst hərəkəti vasitəsilə iqtisadi inkişafın stimullaşdırılmasından ibarət idi. Beləliklə, insanların sərbəst hərəkəti Avropa İttifaqı fəaliyyətinin əsas elementidir. İşçilərin hərəkət etmək azadlığına dair ilk, 1968-ci il tarixli Əsasnamə⁴ işçilərin sərbəst hərəkət etmələri ilə yanaşı vətəndaşlığından asılı olmayaraq ailə üzvlərini də özləri ilə aparmaq hüququnu tanıyırdı. Avropa İttifaqı sosial təminatdan, sosial yardımdan və tibbi xidmətdən çevik istifadəyə, həmçinin ixtisasların qarşılıqlı şəkildə tanınmasına dair müddəaları özündə əks etdirən ümumi və köməkçi bir qanunvericilik bazası işləyib hazırlamışdı. İlk növbədə Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün işləyib hazırlanmış həmin qanunvericilik bazasının böyük bir hissəsi Avropa İttifaqının vətəndaşı olmayan şəxslərdən ibarət müxtəlif kateqoriyalara da şamil olunur.

Avropa İttifaqına üzv olmayan dövlətlərdən, konkret olaraq 1994-cü ildə fəaliyyətə başlamış Avropa İqtisadi Zonasının bir hissəsi olan İslandiya, Lixtenşteyn və Norveç vətəndaşları Avropa İttifaqı vətəndaşları ilə eyni hərəkət etmək azadlığına malikdirlər.⁵ Eynilə, 1999-cu il iyunun 21-də Avropa İttifaqı ilə bağlanmış xüsusi sazişə⁶ əsasən İsveçrə vətəndaşları da İttifaq ərazisində sərbəst hərəkət etmək və yaşayış yeri seçmək hüququna malikdirlər. Avropa İttifaqı və Avropa İqtisadi Zonası dövlətləri İsveçrə ilə birlikdə azad ticarətin və iqtisadi inteqrasiyanın təşviqi məqsədi ilə yaradılmış hökumətlərarası təşkilat Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasının üzvləridir. Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasının öz təsisatları, o cümlədən, məhkəmə orqanı mövcuddur. Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasının Məhkəməsi "Avropa İqtisadi Zonası haqqında" Sazişi

² 32 dövlət 1996-cı ildə dəyişdirilmiş 11 dövlət isə 1961-ci ildə qəbul edilmiş Xartiyaya üzrə öz üzərinə öhdəliklər götürüb. Avropa Sosial Xartiyası dövlətlərə yalnız konkret maddələrə tərəfdar olmaq imkanı verir. Əlavə 3 (*Annex 3*) Avropa Sosial Xartiyası maddələrinin tətbiqi dərəcəsinin ümumiləşdirilmiş xülasəsini təqdim edir.

³ Hesabat vermə prosedurundan fərqli olaraq şikayət etmə proseduru fakültativ xarakter daşıyır və 2013-cü ilin sentyabr ayı üçün Avropa Sosial Xartiyasını imzalamış 15 dövlət tərəfindən qəbul olunmuşdu.

⁴ Avropa İttifaqı Şurasının (EEC) sayılı (*Regulation (EEC) No. 1612/68*), 15 oktyabr 1968-ci il tarixli Əsasnaməsi.

⁵ "Avropa İqtisadi Zonası haqqında" (*Agreement on the European Economic Area*) 2 may 1992-ci il tarixli Sazişin "İnsanların, xidmətlərin və sərmayələrin sərbəst hərəkəti" adlı 3-cü hissəsi, OJ 1994 L1.

⁶ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası (*Agreement between the European Community and its Member States, on the one part, and the Swiss Confederation*) arasında 1999-cu il iyunun 21-də Lüksemburqda imzalanaraq 2002-ci il iyunun 1-də qüvvəyə minmiş "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" Saziş, OJ 2002 L 114/6.

İslandiya, Lixtenşteyn və Norveçlə əlaqədar təfsir etmək səlahiyyətinə malikdir. Bu məhkəmə orqanı Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsinə oxşar bir modeldə qurulub və öz presedent hüququna əməl etməkdə meyllidir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Türkiyə vətəndaşları da imtiyazlı bir vəziyyətdə ola bilərlər. Onlar Avropa İttifaqına gəlmək və ya Avropa İttifaqında hərəkət etmək azadlığına tam şəkildə malik deyillər. Lakin 1963-cü ildə Avropa İqtisadi Birliyi ilə Türkiyə arasında Əməkdaşlıq Sazişi (Ankara Sazişi) bağlanmışdır və 1970-ci ildə əlavə protokol (Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokol)⁷ qəbul edilmişdi. Bunun nəticəsində Avropa İttifaqına işləmək və ya iş düzəlmək məqsədi ilə gəlmək icazəsi olan Türkiyə vətəndaşları müəyyən imtiyazlardan faydalanaraq burada yaşamaq hüququna malikdirlər və ölkədən çıxarılmadan müdafiə olunurlar. Onlar Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokolun 41-ci maddəsinin "status-kvo" müddəasından da faydalanırlar. Bu maddə qüvvəyə mindiyi zaman Avropa İttifaqının üzv dövlətləri üçün mövcud olan məhdudiyətlərdən daha çox məhdudiyətin Türkiyə vətəndaşlarına qarşı tətbiq edilməsinin qarşısını alır. Avropa İttifaqı bir neçə başqa ölkə ilə müvafiq sazişlər imzalasa da (Fəsil 8, bölmə 8.2.6-ya baxın), onlardan heç biri Ankara Sazişi kimi çoxşaxəli deyil.

Maastrixt Müqaviləsi 1993-cü ildə qüvvəyə minərək Avropa İttifaqı vətəndaşlığı anlayışını tətbiq etsə də əlaqədar şəxsin İttifaqa üzv olan dövlətlərdən birinə vətəndaşlıq mənsubiyyətini nəzərdə tutur. Bu anlayış Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin vətəndaşının və vətəndaşlığından asılı olmayaraq onunla üzlərinin hərəkət etmək azadlığının təmin edilməsi üçün geniş şəkildə istifadə olunur.

1985-ci ildə imzalanmış [Şengen Müqaviləsi](#) bu Müqavilənin iştirakçısı olan Avropa İttifaqının üzv dövlətləri arasındakı daxili sərhədlərdə sərhəd nəzarətinin ləğv edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Şengen zonasına daxil olma prosesini tənzimləyən xarici sərhəd nəzarəti prosedurlarının tətbiqi üzrə kompleks sistemin mövcudluğu 1995-ci ilədək təmin edilmişdir. 1997-ci ildə artıq beynəlxalq səviyyədə idarə olunan Şengen sistemi Avropa İttifaqının hüquq sisteminin bir hissəsinə çevrilmişdir. Şengen sistemi öz inkişaf yolunu davam etdirərək sərhəd idarəçiliyinə dair Avropa İttifaqı normalarını özündə cəmləşdirən Şengen Sərhəd Məcəlləsi timsalında daha da təkmilləşmişdir. Avropa İttifaqının xarici sərhədlərinin idarə olunması sahəsində İttifaqa üzv olan dövlətlərə kömək göstərmək məqsədi ilə 2004-cü ildə Avropa İttifaqının "Frontex" Agentliyi yaradılmışdır.

1957-ci ildə Roma Müqaviləsinin imzalanmasından etibarən bu Müqaviləyə edilən ardıcıl düzəlişlər hal-hazırda Avropa İttifaqı adlandırılan Avropa Birliklərinin miqrasiya məsələləri ilə əlaqədar səlahiyyətlərini genişləndirmişdir. Amsterdam Müqaviləsi isə viza və geri qaytarılma məsələləri də daxil olmaqla sərhəd nəzarəti, immiqrasiya və sığınacaq sahəsində Avropa İttifaqına yeni səlahiyyətlər vermişdir. Lissabon Sazişi vasitəsi ilə Avropa İttifaqının üçüncü ölkə vətəndaşlarının inteqrasiyası sahəsində yeni səlahiyyətlərlə təmin edilməsi bu prosesin kulminasiya nöqtəsi hesab olunur.

Avropa İttifaqında sığınacaqla bağlı demək olar ki, bütün məsələləri tənzimləyən hökumətlərarası sazişlərdən, əsasnamələrdən və direktivlərdən ibarət Avropa İttifaqının sığınacaq *qanunvericiliyi* məhz yuxarıda sadalanan dəyişikliklər fonunda öz inkişaf yolunu davam etdirməkdədir. Lakin Avropa İttifaqının heç də bütün üzvləri bu *qanunvericiliyin* bütün elementləri üzrə öhdəlikləri öz üzərinə götürməyib (Əlavə 1-ə baxın).

Keçmiş on il ərzində Avropa İttifaqı müəyyən kateqoriyalara aid şəxslərin Avropa İttifaqına miqrasiyası ilə əlaqədar qanunvericilik bazası işləyib hazırlayaraq İttifaq ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşlarına aid qaydaları qəbul etmişdir (Əlavə 1-ə baxın).

Avropa İttifaqı müqavilələrinə əsasən Avropa İttifaqı 2009-cu ilin dekabr ayında Lissabon Sazişi qüvvəyə minənədək Avropa Ədalət Məhkəməsi kimi tanınan öz məhkəmə orqanını təsis etmiş və həmin tarixdən etibarən bu məhkəmə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi adlandırılmağa başlanmışdır.⁸ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə bir sıra səlahiyyətlər həvalə olunur. Bir tərəfdən bu məhkəmə Avropa İttifaqı aktlarının hüquqi qüvvəsi, Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və beynəlxalq qanunvericiliyə əsasən Avropa İttifaqı təsisatlarının hərəkətsizliyi, həmçinin Avropa İttifaqı dövlətləri tərəfindən Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin pozulması

⁷ Avropa İqtisadi Birliyi ilə Türkiyə arasında 1970-ci ilin noyabr ayında imzalanmış (*Additional Protocol*) Əlavə Protokolla (OJ 1972 L 293) tamamlanan Əməkdaşlıq Sazişi (Ankara Sazişi, 1963) (OJ No. 217, 29 dekabr 1964-cü il).

⁸ Bu vəsaitdə 2009-cu ilədək qəraradları və qərarları qəbul edən Avropa Ədalət Məhkəməsi həmin tarixdən etibarən isə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyd olunacaq.

barədə qərar çıxarmaq hüququna malikdir. Digər tərəfdən isə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin dürüst və həmahəng tətbiqi və təfsiri işinin təmin edilməsində eksklüziv səlahiyyətlərə malikdir. "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 263(4)-cü maddəsinə uyğun olaraq fərdlərin Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə müraciət etmə imkanları nisbətən məhdud xarakter daşıyır.⁹

Lakin Avropa İttifaqı qanunlarının təfsir edilməsi və ya hüquqi qüvvəsinin dəqiqləşdirilməsi məqsədi daşıyan fərdi şikayətlər həmişə yerli məhkəmələrə təqdim oluna bilər. Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin məhkəmə orqanları səmimi əməkdaşlıq etmə vəzifəsini və Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin milli səviyyədə səmərəliliyini müəyyən edən prinsipləri rəhbər tutaraq Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin milli hüquq sistemlərində düzgün tətbiq və icra edilməsini təmin etmək səlahiyyətlərinə malikdirlər. Bununla yanaşı, Avropa Ədalət Məhkəməsi *Frankoviçin işi*¹⁰ üzrə çıxardığı qərarı əsas götürərək Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən tələb edir ki, müəyyən şəraitdə Avropa İttifaqı üzv dövlətlərinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əməl etməməsindən zərər çəkmiş şəxslərə münasib hallarda təminatın, o cümlədən, maddi kompensasiyanın verilməsini təmin etsinlər. Müzakirəyə çıxarılmış Avropa İttifaqı normasının təfsiri və ya hüquqi qüvvəsinin müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar şübhələr yarandıqda milli məhkəmələr "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 267-ci maddəsinə əsasən ilkin istiqamətləndirmə mexanizmlərindən istifadə edərək Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindən istiqamət əldə edə bilər, bəzi hallarda isə bunu mütləq etməlidirlər.¹¹ Həbsdə olan şəxslə əlaqədar istənilən milli məhkəmədə işə baxıldığı zaman ləngimələri aradan qaldırmaq üçün tez bir vaxtda qərarın qəbul edilməsini təmin etmək məqsədi ilə azadlıq, ədalət və təhlükəsizlik sahəsində təcili ilkin qərarçıxarma proseduru yaradılmışdır.¹²

Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası

Avropa Birliklərinin ilk anlaşmalarında insan hüquqları və ya bu hüquqların müdafiəsinə aid hər hansı bir müddəə əks olunmamışdır. Lakin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əhatə dairəsinə düşən sahələrdə insan hüquqlarının pozulmasını ehtimal edən işlər Avropa Ədalət Məhkəməsinə daim daxil olduğundan bu Məhkəmə fərdləri müdafiə ilə təmin etmək üçün fundamental insan hüquqlarını Avropa qanunvericiliyinin "əsas prinsiplər" sırasına daxil edərək yeni bir yanaşmanı inkişaf etdirmişdir. Avropa Ədalət Məhkəməsinə əsasən həmin əsas prinsiplər milli konstitusiyalarda və insan hüquqları ilə bağlı müqavilələrdə, xüsusilə də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında öz əksini tapmış insan hüquqlarının müdafiəsi məsələsinin mahiyyətini özündə əks etdirir. Bununla əlaqədar olaraq Avropa Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin bu prinsiplərlə uyğunlaşdırılmasını təmin edəcəyini bəyan etmişdir.¹³

Avropa İttifaqı həyata keçirdiyi siyasətinin insan hüquqlarına təsir etdiyini qəbul edərək və öz vətəndaşlarının Avropa İttifaqına "daha yaxın" olduqlarını hiss etmələri üçün səylər göstərərək 2000-ci ildə Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasını qəbul etdiyini bəyan etmişdir. Xartiya Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin konstitusiyalarında, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında, Avropa Sosial Xartiyasında və insan hüquqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdə, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Uşaq hüquqları haqqında"

⁹ Burada misal kimi *Kadının və "Al Barakaat" Beynəlxalq Fondunun Avropa İttifaqı Şurası və Avropa Birlikləri Komissiyasına qarşı (Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union and Commission of the European Communities)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-402/05 P və C-415/05 P [2008] I-6351 sayılı, 3 sentyabr 2008-ci il tarixli birgə işini göstərmək olar.

¹⁰ *Frankoviçin və Bonifasinin və başqalarının İtaliyaya qarşı (Francovich and Bonifaci and Others v. Italian Republic)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-6/90 və C-9/90 [1991] ECR I-05357 sayılı, 19 noyabr 1991-ci il tarixli birgə işi; *Frankoviçin İtaliyaya qarşı (Francovich v. Italian Republic)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-479/93 [1995] ECR I-03843 sayılı, 9 noyabr 1995-ci il tarixli işi.

¹¹ 267(3)-cü maddəyə əsasən milli məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərara qarşı milli qanunvericilikdə hüquqi müdafiə vasitələri nəzərdə tutulmadıqda, Avropa İttifaqı normasının hüquqi qüvvəsi ilə əlaqədar narahatlıqlar yarandıqda və digər məhkəmələrdə də bu cür çətinliyin yaranması üçün əsasların mövcud olması hesab edildikdə ilkin istiqamətləndirmə hüququndan mütləq istifadə olunmalıdır. Misal üçün: *Foto-Frost-un Hauptzollamt Lübeck-Ost-a qarşı (Foto-Frost v. Hauptzollamt Lübeck-Ost)* C-314/85 sayılı, 22 oktyabr 1987-ci il tarixli işi.

¹² Avropa Ədalət Məhkəməsinin Statusuna dair 3 sayılı Protokolunun 23-cü və Prosesual Qaydalarının 107-14-cü maddələrinə baxın. Bəzələrdə təcili ilkin qərarçıxarma proseduru tətbiq edilə biləcək işlərin daha yaxşı nəzərdən keçirilməsi üçün Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin "İlkin qərarçıxarma prosedurunun başlanması ilə əlaqədar milli məhkəmələr və tribunallar üçün" 2012/C 338/01 sayılı, 6 noyabr 2012-ci il tarixli *Tövsiyələrinin* 40-cü paragrafına baxın: "məsələn, əgər qaldırılan suala cavab həbsə alınmış və ya azadlıqdan məhrum edilmiş şəxsin hüquqi vəziyyətinin qiymətləndirilməsində və ya uşaqla bağlı valideyn səlahiyyətlərinin və ya himayəsinin müəyyənləşdirilməsində həlledici olarsa, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi yurisdiksiyasında fəaliyyət göstərən məhkəmənin özünəməxsusluğu ilkin qərarçıxarma üçün istiqamətləndirilmiş suala verilən cavabdan asılı olaraq "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 267-ci maddəsinin dördüncü paragrafında qeyd olunduğu kimi, müvafiq işlə əlaqədar təcili ilkin qərarçıxarma prosedurunun tətbiqi üçün sorğunun təqdim olunması məsələsini nəzərdən keçirin."

¹³ *Liselott Hauerin Reynland-Pfalts Torpağına qarşı (Liselotte Hauer v. Land Rheinland-Pfalz)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-44/79 [1979] ECR 3727 sayılı, 13 dekabr 1979-cu il tarixli işinin 15-ci paragrafı.

Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş hüquqlardan qaynaqlanan insan hüquqlarından ibarət bir siyahıdan təşkil olunub. Bu Xartiya, 2000-ci ildə sadəcə olaraq bir "bəyannamə" kimi qəbul edilmişdir və onu qəbul edən tərəflər üzərinə heç bir öhdəlik qoymurdu, lakin buna baxmayaraq, Avropa Komissiyası, Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə aid təkliflər verən əsas orqan kimi bütün təkliflərin qeyd olunan Xartiyaya uyğunlaşdırılacağını bəyan etmişdir.

Lissabon Sazişi 2009-cu il dekabrın 1-də qüvvəyə mindikdən sonra Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının statusunu dəyişərək, onu tərəflər üzərinə hüquqi öhdəliklər qoyan bir sənəd səviyyəsinə qaldırdı. Bunun nəticəsi olaraq, Avropa İttifaqı təsisatları (həmçinin Avropa İttifaqının üz dövlətləri) "Avropa İttifaqı qanunvericiliyini icra etdikləri zaman" öz fəaliyyətlərini bu Xartiyaya uyğunlaşdırmalıdır (Xartiyanın 51-ci maddəsi).

Bundan başqa, Xartiyayı Polşa və Birləşmiş Krallıqla əlaqədar təfsir edən Protokol da qəbul edilmişdir. 2001-ci ildə Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi miqrasiya məsələsinə aid işə baxarkən bu Protokolun əsas məqsədinin sözügedən Xartiyanın sosial hüquqlar sahəsində tətbiqinin məhdudlaşdırılmasından ibarət olduğunu bəyan etmişdir. Bundan başqa, Məhkəmə həmin Protokolun Avropa İttifaqının sığınacaq qanunvericiliyinin icra olunmasına təsir etmədiyini bildirmişdir.¹⁴

İlk dəfə Avropa səviyyəsində sığınacaq hüququnu Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddəsi özündə əks etdirmişdir. 18-ci maddəyə əsasən həmin hüquq bu cür təsbit olunurdu: "Sığınacaq hüququ Cenevrə Konvensiyasının [...] müddəalarına lazımı qaydada hörmətlə yanaşaraq və Avropa İttifaqı Müqaviləsinə, həmçinin "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqaviləyə [...] uyğun olaraq təmin olunur." Xartiyanın 19-cu maddəsi isə, şəxsin təqiblərə məruz qalması ilə bağlı əsaslı qorxuların mövcud olmasından və ya işgəncəyə və yaxud qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalması ilə əlaqədar real risklərə məruz qalmasından ibarət vəziyyətlərdə geri qaytarılmasının qadağan edilməsini nəzərdə tutur ("*non-refoulement*" / *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipi).

Bundan başqa, Xartiyanın insanların müdafiə ilə təmin olunmasına dair digər müddəaları miqrasiya kontekstinə uyğun gəlir. Xartiyanın 47-ci maddəsi səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə dair əlahiddə bir hüququ nəzərdə tutur və ədalətli məhkəmə araşdırması prinsiplərini təsbit edir. 47-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırması prinsipi araşdırmanın məhz məhkəmə orqanı tərəfindən aparılmasını tələb edir. Bu isə heç də mütləq məhkəmə orqanı olmayan dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə hüququnu təmin edən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsindən daha geniş müdafiəni nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 52-ci maddəsi Xartiya əsasında nəzərdə tutulan minimum müdafiənin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası tərəfindən təmin olunan hüquqlara bərabər olduğunu bəyan etsə də Avropa İttifaqı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən irəli sürülən təfsirlə müqayisədə hüquqların daha geniş təfsirini tətbiq edə bilər.

Avropa İttifaqının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulması məsələsi

İndiki zamanda Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası çox sıx əlaqədədir. Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi insan hüquqlarının Avropa İttifaqının qanunvericiliyi əsasında hansı dərəcədə müdafiə olunacağını müəyyən edərkən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını bir hüquqi təməl kimi qəbul edir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş bir sıra hüquqlar, digərləri ilə yanaşı, Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasında da öz əksini tapmışdır. Deməli, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi böyük ehtimalla Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına uyğundur, baxmayaraq ki, Avropa İttifaqı Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına hələ də qoşulmayıb. Mövcud qanunvericiliyə görə əgər hansısa şəxs, Avropa İttifaqı tərəfindən insan hüquqlarının təmin olunmaması barədə məhkəməyə müraciət etmək

¹⁴N.S.-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə və M.E.-nin və başqalarının Qaçqın Ərizələrinin baxılması üzrə Komissarlığa və Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquq İslahatları nazirinə qarşı (N. S. v. Secretary of State for the Home Department and M. E. and Others v. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 və C-493/10 sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli birgə işləri.

niyyətində olduğu təqdirdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə bilavasitə Avropa İttifaqı ilə bağlı müraciət etmək hüququna malik deyil. Müəyyən hallarda Avropa İttifaqına üzv olan bir və ya bir neçə üzv dövlətə qarşı iddia ərizəsi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etməklə Avropa İttifaqı barədə dolaylı yolla şikayət oluna bilər.¹⁵

Lissabon Sazişi, Avropa İttifaqının öz hüquqlarından istifadə etməklə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına bir əlahiddə tərəf kimi qoşulması üçün müvafiq səlahiyyətlər verən müddəaları özündə əks etdirir və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına düzəlişlər edən 14 sayılı Protokol bunun həyata keçirilməsi üçün şərait yaradır. Bunun təcrübədə hansı nəticələr verəcəyi və konkret olaraq, gələcəkdə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi arasındakı münasibətlərə necə təsir edəcəyi aydın deyil. Lakin Avropa İttifaqının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulması nəticəsində hüquqlarının Avropa İttifaqı tərəfindən təmin olunmadığını hesab edən insanların məhkəməyə müraciət etmək imkanlarının genişləncəyi ehtimal olunandır. Hal-hazırda Avropa İttifaqının sözügedən Konvensiyaya qoşulması ilə bağlı danışıqlar gedir və bu danışıqlar bir neçə il çəkə bilər.

¹⁵ Bu cür mürəkkəb bir sahədə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun tərffüatları ilə tanış olmaq üçün konkret olaraq, *Bosforus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirkətinin İrlandiyaya qarşı (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirkəti v. Ireland)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 45036/98 sayılı, 30 iyun 2005-ci il tarixli işinə baxın.

Əsas məqamlar

- Avropaya və Avropa daxilində miqrasiya prosesləri milli qanunların, Avropa İttifaqı qanunlarının, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının, Avropa Sosial Xartiyasının və Avropa dövlətlərinin öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərin ahəngliyi hesabına tənzimlənilir.
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını pozan dövlət orqanının əməlləri və ya xətalrı barədə şikayətlər Avropa Şurasına üzv olan 47 dövlətin hər biri barədə verilə bilər. Bu ölkələr siyahısına Avropa İttifaqına üzv olan 28 dövlətin hamısı daxildir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası 47 dövlətin hər birinin yurisdiksiyasında olan bütün şəxsləri onların vətəndaşlığından və ya yaşayış statusundan asılı olmayaraq müdafiə ilə təmin edir.
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi dövlətlərdən bu Konvensiyaya əsasən edilmiş şikayətlərlə əlaqədar milli səviyyədə səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin olunmasını tələb edir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası kontekstində başa düşülən təşəbbüsün müvafiq dövlət orqanlarına həvalə edilməsi prinsipi bu Konvensiyaya uyğunluğun təmin edilməsi məsuliyyətini ilk növbədə dövlətlərin üzərinə qoyaraq ən son çıxış yolu kimi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etməni nəzərdə tutur.
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyini pozan Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin əməlləri və ya xətalrı barədə şikayətlər Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin düzgün tətbiq edilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürmüş və Avropa İttifaqının əlaqədar qanunvericilik aktının təfsir edilməsinə və ya hüquqi qüvvəsinə dair ilkin qərar qəbul etmək üçün Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə müraciət edə bilən (bəzi hallarda isə bunu mütləq etməli olan) milli məhkəmələrə təqdim oluna bilər.

1. ƏRAZİYƏ BURAXILMA VƏ MÜVAFIQ PROSEDURLARDAN İSTİFADƏ

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
1985-ci il Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında 19 iyun 1990-cı il tarixli Konvensiya; Viza siyahısı Əsasnaməsi ((EC)539/2001); Viza Məcəlləsi, Əsasnamə ((EC)810/2009)	Şengen viza rejimi	
Sərnişin daşıyıcılarına qarşı sanksiyalar Direktivi (2001/51/EC); Vasitəçilik əleyhinə Direktiv (2002/90/EC)	Avropa İttifaqı ərazisinə icazəsiz gəlmənin qarşısının alınması	
1985-ci il Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında Konvensiyanın IV fəslində əsasında yaradılmış Şengen İnformasiya Sistemi; Şengen İnformasiya Sistemi II haqqında Əsasnamə ((EC) 1987/2006) və Avropa İttifaqı Şurasının Şengen İnformasiya Sistemi II haqqında Qərarı (2007/533/JHA); Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 11-ci maddəsi	Üzv dövlətin ərazisinə gəlməyə qadağa/Şengen xəbərdarlıqları	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi (hərəkət etmək azadlığı)
Şengen Sərhəd Məcəlləsi, Əsasnamə ((EC)562/2006)	Sərhəd yoxlamaları	
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 4(4)-cü maddəsi	Tranzit zonaları	<i>Amuurun Fransaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1996-cı il tarixli işi (tranzit zonada saxlanılma azadlıqdan məhrum etmə kimi müəyyən edilmişdir)</i>
Avropa İttifaqı Əsas Hüquqlar Xartiyasının 18-ci (sığınacaq hüququ) və 19-cu (ölkədən çıxarılma, qovulma və ya ekstradisiya zamanı müdafiə) maddələri; Sığınacaq prosedurları Direktivi (2013/32/EU)	Sığınacaq axtaranlar	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi (işgəncələrin qadağan olunması)
Şengen Sərhəd Məcəlləsinin 2 və 12-ci maddələri, Əsasnamə ((EC)562/2006)	Dəniz yolu ilə buraxılmama	<i>Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli işi (açıq sülardan kollektiv çıxarılma)</i>
Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ); Sığınacaq prosedurları Direktivi (2013/32/EU); Şengen Sərhəd Məcəlləsinin 13-cü maddəsi, Əsasnamə ((EC)562/2006); Viza Məcəlləsinin 32(3) və 34(7)-ci maddələri, Əsasnamə ((EC)810/2009)	Hüquqi müdafiə vasitələri	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ)

Giriş

Bu fəsil Avropa dövlətlərinin ərazisinə gəlmək istəyən şəxslərə şamil edilən prosedurların xülasəsini təqdim edir. Bundan başqa, ölkə ərazisinə buraxılmaq üçün müvafiq şərtlərin tətbiq edilməsi və ya sərhəd idarəçiliyi tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı dövlətlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına və Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən mütləq hörmətlə yanaşmalı olduqları əsas parametrlər burada əks olunur. Bir qayda olaraq dövlətlər əcnəbilərin ölkəyə gəlmək və ölkə ərazisində davamlı şəkildə qalmaq prosesinə nəzarət etmək üçün suveren hüquqa malikdirlər. Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası bu suveren hüququn icrası ilə bağlı müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq edir. İnsanlar vətəndaşı olduqları ölkəyə, Avropa İttifaqı vətəndaşları isə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının digər üzv dövlətinə gəlmək hüququna malikdirlər. Bundan başqa, növbəti paraqraflarda izah olunduğu kimi istər Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, istərsə də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası təqib olunma riski ilə və ya başqa ciddi təhlükələrlə üzləşən şəxslərə bilavasitə sərhəddə ölkə ərazisinə daxil olmaq üçün rədd cavabının verilməsini qadağan edir (*məcburi geri qaytarmamaq* prinsipi).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən qısamüddətli vizaların verilməsi, həmçinin sərhəd nəzarəti və mühafizəsi prosedurlarının həyata keçirilməsi üçün Avropa İttifaqının üzv dövlətləri üçün ümumi qaydalar mövcuddur. Eyni zamanda, Avropa İttifaqı əraziyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq üçün qaydalar qəbul etmişdir. Avropa İttifaqının xarici sərhədlərinin idarə olunması sahəsində Avropa İttifaqının üzv dövlətlərinə köməklik göstərmək məqsədi ilə 2004-cü ildə Avropa İttifaqının "Frontex" agentliyi yaradılmışdır.¹⁶ Bu agentlik quruda, havada və suda birgə əməliyyat tədbirləri keçirməklə operativ köməkliyin göstərilməsi ilə də məşğul olur. Müəyyən şəraitdə Avropa İttifaqının üzv dövlətləri "ÇSMQ" adı ilə tanınan çevik sərhəd müdaxilə sisteminin tətbiqini də Frontex-dən xahiş edə bilərlər.¹⁷ Frontex və ya ÇSMQ əməliyyatı çərçivəsində fəaliyyət göstərərək Avropa İttifaqının üzv dövlətləri öz əməlləri və hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar. 2011-ci ilin oktyabr ayında Frontex-in yaradılması haqqında (EC)2007/2004 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlər etmiş (EU)1168/2011 sayılı Əsasnamə Frontex-in üzərinə qoyulmuş fundamental hüquq və vəzifələri daha da gücləndirmişdir. 2013-cü ildə qəbul edilmiş Eurosur Əsasnaməsi ((EU)1052/2103) Avropa sərhəd mühafizəsi sisteminin yaradılmasını təmin etmişdir.

Rəsm 1-də nümayiş olunduğu kimi Şengen qanunvericiliyi Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin əksəriyyətinə tam şəkildə şamil olunur. Bu qanunvericilik xarici sərhəd nəzarəti prosesinin təmin edilməsi üçün vahid bir sistem yaradır və şəxslərə Şengen zonası daxilində sərhədlərdən sərbəst keçərək səyahət etmək imkanı verir. Avropa İttifaqı dövlətlərindən bəzilərinin Şengen zonasına üzv olmaları ilə yanaşı Şengen zonası da Avropa İttifaqı sərhədlərindən kənara çıxaraq İslandiya, Lixtenşteyn, Norveç və İsveçrəni əhatə edir. Şengen Sərhəd Məcəlləsinin ((EC)562/2006 sayılı Əsasnamə) 6-cı maddəsi bu Məcəllənin geri qaytarılmaya və ya qanunsuz diskriminasiyaya şərait yaradan tərzdə tətbiqini qadağan edir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən dövlətlər beynəlxalq hüquqla müəyyən edilmiş qaydada və tərəfdar çıxdıqları müqavilələrdən (o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından) irəli gələn öhdəliklərə uyğun olaraq əcnəbilərin bu dövlətlərin ərazilərinə gəlmələri, həmin ərazilərdə qalmaları və bu ərazilərdən çıxarılmaqlarına nəzarət etmək hüququna malikdirlər. Əcnəbilərin ölkə ərazisinə buraxılması Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında birmənalı şəkildə tənzimlənmir və bu Konvensiya kimlərə vizaların verilməsini müəyyən etmir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ dövlətlərin hər hansı şəxsi öz ərazilərinə buraxmamaq, xüsusən də öz sərhədlərindən geri qaytarmaq hüququna yalnız müəyyən məhdudiyyətlər qoyur. Müəyyən hallarda presedent hüququ şəxsin müəyyən Konvensiya hüquqlarının, xüsusən də ailə həyatına hörmət hüququnun təmin edilməsi üçün əsas bir şərt olaraq onun ölkə ərazisinə buraxılmasını müvafiq dövlətdən tələb edə bilər.¹⁸

¹⁶ (EC)2007/2004 sayılı (*Regulation (EC) No. 2007/2004*), 26 oktyabr 2004-cü il tarixli Əsasnamə, OJ 2004 L 349/1; (EU)168/2011 sayılı (*Regulation (EU) No. 1168/2011*), 25 oktyabr 2011-ci il tarixli Əsasnamə, OJ 2011 L 304/1.

¹⁷ (EC)863/2007 sayılı (*Regulation (EC) No. 863/2007*), 11 iyul 2007-ci il tarixli Əsasnamə, OJ 2007 L 199/30.

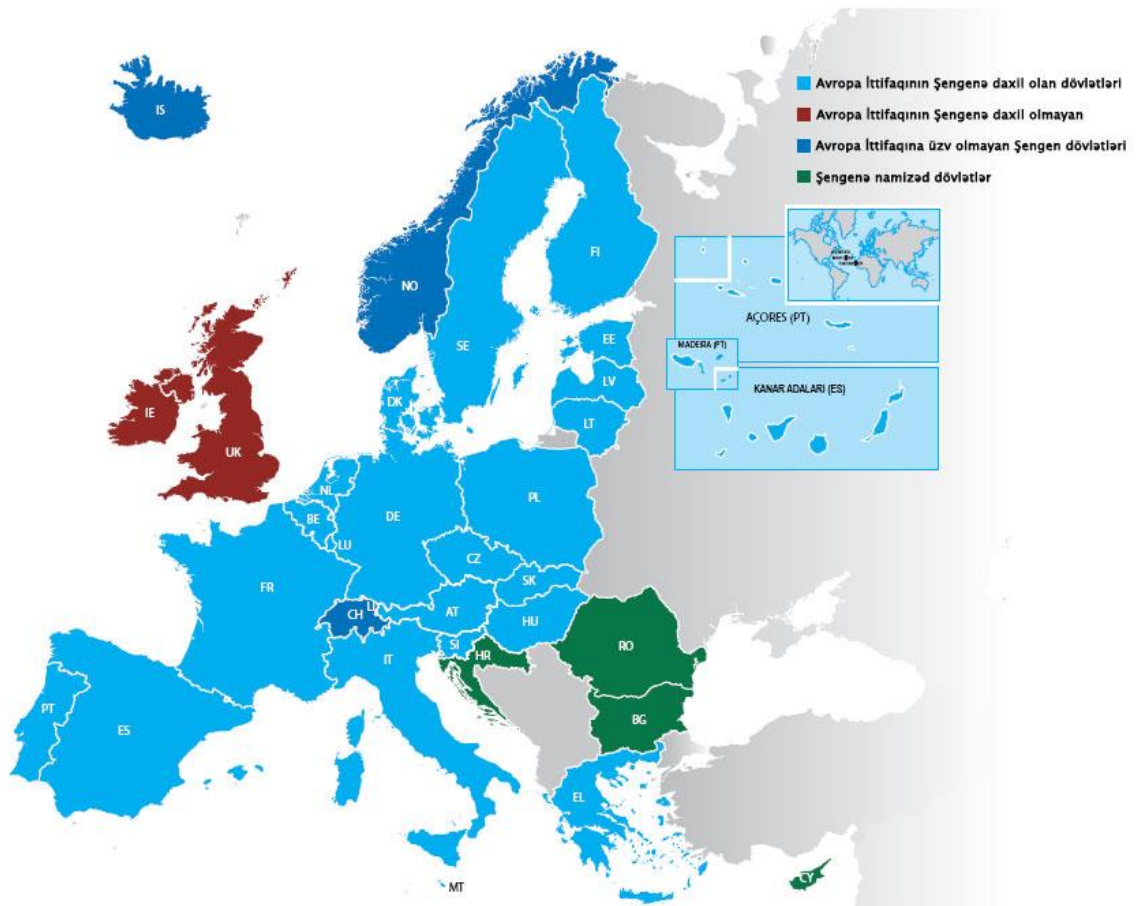
¹⁸ Ətraflı məlumat üçün *Əbdülezizin, Kabalyesin və Balkandalinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 9214/80, 9473/81 və 9474/81 sayılı, 28 may 1985-ci il tarixli işlərinin 82-83-cü paraqraflarına baxın.

1.1. Şengen viza rejimi

Avropa İttifaqının və Şengen zonasına üzv olan ölkələrin vətəndaşları və onların ailə üzvləri Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin ərazisinə ilkin icazə əldə etmədən gələ bilərlər. Onlara qarşı yalnız ictimai asayişin, dövlət təhlükəsizliyinin və sağlamlığın qorunması səbəbləri ilə müəyyən istisnalar tətbiq edilə bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Viza siyahısı Əsasnaməsinin (düzəlişləri özündə əks etdirən (EC)539/2001 sayılı Əsasnamə) Əlavə 1-də sadalanan ölkələrin vətəndaşları Avropa İttifaqı ərazisinə gəlməzdən əvvəl əldə etdikləri viza əsasında buraxıla bilərlər. Bu Əsasnamənin sözügedən Əlavəsində mütəmadi olaraq düzəlişlər aparılır. Avropa Komissiyasının internet sahifəsi Şengen zonasının ən son xəritəsi ilə birgə bu əraziyə gəlmək üçün viza tələblərini özündə əks etdirir.¹⁹ "Status-kvo" müddəsinin qüvvəyə minməsi zamanı viza tələblərinin şamil olunmadığı Türkiyə vətəndaşlarına qarşı Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində viza tələbləri tətbiq edilə bilməz.²⁰

Rəsm 1: Şengen zonası

Mənbə: Avropa Komissiyasının Baş Daxili İşlər İdarəsi, 2013-cü il

Qısaüddətli viza üçün müraciət edənlər haqqında şəxsi informasiya konsulluqları və xarici sərhəddəki buraxılış məntəqələrini birləşdirən mərkəzləşdirilmiş İT sistemindən ibarət Viza İnformasiya Sistemində saxlanılır ((EC)81/2009 sayılı Əsasnamə əsasında dəyişdirilmiş (EC)767/2008 sayılı VIS Əsasnaməsi).

Şengen zonasına daxil olan dövlətlərə müddəti üç ayadək olan səfərlər Viza Məcəlləsi ilə (düzəlişləri özündə əks etdirən (EC)810/2009 sayılı Əsasnamə) tənzimlənir. Bundan fərqli olaraq daha uzunmüddətli səfərlərin

¹⁹ Avropa Komissiyası Baş Daxili İşlər İdarəsinin Viza Siyasəti Şöbəsi: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen/index_en.htm.

²⁰ Söhbət Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokolun (Additional Protocol to the Ankara Agreement) 41-ci maddəsindən gedir, OJ 1972 L 293.

tənzimlənməsi müvafiq dövlət tərəfindən öz qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilir. [Viza siyahısı Əsasnaməsinə](#) ((EC)539/2001) uyğun olaraq mütləq qaydada qısamüddətli viza almaq tələbindən azad edilmiş üçüncü ölkə vətəndaşları Şengen zonası dövlətlərinə uzunmüddətli səfərlər etməzdən əvvəl müvafiq viza üçün müraciət edə bilirlər. Tələb olunan bütün növ vizalar səfərdən əvvəl əldə olunmalıdır. Bu tələb yalnız xüsusi kateqoriyalara aid üçüncü ölkə vətəndaşlarına şamil olunmur.

Misal: *Kuşkakinin işində*²¹ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi tətbiq olunmuş [Viza Məcəlləsində](#) sadalanan rədd cavabları üçün əsaslardan birinin mövcud olmadığı təqdirdə üzv dövlətin müvafiq orqanlarının ərizəçiyə "Şengen vizasının" rəsmiləşdirilməsində rədd cavabı vermək icazəsinə malik olmaması barədə qərar çıxarmışdı. Dövlət orqanları vizanın verilib-verilməməsi məsələsinin təsdiq olunması üçün geniş səlahiyyətlərə malikdir. Ərizəçinin viza müddəti başa çatmadan əvvəl üzv dövlətin ərazisini tərk etmək niyyətində olmaması ilə əlaqədar əsaslı şübhələr mövcud olduqda ərizəçiyə həmin vizanın rəsmiləşdirilməsində rədd cavabı verilməlidir. Belə bir niyyətlə əlaqədar əsaslı şübhələrin olub-olmadığını müəyyən etmək üçün müvafiq üzv dövlətin səlahiyyətli orqanları ərizəçinin yaşadığı ölkədəki ümumi vəziyyəti və onun şəxsi xarakteristikalarını, o cümlədən, ailə və sosial-iqtisadi vəziyyətini, üzv dövlətlərdən birində əvvəllər qalıb-qalmadığını, yaşadığı ölkədə və üzv dövlətdəki şəxsi əlaqələrini nəzərəalmaqla təqdim olunmuş viza ərizəsinin fərdi qaydada yoxlanmasını həyata keçirməlidir.

"Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında" Konvensiyanın²² 21-ci maddəsinə əsasən Şengen zonası dövlətlərinin vahid vizasına malik olan və Şengen dövlətinin ərazisinə qanuni əsaslarla gəlmiş üçüncü ölkə vətəndaşları vizaları etibarlı olduğu müddət ərzində bütün Şengen zonasında sərbəst hərəkət edə bilirlər. Həmin maddəyə uyğun olaraq müvafiq yol sənədlərinə əlavə olunan yaşayış icazəsi müəyyən hallarda vizanı əvəz edə bilər. [\(EC\)1030/2002 sayılı Əsasnamə](#) yaşayış icazəsinin vahid formasını təsdiq edir.²³ Viza tələblərindən azad olunan əcnəbilər Şengen ərazisinə gəlmək tələblərinə əməl etmək şərti ilə bu əraziyə ilk dəfə gəldikləri gündən sonrakı altı ayın maksimum üç ayını burada sərbəst hərəkət edə bilirlər.

[Şengen Sərhəd Məcəlləsi](#) ((EU)1051/2013 sayılı [Əsasnamə](#) əsasında dəyişdirilmiş (EC)562/2006 sayılı [Əsasnamə](#)) müstəsna halları çıxmaq şərti ilə daxili sərhədlərdə nəzarətin həyata keçirilməsini qadağan edir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi dövlətlərin daxili sərhədlərdə sərhəd yoxlamaları gücünə malik nəzarət tədbirləri keçirmək icazəsinə malik olmamaları barədə qərar çıxarmışdır.²⁴ Şengen daxili sərhədlərində nəzarətə, o cümlədən, elektron vasitələrlə nəzarətə icazə, bu cür nəzarətin intensivliyi və tezliyi ilə əlaqədar müəyyən məhdudiyətlər tətbiq etməklə, qanunsuz yaşama hallarına dair mövcud dəlillər əsasında verilir.²⁵

1.2. İcazəsiz gəlmənin qarşısının alınması

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı ərazisinə icazəsiz gəlmənin qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. [Sərnişin daşıyıcılarına qarşı sanksiyalar Direktivi](#) (2001/51/EC) Avropa İttifaqına sənədsiz miqrantları gətirənlərə qarşı sanksiyalar nəzərdə tutur.

[Vasitəçilik əleyhinə Direktiv](#) (2002/90/EC) icazəsiz gəlmə, tranzit və yaşama anlayışlarını özündə əks etdirir və bu cür hüquqpozmalarının törədilməsinə şərait yaradanlara qarşı sanksiyalar nəzərdə tutur. Həmin sanksiyalar səmərəli, mütənasib və daşındırıcı olmalıdır (Direktivin 3-cü maddəsi). Avropa İttifaqının üzv dövlətləri humanitar yardımla bağlı sanksiyalar qəbul etməyə bilərlər, amma bunu etmək məcburiyyətində də deyillər. (Direktivin 1(2)-ci maddəsi).

²¹ *Rəhmanyan Kuşkakinin Almaniya qarşı (Rahmanian Koushkaki v. Bundesrepublik Deutschland)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-84/12 sayılı, 19 dekabr 2013-cü il tarixli işi.

²² Benilüks İqtisadi İttifaqı dövlətlərinin, Almaniya Federativ Respublikasının və Fransa Respublikasının hökumətləri arasında "Ümumi sərhədlərdə yoxlamaların təcridən ləğv edilməsinə dair" 14 iyun 1985-ci il tarixli Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında Konvensiya (*Convention implementing the Schengen Agreement*).

²³ Üçüncü ölkə vətəndaşları üçün yaşayış icazələrinin vahid formasını təsdiq edən və 380/2008/EC sayılı Əsasnamə (OJ L 115/1) əsasında dəyişdirilmiş Avropa İttifaqı Şurasının (EC)1030/2001 sayılı (*Council Regulation (EC) No. 1030/2002*), 13 iyun 2002-ci il tarixli Əsasnaməsi (*Regulation (EC) No. 380/2008/EC*), OJ 2008 L 115/1.

²⁴ *Əziz Məlkinin və Səlim Abdelinin (Aziz Melki and Selim Abdeli)* [GC] Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-188/10 və C-189/10 [2010] ECR I-05667 sayılı işlərinin 74-cü paragrafı.

²⁵ *Atıqulla Adilin Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel-ə qarşı (Atıqullah Adil v. Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-278/12 PPU sayılı, 19 iyul 2012-ci il tarixli işi

1.3. Ölkə ərazisinə girişə qadağa və Şengen xəbərdarlıqları

Bu qadağa şəxslərin çıxarıldıqları dövlətlərə gəlməsini qadağan edir. Adətən bu cür qadağa müəyyən müddət üçün etibarlı olur və təhlükəli və ya arzuolunmaz hesab olunan şəxslərə vizanın və ya müvafiq dövlətin ərazisinə gəlməyə icazənin verilməməsini nəzərdə tutur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sözügedən qadağalar Şengen Müqaviləsinə imzalamış dövlətlərin müvafiq orqanlarının çıxışı olan və onların vasitəsi ilə məsləhətləşmələr aparmaq imkanı olan Şengen Məlumat Sistemi adlı bazayadaxil edilir. Təcrübədə barəsində bu cür qadağa çıxarılmış üçüncü ölkə vətəndaşının Şengen zonasına daxil olan Avropa İttifaqının digər üzv dövlətinin ərazisinə gələrək sərhəd nəzarəti olmadan sərbəst hərəkət edib qadağanı vermiş dövlətin ərazisinə qayıtmasının qarşısının alınmasını təmin edən yeganə çıxış yoludur.²⁶ “Şengen Məlumat Sistemi II haqqında” **Əsasnamə**²⁷ və **Qərarla**²⁸ hüquqi əsası qoyulmuş Şengen Məlumat Sistemi II əvvəlki sistemin daha qabaqcıl bir versiyası olaraq biometrik ölçülərdən istifadə etmək və sorğuları təkmilləşdirilmiş qaydada işləmək imkanlarına malik gücləndirilmiş funksiyalarla təchiz olunub. Sözügedən qadağaların qanuniliyinə məhkəmə yolu ilə baxıla bilər.

Misal: *Cənab və xanım Foraboskonun* Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État) işində Dövlət Şurası cənab Foraboskonun həyat yoldaşının sığınacaq haqqında müraciətinə Almaniyada rədd cavabının verilməsi əsasında onun adının Şengen Məlumat Sistemində daxil edilməsi ilə əlaqədar viza ərizəsinə rədd cavabının verilməsi qərarını ləğv etmişdir. Fransanın Dövlət Şurası sığınacağın verilməsi ilə bağlı mənfi qərarın qəbul edilməsi nəticəsində şəxsin ölkəyə gəlmə barədə qadağasının Şengen Məlumat Sistemində daxil edilməsi məsələsinin uzunmüddətli fransız vizasının verilməməsi üçün kifayət edən səbəb olmadığını müəyyən etmişdir.²⁹

Misal: *Cənab B. Hişamın işinə* baxan Fransanın Dövlət Şurası əcnəbinin adının Şengen Məlumat Sistemində olması səbəbindən ölkədən çıxarılması barədə qərarın müvəqqəti dayandırılması haqqında göstəriş vermişdir. Əcnəbinin ölkədən çıxarılması barədə qərar əsas kimi onun adının Şengen Məlumat Sistemində olması göstərsə də bu adın məlumat bazasına hansı ölkə tərəfindən daxil edilməsi qeyd olunmamışdır. Çıxarılma barədə qərar qanuni əsaslarla yanaşı, faktların da göstərilməsi tələb olduğundan həmin qərar qeyri-qanuni hesab edilmişdir.³⁰

Geri qaytarılma Direktivi (2008/115/EC) əsasında³¹ qəbul edilmiş geri qaytarılma barədə qərar kontekstində əlaqədar şəxslərin müvafiq üzv dövlətin ərazisinə gəlməsinə qadağa adətən beş ildən çox olmamalıdır.³² Adətən Şengen Məlumat Sistemində daxil edilmiş qadağaya müvafiq xəbərdarlıq da əlavə olunur və barələrində bu cür qadağalar çıxarılmış şəxslərin bütün Şengen zonasına gəlmələrinə rədd cavabı verilir. Öz ərazisinə gəlmə barədə qadağa tətbiq etmiş Avropa İttifaqının üzv dövləti bu qadağanı aradan qaldırmayanadək Avropa İttifaqının başqa bir üzv dövləti əlaqədar şəxsə viza verə və ya onu öz ərazisinə buraxa bilməz. Tətbiq edilmiş qadağa əlaqədar dövlətin spesifik vəziyyətindən irəli gəlsə də həmin qadağanın bütün Şengen ərazisinə şamil edilməsinin mütənasibliyi məsələsi, xüsusən də ailənin yenidən birləşməsi kimi fundamental hüquqların nəzərə alınması ilə bağlı vəziyyətlərdə suallar doğurur.

Geri qaytarılma Direktivindən kənara çıxaraq bir dövlət tərəfindən qoyulmuş ölkəyə gəlmə qadağası digər dövlətlərə əlaqədar şəxsin Şengen zonasına buraxılması üçün icazə verməsinə formal olaraq maneçilik

²⁶ Avropa Birliyini təsis edən Müqavilənin IV fəslinin əhatə dairəsinə düşən məsələlərlə əlaqədar Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının ikinci nəsilə aid Şengen İnformasiya Sistemində (II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsinə dair (EC)1987/2006 sayılı Əsasnaməsinin tətbiqi tarixini müəyyən edən Avropa İttifaqı Şurasının 2013/158/EU sayılı, (*Council Decision 2013/158/EU*) 7 mart 2013-cü il tarixli Qərarına baxın, OJ2013 L87, səh.10; "Avropa İttifaqı haqqında" Müqavilənin VI fəslinin əhatə dairəsinə düşən məsələlərlə əlaqədar ikinci nəsilə aid Şengen İnformasiya Sistemində (II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsi haqqında 2007/533/JHA sayılı Qərarın tətbiqi tarixini müəyyən edən Avropa İttifaqı Şurasının 2013/157/EU sayılı, (*Council Decision 2013/157/EU*) 7 mart tarixli Qərarına baxın, OJ2013 L87, səh.8.

²⁷ Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)1987/2006 (*Regulation (EC) No. 1987/2006*) sayılı, 20 dekabr 2006-cı il tarixli Əsasnaməsi, OJ 2006L 381/4.

²⁸ Avropa İttifaqı Şurasının 2007/533/JHA sayılı (*Council Decision 2007/533/JHA*), 12 iyun 2007-ci il tarixli Qərarı, OJ L 205/63.

²⁹ *Cənab və xanım Foraboskonun* Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État) 190384 sayılı (*France, Council of State (Conseil d'État), M. et Mme Forabosco*), 9 iyun 1999-cu il tarixli işi.

³⁰ *Cənab BŞ Hişamın* Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État) 344411 sayılı, (*France, Council of State (Conseil d'État), M. Hicham B*) 24 noyabr 2010-cu il tarixli işi.

³¹ 2008/115/EC sayılı Direktivin 1 və 3(6)-cı maddələri, OJ 2008 L 348.

³² *Qyoko Filev və Adnan Osmaniyyə qarşı (Criminal proceedings against Gjoko Filev and Adnan Osmani)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə C-297/12 sayılı, 19 sentyabr 2013-cü il tarixli *cinayət araşdırmaları*.

törətmir. Buna baxmayaraq, digər dövlətlər əlaqədar şəxsə vizanın verilməsi və ya onun ölkəyə buraxılmasına icazənin verilməsi barədə qərar qəbul edərkən bu cür qadağanı nəzərə ala bilərlər. Beləliklə, bu cür qadağa da bütün Şengen zonasında təsir gücünə malik ola bilər, məsələn, siyasi stabilliyin pozulması səbəbindən şəxsin arzuolunmaz hesab etdiyi dövlət tərəfindən verilməsinə və yalnız həmin dövlətə aid olmasına baxmayaraq: Avropa İttifaqının üzv dövləti tərəfindən bir rusiyalı siyasətçi ilə əlaqədar verilmiş Şengen xəbərdarlığı Avropa Şurası Parlament Assambleyasına üzv olan şəxsin parlamentin Fransada keçirilən sessiyalarında iştirakına mane olmuşdur. Bu məsələ Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Hüquqi Məsələlər və İnsan Hüquqları Komitəsinin 2011-ci ilin oktyabr ayında keçirilmiş iclasında hərtərəfli müzakirə edilərək siyasi mövqeyə görə cəza kimi hərəkət etmə azadlığının məhdudlaşdırılmasına aid məruzənin hazırlanması ilə nəticələnmişdir.³³

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən hər hansı şəxsin adının Şengen Məlumat Sistemində daxil edilməsi bir üzv dövlət tərəfindən Avropa İttifaqı qanunvericiliyi çərçivəsində görülən fərdi bir tədbirdir. Bu səbəbdən hər hansı şəxsin adının müvafiq siyahıya daxil edilməsi və ya bu siyahıda saxlanması ilə əlaqədar müvafiq dövlət tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının pozulması ilə bağlı iddia ərizələri Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təqdim edilə bilər.

Misal: *Dalyanın Fransaya qarşı işində* Rumıniya Avropa İttifaqına qoşulmazdan əvvəl adı Fransa tərəfindən Şengen Məlumat Sistemində daxil edilmiş Rumıniya vətəndaşı Şengen zonasının hər hansı bir dövlətində öz biznesini aparmaq, müvafiq xidmətlər təklif və ya qəbul etmək imkanından məhrum idi. Bununla şəxsin öz peşə fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququna aid 8-ci maddəsi ilə müdafiə olunur) müdaxilə barədə şikayəti yolverilməz hesab edilmişdir. Məhkəmənin birinci instansiyası Şengen Məlumat Sistemində qeydiyyatı və onun fəsadlarına dair öz qərarında dövlətin milli ərazisindən çıxarılma məsələləri ilə müqayisədə onun milli ərazisinə gəlmək məsələlərində özbaşınalığa qarşı təhlükəsizlik tədbirlərinin necə təmin olunmasını müəyyən etmək istiqamətində daha geniş çərçivələrə malik olduğunu hesab etmişdir.³⁴

Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şəxsin adının BMT tərəfindən tərtib edilən və terrorçuluqda şübhəli bilinən şəxslərdən ibarət siyahıya əlavə edilməsi nəticəsində ona qarşı tətbiq olunan ölkəni tərk etmək qadağasından irəli gələn məsələlərə də baxaraq milli və beynəlxalq miqrasiya qanunvericiliyinin pozulmasının qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək zərurəti ilə üzləşmişdir.

Misal: *Nadanın İsveçrəyə qarşı işi*³⁵ Kampione d'İtaliyada (İsveçrədəki İtalyan anklavda) yaşayan və adı BMT Təhlükəsizlik Şurasının antiterror sanksiyalarını icra edən İsveçrə orqanları tərəfindən "Taliban haqqında Federal Sərəncam"-a daxil edilmiş İtaliya və Misir vətəndaşı barəsində idi. İddiəçinin adının bu siyahıya salınması ona Kampione d'İtaliyanı tərk etməyə mane olduğundan onun öz adını bu siyahıdan çıxarmaq cəhdlərinə rədd cavabı verilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi BMT-nin terrorçuluğa qarşı qətnamələrini həyata keçirən İsveçrə orqanlarının müəyyən dərəcədə özbaşınalığa yol verdiklərini qeyd etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, İsveçrə iddiaçıya qarşı əsaslı şübhələrin olmaması barədə İtaliyanı və ya BMT tərəfindən yaradılmış Sanksiyalar Komitəsinə müvafiq qaydada xəbərdar etməyərək şəxsin düşdüyü vəziyyətlə əlaqədar sanksiya rejimindən irəli gələn tədbirləri həyata keçirməməklə onun Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən hüquqlarını pozmuşdur. Eyni zamanda, iddiaçı öz adını sözügedən siyahıdan çıxarmaq üçün heç bir səmərəli hüquqi vasitə ilə təmin olunmadığından İsveçrənin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə birgə 13-cü maddəsinə pozması müəyyən olunmuşdur.

Misal: *Stamosenin Bolqarıstana qarşı işi*³⁶ ABŞ miqrasiya qanunvericiliyini pozması səbəbindən Bolqar vətəndaşına qarşı Bolqarıstanın müvafiq orqanları tərəfindən öz ölkəsini iki il ərzində tərk etməmək

³³ Avropa Şurası Hüquqi Məsələlər və İnsan Hüquqları Komitəsinin "Siyasi mövqeyə görə cəza kimi hərəkət etmə azadlığının məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyinə aid" 2012-ci il 1 iyun tarixli Məruzəsi və 2012-ci il iyunun 29-da qəbul etdiyi 1894 sayılı Qətnaməsi (ilk variant).

³⁴ *Dalyanın Fransaya qarşı (Dalea v. France)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 964/07 sayılı, 2 fevral 2010-cu il tarixli işi.

³⁵ *Nadanın İsveçrəyə qarşı (Nada v. Switzerland)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10593/08 sayılı, 12 sentyabr 2012-ci il tarixli işi.

³⁶ *Stamosenin Bolqarıstana qarşı (Stamose v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 29713/05 sayılı, 27 noyabr 2012-ci il tarixli işi.

qadağasının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ölkəni tərک etmək qadağasının milli və xarici miqrasiya qanunvericiliyinin pozulması hallarının qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulması məsələsinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 2 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinə uyğun olub-olmadığını ilk dəfə qiymətləndirərək şəxsin konkret olaraq hər hansı bir ölkənin miqrasiya qanunvericiliyini pozması səbəbindən ona qarşı istənilən başqa bir ölkəyə getməsinə qadağan edən ümumi və qeyri-müəyyən tədbirin görülməsinin qeyri-mütənasib olduğunu müəyyən etmişdir.

1.4. Sərhəd yoxlamaları

Şengen Sərhəd Məcəlləsinin 6-cı maddəsi sərhəd nəzarəti tədbirlərinin insan ləyaqətinə hörmətlə həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.³⁷ Sərhəd nəzarəti tədbirləri şəxsin cinsi, irqi və etnik mənsubiyyət, dini və əqidə, əlillik, yaş və seksual oriyentasiya əlamətlərinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən həyata keçirilməlidir. Hərəkət etmək azadlığından istifadə edən üçüncü ölkə vətəndaşları üçün daha əlverişli qaydalar nəzərdə tutulur (Məcəllənin 3 və 7(6)-cı maddələri). Bütün bunlarla əlaqədar olaraq Şengen qanunvericiliyinin tətbiqi işinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi üçün müvafiq mexanizmlər yaradılmışdır ((EU)1053/2013 sayılı Əsasnamə).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə əsasən Konsulluqda şəxsiyyətin yoxlanılması üçün müsəlman qadından öz baş örtüyünü və ya hava limanında təhlükəsizlik məqsədi ilə yoxlamalar zamanı Siqxdən öz çalmasını çıxarmaq tələbi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş din azadlığı hüququnun pozulması kimi müəyyən edilməmişdir.³⁸

Rancit Sinqxin Fransaya qarşı işində şəxsdən onun rəsmi fotosəklini çəkmək məqsədi ilə öz çalmasını çıxarmaq tələbi şəxsiyyəti təsdiq edən sənədə baş örtüyü olmadan fotosəkil çəkdirmək tələbinin dövlət təhlükəsizliyini və ictimai asayışı qorumaq zərurətindən irəli gəlməsi arqumentini qəbul etməyən BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi tərəfindən "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 18-ci maddəsinin pozulması hesab olunmuşdur. BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin belə bir qənaətə gəlməyinin əsas səbəbi ondan ibarət idi ki, dövlət daim Siqx çalmasını geyən şəxsin şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsini həmin çalmanın nə qədər çətinləşdirdiyini və ya bu çalmanı geyməklə sənəd üçün fotosəkil çəkdirmək sənədlərin saxtalaşdırılması imkanlarını nə dərəcədə artırdığını izah etməmişdir. Eyni zamanda, Komitə həmin şəxsin fotosəklinin şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd üçün çalması çəkdirməsi hər dəfə sənədin yoxlanılması zamanı həmin şəxsdən öz çalmasını çıxarmaq tələbi ilə nəticələnmə biləcəyini nəzərə almışdır.³⁹

1.5. Tranzit zonaları

Bəzən dövlətlər müvafiq tranzit zonalarında olan şəxslərin onların yurisdiksiyalarına düşüb-düşməməsi barədə mübahisələr aparırlar.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən **Geri qaytarılma Direktivinin** 4(4)-cü maddəsi sərhəddən qanunsuz keçmə səbəbindən saxlanılmış və ya tutulmuş şəxslərə şamil edilən minimum hüquqları özündə əks etdirir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən tranzit zonasında qalan şəxslə əlaqədar müvafiq dövlətin üzərinə müəyyən vəzifələr düşə bilər.

Misal: *Ammurun Fransaya qarşı işinə*⁴⁰ əsasən iddiaçılar Paris hava limanının tranzit zonasında saxlanmışdır. Fransanın əlaqədar orqanları iddiaçıların Fransa ərazisinə daxil olmadığından bu ölkənin yurisdiksiyasına düşməməsi arqumentini irəli sürüdürlər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bununla razılaşmayaraq həmin vaxt qüvvədə olan milli qanunvericilik əsasında iddiaçıların Avropa İnsan Hüquqları

³⁷ *Mohamad Zakarianın (Mohamad Zakaria)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C23/12 sayılı, 17 yanvar 2013-cü il tarixli işinə baxın.

³⁸ *Phullun (Phull v. France)* (dec.) və *Əl Morslinin (El Morsli v. France)* *Fransaya qarşı* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 35753/03 və 15585/06 sayılı, 11 yanvar 2005-ci il və 4 mart 2008-ci il tarixli işləri.

³⁹ *Rancit Sinqxin Fransaya qarşı* şikayət ərizəsinə (*Ranjit Singh v. France*) dair 1876/2000 və 1876/2009 sayılı, 22 iyul 2011-ci il tarixli Kommünikələrdə verilmiş rəylərin 8.4-cü paragrafi.

⁴⁰ *Ammurun Fransaya qarşı (Amuur v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 19776/92 sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli işinin 52-54-cü paragrafları.

Konvensiyasının 5(1)-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş azadlıq hüququnun kifayət qədər təmin edilmədiyi qənaətinə gəlmişdir.⁴¹

1.6. Sığınacaq axtaranlar

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddəsi sığınacaq hüququnu, 19-cu maddəsi isə geri qaytarılmanın qadağan olunmasını nəzərdə tutur. "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 78-ci maddəsi dövlətlərin 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərinə hörmətlə yanaşacaq Ümumi Avropa Sığınacaq Sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu müddəalarda 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 33-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş *məcburi geri qayıtmadan* himayə məsələsi də öz əksini tapıb.

Yuxarıda qeyd olunan Xartiyanın 18-ci maddəsi ilə sığınacaq hüququ təmin olunsun da, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi sığınacaq axtaranların Avropa İttifaqına gəlməsini asanlaşdıran yolları nəzərdə tutmur. Avropa İttifaqında sığınacaq axtarmaq niyyətində olan şəxslər əsasən Avropa İttifaqına gəlmək üçün viza əldə etmələri tələb olunan üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarətdir. Adətən bu cür şəxslər adi viza əldə etmək imkanından məhrum olduqlarından sərhədi qeyri-qanuni şəkildə keçə bilərlər.

Dublin Əsasnaməsinin ((EU)604/2013 sayılı Əsasnamə) 3(1)-ci maddəsi üçüncü ölkə vətəndaşının və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin beynəlxalq himayə məqsədi ilə təqdim etdiyi hər bir ərizəsinin Avropa İttifaqının bir üzv dövləti tərəfindən baxılmasını tələb edir. Avropa İttifaqının sığınacaq *qanunvericiliyi* şəxsin sərhədə, o cümlədən, ərazi sular və tranzit zonalara gəldiyi andan tətbiq olunur (2013/32/EU sayılı **Sığınacaq Prosedurları Direktivinin** 3(1)-ci maddəsi). Direktivin 6-cı maddəsi müvafiq müraciətlərlə bağlı sığınacaq prosedurlarından istifadə prosesinin təfərrüatlarını müəyyən edir. Daha konkret desək, 6(1)-ci maddə müvafiq ərizənin üç iş günü və ya onun qeydiyyatı ilə məşğul olmayan orqana təqdim olunduğu təqdirdə altı iş günü ərzində dövlətlər tərəfindən qeydə alınmasını nəzərdə tutur. 6(2)-ci maddə şəxslərə öz ərizələrini tez bir vaxtda təqdim etmək üçün səmərəli imkanların yaradılmasını təmin etmək öhdəliyini əlaqədar dövlətlərin üzərinə qoyur. Prosedurlardan istifadə etməyə başlamaqla Direktivdə nəzərdə tutulmuş təhlükəsizlik təminatlarının tətbiqinə start verilir. Bu təminatlar Avropa İttifaqı ərazisinə, sərhədinə və ya tranzit zonasına gələ bilməmiş şəxslərə şamil olunmur.

Sığınacaq prosedurları Direktivinin 43-cü maddəsi sığınacaqla bağlı ərizələrə sərhəddə baxılmasına icazə verir. Burada müvafiq ərizənin yolverilməzliyi barədə qərar qəbul edilə bilər. Eyni zamanda, sərhəddə Direktivin 31(8)-ci maddəsinə uyğun sürətləndirilmiş prosedurların tətbiq edilməsi hallarında ərizənin mahiyyəti barədə də qərar qəbul edilə bilər. Avropa İttifaqı ərazisində təqdim olunmuş sığınacaq müraciətlərinə şamil olunan bütün prinsiplər və təminatlar da burada tətbiq olunur. 43(2)-ci maddə sərhəd prosedurları zamanı müraciətin təqdim olunduğu vaxtdan etibarən müvafiq qərarın ən gec dörd həftə ərzində mütləq qəbul edilməsini nəzərdə tutur, əks təqdirdə ərizəçiyə əraziyə daxil olmaq icazəsi verilməlidir. 24(3)-cü maddəyə əsasən xüsusi prosedur təminatlarına ehtiyacı olan, cinsi təcavüzə və ya daha ağır zorakılığa məruz qalmış ərizəçilərlə bağlı sərhəd prosedurlarının tətbiqindən çəkinmək öhdəliyi nəzərdə tutulur (əgər bu cür şəxslər üçün münasib dəstəyin bilavasitə sərhəddə göstərilməsi mümkün deyilsə). 25(6)(b) maddəsi müşayiət olunmayan azyaşlılar tərəfindən sərhəddə təqdim olunmuş ərizələrin işlənməsi ilə bağlı bəzi məhdudiyyətləri müəyyən edir. Bu maddənin müddəaları **2005/85/EC sayılı, 2005-ci il tarixli Direktivin** 35-ci maddəsi əsasında öz üzərinə öhdəliklər götürmüş İrlandiyaya və Birləşmiş Krallığa şamil edilmir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında sığınacaq hüququ özlüyündə mövcud deyil. Lakin şəxsin sərhəddən və ya müvafiq dövlətin yurisdiksiyasında olan başqa yerdən buraxılmaması səbəbindən işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalması riski Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə qadağa olunur. Ən son hal kimi nəzərdə tutulan ölkədən çıxarılma, ekstradisiya və ya geri qaytarılma tədbirləri Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsinə əsasən müdafiə olunan yaşamaq hüququ məsələsini gündəmə gətirə bilər.

⁴¹ Eyni zamanda, *Nolanın və K.-nin Rusiyaya (Nolan and K v. Russia)*, həmçinin *Riadin və İdiabın Belçikaya qarşı (Riad and Idiab v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinəki müvafiq olaraq 2512/04, həmçinin 29787/03 və 29810/03 sayılı, 12 fevral 2009-cu il və 24 yanvar 2008-ci il tarixli işlərinə baxın.

Sabiq İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası təqdim edəcəkləri ərizələrə baxmamaq məqsədi ilə öz ərazilərinə gəlmək icazəsinin verilməsi məsuliyyətini öz üzərinə götürməyən ölkələr səbəbindən "boşluqda qalmış" qaçqınlara aid bir sıra işlərə baxmışdır.

Misal: *Şərqi Afro-Asiyalıların işi*⁴² Birləşmiş Krallıqda yaşamaq və ya buraya gəlmək hüququ olmadan Britaniya pasportlarına malik olan və Afrikada Britaniyanın tabeçiliyindəki ərazilərindən çıxarılmış şəxslərin vəziyyəti ilə əlaqədar idi. Sabiq İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsindən irəli gələn mühakimələrlə yanaşı müəyyən hallarda irqi zəmində ayrı-seçkiləyin özlüyündə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş alçaldıcı rəftara bərabər bir əməl olması qənaətinə gəlmişdir.

1.7. Dəniz yolu ilə buraxılmama

Avropa İttifaqının və Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin ərazisinə hava, quru və ya dəniz yolu ilə gəlmək mümkündür. Dənizdə həyata keçirilən sərhəd nəzarəti tədbirləri insan hüquqlarına və qaçqın hüququna hörmət etməklə yanaşı beynəlxalq dəniz hüququna da uyğun olmalıdır.

Açıq sulara həyata keçirilən tədbirlər BMT-nin "Dəniz hüququ haqqında", həmçinin "Dənizdə insan həyatının mühafizəsinə dair" və "Dənizdə axtarış və xilasetmə işləri haqqında" Konvensiyaları ilə tənzimlənir. Həmin beynəlxalq sənədlər dənizdə çıxılmaz vəziyyətə düşmüş şəxslərə yardımın və köməliyin göstərilməsi öhdəliyini özündə əks etdirir. Bu sənədlərə əsasən gəmi kapitanı suda xilas olunanları "təhlükəsiz yerə" gətirmək öhdəliyinə əməl etməlidir. Bu kontekstdə ən çox ziddiyyət doğuran məsələ suda xilas edilmiş və ya saxlanılmış şəxsləri harada düşürməkdən ibarətdir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Şengen Sərhəd Məcəlləsinin 3 və 3a maddələri ilə⁴³ birgə oxunan 12-ci maddəsi sərhəd idarəçiliyi fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipinə hörmətlə yanaşmanı nəzərdə tutur. Avropa İttifaqı bu məsələnin mürəkkəbliyini nəzərə alaraq suda əməliyyatların həyata keçirilməsi istiqamətində Frontex-ə köməklik göstərmək məqsədi ilə müvafiq qaydalar qəbul etmişdir.⁴⁴ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bu qaydaları ləğv etdiyindən Avropa Komissiyası yeni bir əsasnamə ilə bağlı öz təkliflərini təqdim etmişdir.⁴⁵

Misal: *Avropa İttifaqı Parlamentinin Avropa İttifaqı Şurasına qarşısında*⁴⁶ Avropa İttifaqı Parlamenti Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə müraciət edərək Frontex-in suda əməliyyatlarına dair qaydaların ([Avropa İttifaqı Şurasının 2010/252/EU sayılı Qərarı](#)) qanuni olması ilə bağlı qərar çıxarmasını xahiş etmişdir. Bu qaydalar 1999/468/EC sayılı Qərarın 5a maddəsi ilə tənzimlənən nəzakət proseduruna əsasən və Avropa Parlamentinin heç bir iştirakı olmadan qəbul olunmuşdur. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bu qaydaları yeniləri ilə əvəz olunanadək qüvvədə qalmaq şərti ilə ləğv etdiyini qeyd etmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bildirmişdir ki, qəbul olunmuş qaydalar suda yerləşən xarici sərhədlər üzərində nəzarətə aid vacib elementləri özündə əks etdirdiyindən siyasi seçimlərə yol açır və bu seçimlər Parlamentin qanunverici orqan qismində iştirakı ilə adi qanunvericilik proseduruna riayət etməklə nəzərə alınmalıdır. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, mübahisələrə yol açan Qərarla öz əksini tapmış yeni tədbirlər şəxsi azadlıqlara və fundamental insan hüquqlarına böyük ehtimalla təsir etdiyindən bir daha müvafiq prosedurlara əməl etməklə işlənilməlidir. Məhkəməyə əsasən Avropa İttifaqı Şurasının 2010/252/EC sayılı Qərarına dair Əlavənin II hissəsində ("Agentlik tərəfindən əlaqələndirilən dəniz sərhəd əməliyyatları çərçivəsində axtarış və xilasetmə, və/və ya düşürmə işlərinə dair Qaydalar") əks olunmuş müddələrin qaydalar kimi

⁴²*Şərqi Afro-Asiyalıların (Britaniyanın müdafiəsi altında olan şəxslərin) Birləşmiş Krallığa qarşı (European Commission of Human Rights, East African Asians (British protected persons) v. the United Kingdom) (dec.)* İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 4715/70, 4783/71 və 4827/71 sayılı, 6 mart 1978-ci il tarixli işləri.

⁴³ 3a maddəsi Şengen Sərhəd Məcəlləsinə düzəlişlər edən (EU)610/2013 sayılı (*Regulation (EU) No. 610/2013*), 26 iyun 2013-cü il tarixli Əsasnamə əsasında bu Məcəlləyə əlavə edilmişdir, OJ2013L 182/1.

⁴⁴ Avropa İttifaqı Şurasının 2010/252/EU sayılı (*Council Decision 2010/252/EU*), 26 aprel 2010-cu il tarixli Qərarı, OJ2010L 111/20.

⁴⁵ Avropa Komissiyasının (2013)197sayılı Kommünikəsinin yekun variantı (*COM(2013) 197 final*), Brüssel, 12 aprel 2013-cü il.

⁴⁶*Avropa İttifaqı Parlamentinin Avropa İttifaqı Şurasına qarşı* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-355/10 [2012] sayılı (*European Parliament v. Council of the EU*), 5 sentyabr 2012-ci il tarixli işinin 63-85-ci paragrafları

göstərilməsi və 1-ci maddəyə əsasən mütləq xarakter daşımaması faktı onları vacib qaydalar kimi təsnif etməyə təsir göstərmir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiya Avropa Şurası üzv dövlətlərinin yurisdiksiyasında olan bütün şəxslərə şamil olunur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şəxslərin açıq sularda onlar üzərində nəzarəti həyata keçirən dövlətlərin yurisdiksiyasına düşmələri barədə bir neçə işə baxmışdır.⁴⁷ İtaliyaya qarşı 2012-ci il tarixli işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Böyük Palatası Avropa torpaqlarına düşməyə çalışan miqrantların hüquqlarını və bu cür hallarda dövlətlərin vəzifələrini müəyyən etmişdir.

Misal: *Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı işində*⁴⁸ iddiaçılar Maltaya aid axtarış və xilasetmə zonasına yaxın açıq sularda italyalı dəniz sərhədciləri tərəfindən saxlanılmış sığınacaq axtaranlar və digər şəxslər də daxil olmaqla təxminən 200 nəfərdən ibarət bir qrupun üzvləri idi. İtaliya ilə Liviya arasında bağlanmış sazişə əsasən miqrantların hamısı Liviyaya qaytarılaraq sığınacaq üçün müraciət etmək imkanından məhrum edilmişdir. Onların adları və vətəndaşlıqları ilə bağlı heç bir qeydlər aparılmamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Liviyadakı vəziyyətin hamıya yaxşı məlum olduğunu və bunu çoxsaylı mənbələrdən asanlıqla yoxlamaq üçün imkanların mövcud olduğunu qeyd etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə hesab etmişdir ki, İtaliyanın müvafiq orqanları iddiaçıların qanunsuz miqrant qismində Liviyaya geri qaytarılacaqları təqdirdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd rəftara məruz qalacaqlarını və heç bir müdafiə ilə təmin olunmayacaqlarını bildirdi və ya bilməli idi. Eyni zamanda, həmin orqanlar sonradan bu iddiaçıları onların Somali və Eritreya kimi mənşə ölkələrinə heç bir əsas olmadan geri qaytarılma riskindən müdafiə etmək üçün kifayət qədər təminatların mövcud olmadığını bildirdi və ya bilməli idi. İtaliya orqanları Liviyada hansısa sığınacaq prosedurlarının olmaması və Liviyanın dövlət orqanlarını BMTQAK tərəfindən verilmiş qaçqın statusunu tanımasına məcbur etməyin mümkünsüz olması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirməli idi.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçıların Liviyada sığınacaq üçün müraciət etmək və ya bu ölkədə sığınacaq sisteminin mövcud olmaması səbəbindən üzləşdikləri riskləri təsvir etmək imkanlarından məhrum olmalarının İtaliyanı Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş öhdəliklərdən azad etməməsi faktını bir daha təsdiq etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq iddiaçıların Liviyaya göndərilməsi nəticəsində *məcburi geri qaytarılma* riskinə məruz qalmaları səbəbindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi pozulmuşdur.

1.8. Hüquqi müdafiə vasitələri

Hüquqi müdafiə vasitələrinə gəldikdə, fəsil 4 bu məsələni daha dərinədən öyrənir, fəsil 6 isə hüquqi müdafiə vasitələrini azadlıqdan məhrum etmə kontekstində nəzərdən keçirir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən bəzi hüquqi sənədlər, məsələn [Viza Məcəlləsi](#) (32(3) və 34(7)-ci maddələr), [Şengen Sərhəd Məcəlləsi](#) (13-cü maddə) və [Sığınacaq prosedurları Direktivi](#) (46-cı maddə) spesifik şikayətləri və hüquqi müdafiə vasitələrini nəzərdə tutur. Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi də əsas təminatları özündə əks etdirir. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə təmin olunan hüquq və azadlıqların, o cümlədən, sözügedən Xartiyanın müddələrinin pozulmasından zərər çəkmələri bu və ya digər dərəcədə ehtimal olunan bütün şəxslər əraziyə buraxılmamaqla və ya nəzərdə tutulmuş prosedurlardan istifadə edə bilməməklə əlaqədar "səmərəli məhkəmə müdafiəsini" də nəzərdə tutan səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək imkanlarını avtomatik olaraq əldə etməlidirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən ərazilərə buraxılma və ya prosedurlardan istifadə ilə əlaqədar hüquqları Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında təmin olunan bütün şəxslər dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir. Məsələn, *Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya*

⁴⁷*Xhavaranın və başqalarının İtaliyaya və Albaniyaya, (Xhavana and Others v. Italy and Albania)*, həmçinin *Medvedevin və başqalarının Fransaya qarşı (Medvedyev and Others v. France)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 39473/98 və 3394/03 sayılı, 11 yanvar 2001-ci il və 29 mart 2010-cu il tarixli işləri.

⁴⁸*Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 27765/09 sayılı, 23 fevral 2012-ci il tarixli işi.

qarşı işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi miqrantlara qarşı görülmüş tədbirləri məhkəmə yolu ilə mübahisə etmək imkanından məhrum edilərək Liviyaya geri qaytarıldığından onların bu cür vasitələrdən istifadə edə bilmədiklərini müəyyən etmişdir.

Əsas məqamlar

- Dövlətlər əcnəbilərin onların ərazisinə buraxılmasına icazə verməmək hüququna malik olsalar da Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına və insan hüquqları ilə bağlı tətbiq olunan təminatlara hörmətlə yanaşmalıdırlar (bu fəslin "Giriş" bölməsinə baxın).
- Qısamüddətli vizaların rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar Avropa İttifaqı qanunvericiliyi Avropa İttifaqının üzv dövlətləri üçün ümumi qaydalar müəyyən edir (Bölmə 1.1-ə baxın).
- Konkret olaraq dənizdə sərhəd nəzarəti və mühafizəsi tədbirlərinin (Bölmə 1.7-ə baxın) həyata keçirilməsi ilə əlaqədar Avropa İttifaqı qanunvericiliyi müvafiq təminatları özündə əks etdirir (Bölmə 1.4-ə baxın).
- Avropa İttifaqı, xüsusən də Şengen qanunvericiliyi insanların razılaşdırılmış ərazilər daxilində sərhəd nəzarəti olmadan sərbəst hərəkət etmələrinə imkan verir (Bölmə 1.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Şengen zonasının üzvü olan bir dövlət tərəfindən tətbiq olunan qadağa əlaqədar şəxsin bütün Şengen zonasına daxil olmasına rədd cavabının verilməsi ilə nəticələne bilər (Bölmə 1.3-ə baxın).
- Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası sığınacaq hüququnun təmin olunmasını və geri qaytarılmanın qadağan olunmasını nəzərdə tutur. Şəxsin Avropa İttifaqı sərhədlərinə gəldiyi andan Avropa İttifaqı sığınacaq qanunvericiliyinin tətbiqinə başlanılır (Bölmə 1.6-a baxın).
- Bir sıra hallarda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası dövlətin miqrantı öz sərhədində saxlamaq və ya sərhəddən geri qaytarmaq hüququ ilə əlaqədar müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutur (bu fəslin "Giriş" bölməsinə və bölmə 1.5 və 1.6-a baxın). Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının ehtimal olunan pozulma halları səbəbindən dövlətdən onun müvafiq orqanı qarşısında hüquqi müdafiə vasitələrini təmin etmək tələb oluna bilər (Bölmə 1.7 və 1.8-ə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

2. STATUS VƏ ƏLAQƏDAR SƏNƏDLƏR

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 9-cu maddəsi (ölkədə qalmaq hüququ); Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 6-cı maddəsi (sənədləşmə)	Sığınacaq axtaranlar	<i>Səadinin Birləşmiş Krallığa və Suso Musanın Maltaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 2008 və 2013-cü il tarixli <i>işləri</i> (ölkəyə gəlmə rəsmən icazəli kimi tanınmayanadək icazəsiz hesab olunur)
Təsnif etmə Direktivi (2011/95/EU)	Qaçqın statusu verilmiş şəxslər və əlavə himayə ilə təmin olunmuş şəxslər	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi (işgəncələrin qadağan olunması)
İnsan alverinin qurbanları üçün yaşayış icazəsi Direktivi (2004/81/EC); İşə götürənlərə qarşı sanksiyalar Direktivi (2009/52/EC)	İnsan alverinin və həddindən artıq istismaredici əmək şəraitinin qurbanları	"İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiyanın 14-cü maddəsi (insan alveri qurbanının şəxsi vəziyyətinə görə yaşayış icazəsinin verilməsi); <i>Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (Kiprdəki rusiyalı insan alveri qurbanı)
	39 saylı Qaydanın müvəqqəti tədbirləri ilə əhatə olunan şəxslər	<i>Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə, həmçinin Səvriddin Curayevin Rusiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 2005-ci və 2013-cü il tarixli <i>işləri</i> (Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39 saylı Qaydaya istinad etməsinə baxmayaraq ekstradisiya)
Geri qaytarılma Direktivi (2008/115/EC) <i>Kadzoyevin</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 sayılı, 2009-cu il tarixli <i>iş</i> ; <i>Ruis Zambranonun</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-34/09 sayılı, 2011-ci il tarixli <i>iş</i>	Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar	<i>Kuriçin Sloveniyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli <i>iş</i> (yaşayış icazəsindən qeyri-qanuni məhrum etmə)
Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi (2003/109/EC)	Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar	"Avropa Şurasının təsis edilməsi haqqında" 13 dekabr 1955-ci il tarixli Konvensiya

Ankara Sazişinə dair 1970-ci il tarixli Əlavə Protokolun 41-ci maddəsi ("status-kvo" müddəası); "Avropa İqtisadi Birliyi-Türkiyə" Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarı (ailə üzvləri üçün imtiyazlar)	Türkiyə vətəndaşları
Hərəkət etmək azadlığı Direktivi (2004/38/EC)	Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları
<i>Rotmanın</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-135/08 sayılı, 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (Avropa İttifaqı vətəndaşlığının itirilməsi)	Vətəndaşlığı olmayan şəxslər

Giriş

Bu fəsilə müxtəlif qruplara aid miqrantların statusu və sənədləşməsi məsələlərinə diqqət yetiriləcək.

Bir çox miqrant üçün müvafiq statusun və ya statusu sübuta yetirən sənədlərin olmaması müxtəlif problemlərin yaranmasına, məsələn, dövlət və özəl xidmətlərdən istifadə etmək və ya əmək bazarına çıxmaq imkanlarından məhrum olunmaya gətirib çıxara bilər. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi həm statusla, həm də sənədləşmə ilə bağlı mütləq xarakter daşıyan və çox təfərrüatlı müddəaları özündə əks etdirir ki, həmin müddəalara riayət etməmə bu qanunvericiliyin pozulması kimi qiymətləndirilir. Müvafiq statusun və ya sənədlərin olmamasının əlaqədar şəxsin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadəyə mane olub-olmadığını və mane olduğu təqdirdə bunun nə dərəcədə əsaslı olduğunu müəyyən etmək üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etmək imkanları mövcuddur.

Üçüncü ölkə vətəndaşının hər hansı dövlətdə olmasına formal icazə verilmədiyi təqdirdə onun həmin dövlətdə olması bu dövlət tərəfindən qeyri-qanuni hesab oluna bilər. İstər Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, istərsə də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası müvafiq dövlətin icazəsi olmadıqda belə üçüncü ölkə vətəndaşının onun ərazisində olmasını qanuni hesab etmək üçün bir sıra halları təsbit edir (Bölmə 2.2 və 2.5-ə baxın). Eyni zamanda, Avropa İttifaqı qanunvericiliyində, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında, Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasında və Avropa Sosial Xartiyasında öz əksini tapmış bəzi hüquqlar konkret ölkədə yalnız qanuni əsaslarla olan şəxslərə şamil olunur (Fəsil 8-ə baxın).

Bununla yanaşı, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi tanınması və ya verilməsi tələb olunan konkret növ statusla bağlı bəzi müddəaları da nəzərdə tutur. Bu müddəalara əsasən hər hansı spesifik sənədlərin rəsmiləşdirilməsi mütləq xarakter daşıya bilər (Bölmə 2.1, 2.2 və 2.8-ə baxın). Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və ya milli qanunlara əsasən hər hansı şəxs müəyyən statusu və ya müəyyən sənədi əldə etmək hüququna malikdirsə həmin statusun və ya sənədin ona verilməməsi Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin pozulması hesab olunur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası dövlətdən miqranta müəyyən statusun verilməsini və ya spesifik sənədin rəsmiləşdirilməsini birmənalı şəkildə tələb etmir. Bəzi hallarda şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ (8-ci maddə) dövlətlərdən miqrantın statusunun tanınmasını, ona yaşayış icazəsinin verilməsini və ya onun sənədlərinin rəsmiləşdirilməsini tələb edə bilər. Lakin 8-ci maddə müəyyən növdə yaşayış icazəsinin əldə etmək hüququnun təminatçısı kimi təfsir oluna bilməz. Əgər milli qanunvericilikdə müxtəlif növ yaşayış icazələri nəzərdə tutulursa, konkret bir yaşayış icazəsinin verilməsi ilə bağlı hüquqi və praktiki məsələlərin təhlil edilməsi üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət oluna bilər.⁴⁹

⁴⁹*Liunun Rusiya Federasiyasına qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki (*Liu v. Russia*) 42086/05 sayılı, 6 dekabr 2007-ci il tarixli işinin 50-ci paragrafı.

2.1. Sığınacaq axtaranlar

Sığınacaq axtaranlar təqib olunma ilə bağlı əsaslı qorxu və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və yaxud ciddi xəsarətə məruz qalma riski səbəbindən öz mənzə ölkəsinə qayıda və ya qaytarıla bilməməsinə əsas gətirərək beynəlxalq himayə ilə təmin olunmağa çalışırlar (Fəsil 3-ə baxın).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq axtaranlar "beynəlxalq himayə üçün müraciət edən şəxslər" kimi müəyyən olunur. Onların vəziyyəti Avropa İttifaqının sığınacaq *qanunvericiliyi* ilə tənzimlənir. Sığınacaq qanunvericiliyinə aid bütün müvafiq hüquqi sənədlər və bu sənədləri tətbiq edən dövlətlər Əlavə 1-də sadalanır. Sığınacaq prosedurlarından istifadə məsələsi fəsil 1-də müzakirə olunur. Bu bölmədə isə ərizələri baxılmaqda olan və yekun qərar gözləyən sığınacaq axtaranlar nəzərdən keçirilir. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi sığınacaq üzrə təqdim etdiyi ərizə ilə əlaqədar qərar qəbul edilməyənədək sığınacaq axtaranın müvafiq dövlətdən çıxarılmasını qadağan edir. [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) (2013/32/EU) 9(1)-ci maddəsi sığınacaq axtaran şəxsin Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin ərazisində olması faktının qanuni bir hal hesab edildiyini nəzərdə tutur. Bu maddə müvafiq prosedur məqsədi ilə səlahiyyətli orqan tərəfindən qərar çıxarılmayanədək sığınacaq axtarana "üzv dövlətdə qalmaq icazəsinin verilməsini" bəyan edir, baxmayaraq ki, xüsusilə də növbəti ərizələrin təqdim olunması ilə bağlı bəzi müstəsnalar mövcuddur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq axtaranın sənədlə təmin olunmaq hüququ [Qəbuletmə şərtləri Direktivi](#) (2013/33/EU; Direktivdən irəli gələn öhdəlikləri öz üzərinə götürmüş üzv dövlətlərlə Əlavə 1-də tanış ola bilərsiniz) ilə təsbit olunur. Direktivin 6-cı maddəsi sığınacaq almaq üçün ərizə ilə müraciət etmiş bütün şəxslərə üç gün ərzində onların sığınacaq axtaran şəxs statusunu və ya ərizələrinə baxıldığı müddətdə müvafiq dövlətdə qalmaq icazəsini təsdiq edən sənədin mütləq qaydada verilməsini nəzərdə tutur. Direktivin 6(2)-ci maddəsinə uyğun olaraq ərizəçi saxlanıldığı və ya sərhəddə olduğu zaman dövlət ona bu cür sənədin verilməsindən çəkinə bilər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına gəldikdə, müraciətlərinə baxıldığı zaman sığınacaq axtaranların statusunu tənzimləyən müvafiq müddəə bu sənəddə mövcud deyil. Bununla əlaqədar olaraq milli qanunvericilik aktlarına əsasən müraciətlərinə baxıldığı zaman sığınacaq axtaranlara müvafiq dövlətin ərazisində qalmaq icazəsinin verilib-verilməməsi məsələsinə nəzərdən keçirmək zəruri olardı. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)-ci maddəsi sığınacaq axtaranların müvafiq dövlətin ərazisinə "qanunsuz gəlmələrinin" qarşısını almaq məqsədi ilə saxlanılmasına icazə verir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə əsasən müvafiq dövlət orqanları tərəfindən formal icazə verilməyənədək əlaqədar dövlətə gəlmə "icazəsiz" hesab olunur.

Misal: *Səadinin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*⁵⁰ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dövlət orqanları tərəfindən icazə verilməyənədək ölkəyə gəlmənin icazəsiz hesab edilməsi qərarına gəlmişdir. Bu işdə Məhkəmə sığınacaq axtaranın ərizəsinə baxıldığı zaman qanuna uyğun olaraq yeddi gün ərzində münasib şəraitdə saxlanması ilə əlaqədar 5(1)-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etmişdir.

Misal: Lakin *Suso Musanın Maltaya qarşı işində*⁵¹ Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, əgər hər hansı dövlət istər müstəqil şəkildə, istərsə də Avropa İttifaqı qanunvericiliyi çərçivəsində öz öhdəliklərini artıraraq sığınacaq üçün müraciətinə baxılan immiqrantın bu dövlətə gəlməsinə və ya bu dövlətdə qalmasına birmənalı şəkildə icazə verən qanunvericilik aktını tətbiq edərsə, bu dövlətdə icazəsiz gəlmənin qarşısını almaq məqsədi ilə baş vermiş saxlanılma faktı 5(1)(f) maddəsində nəzərdə tutulmuş saxlanılmaya qanunilik nöqtəyi-nəzərindən ziddir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi dövlətdə "qanuni əsaslarla" olanların hərəkət etmək azadlığını qeyd edir, 7 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi isə dövlətin ərazisində "qanuni əsaslarla" olanların bu ərazidən çıxarılmasına qarşı müəyyən prosedur təminatlarını nəzərdə tutur. Lakin şəxs öz hüquqi statusunu itirə də bilər.

⁵⁰*Səadinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işin 65-ci paragrafı.

⁵¹*Suso Musanın Maltaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki (*Suso Musa v. Malta*) 42337/12 sayılı, 23 iyul 2013-cü il tarixli işi.

Misal: Almaniya Hökuməti sığınacaq prosedurlarının həyata keçirildiyi müddət ərzində sığınacaq axtaranların qanuni yaşayış icazəsi olan şəxs hesab edildiklərini BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi⁵² qarşısında qəbul etmişdir. Lakin *Omvenikenin Almaniya qarşı işində*⁵³ Məhkəmə hökumətin müvəqqəti yaşayışla əlaqədar irəli sürülən şərtlərin, daha dəqiq desək müəyyən bir şəhərin ərazisinin hüdudlarından kənara çıxmaq tələbinin pozulması nəticəsində iddiaçının öz hüquqi statusunu itirməsini və bu məsələnin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin təsir dairəsindən kənara çıxması arqumentini qəbul etmişdir.

2.2. Qaçqın statusu verilmiş şəxslər və əlavə himayə ehtiyacı olan şəxslər

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası sığınacaq üçün müraciət etmək hüququndan kənara çıxaraq birbaşa sığınacaq hüququnu təmin edir (18-ci maddə). Başqa sözlə, sığınacaq üçün müraciət edən şəxslərin hamısı sığınacaq axtaran şəxs statusunu əldə etmək hüququna malikdir. **Təsnif etmə Direktivinin** (2011/95/EU) 13 (qaçqın statusu) və 18-ci maddələri (beynəlxalq himayə ehtiyacı olan, lakin qaçqın statusunun şamil olunmadığı şəxslər üçün əlavə himayə) qaçqın statusunun verilməsi və ya əlavə himayənin təmin olunması hüququnu birmənalı şəkildə təsbit edirlər. Beynəlxalq himayə ilə təmin olunmuş şəxslər onların mənşə ölkələrindəki vəziyyət həqiqətən yaxşılaşdığı təqdirdə öz statuslarını itirə bilirlər (Bölmə 3.1.8-ə baxın). Sözügedən Direktivin 24-cü maddəsi sənəd əldə etmək hüququnu tənzimləyir. Beynəlxalq himayə ehtiyacı olan kimi tanınan şəxslər yaşayış icazəsi əldə etmək hüququna malikdirlər: qaçqınlar üçün üçillik, əlavə himayə ilə təmin olunanlar üçün isə birlik icazə nəzərdə tutulur. 25-ci maddə isə qaçqınları və müəyyən hallarda köməkçi himayədən yararlanan şəxsləri yol sənədi əldə etmək hüququ ilə təmin edir.

Sığınacaq hüququ Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddəsində əks olunduğu kimi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında nəzərdə tutulmayıb. Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasında⁵⁴ nəzərdə tutulmuş qaçqın statusu üçün müraciətə rədd cavabının verilməsi və ya bu statusun ləğv edilməsi və yaxud **Təsnif etmə Direktivi**⁵⁵ ilə təmin olunan sığınacaq hüququnun tanınmaması kimi məsələlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd olub-olmamasına aid işlərə baxa bilməz. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi əcnəbinin ölkədən çıxarılması nəticəsində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə və ya hər hansı digər müddəalarına zidd olaraq ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması riski ilə üzləşə bilib-bilməməsi məsələlərinə baxa bilər (Fəsil 3-ə baxın).⁵⁶

2.3. İnsan alveri və xüsusilə istismaredici əmək şəraitinin qurbanları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən işə götürənlərə qarşı sanksiyalar Direktivi (2009/52/EC) qanunsuz yaşayan miqrantların qanunsuz məşğulluğunun bəzi formalarını cinayət tərkibli əməl hesab edir. Bu cür vəziyyətdə olan işçilər azyaşlı olduqları və ya xüsusilə istismaredici əmək şəraitinə məruz qaldıqları təqdirdə əlaqədar işə götürənlərə qarşı şikayət etmək proseduruna şərait yaratmaq məqsədi ilə müvəqqəti yaşayış icazəsi ilə təmin oluna bilirlər (13-cü maddə).

Avropa İttifaqı Şurasının insan alverinin qurbanı və ya qanunsuz miqrasiyaya şərait yaradan əmələ məruz qalmış şəxs hesab olunan üçüncü ölkə vətəndaşları üçün verilən yaşayış icazəsi haqqında **2004/81/EC sayılı Direktivi** bu cür zərərçəkmiş şəxslərin ölkədən çıxarılmaması üçün möhlət müddəti nəzərdə tutur. Eyni zamanda, bu Direktiv dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq edən insan alveri qurbanlarının yaşayış icazəsi ilə təmin olunmasını Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən tələb edir (müvafiq olaraq 6 və 8-ci maddələr). Belə bir yaşayış

⁵² CCPR/C/DEU/2002/5, 4 dekabr 2002-ci il.

⁵³ *Omvenikenin Almaniya qarşı (Omwenyke v. Germany)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 44294/04 sayılı, 20 noyabr 2007-ci il tarixli işi.

⁵⁴ *Əhmədin Avstriya qarşı (Ahmed v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25964/94 sayılı, 17 dekabr 1996-cı il tarixli işinin 38-ci paragrafı.

⁵⁵ *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8319/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işlərinin 226-cı paragrafı (Təsnif etmə Direktivinin 15-ci maddəsi barədə) (*Qualification Directive*).

⁵⁶ *NA-nın Birləşmiş Krallığa qarşı (NA. v. The United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25904/07 sayılı, 17 iyul 2008-ci il tarixli işinin 106-107-ci paragraflarına baxın.

icazəsinin etibarlılıq müddəti artırılmaq şərti ilə ən azı 6 ay təşkil etməlidir. İnsan alverinin qurbanlarına yaşayış icazələrinin verilməsi məsələsini birbaşa nəzərdə tutmayan **insan alverinə qarşı 2011-ci il tarixli Direktiv (2011/36/EU)** müvafiq cinayət işinin başlanmasından əvvəl, həyata keçirilməsi zamanı və yekunlaşdırılmasından sonra bu cür şəxslər üçün yardım və dəstək tədbirlərinin təmin olunmasını tələb edir (11-ci maddə). Lakin insan alverçilərinə qarşı araşdırmaların aparılması nəzərdə tutulmayacağı və ya insan alveri qurbanının istintaqla əməkdaşlıq etməyəcəyi təqdirdə Avropa İttifaqının üzv dövləti tərəfindən yaşayış icazəsinin verilib-verilməməsi tələbi aydın xarakter daşımır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının köləliyi və məcburi əməyi qadağan edən 4-cü maddəsinə əsasən müəyyən hallarda dövlətlərdən insan alverində şübhəli bilinən işlərin araşdırılması və insan alveri qurbanlarını və ya potensial qurbanlarını müdafiə etmək məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin görülməsi tələb oluna bilər.

Misal: *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki iş⁵⁷ Kiprdəki rusiyalı insan alverinin qurbanı ilə əlaqədar idi. Məhkəmə Kiprin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 4-cü maddəsindən irəli gələn öhdəliklərə iki aspektdə əməl etməməsi qərarına gəlmişdir: bir tərəfdən insan alverinə qarşı mübarizə məqsədi daşıyan müvafiq qanunvericilik bazasının və inzibati mexanizmlərin mövcudluğu təmin olunmamışdır, digər tərəfdən isə polis insan alverinin qurbanını müdafiə etmək üçün zəruri operativ tədbirlər həyata keçirməmişdir. Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi alverçilər tərəfindən insan alveri qurbanının Rusiya ərazisində baş tutmuş cəlb olunma prosesi ilə bağlı Rusiya dövlət orqanlarının səmərəli istintaq işini həyata keçirmədiyini müəyyən etmişdir. Bütün bu nöqsanlar insan alveri qurbanının Rusiyanı tərk etməsindən sonra daha ciddi fəsadlara gətirib çıxararaq onun sonradan Kiprdə vəfatı ilə nəticələnmişdir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tətbiqindən irəli gələn qanunvericilik aktlarına əsasən Avropa Şurasının insan alverinə qarşı Konvensiyasına tərəfdar çıxmış dövlətlərin müvafiq orqanları insan alverinin qurbanları üçün bərpa və möhlət müddəti verməlidirlər ki, həmin müddətdə də onlar ölkədən çıxarıla bilməz (14-cü maddə). Səlahiyyətli orqanlar "şəxsin insan alverinin qurbanı olmasını ehtimal etmək üçün tutarlı əsaslara malikdirlərsə" həmin şəxsin insan alveri cinayətinin qurbanı olub-olmaması müəyyən edilməyənədək o ölkədən çıxarıla bilməz (10(2)-ci maddə). Səlahiyyətli orqan insan alveri qurbanının ölkədə qalmasını onun şəxsi vəziyyəti və ya cinayət araşdırmaları üçün zəruri olduğunu hesab etdikdə onu müddəti artırılan yaşayış icazəsi ilə təmin edə bilər (14(1)-ci maddə). Bu cür müddəalar insan alveri qurbanlarının müvafiq yardım almadan öz ölkələrinə qayıtmaq riskinə məruz qalmayacaqlarını təmin etmək üçün nəzərdə tutulur (həmçinin həssas qruplarla bağlı fəsil 9-a, və ratifikasiyalara aid məlumatlardan ibarət Əlavə 2-yə baxın).

2.4. 39 sayılı Qaydanın müvəqqəti tədbirləri ilə əhatə olunan şəxslər

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi müvafiq şikayət ərizəsini qəbul etdikdən sonra işə baxdığı müddət ərzində əlaqədar dövlət tərəfindən müəyyən müvəqqəti tədbirlərin görülməsi barədə qərar qəbul edə bilər.⁵⁸ Bu 39 sayılı Qaydadan irəli gələn tədbirlər adlandırılır.⁵⁹ Adətən bu tədbirlər dövlətlərdən şəxslərin ölümə və ya işgəncə ilə və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftarla üzləşməsi ehtimal olunan ölkələrə geri qaytarılmasından çəkinmək barədə müraciəti özündə əks etdirir. Bir çox halda bu müraciət öz ərizələrinə rədd cavabı almış və müvafiq ölkənin qanunlarına əsasən bütün hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmiş sığınacaq axtaranlarla əlaqədar olur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi işə baxdığı zaman şəxsin ölkədən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədi ilə 39 sayılı Qaydadan irəli gələn müvəqqəti tədbiri tətbiq etmək üçün əlaqədar şəxsin hansı statusda olması məsələsi bəzi dövlətlər üçün qeyri-müəyyən ola bilər.⁶⁰ Burada qeyd etmək lazımdır ki, şəxsin statusundan asılı olmayaraq onu öz ərazisindən çıxarmaqla bağlı qərar qəbul etmiş dövlət Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39 sayılı Qaydaya əsasən göstərdiyi hər bir tədbirə riayət etmək öhdəliyini öz üzərinə götürüb.

⁵⁷ *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki 25965/04 sayılı (*Rantsev v. Cyprus and Russia*), 7 yanvar 2010-cu il tarixli işinin 284-cü paragrafı.

⁵⁸ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 1 sentyabr 2012-ci ildən etibarən qüvvədə olan *Məhkəmə Qaydaları*, 39 sayılı Qayda.

⁵⁹ 39 sayılı Qaydaya əsasən müraciətin necə təqdim olunmasına dair ətraflı təlimatlarla tanış olmaq üçün baxın: BMTQAK (2012-ci il) (*UNHCR (2012)*).

⁶⁰ *Əzimovun Rusiyaya qarşı (Azimov v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki 67474/11 sayılı, 18 aprel 2013-cü il tarixli işi.

Misal: *Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı işində*⁶¹ cavabdeh dövlət Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39 sayılı Qaydaya əsasən göstərdiyi müvəqqəti tədbirə baxmayaraq, iddiaçıları Özbəkistana ekstradisiya etmişdir. İşin faktları aydın şəkildə göstərirdi ki, Məhkəmə iddiaçıların ekstradisiyası nəticəsində onların şikayət ərizəsini oxşar işlər əsasında müəyyən edilmiş proseduruna uyğun olaraq müvafiq qaydada yoxlanılmasını həyata keçirmək imkanından məhrum etmişdir. Nəticədə bu, onların Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında qeyd olunmuş mümkün zorakılıqlardan Məhkəmə tərəfindən müdafiə edilməsinin qarşısını almışdır. Konvensiyanın 34-cü maddəsinə əsasən üzv dövlətlər şəxsin müraciətinə baxmaq hüququnun səmərəli şəkildə icra olunmasına mane ola biləcək hər hansı bir tədbirin həyata keçirilməsindən və ya əməlin törədilməsindən çəkinməlidirlər. Üzv dövlətin müvəqqəti tədbirlərə əməl etməməsi Məhkəmə tərəfindən iddiaçının şikayət ərizəsinə səmərəli şəkildə baxılması işinin qarşısını almaqla və onun hüquqlarının səmərəli şəkildə icra olunmasına maneçilik törətməklə Konvensiyanın 34-cü maddəsinin pozulması hesab edilir.

Misal: *Səvriiddin Curayevin Rusiyaya qarşı işində*⁶² iddiaçı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən göstərilmiş müvəqqəti tədbirin qüvvədə olmasına baxmayaraq, Rusiya dövlət agentlərinin iştirakı ilə həyata keçirilmiş xüsusi əməliyyat nəticəsində Tacikistana göndərilmişdir. Cavabdeh dövlət müvəqqəti tədbirə riayət etmədiyindən iddiaçı Tacikistanda ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmaq riski ilə üzləşmişdir, Məhkəmə isə onun hüquqlarını Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən praktiki cəhətdən səmərəli şəkildə təmin etmək imkanından məhrum etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Konvensiyanın 34, həmçinin 3-cü maddələri pozulmuşdur. Məhkəmə cavabdeh dövlətə iddiaçını xarici yurisdiksiyada onun həyatı və sağlamlığı üçün mövcud risklərdən müdafiə etmək üçün real islahedici tədbirlər həyata keçirmək göstərişi vermişdir. Bundan başqa, Məhkəmə bu cür halların təkrarlandığını nəzərə alaraq onun tərəfindən göstərilən müvəqqəti tədbirlərə uyğun olaraq potensial zərərçəkmiş şəxslərin səmərəli müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə əsaslı və qətiyyətli tədbirlər görməklə təkrarlanan problemi həll etmək göstərişi vermişdir.

2.5. Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar

İcazəsiz və ya qanuni əsaslar olmadan ölkəyə gəlmiş və ya burada qalan şəxslərin həmin ölkədə olmaları tənzimlənməyən və ya qeyri-qanuni hesab olunur. Ölkədə qeyri-müntəzəm və ya qeyri-qanuni şəkildə olma bu ölkəyə gizli yollarla gəlməkdən və ya təyin edilmiş ünvanda qalmamaqdan şəxsi vəziyyətin dəyişməsi səbəbindən qanuni yaşayış icazəsinin yenilənməsi hüququndan məhrum edilməyəndək bir sıra hallardan irəli gələ bilər. Adətən müvafiq hüquqi statusun olmaması digər prosessual və maddi hüquqlardan faydalanma imkanlarına mənfi təsir göstərir (sosial təminat və sosial yardımdan istifadə məsələləri ilə əlaqədar bölmə 8.6-a baxın).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə aid [Geri qaytarılma Direktivinə](#) (2008/115/EC) əsasən (Direktiv əsasında öz üzərinə öhdəliklər götürmüş Avropa İttifaqının üzv dövlətləri ilə bağlı Əlavə 1-ə baxın) üçüncü ölkə vətəndaşlarının Avropa İttifaqında qanunsuz qalması məsələsi artıq həll edilməmiş şəkildə qala bilməz. Bu Direktivin iştirakçısı olan Avropa İttifaqının üzv dövlətləri bu cür şəxslərin qalması məsələsini ya tənzimləməyə borcludurlar ya da onların geri qaytarılması barədə qərar qəbul etməlidirlər.

Avropa İttifaqı ərazisində icazəsiz qalan bütün şəxslər sözügedən Direktivin əhatə dairəsinə düşür. Direktivin 6-cı maddəsi Avropa İttifaqı üzv dövlətlərinin üzərinə bu cür şəxslərin geri qaytarılması barədə qərar qəbul etmək öhdəliyi qoyur. Lakin 6(4)-cü maddə dövlətləri bu öhdəlikdən azad edən halları da təsbit edir. Humanitar və bu səpkidən olan digər səbəblərlə yanaşı həmin şəxslərin Avropa İttifaqında qalmalarını tənzimləmək üçün zəruri bir səbəb Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 7-ci və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddələri ilə təmin olunan şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququndan ibarətdir (ailə həyatına aid məsələlərlə bağlı fəsil 5-ə baxın).

⁶¹*Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı (Mamatkulov and Askarov v. Turkey)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 46827/99 və 46951/99 sayılı, 4 fevral 2005-ci il tarixli işləri.

⁶²*Səvriiddin Curayevin Rusiyaya qarşı (Savriiddin Dzhurayev v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 71386/10 sayılı, 25 aprel 2013-cü il tarixli işi.

Misal: *M. Gevondyanın* 4 iyun 2012-ci il tarixli işində⁶³ Fransanın Dövlət Şurası (*Conseil d'État*) **Geri qaytarılma Direktivinin** 6-cı maddəsi ilə üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanları üzərinə qanunsuz yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşlarına qarşı geri qaytarılma qərarının sistematik şəkildə qəbul edilməsi öhdəliyinin qoyulmaması qənaətinə gəlmişdir. 6(4)-cü maddə 6(1)-ci maddə ilə əlaqədar bir sıra istisnaları və geri çəkilmələri qeyd edir. Bununla əlaqədar olaraq geri qaytarılma barədə qərarlar avtomatik şəkildə qəbul edilə bilməz. Səlahiyyətli orqan əcnəbinin şəxsi və ailə vəziyyətini nəzərdən keçirməyə və ölkədən çıxarılma qərarının qəbul edilməsi prosesinin qarşısını ala biləcək halları nəzərə almağa borcludur. Direktivin 5-ci maddəsində göstəriləyi kimi, bu hallar arasında uşağın maraqları, əcnəbinin ailə vəziyyəti və səhhəti qeyd olunmalıdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən məhkəmələr əcnəbi tərəfindən bu cür səbəblər irəli sürüldükdə qəbul ediləcək qərarın onun şəxsi həyatı üçün fəsadlarını nəzərdən keçirməlidirlər.

Ölkədə qalmaq icazəsini əldə etmək prosedurunun nəticələrini gözləyən bu cür şəxslərin həmin dövrdə ölkədə qalmaları mümkün olsa da (6(5)-ci maddə), sığınacaq axtaranlarla bağlı vəziyyətdən fərqli olaraq mütləq xarakter daşımır. Həmin Direktivdə bu cür şəxslərin statusu nəzərdən keçirilmir. **Geri qaytarılma Direktivinə** dair şərhin 12-ci bəndi ölkədə icazəsiz qalan şəxslərdən bəzilərinin çıxarılmasının mümkün olmaması ilə bağlı ümumi bir vəziyyətin geniş şəkildə bəlli olduğunu bəyan etmişdir. Eyni zamanda, bu təfsirdə dövlətlər tərəfindən orada yaranmış vəziyyət barədə yazılı məlumatların verilməsi də qeyd olunmuşdur, baxmayaraq ki, belə bir tələb Direktivin əməliyyat tədbirləri ilə bağlı hissəsində əks olunmamışdır. Nəzərdə tutulan maksimum saxlanılma müddəti bitmiş (saxlanılma məsələləri ilə bağlı fəsil 6-a baxın), lakin ölkədə qalmaq icazəsi hələ də əldə etməmiş şəxslərlə bağlı vəziyyət daha mürəkkəb hesab olunur.⁶⁴

Misal: *Kadzoyevin işi*⁶⁵ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi tətbiq edilən Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən maksimum saxlanılma müddətinin artırılmasına heç bir halda icazənin verilməsinin mümkün olmaması barədə qərar qəbul etdikdən sonra həbsdən azad edilmiş, lakin Bolqarıstandan çıxarıla bilməyən və burada sığınacaq üçün rədd cavabı almış bir çeçenlə əlaqədar idi. Azad edildikdən sonra iddiaçının Bolqarıstandan çıxarılması mümkün olmasa da, bu ölkənin qanunvericiliyinə əsasən onun üçün heç bir status nəzərdə tutulmadığından o, hər hansı statusa və ya sənədə malik olmadığını və tamamilə tək qaldığını başa düşmüşdür.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən qəbul edən dövlətdə şəxsə konkret bir statusun və əlaqədar sənədlərin verilməsi ilə bağlı Konvensiyadan irəli gələn hər hansı bir hüquq nəzərdə tutulmasa da, müəyyən hallarda statusun və müvafiq sənədlərin verilməsi müraciətinə rədd cavabı diskriminativ səbəblərlə əlaqədarsa, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd hesab olunur.

Misal: *Kiyutinın Rusiyaya qarşı işi*⁶⁶ rusiyalı qadınla nikaha daxil olmuş və bu nikahdan bir uşağı olan Özbəkistan vətəndaşı yaşayış icazəsi əldə etmək üçün Rusiyanın dövlət orqanlarına müraciət etmişdir. Lakin onun İİV-ə yoluxması ilə bağlı testi müsbət nəticələndiyindən ona rədd cavabı verilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi İİV-ə yoluxmuş şəxslərin xüsusi həssaslığını vurğulayaraq bu cür xəstəliyin əlilliyin bir formasına bərabər olmasını qəbul etmişdir. İİV-ə yoluxmuş əcnəbilərin deportasiyasını nəzərdə tutan milli qanunvericiliyin qeyd-şərtsiz müddəası hər hansı bir konkret işin faktlarını əsas götürərək fərdi qaydada qiymətləndirmələrin aparılmasına imkan verməsə də, belə bir müddəa obyektiv şəkildə əsaslandırılmamış hesab edilmişdir. Beləliklə, Məhkəmə iddiaçının səhhəti zəminində ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını müəyyən edərək nəticədə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsinin 8-ci maddə ilə birgə pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Avropa Sosial Xartiyasına əsasən dövlətin öz vətəndaşları üçün nəzərdə tutulmuş hüquqlarının əhatə dairəsi həmin hüquqların bu dövlətin ərazisində qanuni yaşayan və ya əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan digər üzv

⁶³M. Gevondyanın Fransanın Dövlət Şurasındakı (*France, Council of State (Conseil d'État), M. Ghevondyan*) (Conseil d'État) 4 iyun 2012-ci il tarixli işi.

⁶⁴ Ölkədən çıxarılmamış şəxslərin vəziyyəti ilə əlaqədar Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Agentliyi (2011b)-də (*FRA (2011b)*) fəsil 2-ə baxın.

⁶⁵*Kadzoyevin (Xuçbarovun) (Kadzoev (Huchbarov)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 [2009] ECR I-11189 sayılı, 30 noyabr 2009-cu il tarixli işi.

⁶⁶*Kiyutinın Rusiyaya qarşı (Kiyutin v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2700/10 sayılı, 10 mart 2011-ci il tarixli işi.

dövlətlərin vətəndaşlarına şamil edilməklə məhdudlaşdırılır. Lakin Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi müəyyən hüquqların fundamental xarakterli və insan ləyaqəti ilə əlaqədə olması səbəbindən dövlətin ərazisində olan bütün şəxslərə, o cümlədən, qanunsuz miqrantlara şamil edilməsinin vacibliyi qənaətinə gəlmişdir. Bu hüquqlar tibbi yardım,⁶⁷ sığınacaq⁶⁸ və təhsil⁶⁹ hüquqlarından ibarətdir.

2.6. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən 2011/51/EU sayılı Direktiv əsasında dəyişdirilmiş **Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi** (2003/109/EC; Əlavə 1-ə baxın) bu Direktivin şamil edildiyi dövlətlər üçün Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində qanuni əsaslarla və davamlı şəkildə beş il yaşamış üçüncü ölkə vətəndaşlarına "uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan" statusunun verilməsi öhdəliyini nəzərdə tutur.⁷⁰ Bu statusun verilməsi məsələsi stabil və müntəzəm resursların mövcudluğu və xəstəlik sığortasının verilməsi şərtləri ilə əlaqədardır. Bu şərtlərin təfsir edilməsi üçün presedentlər mövcud olmasa da **Ailənin yenidən birləşməsi Direktivində** (2003/86/EC; ailə məsələləri ilə əlaqədar Əlavə 5-ə baxın) verilmiş oxşar şərtlərlə əlaqədar Avropa Ədalət Məhkəməsi onların ciddi şəkildə təfsir edilməsinin tərəfdarıdır. Məhkəmə Avropa İttifaqı üzv dövlətlərinin manevr etmək imkanlarının Direktivin məqsədlərinə xələl yetirməmək dərəcəsində olması qənaətindədir.⁷¹

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin 11-ci maddəsinə əsasən uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusunun verilməsi bu statusun daşıyıcılarının müxtəlif vacib sahələrdə yerli vətəndaşlarla bərabər rəftarını nəzərdə tutur (iqtisadi və sosial hüquqlarla əlaqədar fəsil 8-ə baxın).

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətləri bu dövlətlərdə uzun müddət ərzində yaşamış üçüncü ölkə vətəndaşlarına və onların ailə üzvlərinə verilən yaşayış icazələri üçün həddən artıq yüksək və qeyri-proporsional rüsum tətbiq edə bilməzlər. Bu cür rüsumlar Direktivdən irəli gələn məqsədlərin təmin olunması işini təhlükə altına qoymaqla yanaşı onun səmərəliliyini sıfıra endirə bilər.

Misal: *Avropa Komissiyasının Hollandiyaya qarşı işi*⁷² ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu ölkənin (i) uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusu əldə etmək, (ii) Avropa İttifaqının başqa üzv dövlətində uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusunu əldə edərək Hollandiyada yaşamaq və (iii) ailənin yenidən birləşməsi üçün müraciət etmiş üçüncü ölkə vətəndaşlarının ailə üzvlərinə 188-830 Avro məbləği ətrafında dəyişən həddindən artıq yüksək və qeyri-proporsional rüsum tətbiq etməklə **Uzunmüddətli yaşayış Direktivindən** irəli gələn öhdəliklərə riayət etməməsini müəyyən etmişdir. Məhkəmə daha konkret olaraq qeyd etmişdir ki, üzv dövlətlər üçüncü ölkə vətəndaşlarına yaşayış icazələrinin verilməsi zamanı tutulan rüsumlarla əlaqədar səlahiyyətlərinin məhdud olmamasını nəzərə alaraq **Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi** ilə təmin olunan hüquqların icra edilməsi prosesinə maneələr yaratmamalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən ölkədən çıxarılma məsələsi gündəmə gəlmiş zaman ölkə ərazisində uzun müddət ərzində yaşama faktı bir amil kimi əsaslı şəkildə tanınmalıdır (Bölmə 3.4-ə baxın).

⁶⁷ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Beynəlxalq İnsan Hüquqları Liqaları Federasiyasının Fransaya qarşı (International Federation of Human Rights Leagues v. France)* 14/2003 sayılı, 8 sentyabr 2004-cü il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁶⁸ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı (Defence for Children International v. the Netherlands)* 47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁶⁹ Sosial Hüquqlar Üzrə Avropa Komitəsinin 2011-ci il üzrə Yekunlarının "Ümumi giriş" hissəsinin 10-cu paragrafı: 17(2)-ci maddənin təfsirinə dair bəyanat, yanvar 2012-ci il.

⁷⁰ Həmçinin *Staatssecretaris van Justitie-nin Manqat Sinqə qarşı (Staatssecretaris van Justitie v. Mangat Singh)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-502/10 [2012] sayılı, 18 oktyabr 2012-ci il tarixli işinə baxın.

⁷¹ *Çakrunun Minister Buitenlandse Zaken-ə qarşı (Chakroun v. Minister van Buitenlandse Zaken)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-578/08[2010] ECR I-01839 sayılı, 4 mart 2010-cu il tarixli işinin 52-ci paragrafına baxın.

⁷² *Avropa Komissiyasının Hollandiyaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki, (*European Commission v. Kingdom of the Netherlands*), C-508/10 sayılı 26 aprel 2012-ci il tarixli işinin 70-ci paragrafı.

Misal: *Kuriçin Sloveniyaya qarşı işində*⁷³ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu ölkədə daimi yaşayan lakin altı ay ərzində Sloveniya vətəndaşlığı üçün müraciət etməmiş keçmiş Yuqoslaviya vətəndaşlarının Sloveniyanın daimi yaşayış icazəsi olanlar reyestrindən "silinməsi" məsələsinə baxmışdır. Bu cür "silinmənin" fəsadları vətəndaşsızlıq hallarının artmasından və ya ölkə sakinlərinin bir qisminin burada yaşamaq hüququnu itirməsindən ibarət idi.⁷⁴ Bununla belə, keçmiş Yuqoslaviya respublikalarının vətəndaşı olmayan şəxslərlə bu cür rəftar olunmurdu.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinə zidd olaraq daimi yaşayış icazəsi olanlar reyestrindən "silinmiş" iddiaçılar kimi uzunmüddətli miqrantların işi ilə əlaqədar şəxsi həyat və ailə həyatına səmərəli şəkildə hörmətlə yanaşma məsələsindən irəli gələn öhdəliklərin vacibliyini xüsusilə vurğulamışdır. Eyni zamanda, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, keçmiş Yuqoslaviyanın vətəndaşı olmamış və əvvəllər həmin ölkənin vətəndaşı olmuş əcnəbilərlə fərqli rəftar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə birlikdə 14-cü maddəsinə pozmaqla ayrı-seçkilik halının əsasını təşkil edir.

"Avropa Şurasının təsis edilməsi haqqında" 1955-ci il Avropa Konvensiyası bütün üzv dövlətlərdə yaşayan və yalnız bu Konvensiyaya qoşulmuş dövlətlərin vətəndaşı olan uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlara müfəssəl statusun verilməsini nəzərdə tutur.

2.7. Türkiyə vətəndaşları

1963-cü ildə imzalanmış Ankara Sazişi və bu Sazişə dair 1970-ci il tarixli Əlavə Protokol o zamankı Avropa İqtisadi Birliyinə qoşulması kontekstində Türkiyənin Birliklə ticarət və iqtisadi əlaqələrini gücləndirirdi. Sazişlə əlaqədar Avropa Ədalət Məhkəməsi, sonralar isə Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi tərəfindən 40-dan çox qərar qəbul edilmişdir. Buraya Əməkdaşlıq Şurasının qəbul etdiyi və Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindəki bir çox Türkiyə vətəndaşının status ilə bağlı qərarları da əlavə etmək olar. Avropa İttifaqının üzv dövlətinə gəlmək və ya burada yaşamaq baxımından bu Saziş Türkiyə vətəndaşlarına hər hansı əlahiddə hüquqlar verməyə də Avropa İttifaqının üzv dövlətində fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan və ya xidmətlər göstərən Türkiyə vətəndaşlarına [Əlavə Protokolu](#)n 41-ci "status-kvo" maddəsindən faydalanmaq imkanı verir. Bu maddə sözügedən Sazişin qüvvəyə mindiyi zaman tərəfdar dövlətlərin Türkiyə vətəndaşlarına qarşı tətbiq etdiyi prosessual və maddi tələblərdən başqa yeni və daha ciddi tələblərin tətbiqini qadağan edir.⁷⁵ Bu hüquqlar xidmətlərin göstərilməsindən fərqli sahələrdə çalışmaq niyyətində olan Türkiyə vətəndaşlarına şamil olunmur.⁷⁶

Misal: Türkiyədə fəaliyyət göstərən türk şirkətləri tərəfindən Almaniyaya yük maşınları sürmək üçün işə götürülmüş türk sürücülərinə tətbiq edilən tələblər müxtəlif işlər əsasında nəzərdən keçirilmişdir. Beləliklə, bu işlər türk şirkətlərinin Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində sərbəst şəkildə xidmət göstərmək hüququ ilə əlaqədar idi. *Abatayın işi*⁷⁷ ilə əlaqədar Avropa Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, Almaniya onun ərazisində xidmətlər göstərmək niyyətində olan Türkiyə vətəndaşlarına qarşı iş icazəsi əldə etmək tələbini tətbiq etməməlidir (əgər belə bir icazə "status-kvo" müddəası qüvvəyə mindiyi zaman artıq tələb olunmurdusa).

⁷³*Kuriçin və başqalarının Sloveniyaya qarşı (Kurić and Others v. Slovenia)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 26828/06 sayılı, 26 iyun 2012-ci il tarixli işi.

⁷⁴ Sloveniya Avropa Şurasının "Dövlətin varisliyi ilə əlaqədar vətəndaşsızlıq hallarının yaranmaması haqqında" 2006-cı il tarixli Konvensiyasına qoşulmayıb.

⁷⁵*Kraliçanın Əbdülnəsir Savaşın xeyrinə və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (The Queen v. Secretary of State for the Home Department, ex parte Abdulnasir Savas)*, həmçinin *Kraliçanın, Vəli Tumul və Mehmet Darinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (The Queen, Veli Tum and Mehmet Dari v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki müvafiq olaraq C-37/98 [2000] ECR I-02927, C-16/05 [2007] ECR I-07415 sayılı, 11 may 2000-ci il və 20 sentyabr 2007-ci il tarixli işləri, eyni zamanda, *Oğuzun Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Oguz v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-186/10 sayılı, 21 iyul 2011-ci il tarixli işi.

⁷⁶*Leyla Ecem Demirkanın Almaniyaya qarşı* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-221/11 sayılı (*Leyla Ecem Demirkan v. Bundesrepublik Deutschland*), 24 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.

⁷⁷*Eran Abatayın və başqalarının və Nadi Şahinin Bundesanstalt für Arbeit-ə qarşı (Eran Abatay and Others and Nadi Sahin v. Bundesanstalt für Arbeit)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-317/01 və C-369/01 [2003] ECR I-12301 sayılı, 21 oktyabr 2003-cü il tarixli birgə işləri.

*Soysalın işi*⁷⁸ viza tələbi ilə əlaqədar idi. Avropa Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokolun 41-ci maddəsi əgər bu Protokolun qüvvəyə minməsi zamanı viza tələb edilmirdisə, Almaniya türkiyə şirkətləri adından xidmətlər göstərmək istəyən Türkiyə vətəndaşlarının bu ölkəyə gəlməsi ilə əlaqədar viza tələbinin tətbiqini istisna edir.

Məhkəməyə əsasən vizanın tətbiqi ilə əlaqədar milli qanunvericiliyin Avropa İttifaqının (EC)539/2001 sayılı Əsasnaməsinin (Əlavə 1-ə baxın) icrasından irəli gəlməsi faktı bu qərara təsir etmir. Bundan başqa, Avropa İttifaqı qanunvericiliyi "status-kvo" müddəasını özündə əks etdirən müvafiq beynəlxalq sazişlərə uyğun şəkildə təfsir olunmalıdır.

*Oğuzun işində*⁷⁹ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi "status-kvo" müddəasının Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin miqrasiya məsələləri ilə əlaqədar sui-istifadələri cəzalandırmaq üçün öz milli qanunvericiliklərindən istifadənin qarşısını almaması qənaətinə gəlmişdir. Lakin cənab Oğuz ölkəyə gəlmək və burada qalmaq icazəsinin verilməsindən səkkiz il sonra onun milli miqrasiya qanunvericilik aktlarına zidd fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olması Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi tərəfindən sui-istifadə halı hesab olunmamışdır.

Avropa İttifaqının yeni üzv dövlətlərinə gəldikdə isə Türkiyə ilə bağlı "status-kvo" müddəasının qüvvəyə minməsi tarixi onlar üçün İttifaqa üzv olduqları gündən hesablanır.

Ankara Sazişinə dair 1970-ci il tarixli Əlavə Protokol iqtisadi və sosial hüquqlardan istifadə ilə bağlı fəsil 8-də müzakirə olunan bir sıra hüquqları nəzərdə tutur. Status məsələsinə gəldikdə isə Türkiyə vətəndaşları öz sosial və əmək hüquqlarını icra edərkən Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin ərazisində qalmaq hüququna malikdirlər.⁸⁰ Ankara Sazişi əsasında yaradılmış Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarına uyğun olaraq Türkiyə vətəndaşları, o cümlədən, onların Türkiyə vətəndaşı olmayan ailə üzvləri imtiyazlı rəftardan faydalanmaq hüququna malikdirlər ("Avropa İqtisadi Birliyi-Türkiyə Əməkdaşlıq Şurası"; ailə həyatına aid məsələlərlə əlaqədar fəsil 5-ə baxın).⁸¹ Bu hüquqlar Türkiyə vətəndaşlarını qəbul edən üzv dövlətə gəlmə və bu dövlətdə qalma hüququnun verilməsi üçün istifadə olunmuş əsaslardan irəli gələn şərtlərlə əlaqədar olmaya bilər.

Misal: Avropa Ədalət Məhkəməsi *Altunun işi*⁸² ilə əlaqədar müəyyən etmişdir ki, Türkiyə vətəndaşının qaçqın qismində Avropa İttifaqının üzv dövlətində yaşamaq və müvafiq olaraq dövlətin əmək bazarına çıxmaq hüquqlarını əldə etməsi faktı onun ailə üzvünün Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarından irəli gələn hüquqlardan faydalanmasına mane olmur. Bundan başqa, *Kahvecinin işində*⁸³ Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, hətta həmin işçi öz türk vətəndaşlığını saxlamaqla yaşadığı Avropa İttifaqı üzv dövlətinin vətəndaşlığını əldə etmiş olsa belə, onun ailə üzvləri onlara sözügedən Qərarla şamil olunan hüquqları tələb edə bilərlər.

⁷⁸*Mehmet Soysalın və İbrahim Savatlının Almaniya qarşı (Mehmet Soysal and Ibrahim Savatli v. Bundesrepublik Deutschland)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-228/06 [2009] ECR I-01031 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işi.

⁷⁹*Tural Oğuzun Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Tural Oguz v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-186/10, [2011] ECR I-06957 sayılı, 21 iyul 2011-ci il tarixli işinin 46-cı paragrafı; *Kraliçanın, Vəli Tumun və Mehmet Darinin (The Queen, Veli Tum and Mehmet Dari)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-16/05 [2007] ECR I-07415 sayılı 20 sentyabr 2007-ci il tarixli işi.

⁸⁰*Altunun Stadt Böblingen-ə qarşı (Altun v. Stadt Böblingen)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-337/07 [2008] ECR I-10323 sayılı, 18 dekabr 2008-ci il tarixli işinin 21-ci paragrafı; *Rəcəp Tefikin Berlin Torpağına qarşı (Recep Tetik v. Land Berlin)* 23 C-171/95 [1997] ECR I-00329 sayılı 1997-ci il tarixli işinin 48-ci paragrafı; "Avropa Şurasının təsis edilməsi haqqında" 1955-ci il Avropa Konvensiyasının 2-ci maddəsi "[...] Konvensiyaya tərəfdar çıxmış hər bir dövlət [o cümlədən Türkiyə və Avropa İttifaqının bir çox digər dövləti] onun iqtisadi və sosial vəziyyəti imkan verdiyi dərəcədə Konvensiyaya tərəfdar çıxmış digər dövlətlərin vətəndaşlarının öz ərazisində davamlı və ya daimi yaşamasına şərait yaratmalıdır."

⁸¹*Natthaya Dülgerin Uetteraukreis-ə qarşı (Natthaya Dülger v. Wetteraukreis)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-451/11 sayılı, 19 iyul 2012-ci il tarixli işi.

⁸²*Altunun Stadt Böblingen-ə qarşı (Altun v. Stadt Böblingen)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-337/07 [2008] ECR I-10323 sayılı, 18 dekabr 2008-ci il tarixli işinin 50-ci paragrafı.

⁸³*Staatssecretaris van Justitie-nin Tayfun Kahveciyə və Osman İnanə qarşı (Staatssecretaris van Justitie v. Tayfun Kahveci and Osman Inan)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-7/10 və C-9/10 sayılı, 29 mart 2012-ci il tarixli birgə işləri.

2.8. Avropa İqtisadi Zonası və ya İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İqtisadi Zonası və ya İsveçrə vətəndaşlarının vətəndaşlığından asılı olmayaraq ailə üzvləri, həmçinin Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları Avropa İqtisadi Zonası, İsveçrə və ya Avropa İttifaqı vətəndaşlarını müşayiət etmək və ya onlara qoşulmaq məqsədi ilə sərbəst hərəkət etmək hüququndan istifadə edərək müəyyən hallarda Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin ərazisinə gəlmək və bu ərazidə qalmaq hüququndan faydalana bilərlər.⁸⁴ Bu cür şəxslərə yalnız ictimai asayişin, dövlət təhlükəsizliyinin və ya sağlamlığın təmin edilməsi səbəblərindən rədd cavabı verilə bilər. Eyni zamanda, bu hüquq onların statusunu təsdiq edən yaşayış sənədlərinin verilməsi hüququnun təmin edilməsini də nəzərdə tutur. **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** (2004/38/EC) 10(1)-ci maddəsinə əsasən ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının yaşayış vəsiqələri müvafiq ərizənin təqdim olunması tarixindən etibarən ən geci altı ay ərzində, yaşayış icazəsi almaq üçün ərizənin təqdim olunduğunu təsdiq edən arayışlar isə dərhal verilməlidir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən müvafiq icazə əldə olunduqdan sonra üçüncü ölkə vətəndaşına yaşayış vəsiqəsinin verilməməsi məsələsi Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğun olaraq məhkəmə çəkişmələrinin predmeti ola bilər.

Misal: *Aristimunyo Mendisabalın Fransaya qarşı işi*⁸⁵ ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Fransanın dövlət orqanları tərəfindən iddiaçıya yaşayış icazəsinin verilməsi prosesinin 14 ildən artıq bir müddətə lüzumsuz gecikdirilməsi səbəbindən onun Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququnun pozulduğunu müəyyən etmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi həm Avropa İttifaqı, həm də Fransa qanunvericiliyinə əsasən iddiaçının bu icazəni almaq hüququna malik olduğunu qeyd etmişdir.

2.9. Vətəndaşlığı olmayan şəxslər və vətəndaşlığın və ya sənədlərin itirilməsi

Vətəndaşlığın əldə olunması məsələsi nə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, nə də ki Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə əhatə olunmur. Bu məsələyə hələ də milli səviyyədə baxılmaqdadır. Lakin vətəndaşlığın itirilməsi ilə bağlı milli tədbirlərlə əlaqədar bəzi məhdudiyətlər mövcuddur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətləri vətəndaşlığın, o cümlədən, Avropa İttifaqı vətəndaşlığının əldə olunması məsələləri ilə əlaqədar suveren hüquqlara, vətəndaşlıq məsələsi bir neçə yurisdiksiyaya aid olduqda isə əlavə hüquqlara malikdirlər. "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20-ci maddəsi Avropa İttifaqı vətəndaşlığı anlayışını nəzərdə tutsa da bu vətəndaşlıqdan irəli gələn imtiyazlar üzv dövlətlərdən birinin milli vətəndaşlığı səviyyəsində məhdudlaşdırılır.⁸⁶ Əgər bu Avropa İttifaqı qanunlarından məhrum olunmağa gətirib çıxarırsa, vətəndaşlığın itirilməsi məsələləri ilə bağlı Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə istinad oluna bilər.

Misal: *Rotmanın işinə*⁸⁷ əsasən cənab Rotman anadangəlmə Avstriya vətəndaşı idi. O, Avstriyada öz xidməti vəzifələrini icra etdiyi zaman yol verdiyi ciddi nöqsanlara görə ittiham olduğundan Almaniya köçərək burada vətəndaşlığa qəbul olunmaq üçün müraciət etmişdir. O, qüvvədə olan qanunlara əsasən Almaniya vətəndaşlığını əldə etdikdən sonra Avstriya vətəndaşlığını itirmişdir. Almaniyanın dövlət orqanları

⁸⁴ Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə ilə bağlanmış sazişlərə (5 və 6 sayılı istinadlara) və Hərəkət etmək azadlığı Direktivinə (*Free Movement Directive*) (2004/38/EC), OJ 2004 L 158/77 baxın.

⁸⁵ *Aristimunyo Mendisabalın Fransaya qarşı (Aristimuño Mendizabal v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 51431/99 sayılı 17 yanvar 2006-cı il tarixli işi.

⁸⁶ "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20(1)-ci maddəsinə əsasən "Avropa İttifaqı vətəndaşlığı əlavə xarakter daşıyır və milli vətəndaşlığı əvəz etmir."; *Michelettinin və başqalarının Delegacion del Gobierno en Cantabria-ya qarşı (Micheletti and others v. Delegación del Gobierno en Cantabria)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-369/90 [1009] I-4239 sayılı, 7 iyul 1992-ci il tarixli işi; *Kraliçanın Manjit Kaurun xeyrinə və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (The Queen v. Secretary of State for the Home Department, ex parte: Kaur)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-192/99 [2001] ECR I-01237 sayılı, 20 fevral 2001-ci il tarixli işi.

⁸⁷ *Rotmanın Freistaat Bayern-ə qarşı (Rottmann v. Freistaat Bayern)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindeki C-135/08 [2010] ECR II-05089 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli işinin 41-45-ci paragrafları.

Avstriyanın dövlət orqanları tərəfindən təqdim olunmuş və cənab Rotmana qarşı həbs sanskiyasının verilməsi barədə informasiyanı əsas götürərək onun Alman vətəndaşlığını saxta yollarla əldə olunması səbəbindən ləğv etməyə çalışmışdır. Lakin belə bir qərarın qəbul edilməsi onun vətəndaşsızlığına gətirib çıxarmışdır. İş istiqamətləndirən məhkəmə cənab Rotmanın vətəndaşsızlığı səbəbindən Avropa İttifaqı vətəndaşlığını da itirməsi ilə əlaqədar bu məsələnin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əhatə dairəsinə düşüb-düşmədiyini bilmək niyyətində idi. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqı üzv dövlətinin şəxsi vətəndaşlıqdan məhrum etməsi qərarı onun Avropa İttifaqı vətəndaşı statusunu itirməsini və bu statusdan irəli gələn hüquqlardan məhrum etməsini nəzərdə tutduğundan Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əhatə dairəsinə düşən və bununla əlaqədar olaraq onun prinsiplərinə uyğun gələn bir iş olması barədə qərar vermişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyri-düzgün məlumatlar təqdim etmə səbəbindən üzv dövlətin naturalizasiya barədə qərarını ləğv etməsi məsələsinin qanunauyğun olması qənaətinə gəlmişdir, baxmayaraq ki, bunun nəticəsində əlaqədar şəxs həmin üzv dövlətin vətəndaşlığı ilə yanaşı Avropa İttifaqı vətəndaşlığını da itirmişdir. Lakin belə bir qərar digər məsələlərlə yanaşı şəxsin öz ilkin vətəndaşlığını bərpa etmək məqsədi ilə ona zəruri bir müddətin verilməsini nəzərdə tutan mütənəsiblik prinsipinə uyğun olmalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında başqa dövlətin vətəndaşlığını əldə etmək hüququ mövcud deyil.⁸⁸ Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, vətəndaşlıqdan əsassız məhrum etmə əməli əlaqədar şəxsin şəxsi həyatına təsir etdiyindən Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən məhkəmə yolu ilə həll oluna bilər.⁸⁹

Misal: *Genovezevin Maltaya qarşı işində*⁹⁰ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Malta vətəndaşı olmayan qadının və Malta vətəndaşlığı məhkəmə yolu ilə tanınmış kişinin nikahdan kənar doğulmuş uşağının Malta vətəndaşlığı əldə etmək müraciətinə rədd cavabının verilməsi məsələsinə baxmışdır. Vətəndaşlığın verilməməsi məsələsi ayrılıqda götürülmüş 8-ci maddənin pozulması kimi qiymətləndirilməsə də Məhkəmə hesab etmişdir ki, bu məsələnin iddiaçının sosial özünəməxsusluğuna təsiri daha geniş xarakter daşdığından o, 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşür və rədd cavabının əsassız və diskriminativ xarakteri Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsi ilə birlikdə 8-ci maddəsinin də pozulmasına dəlalət edir.

⁸⁸K. və V. ailəsinin Hollandiyaya qarşı (*European Commission of Human Rights, Family K. and W. v. the Netherlands*) (dec.) İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 11278/84 sayılı, 1 iyul 1985-ci il tarixli işi.

⁸⁹*Karasyovun Finlandiyaya (Karassev v. Finland)* (dec.), *Slivenkovun Latviyaya (Slivenko v. Latvia)* [GC] və *Kuduzoviçin Sloveniyaya (Kuduzović v. Slovenia)* (dec.) qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 31414/96, 48321/99 və 60723/00 sayılı, 12 yanvar 1999-cu il, 9 oktyabr 2003-cü il və 17 mart 2005-ci il tarixli işləri.

⁹⁰*Genovezevin Maltaya qarşı (Genovese v. Malta)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 53124/09 sayılı, 11 oktyabr 2011-ci il tarixli işi.

Əsas məqamlar

- Əksər hallarda müvafiq sənədlərin mövcudluğu əcnəbilərə əmək bazarına çıxmaq, həmçinin özəl və dövlət xidmətlərindən istifadə etmək imkanı verir; eyni zamanda, bu dövlət orqanları ilə mübahisəli halların yaranmasının qarşısını alır (bu fəslin "Giriş" bölməsinə baxın).
- Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası sığınacaq hüququnu birmənalı şəkildə təsbit edir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası sığınacaq əldə etmək hüququnu təmin etməsə də qəbul edən dövlətdə ölüm və ya ləyaqəti alçaldan rəftar təhlükəsi ilə üzləşəcək şəxsin çıxarılmasından çəkinmə bu Konvensiya əsasında göndərən dövlətdən tələb oluna bilər (Bölmə 2.2-yə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq axtaranlar öz sığınacaq ərizələrinə yekun qərarın verilməsini gözləyərkən aidiyyəti dövlətin ərazisində qalmaq hüququna malikdirlər və şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərlə təmin olunmalıdırlar (Bölmə 2.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən qaçqın statusu verilmiş şəxslər və əlavə himayədən faydalanan şəxslər şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərlə və yol sənədləri ilə təmin olunmalıdırlar (Bölmə 2.2-yə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən insan alveri qurbanlarının polis orqanları ilə əməkdaşlığına şərait yaratmaq üçün onlar yaşayış icazələri ilə təmin olunmalıdırlar. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu cür şəxsləri müdafiə etmək üçün dövlətlərdən konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb oluna bilər (Bölmə 2.3-ə baxın).
- **Geri qaytarılma Direktivi** qeyri-qanuni vəziyyətdə olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının müvafiq vəziyyətinin ya tənzimlənməsini və ya onların geri qaytarılması üçün qərarın verilməsini Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən tələb edir (Bölmə 2.5-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən miqrantın statusunun tanınmaması və ya ona müvafiq sənədlərin verilməməsi məsələsi 8-ci maddəyə müvafiq olaraq məhkəmə yolu ilə həll edilə bilər (Bölmə 2.5-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətində 5 il ərzində qanuni əsaslarla davamlı şəkildə yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşı daha yüksək status əldə etmək hüququna malikdir (Bölmə 2.6-ya baxın).
- Türkiyə vətəndaşları və onların ailələri Ankara Sazişinə dair 1970-ci il tarixli Protokol qüvvəyə mindiyi zaman fərdi əmək fəaliyyəti və ya xidmətlərin göstərilməsi ilə əlaqədar tətbiq edilmiş şərtlərdən daha ciddi şərtlərə məruz qala bilməzlər (Bölmə 2.7-yə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İqtisadi Zonasının və ya İsveçrənin və yaxud Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqları icra edərək daha imtiyazlı status əldə etmək hüququna malikdirlər (Bölmə 2.8-ə baxın).
- Nə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, nə də ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası vətəndaşlığın əldə olunması məsələsini əhatə etməsə də vətəndaşlığın itirilməsi müvafiq Avropa İttifaqı hüquqlarının itirilməsini də nəzərdə tutsa bu məsələyə Avropa İttifaqının qanunvericiliyi əsasında baxıla bilər (Bölmə 2.9-a baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

3. SİĞİNACAĞIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ ÇIXARILMANI QADAĞAN EDƏN HALLAR: ƏSAS MƏSƏLƏLƏR

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
<p><i>Məcburi geri qaytarmamaq</i> prinsipini 33-cü maddəsində nəzərdə tutmuş BMT-nin "Qaçqınların statusu haqqında" Konvensiyasına istinad edən "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 78-ci və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddələri (sığınacaq hüququ); Avropa İttifaqı Hüquqlar Xartiyasının 19-cu maddəsi (çıxarılma, qovulma və ya ekstradisiya zamanı müdafiə)</p>	<p><i>Məcburi geri qaytarmamaq</i> prinsipi</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi <i>Sörenqin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 1989-cu il tarixli işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən təfsir olunduğu kimi (ekstradisiyanın ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalma ilə nəticələnməsi); Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsi (yaşamaq hüququ); <i>Səadinin İtaliyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2008-ci il tarixli işi (geri qaytarılma zamanı işgəncəyə məruz qalmanın qəti qadağan edilməsi)</p>
<p>Təsnif etmə Direktivinin (2011/95/EU) 4-cü maddəsi</p>	<p>Riskin qiymətləndirilməsi</p>	<p><i>Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli işi (humanitar böhran şəraitində kütləvi zorakılıqla əlaqədar real riskin mövcudluğunun qiymətləndirilməsi yolları); <i>Salah Şeexin Hollandiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2007-ci il tarixli işi (təqib olunan qrupun üzvləri arasında sübutetmə yükünün bölgüsü)</p>
<p>Dublin Əsasnaməsi ((EU)604/2013); <i>N.S.-in və M.E.-nin</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 və C493/10 sayılı, 2011-ci il tarixli birgə işləri (Dublin göndərilmələri)</p>	<p>Dublin göndərilmələri</p>	<p><i>M.S.S.in Belçikaya və Yunanıstana qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli işi (Avropa İttifaqının bir üzv dövlətindən digərinə, sonra isə başqa yoxsul bir ölkəyə geri qaytarılma)</p>
<p>Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 5 və 9-cu maddələri</p>	<p>Ağır xəstələrin çıxarılması</p>	<p><i>N.v.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2008-ci il tarixli işi (İİV-ə yoluxmuş pasiyentin münasib tibbi müalicəsi ilə bağlı vəziyyətin qeyri-müəyyən olduğu təyinat ölkəsinə geri qaytarılması təklifi)</p>
	<p>Diplomatik təminatlar</p>	<p><i>Rəmzinin Hollandiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli işi (kifayət etməyən təminatlar); <i>Otmanın (Əbu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki işi (məqbul təminatlar)</p>

<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddəsi (sığınacaq hüququ); Təsnif etmə Direktivi (2011/95/EU); <i>Əlqafacının</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-465/07 sayılı, 2009-cu il tarixli <i>iş</i> (əlavə himayə); Himayənin şamil edilməməsi: <i>B-nin və D-nin</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-57/09 və C-101/09 sayılı, 2010-cu il tarixli birgə <i>işləri</i>; Himayənin itirilməsi: <i>Abdullanın</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-175/08 sayılı, 2010-cu il tarixli <i>iş</i>; Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 19-cu maddəsi (çıxarılma, qovulma və ya ekstradisiya zamanı müdafiə)</p>	<p>Sığınacağın müəyyənləşdirilməsi (qaçqın statusu və köməkçi himayə)</p>	
<p>Təsnif etmə Direktivinin (2011/95/EU) 8-ci maddəsi</p>	<p>Ölkədaxili yerdəyişmə</p>	<p><i>Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (yerdəyişmə zamanı himayə hallarında humanitar şəraitin qiymətləndirilməsi yolları)</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 19-cu maddəsi (çıxarılma, qovulma və ya ekstradisiya zamanı müdafiə)</p>	<p>Kollektiv çıxarılmanın qadağan olunması</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsi (əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qarşısının alınması); <i>Conkanın Belçikaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2002-ci il tarixli <i>iş</i> (fərdi qiymətləndirmə aparılmadan çıxarılma); <i>Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli <i>iş</i> (açıq sulardan kollektiv çıxarılma)</p>
	<p>Digər insan hüquqları əsasında çıxarılmanı qadağan edən hallar</p>	<p><i>Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2005-ci il tarixli <i>iş</i> (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırmalarından kobud imtinanın riski)</p>

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar:
Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin (2003/109/EC) 12-ci maddəsi;
Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları:
Hərəkət etmək azadlığı
Direktivinin(2004/38/EC) 28-ci maddəsi;
P.i.-nin Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-348/09 sayılı, 2012-ci il tarixli işi;
ZZ-in Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-300/11 sayılı, 2013-cü il tarixli işi (xəbərdar etmə vəzifələri);
Türkiyə vətəndaşları:
Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarının 14(1)-ci maddəsi;
Murad Poladın Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-349/06 sayılı, 2007-ci il tarixli işi

Çıxarılmadan yüksək dərəcəli müdafiəyə malik olan üçüncü ölkə vətəndaşları

Giriş

Bu fəsil Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin və/və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tələblərinə əsasən şəxsin ölkədən heç bir vəchlə və yaxud imkan daxilində çıxarılmaması məsələlərinə diqqət yetirir.

Qəti və ya qismən qəti qadağalar: Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən çıxarılmamı qəti qadağan edən hallar çıxarılmama barədə qərar yaşamaq hüququna dair 2-ci və işgəncənin, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan cəzaya və ya rəftara məruz qalmanın qadağan olunmasına dair 3-cü maddələrə zidd qəbul edildikdə ən son tədbir kimi qüvvəyə minir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 15-ci maddəsi bu hüquqları mütləq hüquqlar kimi və bu hüquqlardan geri çəkilmənin mümkün olmadığını müəyyən edir.

Çıxarılmamı qismən qadağan edən hallar 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına və [Təsnif etmə Direktivinə](#) (2011/95/EU) əsasən ümumi qadağadan istisnalar mövcud olduqda tətbiq edilir. Müstəsna hallarda bu iki hüquqi sənəd qaçqının çıxarılmasına qadağadan istisnaların tətbiqinə icazə verir.

Qəti olmayan qadağalar şəxsin şəxsi maraqları və ya hüquqları və ictimai maraqlar və ya dövlət təhlükəsizliyi arasında tarazlığın təmin edilməsi üçün tətbiq edilir, məsələn, çıxarılmama ailənin dağılmasına səbəb olduqda (Bölmə 3.4-ə baxın).

3.1. Sığınacaq hüququ və məcburi geri qaytarmamaq prinsipi

"Qaçqınların statusu haqqında" 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 33(1)-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, "Razılığa gələn dövlətlər qaçqını irqi, dini, vətəndaşlıq, konkret bir sosial qrupa mənsubiyyəti və ya siyasi əqidə səbəblərinə görə həyat və ya azadlığını təhlükə gözləyən ölkənin sərəhədlərinə heç bir vəchlə göndərməyəcək və ya qaytarmayacaqlar."

Avropada sığınacaq məsələsinin əsasını hal-hazırda [Təsnif etmə Direktivi](#) (2011/95/EU) vasitəsi ilə Avropa İttifaqı qanunvericiliyində böyük həcmdə əks olunmuş 1951-ci il Cenevrə Konvensiyası və bu Konvensiyanın 1961-ci il Protokolu təşkil edir. Konvensiya qaçqın hüquqlarının müdafiəsi üçün xüsusi bir müqavilədir. *Məcburi geri qaytarmamaq* prinsipi isə qaçqınların himayəsi işinin təməli daşdır.⁹¹ Prinsip etibarlı ilə bu prinsip

⁹¹Beynəlxalq insan hüquqları hüququna əsasən *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipi daha geniş mənə daşıyaraq 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 33(1)-ci maddəsindən kənara çıxdığından *məcburi geri qaytarmamaq* öhdəliyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və ya cəza əleyhinə" Konvensiyasının 3-cü maddəsində, həmçinin digər əsas beynəlxalq hüquqi sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. "Qaçqınların statusu haqqında" 1951-ci il Konvensiyasına və bu Konvensiyanın 1967-ci il Protokoluna əsasən *məcburi geri qaytarmamaq öhdəliyinin ekstraərazi tətbiqinə dair məşvərətçi rəy*"ə baxın, BMTQAK 2007-ci il.

qaçqınların təqiblərə məruz qalmalarından çəkinmələri üçün əsasların mövcud olduğu ölkəyə heç bir halda qaytarılmamasını nəzərdə tutur. *Məcburi geri qaytarmamaq* prinsipi qaçqının təqiblə üzləşəcəyi həm mənşə, həm də hər hansı bir başqa ölkəyə qaytarılması ilə bağlı tətbiq edilir. Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının bütün üzv dövlətləri 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına qoşulsalar da Türkiyə bu Konvensiyayı yalnız Avropadan olan qaçqınlarla əlaqədar tətbiq edir.⁹² BMTQAK bölmə 4.1-də nəzərdən keçirilmiş məsələləri hərtərəfli əhatə edən "1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına əsasən qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi prosedurları və meyarlarına dair qaydalar və vəsait" dərc etmişdir.⁹³

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 78-ci maddəsi Avropa İttifaqı tərəfindən "*məcburi geri qaytarmamaq* prinsipinə uyğunluğu təmin etməklə" sığınacaq, əlavə və müvəqqəti himayə sahələrində siyasətin işlənilməsi və hazırlanmasını nəzərdə tutur. "Bu siyasət 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına və onun Protokoluna və digər əlaqədar beynəlxalq müqavilələrə, məsələn, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına, BMT-nin "Uşaq hüquqları haqqında" və "İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və ya cəza əleyhinə" Konvensiyalarına, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" və "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktlara uyğun olmalıdır". Avropa İttifaqının sığınacaq qanunvericiliyi, o cümlədən [Dublin Əsasnaməsi \(EU\)\(604/2013\)](#), [Təsnif etmə Direktivi \(2011/95/EU\)](#), [Sığınacaq prosedurları Direktivi \(2013/32/EU\)](#) və [Qəbuletmə şərtləri Direktivi \(2013/33/EU\)](#) bu siyasətə uyğun hazırlanaraq qəbul edilmişdir. Bütün bu qanunvericilik aktlarına düzəlişlər edilib. Danimarka, İrlandiya və Birləşmiş Krallıq Avropa İttifaqının sığınacaq qanunvericiliyinin bəzi aktları üzrə öz üzərinə öhdəliklər götürməyib bəzi aktları üzrə isə qismən öhdəliklər götürüblər (Əlavə 1-ə baxın).

Misal: Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi *Səlahəddin Abdullanın və başqalarının işi* ilə əlaqədar [Təsnif etmə Direktivini](#) tətbiq edərkən bunları vurğulamışdır "Direktivin preambulasında verilmiş 3, 16 və 17-ci bəndlərdən aydın görünür ki, Cenevrə Konvensiyası qaçqınların himayəsi üzrə beynəlxalq hüquqi rejimin təməl daşını təşkil edir və Direktivin qaçqın statusunun kimə şamil olunduğunun müəyyənləşdirilməsinə aid müddəaları və müvafiq məzmunu sözügedən Konvensiyanın ümumi anlayışlar və meyarlar əsasında tətbiqi istiqamətində üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarını istiqamətləndirmək üçün qəbul edilmişdir."⁹⁴

2011-ci ildə dəyişdirilmiş [Təsnif etmə Direktivi](#)⁹⁵ insanların qaçqın kimi və ya beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslər kimi təsnif edilməsinə aid bir sıra ümumi standartları Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə gətirmişdir. Bu standartlar sırasına əsas elementi 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 33-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipindən irəli gələn hüquq və vəzifələr də daxildir.

Lakin nə 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 33-cü maddəsi, nə də ki [Təsnif etmə Direktivinin](#) 17 və 21-ci maddələri *məcburi geri qaytarmanı* qəti şəkildə qadağan etməirlər. Bu maddələr qaçqının çox müstəsna hallarda daha konkret desək qəbul edildiyi dövlətin təhlükəsizliyinə təhlükə yaratdıqda və ya ağır cinayət törətdikdən sonra cəmiyyət üçün təhlükəli olduqda çıxarılmasına icazə verir.

Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 18-ci maddəsi *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipini də nəzərdə tutan sığınacaq hüququnu təmin edir. Xartiyanın 19-cu maddəsi kiminsə ölüm hökmünə, işgəncəyə və ya digər qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalacağı dövlətə göndərilməsini, qovulmasını və ya ekstradisiya edilməsini qadağan edir. Xartiyaya dair Şərh 19(2)-ci maddənin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna əlavə olduğunu bəyan edir.⁹⁶

⁹² Konvensiyanın 1(B) maddəsinə əsasən Türkiyə öhdəliklərinin yalnız Avropadakı hadisələr səbəbindən didərgin düşmüş insanlara şamil edilməsindən ibarət coğrafi qeyd-şərtlə bu Konvensiyaya qoşulub.

⁹³ BMTQAK (2011-ci il).

⁹⁴ *Səlahəddin Abdullanın və başqalarının Almaniyaya qarşı (Salahadin Abdulla and Others v. Bundesrepublik Deutschland)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-175/08, C-176/08, C-178/08 və C-179/08 [2010] ECR I-01493 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli birgə işlərinin 52-ci paragrafı; *Navras Bolbolun Bevandorlası es Allampolgarsağı Hivata-ya qarşı (Nawras Bolbol v. Bevandorlası és Allampolgarsağı Hivata)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-31/09 [2010] ECR I-05539 sayılı, 17 iyun 2010-cu il tarixli işin 37-ci paragrafı; *Almaniyanın B. və D.-yə qarşı (Bundesrepublik Deutschland v. B. and D.)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-57/09 və C-101/09 [2010] ECR I-10979 sayılı birgə işlərinin 77-ci paragrafı

⁹⁵ 2011/95/EU sayılı Direktiv (*Directive 2011/95/EU*), OJ 2011 L 337/9.

⁹⁶ Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar Xartiyasına (*2007/C 303/02*) dair Şərhlərə baxın. *Əhməd Avstriyaya (Ahmed v. Austria)* və *Sörinqin Birləşmiş Krallığa qarşı (Soering v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 25964/94 və 14038/88 sayılı, 17 dekabr 1997-ci il və 7 iyul 1989-cu il tarixli işlərinə baxın.

Belə olduqda **Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə** aid **Geri qaytarılma Direktivinə** (2008/115/EC) əsasən məcburi çıxarılanın istənilən forması və ya şəxsin **Dublin Əsasnaməsinə** əsasən bir üzv dövlətdən digərinə göndərilməsi sığınacaq hüququna və *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipinə uyğun olmalıdır. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2 və 3-cü maddələri bu maddələrə zidd rəftarla üzləşmə riski daşıyan şəxsin geri göndərilməsini qəti qadağan edir. Bu 1951-ci il Cenevrə Konvensiyası ilə təsbit edilmiş əsaslardan birinə görə təqib olunma riskindən fərqlidir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi demokratik cəmiyyətin əsas dəyərlərindən birini təmin edərək əlaqədar şəxsin həтта arzuolunmaz və ya təhlükəli davranışından asılı olmayaraq onun işgəncəyə və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara, yaxud cəzaya məruz qalmasını qəti şəkildə qadağan edir. 3-cü maddəyə əsasən əgər çıxarılma həyata keçirilərsə, dövlətin vəzifəsi əlaqədar şəxsin göndəriləcəyi ölkədə işgəncəyə və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara, yaxud cəzaya məruz qalmasından ibarət real risklə üzləşəcəyini güman etmək üçün ciddi əsasların olub-olmamasına diqqət yetirməkdən ibarətdir.⁹⁷

Misal: *Səadinin İtaliyaya qarşı işində*⁹⁸ iddiaçı terrorist təşkilatına üzv olması səbəbindən Tunisdə olmadığı zaman 20 illik həbs cəzasına məhkum edilmiş Tunis vətəndaşı idi. Eyni zamanda, iddiaçı İtaliyada da gizli sövdələşməyə görə məhkum edilmişdir. Məhkəmə iddiaçının cəmiyyət üçün ciddi təhlükə olmasına baxmayaraq deportasiya olunacağı təqdirdə ziyan görə biləcəyi riskin üstün tutulması qənaətinə gəlmişdir. Bundan başqa, insan hüquqlarına dair hesabatlar verən etibarlı mənbələr məhbusların, xüsusən də terror cinayətlərinə görə məhkum edilmişlərin Tunisdə ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qaldıqlarını qeyd etmişdir. Bu işlə bağlı verilmiş diplomatik təminatlar da mövcud riski inkar etmirdi. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə iddiaçının Tunisə deportasiya ediləcəyi təqdirdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd olan rəftara məruz qalacağı riskini ehtimal etmək üçün ciddi əsasların mövcud olduğunu hesab etmişdir.

Misal: *Əbdülün Ədliyyə Nazirliyinə qarşı işində*⁹⁹ Maltanın Mülki İşlər üzrə Məhkəməsi sığınacaq axtaranların həbs edilməsi və işgəncələrə məruz qalması ilə nəticələnmiş Malta tərəfindən Liviyaya deportasiyası əsasında Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü, həmçinin Malta Konstitusiyasının 36-cı maddələrinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

3.1.1. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən riskin xarakteri

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Təsnif etmə Direktivi məcburi geri qaytarmadanhimayə edir. Əgər şəxs 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş təqiblərə məruz qalırsa o, qaçqın statusu almaq hüququna malikdir (Statusa və əlaqədar sənədlərə aid fəsil 2-yə baxın). **Təsnif etmə Direktivinin** 9-cu maddəsinə əsasən həmin təqib əməli:

- öz xarakterinə və ya təkrarlanma hallarına görə əsas insan hüquqlarının, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 15(2)-ci maddəsinə əsasən müdafiəsindən geri çəkilməsi mümkün olmayan hüquqların kobud şəkildə pozulması səbəbindən kifayət qədər ağırdır; və ya
- müxtəlif silsilə əməllərdən, o cümlədən, (a) bəndində qeyd olunmuş tərzə oxşar bir tərzdə şəxsə mənfi təsir göstərmək üçün onun hüquqlarının kifayət qədər ağır şəkildə pozulması hallarından ibarətdir.

Bundan başqa, **Təsnif etmə Direktivinin** 9-cu maddəsində qeyd olunur ki, təqib müxtəlif formalarda ifadə oluna bilər, o cümlədən, fiziki və ya psixi zorakılıq əməllərindən, inzibati və ya qanuni tədbirlərdən (məsələn, homoseksuallığı və ya dini azadlığı qadağan edən qanunvericilik aktlarından), həmçinin "gender xarakterli və ya uşağa qarşı yönəldilmiş" əməllərdən təşkil oluna bilər. Bu nöqtəyi-nəzərdən insan alverinin qurbanları təqibdən əziyyət çəkən şəxslər hesab oluna bilərlər. Təqibin müxtəlif formaları və yuxarıda qeyd olunmuş

⁹⁷ *Salah Şeexin Hollandiyaya qarşı (Salah Sheekh v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1948/04 sayılı, 11 yanvar 2007-ci il tarixli işinin 135-ci paragrafı; *Sörinqin (Soering v. the United Kingdom)*, həmçinin *Vilvaracanin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 14038/88 və 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87, 13448/87 sayılı, 7 iyul 1989-cu il və 30 oktyabr 1991-ci il tarixli işləri.

⁹⁸ *Səadinin [GC] və Mannainin İtaliyaya qarşı (Saadi v. Italy), (Mannai v. Italy)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 3720/106 və 9961/10 sayılı, 28 fevral 2008-ci il və 27 mart 2012-ci il tarixli işləri.

⁹⁹ *Əbdül Hakim Həsən Etin Ministry tal-Gustizzja u Intern Et, Qarti Civili PriməAvla-ya qarşı (Malta, Abdul Hakim Hassan Abdulle Et v. Ministry tal-Gustizzja u Intern Et, Qorti Civili Prim'Awla)* Malta Məhkəməsindəki 56/2007 sayılı, 29 noyabr 2011-ci il tarixli işi.

əməllər 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasından irəli gələn və burada sadalanan beş səbəbdən biri ilə əlaqədar özünü biruzə verməlidir: irqi əlamət, milli mənşə, dini etiqad, müəyyən sosial qrupa mənsubiyyət və siyasi əqidə. Təqibin qeyd olunan bu beş səbəbi **Təsnif etmə Direktivinin** 10-cu maddəsində əks olunub ki, həmin Direktivin dəyişdirilmiş variantı müəyyən bir sosial qrupa mənsubiyyətin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə gender özünəməxsusluğu məsələsinin də müvafiq qaydada nəzərə alınmasını birmənalı şəkildə tələb edir. Geri qaytarıldıqdan sonra ciddi ziyandan qaçmaq üçün şəxsin öz siyasi əqidəsini, cinsi oriyentasiyasını və dini etiqadını və adətlərini gizlətməyə məcbur edilməsi də təqib hesab oluna bilər.

Misal: *Y-nın və Z-in birgə işlərində*¹⁰⁰ **Təsnif etmə Direktivinin** 9(1)(a) və Xartiyanın 10-cu maddələrinə əsasən dini etiqad azadlığının ciddi şəkildə pozulması kontekstində hansı əməllərin "təqib əməllərini" təşkil etdiyini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə müraciət olunmuşdur. Daha konkret desək Məhkəmədən dini əqidəsinə görə təqib etmə əməllərinin "öz inancını nümayiş etdirmək azadlığına" müdaxiləni də əhatə edib-etmədiyini müəyyənləşdirilməsi xahiş olunmuşdur. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi dəqiqləşdirmişdir ki, faktiki olaraq təqib əməli dini etiqad azadlığının zahirən belə nümayiş etdirilməsinə müdaxilədən də irəli gələ bilər. Bu əməlin xüsusi ağırlığı və onun əlaqədar şəxs üçün fəsadlarının ağırlıq dərəcəsi Xartiyanın 10(1)-ci maddəsi ilə təmin olunan hüququn pozulmasına dəlalət edərək Direktivin 9(1)-ci maddəsinə əsasən təqib əməlini təşkil edib-etmədiyini müəyyənləşdirir. Eyni zamanda, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, dövlət orqanları qaçqın statusu almaq üçün verilmiş fərdi ərizəni qiymətləndirərək əlaqədar sığınacaq axtaranın öz mənşə ölkəsində onun həyatını təhlükə altına qoyan dini fəaliyyətlə məşğul olacağını məntiqli olaraq ehtimal etməməlidir.

Misal: *X, Y və Z-in işi*¹⁰¹ ilə əlaqədar Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bəyan etmişdir ki, qaçqın statusu almaq üçün verilmiş ərizəni qiymətləndirərək səlahiyyətli orqanlar əlaqədar sığınacaq axtaranın təqib olunma riskindən qaçmaq üçün öz mənşə ölkəsində homoseksuallığını gizlədəcəyini və ya öz cinsi oriyentasiyasını ifadə etməkdə hər hansı ehtiyat variantlarına əl atacağını məntiqli olaraq ehtimal etməməlidir.

Mənşə ölkələrini tərk edəndə qaçqın olmayan lakin gəldikləri ölkədə sığınacaq iddiaları yaranan şəxslərin də (*sür plas/fran. sur place* qaçqınlar) himayə olunma ehtiyacları tanınır; **Təsnif etmə Direktivinin** 5-ci maddəsi ərizəçi öz mənşə ölkəsini tərk etdikdən sonra orada baş vermiş hadisələr səbəbindən təqibin qurbanı olmaq barəsində tam əsaslı qorxular və ya ciddi təhlükə məsələsinə xüsusilə nəzərdən keçirir.

Əlavə himayə: **Təsnif etmə Direktivi** qaçqın kimi təsnif edilməmiş, lakin öz mənşə ölkələrinə və ya adətən yaşadıkları yerə qayıdacaqları təqdirdə ölüm cəzası və ya edam edilmə (15(a) maddəsi), işgəncə və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar, yaxud cəza (15(b) maddəsi) və beynəlxalq və ya daxili hərbi münaqişə vəziyyətində kütləvi zorakılıq səbəbindən mülki həyat, yaxud şəxs üçün ciddi və şəxsi təhlükə (15(c) maddəsi) kimi müəyyən edilmiş ağır ziyandan əzab çəkməsi ilə əlaqədar real risklə üzləşəcək şəxslər üçün "əlavə himayə" nəzərdə tutur.

Misal: *Əlqafacinin işi*¹⁰² İraq vətəndaşının İraqa geri qaytarılması ilə əlaqədar idi. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qaçqın kimi təsnif edilməsi mümkün olmayan, lakin **Təsnif etmə Direktivinin** 15(c) maddəsində nəzərdə tutulmuş "beynəlxalq və ya daxili hərbi münaqişə vəziyyətində kütləvi zorakılıq səbəbindən mülki həyat, yaxud şəxs üçün ciddi və şəxsi təhlükə" anlayışı əsasında İraq vətəndaşına əlavə himayə ehtiyacı olan şəxs statusunun verilməsi məsələsinə qiymətləndirmişdir. Məhkəmə təsdiq etmişdir ki, Direktivin 15(c) maddəsində öz əksini tapmış anlayış həmin Direktivin 15(a)-(b) maddəsində istifadə edilmiş "ölüm cəzası", "edam etmə" və "işgəncə və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar, yaxud cəza" terminlərindən

¹⁰⁰*Almaniyanın Y və Z-yə qarşı (Bundesrepublik Deutschland v. Y and Z)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-71/11 və C-99/11[2012] sayılı 5 sentyabr 2012-ci il tarixli birgə işlərinin 72, 80-ci paragrafları.

¹⁰¹*Minister voor Immigratie en Asiel-in X-ə, Y və Z-in Minister voor Immigratie en Asiel-ə qarşı (Minister voor Immigratie en Asiel v. X, Y and Z v. Minister voor Immigratie en Asiel)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-199/12, C-200/12 və C-201/12 sayılı, 7 noyabr 2013-cü il tarixli birgə işləri.

¹⁰²Meki Əlqafacinin və Noori Əlqafacinin Staatssecretaris van Justitie-yə qarşı (*Meki Elgafaji and Noor Elgafaji v. Staatssecretaris van Justitie*) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-465/07 [2009] ECR I-00921 sayılı, 17 fevral 2009-cu il tarixli işinin 35-39-cu paragraflarına baxın. Eyni zamanda, oxşar məsələlərlə əlaqədar ilkin qərarçıxarma məqsədi ilə Belçika Dövlət Şurası (Conseil d'État) tərəfindən 2012-ci il iyunun 7-də istiqamətləndirilərək təqdim olunmuş və hal-hazırda Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsində baxılan Abubakar Diakitenin Commissaire general aux refugies et aux apatries-ə qarşı işinə baxın (*Diakité v. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides*).

fərqli və özünəməxsus tətbiq sahəsinə malikdir. Bu anlayış ərizəçinin vəziyyəti ilə və ya onun mənşə ölkəsindəki ümumi vəziyyətlə əlaqədar zərərdən irəli gələn daha ümumi riski əhatə edir.

15-ci maddəyə əsasən əlavə himayə meyarına uyğunluq ərizəçinin konkret olaraq onun şəxsi vəziyyətinə aid amillərin və/və ya kütləvi zorakılıq hallarının təsiri altında olduğunu nümayiş etdirməyi tələb edir. Ərizəçi 15(c) maddəsinə əsasən əlavə himayə meyarına uyğun olması ilə əlaqədar öz şəxsi vəziyyətinə aid spesifik amillərin təsiri altında olduğunu nə qədər çox nümayiş etdirərsə, onun kütləvi zorakılıq hallarının təsiri altında olması ilə bağlı o qədər az əsaslar tələb olunur. Müstəsna hallarda əgər hərbi münaqişədən irəli gələn kütləvi zorakılığın dərəcəsi həddindən artıq yüksək olarsa, ərizəçinin mənşə ölkəsində və ya bölgəsində sadəcə olaraq mövcud olması nəticəsində ona vurulacaq zərər əlaqədar təhlükəyə məruz qalması riski ilə üzləşəcəyini ehtimal etmək məqsədi ilə nümayiş etdirilən əhəmiyyətli əsaslar onun əlavə himayə ilə təmin olunmasına kifayət edə bilər.¹⁰³

3.1.2. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən riskin xarakteri

Əgər dövlət əlaqədar şəxsi Konvensiyanın 2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş yaşamaq hüququnu itirmək və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftarla, yaxud cəza ilə üzləşmək riskinə məruz qoyarsa, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən çıxarılma qəti şəkildə qadağan edilir. Burada [1951-ci il tarixli] Cenevrə Konvensiyasından irəli gələn səbəblərlə əlaqədar təqibi nümayiş etdirmək tələb olunmur və çıxarılmanın qadağan edilməsi ilə bağlı istisnalar mövcud deyil (Bölmə 3.1.7-yə baxın).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şəxsin deportasiya və ya ekstradisiya ediləcəyi təqdirdə konkret hallardan və rəftardan irəli gələn risklə üzləşib-üzləşməyəcəyindən asılı olaraq müvafiq işlərə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2 və ya 3-cü maddələri əsasında baxmaqda meyllidir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının bu iki maddəsi arasındakı əsas fərq budur: Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsinə aid olan işlərdə şəxs geri qaytarıldıqda onun ölüm "perspektivləri" qaçılmaz bir faktdır; Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə aid işlərdə çıxarılacaq şəxsin bu maddə ilə qadağan edilmiş işgəncəyə və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın digər formalarına məruz qalması riski ilə üzləşəcəyini ehtimal etmək üçün mühüm əsaslar mövcud olmalıdır.

Misal: *Bədirin və Kanborun İsveçə qarşı işində*¹⁰⁴ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi kiminsə qiyabi şəkildə ölüm cəzasına məhkum edilmiş Suriyaya geri qaytarılmasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-cü və 3-cü maddələrinə zidd olduğunu müəyyən etmişdir.

Misal: *Əl Səədunun və Müfdhinin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹⁰⁵ İraqda xidmət göstərən Birləşmiş Krallığa məxsus orqanların İraqın iki mülki şəxsinin ölüm hökmü nəzərdə tutan cinayətlə ittiham edən İraqın cinayət idarəsinə təhvil verməsi Birləşmiş Krallıq tərəfindən 3-cü maddənin pozulması kimi müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, Məhkəmə şikayətlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsinə və ya bu Konvensiyaya dair 13 sayılı Protokola əsasən baxılmasını zəruri hesab etməmişdir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şəxsin geri qaytarılması üçün təklif olunan ölkəyə çıxarılmasının ehtimal olunan nəticələrinə xüsusi diqqət ayırır. O şəxsin öz vəziyyətinə, həmçinin müvafiq ölkədə müşahidə olunan ümumi vəziyyətə, o cümlədən, həmin ölkədə zorakılıq və ya insan hüquqlarının pozulması hallarının ümumiyyətlə baş verib-verməməsi məsələlərinə diqqət yetirir. Əlaqədar şəxs sistemə olaraq ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalan qrup üzvü olduqda¹⁰⁶ şəxsi risk faktorlarının məhkəmə yolu ilə sübuta yetirilməsi zərurəti yaranmaya da bilər.

¹⁰³Belçika Dövlət Şurası (Conseil d'État) tərəfindən 2012-ci il iyunun 7-də istiqamətləndirilərək təqdim olunmuş *Abubakar Diakitenin Commissaire general aux refugies et aux apatries-ə qarşı* (*Aboubacar Diakité v. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides*) işində Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindən "daxili silahlı münaqişə" tərifini də müəyyən etmək xahiş olunmuşdur.

¹⁰⁴*Bədirin və Kanborun İsveçə qarşı* (*Bader and Kanbor v. Sweden*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13284/04 sayılı, 8 noyabr 2005-ci il tarixli işi.

¹⁰⁵*Əl Səədunun və Müfdhinin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 61498/08 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli işi.

¹⁰⁶*H. və B.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*H. and B. v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 70073/10 və 44539/11 sayılı, 9 aprel 2013-cü il tarixli işlərinin 91-ci paragrafi.

Misal: *Salah Şeexin Hollandiyaya qarşı işində*¹⁰⁷ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Somalidə azlıq təşkil edən bir klanın üzvlərinin qadağan olunmuş, ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskin "hədəf qrupuna" aid olduğunu müəyyən etmişdir. İşlə bağlı müvafiq məsələ iddiaçının həmin ölkədə müdafiə olunmaq və keçmişdə ona qarşı törədilmiş əməllərə görə kompensasiya əldə etmək imkanlarının mövcud olub-olmamasından ibarət idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının Somalini tərk etdiyi vaxtlardan etibarən orada yaxşıya doğru əhəmiyyətli dəyişikliklərin baş vermədiyini nəzərə alaraq onun bu cür müdafiə və ya təminatla təmin olunmaq iqtidarında olmadığını hesab etmişdir. İddiaçı və onun ailəsi Somalidə azlıq təşkil edən bir qrupa mənsub olduğundan "xüsusi" bir hədəfə götürülmüşdür və məlum olduğu kimi heç bir müdafiə vasitəsinə malik deyildi. Şəxsən iddiaçının əvvəllər və hal-hazırda riskə məruz qaldığını nümayiş etdirmək üçün əlavə olaraq xüsusi və fərqləndirici əlamətlərin mövcudluğunu sübuta yetirilməsi ondan tələb olunmurdu. Beləliklə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi onun çıxarılmasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə ziddiyyət təşkil etməsi qənaətinə gəlmişdir.

Bir çox halda ölkədə müşahidə olunan ümumi zorakılıq vəziyyəti Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə pozmaya da bilər. Zorakılıq kifayət qədər yüksək səviyyədə və ya həddindən artıq intensiv olduqda şəxsin məxsus olduğu qrupun digər üzvləri ilə müqayisədə daha ağır vəziyyətdə olduğunu nümayiş etdirməsinə ehtiyac yoxdur. Bəzi hallarda isə şəxs həm şəxsi risk faktorlarına həm də ümumi zorakılıqdan ibarət riskə məruz qaldığını nümayiş etdirməli ola bilər. Məhkəmə üçün yeganə sual ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət ehtimal olunan və həqiqi riskin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd olub-olmaması məsələsinə baxmaqdan ibarətdir.

Misal: *NA.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹⁰⁸ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Şri Lankada müşahidə olunan ümumi zorakılıq səviyyəsinin bu ölkəyə geri qaytarılmalarının qadağan edilməsi üçün kifayət etmədiyini, lakin iddiaçıya xas olan şəxsi faktorlarla birgə götürüldükdə onun geri qaytarılmasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd olduğunu müəyyən etmişdir. Beləliklə, ilk dəfə olaraq Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi zorakılıqla bağlı ümumi vəziyyətin geri qaytarılmalarının qadağan edilməsi üçün mümkün olduğunu qəbul etmişdir.

Misal: *Sufi və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹⁰⁹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Somalinin paytaxtı Moqadişuda hökm sürən kütləvi zorakılıq vəziyyətinin insan həyatı və ya istənilən mülki şəxs üçün real təhlükə yaradan kifayət qədər yüksək səviyyədə və həddindən artıq gərgin olması qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə zorakılıq səviyyəsini qiymətləndirərək bu kimi qeyri-müfəssəl meyarlara diqqət yetirmişdir: münaqişə tərəfləri mülki şəxslər arasında itkilər riskini artıran və ya birbaşa mülki şəxslərə qarşı yönəldilmiş müharibə metodları və taktikasından istifadə edirlərmi; bu cür metodlardan və ya taktikadan istifadə münaqişə tərəfləri arasında geniş yayılıbmı; və nəhayət silahlı toqquşmalar nəticəsində ölənlər, yaralanan və məcburi köçən mülki şəxslərin sayı. Moqadişu şəhərində ümumi zorakılıqla bağlı vəziyyətin kifayət qədər gərgin olması Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə imkan verirdi ki, geri qayıdan hər bir şəxsin bu ölkədə yalnız olması səbəbindən 3-cü maddəyə zidd olaraq ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət real riskə məruz qalacağı barədə qənaətə gəlsin (əgər həmin şəxsin müdafiə ilə təmin olunacağını nümayiş etdirmək üçün şəhərdəki nüfuzlu qüvvələrlə kifayət qədər sıx əlaqələri mövcud deyilsə).

Ölkədən çıxarılacaq şəxs Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd rəftar hesab edilən zərərin müxtəlif növlərindən ibarət risklərlə üzləşə bilər ki, həmin risklərin mənbələri bilavasitə qəbul edilən dövlətlə deyil, oradakı qeyri-dövlət qüvvələri ilə, xəstəliklər və ya humanitar vəziyyətlə əlaqədar ola bilər.

¹⁰⁷ *Salah Şeexin Hollandiyaya qarşı (Salah Sheekh v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1948/04 sayılı, 11 yanvar 2007-ci il tarixli işi.

¹⁰⁸ *NA.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı (Salah Sheekh v. the Netherlands NA. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25904/07 sayılı, 17 iyul 2008-ci il tarixli işinin 114-117, 147-ci paragrafları.

¹⁰⁹ *Sufi və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8319/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işinin 241-250, 293-cü paragrafları. Somalidəki vəziyyətin ən son qiymətləndirilməsi ilə bağlı *K.A.B.-in İsveçə qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 886/11 sayılı, 5 sentyabr 2013-cü il tarixli işinə baxın.

Misal: *H.L.R.-in Fransaya qarşı işi*¹¹⁰ Kolumbiya narkodairələrindən birinə mənsub üzvün məhkum edilməsi ilə nəticələnmiş informasiyanı müvafiq orqanlara təqdim etməsi səbəbindən həmin təşkilatın qisasından qorxan məhkum narkodilerlə əlaqədar idi. Həmin vaxt Məhkəmə Kolumbiya dövlət orqanlarının iddiaçını ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskə qarşı müdafiə ilə təmin etmək iqtidarında olması qənaətinə gəlmişdir. Bu səbəbdən də onun deportasiyası Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə ziddiyyət təşkil etmirdi.

Misal: *D.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı işi*¹¹¹ ümitsiz xəstə kişinin ölkədən çıxarılması ilə əlaqədar idi. Məhkəmə iddiaçının deportasiyası ilə əlaqədar halları nəzərdən keçirmişdir: tibbi müalicənin dayandırılması, qəbul edən dövlətdə vəziyyətin gərgin olması və geri qaytarıldıqdan sonra iddiaçının ölümünün böyük ehtimalla qaçılmaz olması. Məhkəmə bu cür müstəsna hallarda iddiaçının deportasiyasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə ziddiyyət təşkil etməsi qənaətinə gəlmişdir. Lakin Məhkəmə bu səpkidən olan işlərlə əlaqədar yüksək bir hədd müəyyən edib. Nisbətən yeni baxılmış *N.-in Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹¹² qadın iddiaçının vətəni olan Uqandada müvafiq tibbi müalicənin əlçatan olduğunu mövcud faktlarla nümayiş etdirilməsi və həmin vaxtlar onun ümitsiz xəstə olmaması səbəbindən Uqandaya geri qaytarılması Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması kimi qiymətləndirilməmişdir. *S.H.H.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı işində də*¹¹³ oxşar yanaşmadan istifadə olunmuşdur ki, əlil iddiaçı onun Birləşmiş Krallıqdan çıxarılmasının qarşısını ala biləcək və Əfqanıstanda üzləşəcəyi "müstəsna halları" sübuta yetirə bilməmişdir.

Misal: *Babar Əhmədin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı işi*¹¹⁴ terrorçuluqda şübhəli bilinən şəxslərin ABŞ-a ekstradisiyası ilə əlaqədar idi. Məhkəmə onların nə ciddi rejimli həbsxanada gözlənilən saxlanılma şəraiti, nə də ki mümkün hökmləri ilə 3-cü maddənin pozulmayacağını müəyyən etmişdir.

Misal: *Asuatın Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹¹⁵ Məhkəmə terrorçuluqda şübhəli bilinən və eyni zamanda ciddi psixi pozulmadan əziyyət çəkən iddiaçının ABŞ-da saxlanılma şəraitinin qeyri-müəyyən olacağını nəzərə alaraq onun bu ölkəyə ekstradisiyası ilə 3-cü maddənin pozulacağını müəyyən etmişdir. İddiaçının psixi vəziyyətinin kifayət qədər ağır olması onun adi həbsxanadan Birləşmiş Krallığın yüksək səviyyədə mühafizə olunan psixiatriya xəstəxanalarından birinə köçürülməsini zəruriləşdirmişdir. Təqdim edilmiş tibbi faktlar iddiaçının "sağlamlığı və təhlükəsizliyi üçün" orada qalmaqda davam etməsinə birmənalı şəkildə dəlalat edirdi. Bununla əlaqədar olaraq təqdim olunmuş müvafiq tibbi faktlar kontekstində iddiaçının fərqli ölkəyə və çox güman ki, düşmən, həbsxana mühitinə ekstradisiyasının onun psixi və fiziki vəziyyətinin pisləşməsi ilə nəticələnməsi riski mövcud idi və bu pisləşmə 3-cü maddə ilə müəyyən edilmiş həddə gətirib çıxarırdı.

Misal: *Sufinin və Elminin işində*¹¹⁶ Məhkəmə iddiaçıların ölkədən çıxarıldığı təqdirdə Somalidə və ya qonşu ölkədə yerləşən və ağır humanitar şəraiti Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd olan qaçqınlar düşərgəsinə böyük ehtimalla düşəcəklərini müəyyən etmişdir. Məhkəmə humanitar şəraitin yalnız quraqlıq kimi təbii fəlakət səbəbindən deyil, eyni zamanda Somalidəki münaqişə tərəflərinin fəaliyyət və fəaliyyətsizliyi səbəbindən ağırlaşdığını qeyd etmişdir.

Misal: *M.A.-nin milli səviyyədə baxılmış işində*¹¹⁷ Fransanın Dövlət Şurası (*Conseil d'État*) yaşayış icazəsi ilə bağlı müraciətinə rədd cavabı almış Albaniya vətəndaşının geriyyə, Albaniyaya göndərilməsi barədə qərarı ləğv etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, M.A. Albaniyada onun keçirdiyi polis reydi zamanı öldürülmüş şəxsin ailə üzvləri tərəfindən pis rəftara məruz qala və öldürülə bilər. Dövlət Şurası riskin özəl

¹¹⁰*H.L.R.-in Fransaya qarşı (H.L.R. v. France)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 24573/94 sayılı, 29 aprel 1997-ci il tarixli işin 43-44-cü paragrafları.

¹¹¹*D.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı (D. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30240/96 sayılı, 2 may 1997-ci il tarixli işi.

¹¹²*N.-in Birləşmiş Krallığa qarşı (N. v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 26565/05 sayılı, 27 may 2008-ci il tarixli işi.

¹¹³*S.H.H.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı (S.H.H. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 60367/10 sayılı, 29 yanvar 2013-cü il tarixli işi.

¹¹⁴*Babar Əhmədin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (Babar Ahmad and Others v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 və 67354/09 sayılı, 10 aprel 2012-ci il tarixli işləri.

¹¹⁵*Asuatın Birləşmiş Krallığa qarşı (Aswat v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 17299/12 sayılı, 16 aprel 2013-cü il tarixli işi.

¹¹⁶*Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8319/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işin 267-292-ci paragrafları.

¹¹⁷*M.A.-nin Fransa Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État) (M. A.)* 334040 sayılı, 1 iyul 2011-ci il tarixli işi

bir qrup tərəfindən gəlməsinə baxmayaraq dövlət orqanlarının kifayət qədər müdafiənin təmin edə bilməməsi səbəbindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin tətbiq edilməsi barədə qərar çıxarmışdır.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şəxsin onu qəbul etdiyi ölkədə disident fəaliyyəti ilə məşğul olması səbəbindən geri qaytarılacağı təqdirdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd rəftara məruz qalması riskinin artması məsələsi ilə bağlı işə də baxmışdır.¹¹⁸

Misal: *S.F.-in İsveçə qarşı işində*¹¹⁹ Məhkəmə İrandan qaçdıqdan sonra İsveçdə gərgin siyasi fəaliyyətlə məşğul olmuş siyasi disidentlərdən ibarət İranlı ailənin çıxarılması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulacağı barədə qərara gəlmişdir. Məhkəmə iddiaçıların İrandakı fəaliyyətinin özü özlüyündə risk təşkil etməsi üçün kifayət etmədiyini, lakin onların internet yazışmalarının, həmçinin İrandan kənarında belə rejimin tənqid edilməsinin İran orqanları tərəfindən nəzarət altında saxlanılmasını nümayiş etdirən faktlar əsasında İsveçdəki fəaliyyətinin vacib olduğunu müəyyən etmişdir. Beləliklə, iddiaçıların İsveçə köçməzdən əvvəl İrandakı fəaliyyətlərini və baş vermiş hadisələri, həmçinin İranı şəxsiyyəti təsdiq edən etibarlı sənədlər olmadan qanunsuz tərk etməyə məcbur olduqlarını nəzərə alaraq İranın dövlət orqanları onları geri qaytarılacağı təqdirdə asanlıqla müəyyən edə bilərlər.

3.1.3. Riskin qiymətləndirilməsi

Geri qaytarılmadan irəli gələn prinsiplərin qiymətləndirilməsi baxımından Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən tətbiq edilən prinsiplərin bir çox oxşar cəhətləri mövcuddur. Bu oxşarlığı ilk növbədə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququndan və BMTQAK qaydalarından irəli gələn və Avropa İttifaqının sığınacaq hüququna aid standartlara da şamil etmək olar. Bu prinsiplər qiymətləndirmənin fərdiləşdirilməsini və qüvvədə olan müvafiq qanunları, faktları, sənədləri və dəlilləri nəzərə almaqla əsaslandırılmasını nəzərdə tutur. Buraya mənşə ölkəsindəki vəziyyət haqqında informasiya da daxildir. Keçmişdə şəxsə vurulmuş ziyan gələcəkdə baş verə biləcək riskin vacib göstəricisi ola bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Təsnif etmə Direktivinin 4-cü maddəsi beynəlxalq himayənin tətbiqi ilə əlaqədar müvafiq faktların və halların qiymətləndirilməsi üçün təfərrüatlı qaydaları təsbit edir. Məsələn, fərdiləşdirilmiş qiymətləndirilmə aparılmalıdır: şəxs keçmişdə təqiblərdən əziyyət çəkmişdirsə, bu onun gələcəkdə geri qaytarılacağı təqdirdə baş verəcəyi əsaslı riskə səbəb ola bilər. Münasibliyi müəyyən edən əməkdaşlar vəsatəti əsaslandırmaq üçün düzgün cəhdlərin əsasını təşkil edən hər bir izahı nəzərə almalıdırlar.

Qiymətləndirmənin vaxt çərçivələrinə gəldikdə, **Təsnif etmə Direktivinin** 4(3)-cü maddəsi bu prosesin müvafiq ərizə ilə bağlı qərarın qəbul edilməsi zamanı həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Dəyişdirilmiş **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** 46(3)-cü maddəsi isə apellyasiya prosedurları ilə bağlı faktların və məsələlərin apellyasiya verildiyi zaman baxılmasını tələb edir. Müdafiənin dayandırılmasını qiymətləndirmək üçün vaxt çərçivələri bölmə 3.1.8-də təsvir olunur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən iddiaçının üzv dövlətdən çıxarıldığı təqdirdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2 və ya 3-cü maddəsi ilə qadağan edilmiş rəftara məruz qalması riski ilə üzləşəcəyini ehtimal etmək üçün vacib əsasların mövcud olduğunu sübuta yetirən faktları məhkəmədə təsdiq etmək işi məhz iddiaçının ixtiyarına verilir. Bu cür dəlillər məhkəməyə təqdim olunduqda onlar haqqında şübhəni aradan qaldırmaq müvafiq dövlətin işidir.¹²⁰ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi sığınacaq axtaranların verdikləri bəyanatları və təqdim etdikləri təsdiqedic sənədləri qiymətləndirərək yaranan şübhələri əsaslandırmaq üçün

¹¹⁸ Misal üçün *Muminovun Rusiyaya qarşı (Muminov v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 42502/06 sayılı, 11 dekabr 2008-ci il tarixli işinə baxın.

¹¹⁹ *S.F.-nin və başqalarının İsveçə qarşı (S.F. and Others v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 52077/10 sayılı, 15 may 2012-ci il tarixli işi.

¹²⁰ *Səadinin İtaliyaya qarşı (Saadi v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 37201/06 sayılı, 28 fevral 2008-ci il tarixli işin 129-cu paragrafi.

onlara müvafiq imkanın verilməsini zəruriləşdirən xüsusi bir vəziyyətin mövcud olması faktını qəbul etmişdir.¹²¹ Lakin tələb olunan informasiya çatışmadıqda və ya təqdim olunmuş sənədlərin həqiqiliyini şübhə altına almaq üçün tutarlı əsaslar mövcud olduqda əlaqədar şəxs qənaətbəxş izahatlar verməyə borcludur.¹²²

Misal: *Sinqhin və başqalarının Belçikaya qarşı işində*¹²³ Məhkəmə Əfqan vətəndaşlarının sığınacaq almaq üçün təqdim edilmiş ərizələrini dəstəkləmək üçün verilən sənədlərin Belçikanın dövlət orqanları tərəfindən geri qaytarıldığını qeyd etmişdir. Əlaqədar orqanlar müvafiq məsələni kifayət qədər araşdırmadan sözügedən sənədləri qaneedici hesab etməmişdir. Konkret olaraq onlar iddiaçıları qaçqın statusu ilə təmin edən və BMTQAK-ın Nyu Delidəki Nümayəndəliyi tərəfindən verilmiş sənədlərin surətlərinin həqiqiliyini asanlıqla yoxlamaq imkanlarına malik olsalar da bunu etməmişdirlər. Bununla əlaqədar olaraq həmin orqanlar sığınacaq almaq üçün təqdim edilmiş ərizələrin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi dəqiq və təfərrüatlı yoxlanılmasını aparmamaqla bu maddə ilə birgə 3-cü maddənin də müddəalarını pozmuşdur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 36-cı maddəsi bir üzv dövlətin vətəndaşının digər üzv dövlətə qarşı Məhkəməyə təqdim etdiyi şikayətlə əlaqədar vətəndaşı şikayətçi olan üzv dövlətə müvafiq prosesdə iştirak etmək hüququ verir. Aidiyyəti dövlətə öz vətəndaşını diplomatik müdafiə ilə təmin etmək imkanının yaradılması məqsədi ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına daxil edilmiş bu müddəa ərizəçinin vətəndaşı olduğu dövlətdə Konvensiyanın 2-cü və 3-cü maddələrinə zidd rəftara məruz qalmasının ehtimal edilməsi ilə əlaqədar onun həmin dövlətə geri qaytarılması ilə bağlı riskə dair şikayətinə baxıldığı hallarda tətbiq edilmir.¹²⁴

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən bu risk yalnız fərdi faktorlar deyil, birgə faktorlar əsasında qiymətləndirilməlidir.¹²⁵ Hər bir qiymətləndirmə bütün dəlilləri nəzərə almaqla fərdiləşdirilməlidir.¹²⁶ Əgər şəxs keçmişdə təqibdən əziyyət çəkirdisə, bu onun gələcəkdə də riskə məruz qalmasının əsaslı göstəricisi ola bilər.¹²⁷

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi geri qaytarılmanın riskini qiymətləndirərək müvafiq ölkədəki ümumi vəziyyətə, həmçinin şəxslə bağlı konkret risklərə aid faktları nəzərdən keçirir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi əlaqədar ölkədəki vəziyyəti nəzərdən keçirdiyi zaman istinad ediləsi sənədlərin növləri ilə əlaqədar təlimatlar vermişdir ki, bu sənədlər sırasına BMTQAK və beynəlxalq insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatlarının hesabatları da daxildir. Məhkəmə informasiya mənbəyi məlum olmayan və əks olunmuş qənaətləri digər həqiqətə uyğun faktlarla ziddiyyət təşkil edən hesabatları etibarsız sayır.¹²⁸

Şəxs çıxarılmadıqda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən qiymətləndirmənin aparılması tarixi riskin nəzərə alınması prosesinin başlanğıc nöqtəsi sayılır.¹²⁹ Bu prinsip Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından irəli gələn hüququn 3-cü maddədə olduğu kimi mütləq və ya 8-ci maddədə nəzərdə tutulduğu kimi qeyri-mütləq xarakter daşımından asılı olmayaraq tətbiq edilir.¹³⁰ İddiaçı artıq çıxarıldıqda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi onun qəbul edən dövlətdə ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalıb-qalmamasına və həmin ölkə üzrə vəziyyətin iddiaçının ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalacağını ehtimal etmək üçün əsaslı səbəbləri nümayiş etdirib-etdirməməsi məsələsinə diqqət yetirir.

¹²¹ *Salah Şeexin Hollandiyaya (Salah Sheekh v. the Netherlands)* və *R.C.-nin İsveçə qarşı (R.C. v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş müvafiq olaraq 1948/04 və 41827/07 sayılı, 11 yanvar 2007-ci il və 9 mart 2010-cu il tarixli işlərinin 148 və 50-ci paragrafları.

¹²² *Matsyuxina və Matsyuxinin (Matsiukhina and Matsiukhin v. Sweden)* (dec.), həmçinin *Kollinz və Akaziyebeinin İsveçə qarşı (Collins and Akaziebie v. Sweden)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş müvafiq olaraq 31260/04 və 23944/05 sayılı, 21 iyun 2005-ci il və 8 mart 2007-ci il tarixli işləri.

¹²³ *Sinqhin və başqalarının Belçikaya qarşı (Singh and Others v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 33210/11 sayılı, 20 oktyabr 2012-ci il tarixli işi.

¹²⁴ *I.-nin İsveçə qarşı (I. v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 61204/09 sayılı, 5 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.

¹²⁵ *S.F.-nin və başqalarının İsveçə qarşı (S.F. and Others v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 52077/10 sayılı, 15 may 2012-ci il tarixli işinin 68, 69-cu paragrafları.

¹²⁶ *R.C.-nin İsveçə qarşı (R.C. v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 41827/07 sayılı, 9 mart 2010-cu il tarixli işinin (tibbi arayış haqqında) 51-ci paragrafı; *N.-in İsveçə qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş (*N.v. Sweden*) 23505/09 sayılı, 20 iyul 2010-cu il tarixli işinin 52-ci paragrafı; *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 831907/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işləri.

¹²⁷ *R.C.-nin İsveçə qarşı (R.C. v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 41827/07 sayılı, 9 mart 2010-cu il tarixli işi.

¹²⁸ *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 831907/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işlərinin 230-234-cü paragrafları.

¹²⁹ *Səədinin İtaliyaya qarşı (Saadi v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 37201/06 sayılı, 28 fevral 2008-ci il tarixli işi.

¹³⁰ *A.A.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı (A.A. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə daxil edilmiş 8000/08 sayılı, 20 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.

Misal: *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹³¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi beynəlxalq təşkilatların Somalidəki vəziyyətə və zorakılıq səviyyəsinə, həmçinin Somalının üsyançı İslam qruplaşması olan əl-Şabaab tərəfindən yol verilən insan hüquqlarının pozulması hallarına dair hesabatlarına diqqət yetirmişdir. Məhkəmə hökumət tərəfindən Keniyanın paytaxtı Nayrobidə hazırlanmış və Somaliyə aid fakt araşdırıcı hesabatda qeyri-müəyyən və anonim mənbələrdən istifadə olunduğundan və orada əks olunmuş informasiyanın geniş ictimaiyyət üçün mövcud olan informasiya ilə ziddiyyət təşkil etdiyindən həmin hesabatla etibar edə bilməzdi. Məhkəmə mövcud faktları qiymətləndirərək Somalidəki vəziyyətin yaxın zamanlarda yaxşılaşacağını az ehtimal olunan hesab etmişdir.

Misal: *Muminovun Rusiyaya qarşı işində*¹³² mövcud olan informasiyaya əsasən iddiaçı Rusiyadan ekstradisiya edildikdən sonra Özbəkistanda beşillik həbs cəzası çəkən Özbəkistan vətəndaşı idi. İddiyanın ekstradisiya edildikdən sonra məhkum olunmasından başqa vəziyyətinə aid digər etibarlı informasiya mövcud olmasa da ümumiyyətlə Özbəkistanda məhbuslarla pis rəftar etmə barədə etibarlı hesabatların kifayət qədər olması Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulmasını müəyyən edərək müvafiq qərar çıxarmağa istiqamətləndirmişdir.

3.1.4. Himayenin kafiliyi

Beynəlxalq qaçqın hüququna əsasən, əgər təqiblərə məruz qaldığını iddia edən sığınacaq axtaran həm 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş səbəblərdən birinə görə təqiblərə məruz qalması ilə bağlı tam əsaslı qorxuya dəlalət edən faktları, həm də dövlət himayəsinin kifayətsizliyini nümayiş etdirmək iqtidarındadırsa, o, qaçqın statusu əldə etmək hüququna malikdir. Dövlət himayəsinin kafiliyi müvafiq dövlətin istər dövlət məmurlarının, istərsə də dövlət ərazisinin əlaqədar hissələrinə nəzarət edən digər orqanlarının öz hüquq sistemi vasitəsi ilə sığınacaq axtaran şəxsi ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalma qorxusundan münasib səviyyəli müdafiə ilə təmin etmək niyyətində və iqtidarında olması deməkdir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən ərizəçinin qaçqın statusunu və ya əlavə himayəni əldə etmək üçün uyğunluğunu müəyyənləşdirərkən onun geri qaytarılması təklif olunan ölkədə çəkiniyi hərəkətdən müdafiə olunub-olunmayacağı məsələsini nəzərdən keçirmək zəruridir. **Təsnif etmə Direktivinin** 7-ci maddəsi bunları nəzərdə tutur: "təqibdən və ya ciddi ziyandan müdafiə yalnız müvafiq dövlətə və ya dövlət ərazisinin əhəmiyyətli bir hissəsinə nəzarət edən dövlət və ya [...] tərəflər və yaxud təşkilatlar, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təmin oluna bilər o şərtlə ki, onlar səmərəli və qeyri-müvəqqəti xarakter daşıyan himayəni təklif etmək niyyətindədirlər və iqtidarındadırlar." Təqibin qarşısının alınması istiqamətində müəyyən etmə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə və cəzalandırma üçün səmərəli hüquq sisteminin fəaliyyət göstərməsi də daxil olmaqla əsaslı tədbirlərin görülməsi tələb olunur ki, iddiaçının bu cür müdafiə sistemində mütləq çıxışı olmalıdır.

Misal: *Səlahədin Abdullanın və başqalarının işi*¹³³ qaçqın statusunun itirilməsi ilə əlaqədar idi və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, qaçqına vətəndaşı olduğu dövlət tərəfindən təklif olunan himayənin kafi olması üçün himayəni **Təsnif etmə Direktivinin** 7(1)-ci maddəsinə əsasən təmin edən dövlət və ya digər qurumlar obyektiv olaraq münasib səviyyəli potensiala və təqibin qarşısını almaq üçün iradəyə malik olmalıdırlar. Dövlətdən təqibin qarşısını almaq məqsədi ilə digər məsələlərlə yanaşı qaçqın statusu itirildikdən sonra əlaqədar şəxs üçün əlçatan olan və təqib əməllərini aşkar edən, cinayət məsuliyyətinə cəlb edən və cəzalandıran səmərəli hüquq sisteminin fəaliyyət göstərməsi tələb olunur. Himayəni təklif edən dövlət və ya digər qurumlar müəyyən konkret tələblərə cavab verərək digər məsələlərlə yanaşı qaçqının vətəndaşı olduğu ölkədə hüquq qaydasının minimum səviyyəsini təmin etmək üçün səlahiyyətlərə, təşkilati struktura və müvafiq vəsaitlərə malik olmalıdırlar.

¹³¹ *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 831907/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işi.

¹³² *Muminovun Rusiyaya qarşı (Muminov v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 42502/06 sayılı, 11 dekabr 2008-ci il tarixli işi.

¹³³ *Səlahədin Abdullanın və başqalarının Almaniya qarşı (Salahadin Abdulla and Others v. Bundesrepublik Deutschland)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-175/08 [2010] ECR I-01493 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli işi

Fələstin qaçqınları üçün xüsusi himayə rejimi mövcuddur. Fələstin qaçqınlarını himayə və yardımla təmin etmək üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yaxın Şərqdə Fələstin Qaçqınları üçün Yardım və Dəstək Agentliyi (YDAF) yaradılmışdır. YDAF Qərb Sahildə, o cümlədən Şərqi Yerusalımdə və Qəza Zolağında, həmçinin İordaniyada, Suriyada və Livanda fəaliyyət göstərir. YDAF-dan yardım alan şəxslər qaçqın statusunu əldə etmək hüququna malik deyillər (1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 1d maddəsini Avropa İttifaqı qanunvericiliyində əks etdirən [Təsniif etmə Direktivinin 12\(1\)\(a\) maddəsi](#)).

Misal: *Bolbolun işi*¹³⁴ əvvəllər YDAF-dan himayə və ya yardım əldə etmək üçün müraciət etməmiş Qəza zolağını tərk etdikdən sonra isə Macarıstana gələrək orada sığınacaq almaq üçün müraciət etmiş Fələstin mənşəli vətəndaşlığı olmayan şəxslə əlaqədar idi. Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi dəqiqləşdirmişdir ki, [Təsniif etmə Direktivinin 12\(1\)\(a\) maddəsinin məqsədləri üçün şəxs BMT-nin BMTQAK-dan fərqli bir agentliyindən o vaxt himayə və yardım alan biri hesab olunur ki, həmin himayədən və yardımdan istifadə etmək hüququna sadəcə nəzəri cəhətdən malik olmasın, bu hüquq və himayədən faktiki olaraq istifadə etsin.](#)

*Əl Kottun işində*¹³⁵ isə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi əlavə olaraq dəqiqləşdirmişdir ki, öz niyyətindən, nəzarət imkanlarından və iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə YDAF-nın fəaliyyət sahəsini tərk etməyə məcbur edilmiş şəxslər avtomatik olaraq qaçqın statusu ilə təmin olunmalıdırlar, əgər onlara 12(1)(b) və ya (2) və (3) maddələrindən nəzərdə tutulmuş himayənin ləğv edilməsi üçün əsaslardan heç biri birbaşa şamil edilmirsə.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü Maddəsinin pozulub pozulmamasını, qəbul edən ölkənin və ya qəbul edən təşkilatın çıxarılmaya məruz qalan şəxs üçün təmin etdiyi himayə mexanizmini nəzərdə keçirməklə qiymətləndirmək olar. Qaçqınların işlərində (bundan əvvəl təsvir olunduğu kimi) və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə aid işlərdə himayənin kafiliyinə dair konsepsiyalar arasında bir oxşarlıq mövcuddur. Əgər şəxsin geri qaytarılacağı təqdirdə onunla rəftar 3-cü maddənin tətbiq edilməsini nəzərdə tutan və ağırlıq dərəcəsi ən aşağı səviyyədə olan riskə bərabərsə, qəbul edən dövlətin həmin şəxsi bu cür riskdən səmərəli şəkildə himayə etmək niyyəti və praktiki bacarığı mütləq qiymətləndirilməlidir.

Misal: *Hidanın Danimarkaya qarşı işində*¹³⁶ iddiaçı 2004-cü il münaqişəsi zamanı Kosovoya məcburi qaytarılması gözlənilən etnik Roman mənşəli bir şəxs idi. Məhkəmə milli azlıqlara qarşı zorakılıq hallarının və cinayətlərin baş verməsi ilə əlaqədar öz narahatlığını ifadə edərək etnik Romanlar kimi icmaların beynəlxalq səviyyədə himayə edilməsi zərurətinin mövcud olduğunu hesab etmişdir. Məhkəmə Danimarkanın Milli Polis Komissarlığının təklif etdiyi hər bir məcburi geri qayıdışdan əvvəl Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Kosovodakı Müvəqqəti Administrasiya Missiyası (KMAM) tərəfindən fərdi yoxlama prosesinin aparıldığını qeyd etmişdir. KMAM hər hansı bir geri qaytarılma ilə bağlı öz etirazını bildirirdisə Polis Komissarlığı müvafiq işi növbəti bildirişədək təxirə salırdı. İddiaçının geri qaytarılması planlaşdırılmadığından Polis Komissarlığı onun işi ilə əlaqədar KMAM-ə müraciət etməmişdir. Belə olan halda Məhkəmə iddiaçının geri qaytarılmasına KMAM-in etiraz edəcəyi təqdirdə onun işinin növbəti bildirişədək təxirə salınacağı ilə əlaqədar öz məmnunluğunu ifadə etmişdir. Eyni zamanda, Məhkəmə etnik Roman mənşəli iddiaçının Kosovaya geri qaytarıldıqdan sonra işgəncəyə və ya qeyri-insani və yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara, yaxud cəzaya məruz qalmasından ibarət risklə üzləşəcəyini ehtimal etmək üçün vacib əsasların mövcud olmadığını müəyyən etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə baxdığı işdə aşkar qüsurların olduğunu hesab etməyin yolverilməzliyini bəyan etmişdir.

Bundan başqa, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindən şəxsin geri qaytarılacağı təqdirdə qəbul edən dövlətin verdiyi diplomatik təminatlar onun ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması riskinin nə dərəcədə qarşısını ala biləcəyi məsələsinə baxmaq xahiş olunmuşdur. Qəbul edən dövlət tərəfindən verilən təminatlarla bağlı işlərdə həmin təminatların özü ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskə qarşı müdafiəni təmin etmək üçün kifayət

¹³⁴ *Navras Bolbolun Bevandorlasi es Allampolgarsagi Hivata-ya qarşı (Navras Bolbol v. Bevándorlási és Állampolgársági Hivata)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-31/09 [2010] ECR I-05539 sayılı, 17 iyun 2010-cü il tarixli işi

¹³⁵ *Abed el Karim el Kotun və başqalarının (Abed El Karim El Kott and Others)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-364/11 sayılı, 19 dekabr 2012-ci il tarixli işi

¹³⁶ *Hidanın Danimarkaya qarşı (Hida v. Denmark)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 38025/02 sayılı, 19 fevral 2004-cü il tarixli işi.

etmir. Bu cür təminatların praktiki cəhətdən tətbiqi vasitəsi ilə şəxsin ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskdən müdafiə olunmasının kifayət qədər təmin edilib edilməyəcəyi məsələsinə baxılmalıdır. Hər bir işdə qəbul edən dövlətin təminatlarına verilən qiymət həmin vaxt üstünlük təşkil edən konkret halların xarakterindən asılıdır.

Müvafiq işlə bağlı ilkin dinləmələrdən əvvəl Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən baxılması tələb olunan başqa bir məsələ qəbul edən dövlətdə insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı vəziyyət əsasında hər hansı bir təminatın qəbul edilməsini istisna etmək imkanının olub-olmamasından ibarət idi. Çox nadir hallarda əlaqədar dövlətdəki ümumi vəziyyət onun tərəfindən verilən təminatların qiymətləndirilməməsinə səbəb olur. Əksər hallarda Məhkəmə ilk növbədə təminatların keyfiyyətinə sonra isə əlaqədar dövlətin bu sahədəki təcrübəsi kontekstində həmin təminatların nə dərəcədə etibarlı olmasına qiymət verir. Məhkəmə bu cür hərəkət etməklə ən yeni presedent hüququnda öz əksini tapmış müxtəlif faktorları nəzərdən keçirmiş olur.¹³⁷

3.1.5. Ölkədaxili yerdəyişmə

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən dövlətlər öz ölkəsində riskə məruz qalan şəxsin həmin ölkənin başqa bir hissəsində təhlükəsiz vəziyyətdə olacağını və bununla da beynəlxalq himayəyə ehtiyacın olmaması qənaətinə gələ bilirlər. **Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən** ölkədaxili himayə imkanları **Təsnif etmə Direktivinin** 8-ci maddəsində sistemli şəkildə verilir. **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən** dövlətin ölkədaxili yerdəyişmə barədə təklifi təyinat məntəqəsinə geri qaytarılma prosesinin ilk anından başlayaraq hərtərəfli qiymətləndirilməlidir. Bura geri qaytarılma məntəqəsinin təhlükəsiz olub-olmaması, seçilmiş marşrut boyu nəzarət-buraxılış məntəqələrinin mövcud olub-olmaması və ya həmin şəxsin təyinat məntəqəsinə çatmaq üçün keçəcəyi müəyyən ərazilərin təhlükəsiz olub-olmaması daxildir. Şəxsi şəraitin də nəzərdən keçirilməsi tələb olunur.

Misal: *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹³⁸ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, əgər geri qaytarılan şəxs müvafiq bölgəyə getdiyi, oraya buraxıldığı və orada məskunlaşdığı zaman ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət real riskə məruz qalmaqdan qoruna biləcəksə, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi prinsip etibarı ilə üzv dövlətlər tərəfindən ölkədaxili yerdəyişmə imkanlarının nəzərə alınması məsələsinə istisna etmir. Bu işdə Məhkəmə yalnız ümumi zorakılıq vəziyyətini nəzərə alaraq Somalının cənub və mərkəz hissələrində geri qaytarılan şəxslərin ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət real riskə məruz qalmaqdan qorunma imkanlarının nəzərə alınması məsələsinə istisna etmir. Bu işdə Məhkəmə yalnız ümumi zorakılıq vəziyyətini nəzərə alaraq Somalının cənub və mərkəz hissələrində geri qaytarılan şəxslərin ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət real riskə məruz qalmaqdan qorunma imkanlarının nəzərə alınması məsələsinə istisna etmir. Geri qaytarılan şəxslər əl-Şabaabın nəzarəti altında olan ərazilərdən keçməli olacaqlarsa və son zamanlar Somalidə yaşamaq təcrübəsinə malik olmaları səbəbindən əl-Şabaabın diqqətini cəlb etməmək bacarıqları nümayiş etdirmirlərsə, böyük ehtimalla onlar 3-cü maddəyə zidd rəftardan ibarət riskə məruz qalacaqlar. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə iddiaçıların bir sıra səbəblərdən 3-cü maddəyə zidd rəftardan ibarət riskə məruz qalacaqları qənaətinə gəlmişdir.¹³⁹

3.1.6. Başqa bir ölkədə himayə

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətinə iddiaçının ərizəsinə baxılması üçün başqa ölkəyə göndərilməsinə beynəlxalq himayə səbəblərindən icazə verilir, o şərtlə ki, həmin ölkə təhlükəsiz hesab edilsin və orada müvafiq təminatlara hörmətlə yanaşılsın. Bu bölmə həmin himayənin nə zaman mümkün olduğunu izah edir, bölmə 4.2-də isə bununla əlaqədar tətbiq edilən prosedur təminatları təsvir edilir və bu təminatlar müşayiət olunmayan azyaşlılar üçün bölmə 9.1-də verilir.

Başqa ölkədə təhlükəsizlik iki vəziyyəti nəzərdə tutur. Ölkə **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** 38-ci maddəsində sadalanan bir sıra tələblərə cavab verdiyi təqdirdə təhlükəsiz hesab olunur. Bununla əlaqədar

¹³⁷ *Otmanın (Abu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı (Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 8139/09 sayılı, 17 yanvar 2012-ci il tarixli işinin 189-cu paragrafı; *İsmailovun və başqalarının Rusiyaya qarşı (Ismoilov and Others v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 2947/06 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işinin 127-ci paragrafı; *Səədinin İtaliyaya qarşı (Saadi v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 37201/06 sayılı, 28 fevral 2008-ci il tarixli işi; *Ryabikin Rusiyaya qarşı (Ryabikin v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 8320/04 sayılı, 19 iyun 2008-ci il tarixli işi.

¹³⁸ *Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı (Sufi and Elmi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 8319/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işləri.

¹³⁹ Həmçinin *M.Y.H.-nin İsveçə qarşı (M.Y.H. v. Sweden)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 50859/10 sayılı, 27 iyun 2013-cü il tarixli işinə baxın.

olaraq sığınacaq axtaran şəxs təhlükəsiz üçüncü ölkəyə buraxılmalıdır, orada himayə olunmaq məqsədi ilə müraciət etmək imkanına malik olmalıdır və o, beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxs kimi müəyyən edildikdə onunla 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına uyğun rəftar olunmalıdır. Sonradan geri qaytarılan şəxsin başqa təhlükəli ölkəyə göndərilməməsinin əlaqədar dövlətlər tərəfindən təmin edilməsi çox vacibdir.

İkinci bir vəziyyət **Dublin Əsasnaməsini** ((EU)(604/2013) tətbiq edən dövlətlərlə, konkret olaraq Avropa İttifaqına üzv olan 28 dövlətlə, həmçinin Lixtenşteyn, Norveç və İsveçrə ilə əlaqədardır (Bölmə 4.2-ə baxın).¹⁴⁰ **Dublin Əsasnaməsi** beynəlxalq himayə üçün ərizələrin baxılması sahəsində üzv dövlətlər arasında məsuliyyət bölgüsünü nəzərdə tutur; Avropa İttifaqının bir üzv dövlətində ərizə təqdim etdikdən sonra başqa bir üzv dövlətə getmiş şəxsin ərizəsinə baxmaq üçün məsuliyyət bölgüsünə dair meyarlar iyerarxiyası mövcuddur. **Dublin Əsasnaməsini** tətbiq edən bütün dövlətlərin təhlükəsiz olması və Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasına və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əməl etməsi barədə təzib olunan bir fərziyyə mövcuddur.

Dublin Əsasnaməsində sadalanan müxtəlif kriteriyalardan biri ondan ibarətdir ki, ərizəçinin Avropa İttifaqının ümumi ərazisinə gəlməsinə icazə verən dövlət adətən onun ərizəsinin baxılmasına məsuliyyət daşıyan dövlət kimi müəyyən edilir (**Dublin Əsasnaməsinin** III fəslə). Ərizəçinin hansı dövlət vasitəsi ilə ümumi əraziyə gəldiyini müəyyən etmək üçün onun gəldiyi ilk dövlətdə barmaq izləri götürülərək **Dublin Əsasnaməsini** tətbiq etmiş bütün dövlətlərin çıxışı olan "Eurodac" məlumat bazasına daxil edilir ((EU)603/2013 sayılı **Eurodac Əsasnaməsinə** baxın). Məsələn, əgər sığınacaq axtaran şəxs "A" ölkəsinə gələrək sığınacaq üçün müraciət edərsə və onun burada barmaq izləri götürüldükdən sonra "B" ölkəsinə gedirsə, "B" ölkəsində götürülmüş barmaq izləri "A" ölkəsində götürülmüş barmaq izləri ilə tutuşdurulacaq və bundan sonra "B" ölkəsi sığınacaq almaq məqsədilə verilmiş müraciətə baxılması məsuliyyətinin "B" və ya "A" ölkəsi üzərinə düşdüyünü müəyyən etmək üçün Dublin meyarını tətbiq etməlidir. Dövlətlər şəxslərin sığınacaq və qəbul etmə sistemlərində çatışmazlıqları olan Avropa İttifaqının üzv dövlətlərinə geri qaytarılmamasını təmin etməlidirlər. Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının ciddi şəkildə pozulmasına gətirib çıxaran müəyyən hallarda **Dublin Əsasnaməsi** əsasında üzərinə müvafiq məsuliyyət düşməyən dövlətlər sığınacaq ərizəsinə baxmalı olurlar.

Misal: *N.S.-in və M.E.-nin birgə işlərində*¹⁴¹ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Dublin meyarına əsasən ərizənin baxılması məsuliyyəti Avropa İttifaqına üzv olan digər bir dövlətin üzərinə düşdükdə belə müəyyən hallarda başqa bir üzv dövlətin **Dublin Əsasnaməsinin** 3(2)-ci maddəsində əks olunmuş suveren hüquqa əsasən bu öhdəliyin öz üzərinə götürməsi ilə bağlı ilkin qərar qəbul etmişdir. Məhkəmə Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin 3(2)-ci maddəsinə əsasən öz diskresion səlahiyyətlərini icra edərkən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası ilə tanınan əsas hüquqlara və prinsiplərə uyğun hərəkət etməli olduqlarını dəqiqləşdirmişdir. Əgər həmin üzv dövlətdəki sığınacaq prosedurlarında və qəbul etmə şəraitində Xartiyanın 4-cü maddəsinin (işgəncənin qadağan edilməsi) pozulmasına gətirib çıxaran qüsurların mövcud olmasını müvafiq dəlillər nümayiş etdirirsə və birinci üzv dövlət bu barədə məlumatlıdırsa, o sığınacaq axtaranı sözügedən Əsasnaməyə uyğun olaraq müvafiq məsuliyyətə malik olan digər üzv dövlətə göndərməyə bilər. Bu üzv dövlətin üzərinə Əsasnamədəki başqa meyarı nəzərdən keçirmək və sığınacaq ərizəsinin baxılmasına məsuliyyət daşıya biləcək başqa bir üzv dövləti müəyyənləşdirmək öhdəliyi qoyur. Əgər başqa üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi mümkün deyilsə və ya başqa üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi proseduru həddindən artıq çox vaxt aparırsa birinci qeyd olunan üzv dövlət sığınacaq ərizəsinə 3(2)-ci maddəyə uyğun olaraq özü baxmalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən təklif olunan çıxarılmanın proqnozlaşdırılan fəsadlarını qiymətləndirmək məqsədi ilə müxtəlif elementlər arasında ilk olaraq insan hüquqlarına aid etibarlı hesabatlar nəzərdən keçirilməlidir. Qəbul edən dövlətlə bağlı insan hüquqlarına aid hesabatlar göndərən ölkənin mövcud risklər barədə bildiyini və ya bilməyə borclu olduğunu göstərsə göndərən ölkə bu riskləri mütləq yoxlamalıdır.

¹⁴⁰ (EU)604/2013 sayılı, (*Regulation (EU) No. 604/2013*) 26 iyun 2013-cü il tarixli Əsasnamə, OJ 2013 L 180/31.

¹⁴¹ *N.S.-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə, həmçinin M.E.-nin və başqalarının Qaçqın Ərizələrinin baxılması üzrə Komissarlığa və Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquqi İslahatlar nazirinə qarşı* Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 və C-493/10 sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli birgə işləri (*N.S. v. Secretary of State for the Home Department and M.E. and Others v. Refugee Applications Commissioner & Minister for Justice, Equality and Law Reform*).

Misal: *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı işində*¹⁴² Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının Yunanıstandakı yaşayış və həbsdə saxlanılma şəraitinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd olması qənaətinə gəlmişdir. Nüfuzlu bir hesabatda əsasən Yunanıstanda sığınacaq prosedurlarından istifadə ilə əlaqədar çatışmazlıqlar və şəxsin başqa bir ölkəyə göndərilməsi təhlükəsi mövcud idi. Beləliklə, müəyyən olunmuşdur ki, Belçikanın dövlət orqanları iddiaçının Dublin Əsasnaməsinin 3 maddəsinə əsasən Yunanıstana göndərilməsinə məsuliyyət daşıyırlar və bu orqanlar bütün mövcud dəlillərə əsasən o zamanlar sığınacaq axtaranların Yunanıstanda ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmalarından ibarət risk barədə bilirdilər və ya bilməyə borclu idilər.

3.1.7. Beynəlxalq himayə statusunun ləğv edilməsi

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 1F maddəsindən qaynaqlanan **Təsnif etmə Direktivinin** 12 və 17-ci maddələri beynəlxalq himayə statusunun ləğv edilməsi ilə bağlı müddəaları özündə əks etdirirlər. Bu aşağıda verilmiş əməllərdən ən azı birinin törədilməsində ittiham olunan şəxslərə münasibətdə tətbiq olunur:

- sülhə qarşı cinayət, hərbi cinayət və ya bəşəriyyətə qarşı cinayət;
- qaçqın olduğu ölkəyə gəlməzdən əvvəl həmin ölkədən kənar qeyri-siyasi xarakterli ağır cinayət;
- BMT-nin məqsəd və prinsiplərinə zidd olan əməl.

Beynəlxalq himayənin ləğv edilməsi məsələsi əlaqədar şəxsin beynəlxalq himayə ilə təmin olunmaq hüququna malik olub-olmaması məsələsinə baxıldıqdan sonra nəzərdən keçirilməlidir. Beynəlxalq himayədən istifadə hüququ ləğv edilən şəxslər qaçqın hesab edilmirlər və əlavə himayə ilə təmin olunmaq hüququna malik deyillər.

Misal: *B və D-nin işində*¹⁴³ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi himayənin ləğv edilməsi müddəalarının necə tətbiq edilməsi ilə bağlı istiqamətlər vermişdir. Bu işdə əlaqədar şəxsin silahlı mübarizəni maliyyələşdirən təşkilata üzv olması və bu mübarizəni dəstəkləməsi onun əməllərinin "qeyri-siyasi xarakterli ağır cinayət" və ya "BMT-nin məqsəd və prinsiplərinə zidd olan əməl" kimi hesab edilməsi üçün avtomatik olaraq ciddi bir əsas deyil. Lakin bu əməllərin sübuta yetirilməsi onu beynəlxalq himayədən məhrum edə bilər. Bütün spesifik faktların ardıcılıqla qiymətləndirilməsi əlaqədar şəxsin bu əməllərin və ya cinayətlərin törədilməsində təqsirli hesab edilməsi üçün ciddi səbəblərin olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün bir əsas kimi istifadə olunmalıdır. Bu qiymətləndirmə təşkilat tərəfindən törədilmiş əməllərin sözügedən müddəaların şərtlərinə uyğun gəlib-gəlmədiyini və Direktivin 12(2)-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sübutlara dair standartları nəzərə almaqla bu əməllərin törədilməsinə görə şəxsi məsuliyyətin əlaqədar şəxsin üzərinə düşüb-düşmədiyini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə aparılmalıdır. Eyni zamanda, Məhkəmə əlavə etmişdir ki, qaçqın statusunun ləğv edilməsi üçün əsas nə qəbul edən üzv dövlətə təhlükə törədən şəxslə, nə də ki konkret işlə bağlı mütənəsibliyin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar müvəqqəti xarakter daşımır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən işgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və yaxud cəzanın qadağan edilməsi ərizəçinin davranışından asılı olmayaraq qəti xarakter daşıyır və onun tərəfindən törədilməsi ehtimal olunan hüquqpozmanın növünün Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi əsasında qiymətləndirmənin məqsədləri ilə əlaqəsi yoxdur. Başqa sözlə, bu Konvensiya əsasında qiymətləndirmə zamanı ərizəçinin hətta arzuolunmaz və ya təhlükəli davranışı belə nəzərə alın bilməz.

Misal: *Səədinin İtaliyaya qarşı işində*¹⁴⁴ Məhkəmə 3-cü maddəyə əsasən işgəncənin qadağan olunmasının qəti xarakter daşdığına bir daha təsdiqləmişdir. Beynəlxalq terrorçuluqda iştiraka görə iddiaçıya qarşı

¹⁴²*M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.

¹⁴³*Almaniyanın B və D-yə qarşı (Bundesrepublik Deutschland v. B and D)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-57/09 və C-101/09 sayılı, 9 noyabr 2010-cu il tarixli bircə işləri.

¹⁴⁴*Səədinin İtaliyaya qarşı (Saadi v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 37201/06 sayılı, 28 fevral 2008-ci il tarixli işinin 18-ci paragrafı; *Ismailovun və başqalarının Rusiyaya qarşı (Ismailov and Others v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki

İtaliyada cinayət işi başlanmışdır və onun Tunisə deportasiya edilməsi barədə qərar qəbul olunmuşdur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi onun Tunisə geri qaytarılacağı təqdirdə 3-cü maddəyə zidd rəftara məruz qalma ehtimalını müəyyən etmişdir. Onun davranışının və ona qarşı irəli sürülən ittihamların ağırlığının 3-cü maddə əsasında qiymətləndirmənin aparılması ilə heç bir əlaqəsi yox idi.

3.1.8. Beynəlxalq himayə statusunun itirilməsi

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən müvafiq ölkədə müşahidə olunan riskli vəziyyət yaxşılaşdıqda 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 1C maddəsinin himayənin dayandırılmasına dair müddəalarını özündə əks etdirən **Təsnif etmə Direktivinin** 11 və 16-cı maddələri beynəlxalq himayədən istifadənin itirilməsinə icazə verir.

Misal: *Səlahədin Abdullanın və başqalarının işi*¹⁴⁵ Almaniya tərəfindən qaçqın statusu ilə təmin edilmiş İraq vətəndaşlarının qaçqın statusunun itirilməsi ilə əlaqədar idi. Qaçqın statusunun itirilməsi üçün əsas onların mənşə ölkəsindəki vəziyyətin yaxşılaşmasından ibarət idi. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, **Təsnif etmə Direktivinin** 11-ci maddəsinin məqsədləri üçün əlaqədar üçüncü ölkədəki vəziyyət əhəmiyyətli dərəcədə və daimi xarakter daşımaqla dəyişdikdə, qaçqın statusunun verilməsi üçün istifadə edilmiş əsas artıq mövcud olmadıqda və müvafiq şəxsin təqib olunmaq qorxusunu yaşamaq üçün başqa bir səbəb olmadıqda o, beynəlxalq himayə statusunu itirir. Dövlətlər vəziyyətin dəyişdiyini qiymətləndirmək üçün qaçqının şəxsi vəziyyətini nəzərə almaqla mənşə ölkəsində himayəni təmin edən qurum və ya qurumlar tərəfindən təqib olunmanın qarşısını almaq üçün əsaslı tədbirlərin görülməyərək və digər məsələlərlə yanaşı təqibin əsasını təşkil edən əməllərin aşkar edilməsi, ittiham edilməsi və cəzalandırılması üçün səmərəli hüquq sisteminin işləyib-ışləmədiyini yoxlamalıdır. Bu cür himayə qaçqın statusunu itirmiş əlaqədar vətəndaş üçün də əlçatan olmalıdır.

Keçmişdə həddindən artıq ciddi ziyanə məruz qalmış şəxslərin qaçqın və ya əlavə himayə statusu vəziyyətin dəyişdiyi təqdirdə itirilməyə də bilər, əgər onlar mənşə ölkəsinin himayəsi ilə əhatə olunmaqdan imtina etmək üçün təkzibedilməz dəlillər əsasında vəsatət qaldırmaq iqtidarındadırlarsa (**Təsnif etmə Direktivinin** 11 və 16-cı maddələri). **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında** himayənin itirilməsinə aid xüsusi müddəalar nəzərdə tutulmayıb. Bunun əvəzində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi nəzərdə tutulan çıxarılmanın proqnozlaşdırılan fəsadlarını nəzərdən keçirir. Qəbul edən dövlətin keçmişdə müşahidə olunan vəziyyəti mövcud vəziyyətlə bağlı müəyyən təhqirlər verə bilsə də riskin qiymətləndirilməsi üçün yalnız cari vəziyyət əsas kimi götürülməlidir.¹⁴⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi vəziyyəti qiymətləndirmək üçün müvafiq hökumət hesabatlarına, BMTQAK, həmçinin "Human Rights Watch" və "Amnesty International" kimi beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən təqdim olunan hesablara etimad göstərir.

Misal: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi gənc Tamillilərin Şri Lankaya geri qaytarıldığıda üzləşə biləcəkləri riskin müxtəlif qiymətləndirmələrini aparmışdır. Bu qiymətləndirmələr baş vermiş münaqişənin müxtəlif vaxtlarını və qarşudurmağın dayandırılmasından sonrakı müddəti əhatə etmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ölkədə hökm sürən ümumi vəziyyəti nəzərə alaraq əlaqədar şəxslərin geri qaytarılması üçün təklif olunan vaxtda onlara təsir edə biləcək və ölkə ilə əlaqədar risk amillərini təhlil etmişdir.¹⁴⁷

3.2. Kollektiv çıxarılma

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən kollektiv çıxarılma qadağan olunur. Kollektiv çıxarılma şəxsləri müvafiq ərazini və ya ölkəni qrup şəklində tərk etməyə

2947/06 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işinin 127-ci paragrafı; *Ryabikin v. Rusiya* (*Ryabikin v. Russia*) qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8320/04 sayılı, 19 iyun 2008-ci il tarixli işi.

¹⁴⁵*Səlahədin Abdullanın və başqalarının Almaniya qarşı* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki (*Salahadin Abdulla and Others v. Bundesrepublik Deutschland*) C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08 [2010] I-01493 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli birgə işləri.

¹⁴⁶*Tomiçin Birləşmiş Krallığa* (*Tomic v. the United Kingdom*) (dec.) və *Hidanın Danimarkaya qarşı* (dec.) (*Hida v. Denmark*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 17837/03 və 38025/02 sayılı, 14 oktyabr 2003-cü il və 19 fevral 2004-cü il tarixli işləri.

¹⁴⁷*Vilvaracanın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87 və 13448/87 sayılı, 30 oktyabr 1991-ci il tarixli işləri; *N.A.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı* (*NA. v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25904/07 sayılı, 17 iyul 2008-ci il tarixli işi

məcbur edən istənilən tədbiri nəzərdə tutur ki, bu barədə qərar hər bir konkret fərdi işin məntiqli və obyektiv qiymətləndirilməsinə əsaslanmadan qəbul edilir.¹⁴⁸

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən kollektiv çıxarılma sığınacaq qanunvericiliyinin "digər müvafiq müqavilələrə" uyğun olmasını nəzərdə tutan "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 78-ci maddəsinə ziddir və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 19-cu maddəsi əsasında qadağan olunur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsi kollektiv çıxarılmanı qadağan edir.

Misal: *Çonkanın Belçikaya qarşı işində*¹⁴⁹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi etnik Roman mənşəli sığınacaq axtaranlardan ibarət qrupun çıxarılması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir. Məhkəmə çıxarılmış qrupun hər bir üzvünün şəxsi vəziyyətinin fərdi qaydada nəzərə alınmaması ilə əlaqədar öz narazılığını ifadə etmişdir. Daha konkret olaraq iddiaçıların deportasiyasından əvvəl siyasi dairələr kollektiv çıxarılmanın həyata keçiriləcəyini bəyan edərək bunun gerçəkləşməsi üçün müvafiq orqanlara göstəriş vermişdi. Bütün iddiaçılardan qeydə alınmaq üçün polis bölməsinə eyni vaxtda gəlmələri tələb olunmuşdur və hər bir çıxarılma qərarı həbsə alınma səbəbləri ilə birlikdə oxşar tərzdə izah olunmuşdur. Bundan başqa, vəkil xidmətindən istifadə etmək imkanları mövcud deyildi və sığınacaq prosedurları tamamlanmamışdır.

Misal: *Hirsi Camaanın İtaliyaya qarşı işində*¹⁵⁰ İtaliyanın müvafiq orqanları göyertəsində potensial sığınacaq axtaranlar olan gəmini ərazi sularına buraxmamaqla 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinə pozmuşdurlar. Məhkəmə açıq sularda həyata keçirilmiş tədbirlərə də çıxarılmaya dair qadağanın şamil edilməsi qənaətinə gəlmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi o cümlədən dövlətin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş yurisdiksiyasında olan beynəlxalq sularda müdaxilələrə, sahilyanı mühafizənin və flaqman gəmilərin vəzifələrinə aid beynəlxalq hüququn müddəalarına diqqət yetirmişdir.

Misal: *Sultaninin Fransaya qarşı işində*¹⁵¹ Fransada sığınacaq üçün rədd cavabı almış iddiaçı onun Əfqanıstana hansı tərzdə geri göndərilməsi ilə bağlı şikayət etmişdir. İddiaçı onun çarter təyyarəsi ilə qrup daxilində geri qaytarılmasının 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsi ilə qadağan edilmiş kollektiv çıxarılmaya bərabər tutulduğunu iddia edirdi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bir daha vurğulamışdır ki, kollektiv çıxarılma əcnəbiləri ölkəni qrup şəklində tərk etməyə məcbur edən tədbirlər kimi başa düşülməlidir, əgər çıxarılma barədə hər bir qərar qrupa daxil olan müvafiq əcnəbinin əlaqədar işinə əsaslı və obyektiv şəkildə baxılmaqla qəbul edilməyibsə. Beləliklə, əgər iddiaçı kimi hər bir şəxsə çıxarılma ilə bağlı səlahiyyətli orqanlara fərdi qaydada şikayət etmək imkanı verilsə onların oxşar, lakin bir neçə qərar əsasında və praktiki səbəblərdən qrup şəklində göndərilməsini kollektiv çıxarılma hesab etmək üçün səbəb deyil.

Kollektiv çıxarılma Avropa Sosial Xartiyasına və bu Xartiyanın çıxarılmaya qarşı təminatlarına aid 19(8)-ci maddəsinə də ziddir.

Misal: Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi *Avropa etnik Roman və Köçərilər Forumunun Fransaya qarşı*¹⁵² şikayətinə dair qərarında bəyan etmişdir ki, nəzərdən keçirilən müddət ərzində qəbul edilmiş və Rumıniya və Bolqarıstandan olan, lakin Fransada yaşayan qaraçı mənşəli şəxslərə bu ölkəni tərk etmək göstərişi verən inzibati qərarlar Avropa Sosial Xartiyasına ziddir: bu qərarlar hər bir etnik Roman mənşəli şəxsin şəxsi vəziyyətinin yoxlanılmasına əsaslanmadığından mütənasiblik prinsipinə uyğun deyillər və yalnız etnik

¹⁴⁸ Daha ətraflı məlumat üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin "www.echr.coe.int" saytının "Press/Factsheets/Expulsion" bölməsində verilmiş "Kollektiv çıxarılmalar" adlı məlumat vərəqəsinə baxın.

¹⁴⁹ *Çonkanın Belçikaya qarşı (Conka v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 5156499 sayılı, 5 fevral 2002-ci il tarixli işi; həmçinin 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinin pozulmasının Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilməməsi ilə əlaqədar *M.A.-nın Kiprə qarşı (M.A. v. Cyprus)* 41872/10 sayılı, 23 iyul 2013-cü il tarixli işinə baxın.

¹⁵⁰ *Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 27765/009 sayılı, 23 fevral 2012-ci il tarixli işi.

¹⁵¹ *Sultaninin Fransaya qarşı (Sultani v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 45223/05 sayılı, 20 sentyabr 2007-ci il tarixli işi.

¹⁵² Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Avropada etnik Roman və Köçərilər Forumunun Fransaya qarşı (European Roma and Travellers Forum v. France)* 64/2011 sayılı, 22 yanvar 2012-ci il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı

Roman icmalarını əhatə etdiyindən diskriminativ xarakter daşıyırlar. Komitə bunun Avropa Sosial Xartiyasının 19(8)-ci maddəsi ilə birgə oxunan "E" maddəsinə zidd olduğunu müəyyən etmişdir.

3.3. Digər insan hüquqları əsasında çıxarılmanı qadağan edən hallar

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası mütləq xarakter daşımayan insan hüquqları əsasında çıxarılmanı qadağan edən halları tanısa da dövlət maraqları ilə əlaqədar şəxsin maraqları arasında bir tarazlığa nail olunmalıdır. Bu hüquqlar arasında daha çox şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququnu qeyd etmək olar ki, bu kontekstdə şəxsin (o cümlədən psixi və mənəvi) sağlamlığı, uşağın ən yaxşı maraqları, ailə birliyinin zərurəti və həssas insanların xüsusi ehtiyaclarına aid məsələlər nəzərdən keçirilə bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən geri qaytarılma prosedurları uşağın ən yaxşı maraqlarını, ailə həyatını, əlaqədar şəxsin səhhətini və *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipini nəzərə almaqla həyata keçirilməlidir (**Geri qaytarılma Direktivinin** 5-ci maddəsi).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən dövlətlər müəyyən edilmiş beynəlxalq hüquq çərçivəsində və müvafiq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərinə uyğun olaraq əcnəbilərin ölkəyə gəlməsi, ölkədə qalması və çıxarılması məsələlərinə nəzarət etmək hüququna malikdirlər. Təsnif edilmiş hüquqların çıxarılmanı qadağan edən hallar kimi istifadəsinə aid hallarla bağlı müfəssəl presedent hüququ mövcuddur. Təsnif edilmiş hüquqlar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş ayrılmaz hüquqlardır. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ 3-cü maddəyə zidd qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riski nəzərdə tutmayan işlərdə çıxarılmaya qarşı adətən bir müdafiə kimi nəzərdən keçirilir. 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara hörmət məsələsi bölmə 5.2-də müzakirə olunur.

Çıxarılmanı qadağan edən hallar qəbul edən ölkədə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5 və ya 6-cı maddələrinin görülməmiş şəkildə pozulması kontekstində də nəzərdən keçirilə bilər, məsələn, şəxsin məhkəmə tərəfindən məhkum olunmadan özbaşına həbsə alınması riskinə məruz qalması, şəxsin həddindən artıq ədalətsiz məhkəmə araşdırması nəticəsində məhkum edilməsindən sonra çox uzun bir müddət ərzində həbsdə saxlanması riski və ya şəxsin məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi zaman ədalət mühakiməsindən istifadə etmək müraciətinə yolverilməz şəkildə rədd cavabı almaq riski. Bu hallarda iddiaçının sübut etmə yükü çox böyükdür.¹⁵³

Misal: *Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı işində*¹⁵⁴ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçıların Özbəkistana ekstradisiyası nəticəsində ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsinə zidd olaraq yolverilməz şəkildə məhrum edilməsi məsələsini nəzərdən keçirmişdir.

Misal: *Otmanın (Abu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı işində*¹⁵⁵ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsinə rəhbər tutaraq müəyyən etmişdir ki, əldə edilmiş dəlillərə əsasən üçüncü şəxslərə qarşı istifadə edilən işgəncələrin iddiaçıya da tətbiq edilməsinin ehtimal olunması səbəbindən onun deportasiyası yolverilməzdir.

Misal: *EM Livanın* ölkə daxilində baxılmış *işində* Birləşmiş Krallığın Lordlar Palatası belə bir qənaətə gəlmişdir ki, təsnif edilmiş (qeyri-mütləq) hüquqların, məsələn, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququn aşkar şəkildə pozulması həmin hüququn mahiyyətinə ciddi zərbə vurduğundan mütənəsilərin qiymətləndirilməsinə ehtiyac yoxdur.¹⁵⁶

¹⁵³ *Otmanın (Abu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı (Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 8139/09 sayılı, 17 yanvar 2012-ci il tarixli işinin 233-cü paragrafı.

¹⁵⁴ *Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı (Mamatkulov and Askarov v. Turkey)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 46827/99 və 46951/99 sayılı, 4 fevral 2005-ci il tarixli işləri.

¹⁵⁵ *Otmanın (Abu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı (Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 8139/09 sayılı, 17 yanvar 2012-ci il tarixli işinin 233-cü paragrafı.

¹⁵⁶ *EM-in (Livan) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (The United Kingdom, EM (Lebanon) v. Secretary of State For The Home Department)* Birləşmiş Krallıqda baxılmış [2008] UKHL 64 sayılı işi

Avropa Sosial Xartiyasının 19(8)-ci maddəsi tərəfdar dövlətin ərazisində qanuni yaşayan əməkçi miqrantın çıxarılmasını qadağan edir, əgər o milli təhlükəsizliyə təhlükə və ya ictimai maraqlara və yaxud mənəviyyətə zidd əməllər törətmirsə.

Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi xüsusilə bəyan etmişdir ki, əgər dövlət əməkçi miqrantın həyat yoldaşını və/və ya uşağını da öz ərazisində yaşamaq hüququ ilə təmin edirsə, əməkçi miqrantın bu dövlətdə yaşamaq hüququnu itirməsi onun ailə üzvlərinin bu ölkədə yaşamaq hüququna malik olduqları müddətdə onların həmin hüququna təsir edə bilməz. Dövlətin ərazisində istər qanuni əsaslarla, istərsə də dövlətin ehtiyaclarına uyğun olaraq onların qeyri-qanuni statusunu avtomatik şəkildə qəbul edən orqanların razılığı əsasında kifayət qədər uzun müddət ərzində yaşamış xarici ölkə vətəndaşlarına digər xarici ölkə vətəndaşlarını deportasiyadan qoruyan qaydalar şamil edilməlidir.¹⁵⁷

3.4. Çıxarılmadan yüksək dərəcəli müdafiəyə malik üçüncü ölkə vətəndaşları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslərdən başqa çıxarılmadan yüksək dərəcəli müdafiəyə malik üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət müəyyən kateqoriyalar mövcuddur. Buraya uzunmüddətli yaşayış icazəsinə malik olan şəxslər, hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlarını icra edən və Avropa İttifaqı/Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları və Türkiyə vətəndaşları aiddir.

3.4.1. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar çıxarılmaya qarşı hərtərəfli müdafiəyə malikdirlər. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanı çıxarmaq barədə qərar onun dövlət təhlükəsizliyinə və ya ictimai asayişə qarşı faktiki və kifayət qədər ciddi təhlükəni özündə əks etdirən davranışına əsaslanmalıdır.¹⁵⁸

3.4.2. Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları

Avropa İqtisadi Zonası, o cümlədən, Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan şəxslər vətəndaşlığından asılı olmayaraq, yalnız hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlarını icra edərkən Avropa İttifaqında daimi yaşamaq hüququna malikdirlər ki, bu hüquqlar Avropa İttifaqının hərəkət etmək azadlığına aid müddəalardan irəli gəlir. **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinə** (2004/38/EC) əsasən digər kateqoriyalara aid üçüncü ölkə vətəndaşları ilə müqayisədə bu cür ailə qohumluğu olan üçüncü ölkə vətəndaşları çıxarılmadan daha yüksək səviyyəli müdafiəyə malikdirlər. Direktivin 28-ci maddəsinə əsasən onlar yalnız dövlət təhlükəsizliyi və ya ictimai asayişin mənafeyi naminə çıxarıla bilərlər.¹⁵⁹ Daimi yaşayış icazəsi olanlara gəldikdə isə çıxarıma üçün əsaslar "dövlət təhlükəsizliyi və ya ictimai asayişin qorunması zərurətindən irəli gələn ciddi əsaslar" səviyyəsində olmalıdır. Direktivin 27(2)-ci maddəsində bəyan edildiyi kimi, çıxarıma tədbirləri mütənasiblik prinsiplərinə uyğun olmalıdır, yalnız müvafiq şəxsin fərdi davranışı ilə əlaqədar olmalıdır və həmin şəxs mütləq "cəmiyyətin fundamental əsaslarından birinə təsir edən həqiqi, hazırkı və kifayət qədər ciddi təhlükəni" özündə daşımalıdır.¹⁶⁰ Dövlətlər qəbul etdikləri qərar barədə, o cümlədən, bu qərarların əsasını təşkil edən səbəblər barədə əlaqədar şəxsləri məlumatlandırmalıdır (30-cu maddə).

¹⁵⁷ Sosial Hüquqlar Üzrə Avropa Komitəsinin 2011-ci il üzrə Yekunlarının "Ümumi giriş" hissəsi: 19(8)-ci maddənin təfsirinə dair bəyanat, yanvar 2012-ci il.

¹⁵⁸ Avropa İttifaqı Şurasının 2003/109/EC sayılı Direktivinin 12-ci maddəsi, OJ 2003 L 016/44.

¹⁵⁹ Üçüncü ölkə vətəndaşları ilə bağlı bu səpkidən olan işlər mövcud olmadıqda burada qeyd olunan və Avropa İttifaqı vətəndaşlarına aid işlərə baxın. Həmin işlərdə Məhkəmə 28(3)-cü maddəyə əsasən "dövlət təhlükəsizliyinin qeyd-şərtsiz əsasları" anlayışının təfsirini verir; *P.I.-nin Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid-ə qarşı (P. I. v. Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-348/09 sayılı, 22 may 2012-ci il tarixli işinin 39-56-cı paragrafları; *Baden-Württemberg Torpağının Panayotis Tsakouridisə qarşı (Land Baden-Württemberg v. Panagiotis Tsakouridis)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-145/09 [2010] ECR I-11979 sayılı, 23 noyabr 2010-cu il tarixli işinin 20-35-ci paragrafları.

¹⁶⁰ 2004/38/EC sayılı Direktivin 27-ci maddəsində qeyd olunan "ictimai asayiş" anlayışı ilə əlaqədar presedent hüququ ilə tanış olmaq üçün bu işlərə baxın: *Petar Aladjovun Zamestnik direktor na Stolichna direktsia na vatrehnite rabotikam Ministerstvo na vatrehnite raboti-ye qarşı (Petar Aladjov v. Zamestnik direktor na Stolichna direktsia na vatrehnite raboti kam Ministerstvo na vatrehnite raboti)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-434/10 sayılı, 17 noyabr 2011-ci il tarixli işi; *Director na Glavna direktsia "Ohranitelna politzia" pri Ministerstvo na vatrehnite raboti-ya qarşı (Hristo Gaydarov v. Directorna Glavna direktsia "Ohranitelna politzia" pri Ministerstvo na vatrehnite raboti)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-430/10 sayılı, 17 noyabr 2011-ci il tarixli işi. "Cəmiyyətin fundamental əsaslarından birinə təsir edən həqiqi, hazırkı və kifayət qədər ciddi təhlükə" anlayışı ilə əlaqədar *Georqios Orfanopoulosun və başqalarının*

Misal: ZZ-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı işində¹⁶¹ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi yaşayış icazəsi almaq üçün edilən müraciətə rədd cavabının verilməsi barədə qərarın əsaslarının nədən irəli gəlməsi barədə əlaqədar şəxslərin dövlət orqanları tərəfindən məlumatlandırılmasını (əgər bu dövlət təhlükəsizliyi ilə əlaqədar maraqlara zidd deyilsə) nəzərdə tutan [Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin](#) 30(2)-ci maddəsinin əhəmiyyətini nəzərdən keçirmişdir. Dövlət təhlükəsizliyindən irəli gələn əsaslara görə dövlət orqanları tərəfindən müəyyən informasiyanın açıqlanmasından çəkinib-çəkinməməsi məsələsini dəqiqləşdirərkən Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, dövlət təhlükəsizliyinin Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsindən qaynaqlanan səmərəli məhkəmə müdafiəsi hüququna aid tələblərlə tarazlaşdırılması zərurəti mövcuddur. Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, milli məhkəmələr dövlət orqanlarının rədd cavabının verilməsi ilə əlaqədar əsasları dəqiqliklə və tam şəkildə açıqlamamaq barədə seçimini nəzərdən keçirərkən ciddi zərurətdən irəli gələn səbəblərə görə bu əsasları məhdud şəkildə açıqlanmasını təmin etmək üçün müvafiq yurisdiksiyaya malik olmalıdırlar. İstənilən halda müvafiq faktların zəruri məxfiliyini tələb olunan qaydada nəzərə almaqla əlaqədar şəxs qəbul edilmiş qərarla bağlı əsasların mahiyyəti haqqında mütləq məlumatlandırılmalıdır.

İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına gəldikdə isə, onların çıxarılmadan müdafiəsi üçün hüquqi əsas Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri ilə İsveçrə arasında bağlanmış və insanların hərəkət etmək azadlığına dair Sazişin I Əlavəsinin 5-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddəyə uyğun olaraq sözügedən saziş əsasında verilmiş hüquqlar yalnız ictimai asayiş, dövlət təhlükəsizliyi və ya əhalinin sağlamlığının qorunması zərurətindən irəli gələn səbəblərdən məhdudlaşdırıla bilər.¹⁶² Hərəkət etmək azadlığı hüququndan istifadə etmiş Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşının ölümü, boşanması və ya bu Zonanı tərk etməsi səbəbindən onun ailə üzvü olan üçüncü ölkə vətəndaşı üçün müdafiə vasitələri mövcuddur ([Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin](#) 12 və 13-cü maddələri). Xüsusi vəziyyətlərdə üçüncü ölkə vətəndaşları "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20-ci maddəsinə uyğun olaraq çıxarılmadan müdafiə oluna bilərlər (Bölmə 5.2-ə baxın).¹⁶³

3.4.3. Türkiyə vətəndaşları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarının 14(1)-ci maddəsi öz hüquqlarını Ankara Sazişinə uyğun olaraq icra edən Türkiyə vətəndaşlarının yalnız ictimai asayiş, dövlət təhlükəsizliyi və ya əhalinin sağlamlığının qorunması zərurətindən irəli gələn səbəblər əsasında çıxarılmasını nəzərdə tutur. Məhkəmə vurğulamışdır ki, Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdən birində məskunlaşaraq yaşayış icazəsi əldə etmiş Türkiyə vətəndaşlarının çıxarılması təklifinə baxıldığı zaman Avropa İqtisadi Zonası əməkdaşları üçün istifadə edilən kriteriyalar tətbiq olunmalıdır. Avropa İttifaqı qanunvericiliyi Türkiyə vətəndaşlarının çıxarılmasını istisna edir, əgər bu çıxarılma ümumi profilaktik əsaslardan irəli gəlsə, məsələn, digər xarici vətəndaşların qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır, və ya avtomatik olaraq məhkum olunma ilə əlaqədardırsa, geniş şəkildə tətbiq edilən presedent hüququna uyğun olaraq insanların hərəkət etmək azadlığından ibarət fundamental bir prinsipdən, o cümlədən, ictimai asayişə geri çəkilmə ciddi şəkildə təfsir olunmalıdır ki, bu hüququn əhatə dairəsi Avropa İttifaqının hər bir üzv dövləti tərəfindən birtərəfli qaydada müəyyənləşdirilməsin.¹⁶⁴

və *Rafaella Oliverinin Baden Vürttemberg Torpağına qarşı* (*Georgios Orfanopoulos and Others and Raffaele Oliveri v. Land Baden-Württemberg*) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-482/01 və C-493/01, [2004] ECR I-05257 sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli birgə işlərinin 65-71-ci paragraflarına baxın

¹⁶¹ ZZ-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (*ZZ v. Secretary of State for the Home Department*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-300/11 sayılı, 4 iyun 2013-cü il tarixli işi.

¹⁶² Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri digər tərəfdən İsveçrə Konfederasiyası (*Agreement between the European Community and its Member States, on the one part, and the Swiss Confederation*) arasında 1999-cu il iyunun 21-də Lüksemburqda imzalanaraq 2002-ci il iyunun 1-də qüvvəyə minmiş "İnsanların hərəkət etmək azadlığı haqqında" Saziş, OJ 2002 L 114/6.

¹⁶³ Müdafiənin təmin olunması hallarına aid informasiya əldə etmək üçün *Ruiz Zambranonun Officenational de l'emploi-ə* (*ONEm*) qarşı (*Zambrano v. Office national de l'emploi* (*ONEm*)) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-34/09 [2011] ECR I-01177 sayılı, 8 mart 2011-ci il tarixli işinə baxın. Müdafiə üçün rədd cavabının verilməsi hallarına aid informasiya əldə etmək üçün *Murat Dereçinin və başqalarının Bundesministerium für Inneres-ə qarşı* (*Murat Dereci and Others v. Bundesministerium für Inneres*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-256/11 sayılı, 15 noyabr 2011-ci il tarixli, *Ymeraqa və başqalarının Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration-a qarşı* (*Ymeraqa and Others v. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-87/12 sayılı, 8 may 2013-cü il tarixli, həmçinin *İdanın Stadt Ulm-ə qarşı* (*İlda v. Stadt Ulm*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-40/11 sayılı, 8 noyabr 2012-ci il tarixli işlərinə baxın

¹⁶⁴ *Rutilinin Ministre de l'interieur-ə qarşı* (*Rutili v. Ministre de l'interieur*) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki 36/75 [1985] ECR I-01219 sayılı, 28 oktyabr 1985-ci il tarixli işinin 27-ci paragrafi; *Georgios Orfanopoulosun və başqalarının və Rafaella Oliverinin Baden Vürttemberg*

Misal: *Nazlının işində*¹⁶⁵ Avropa Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, Türkiyə vətəndaşları digər əcnəbilərə tətbiq edilən ümumi qabaqlayıcı tədbirlər əsasında çıxarıla bilməz, lakin onların çıxarılması məsələsinə Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının çıxarılması zamanı tətbiq edilən meyarlar əsasında baxıla bilər. Məhkəmə diqqəti üzv dövlətlərin vətəndaşları olan işçilərin hərəkət etmək azadlığı sahəsində təsbit edilən prinsiplərlə oxşarlıq məsələsinə cəlb etmişdir. Məhkəmə narkotik maddələrin istifadəsi nəticəsində ictimai asayiş üçün yaranan təhlükənin ciddiliyini kiçiltmədən yuxarıda qeyd olunan prinsipləri rəhbər tutaraq belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Əməkdaşlıq Şurasının Qərarı əsasında təmin edilmiş hüquqlardan yararlanan Türkiyə vətəndaşının məhkum edilməsindən sonra çıxarılması yalnız əlaqədar vətəndaşın şəxsi davranışı onun müvafiq üzv dövlətin dövlət maraqlarına qarşı digər ağır cinayətlərin törədəcəyini hesab etmək üçün əlavə tutarlı əsaslarla yol açdıqda əsaslandırıla bilər.

Misal: *Poladın işində*¹⁶⁶ Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ictimai asayiş, dövlət təhlükəsizliyi və ya əhalinin sağlamlığının mənafeyi naminə Əməkdaşlıq Şurası Qərarının 14-cü maddəsinə əsasən Türkiyə vətəndaşlarına şamil olunmuş hüquqların məhdudlaşdırılmasına icazə verən tədbirlər yalnız əlaqədar şəxsin şəxsi davranışından irəli gəlməlidir. Üzv dövlətin ərazisində bir neçə dəfə məhkum olunma bu cür tədbirlərin o təqdirdə görülməsi üçün əsas hesab oluna bilər ki, əlaqədar şəxsin davranışı cəmiyyətin fundamental maraqları üçün həqiqi və kifayət qədər ciddi təhlükə törətmiş olsun və bununla əlaqədar müvafiq hallar isə milli məhkəmə tərəfindən müəyyən edilsin.

Torpağına qarşı (Georgios Orfanopoulos and Others and Raffaele Oliveri v. Land Baden-Württemberg) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-482/01 və C-493/01, [2003] ECR I-05257 sayılı, 11 sentyabr 2003-cü il tarixli birgə işlərinin 67-ci paragrafı.
¹⁶⁵*Ömer Nazlı, Çağlar Nazlı və Məlikə Nazlının Stadt Nürnberg-ə qarşı (Ömer Nazlı, Çağlar Nazlı and Melike Nazlı v. Stadt Nürnberg)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-340/97 [2000] ECR I-00957 sayılı, 10 fevral 2000-ci il tarixli işi.
¹⁶⁶*Murad Poladın Stadt Rüsselsheim-ə qarşı (Murat Polat v. Stadt Rüsselsheim)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-349/06 sayılı, 4 oktyabr 2007-ci il tarixli işi

Əsas məqamlar

- Çıxarılmanı qadağan edən qəti, nisbətən qəti və qəti olmayan hallar mövcuddur (Bu fəslin "Giriş" bölməsi).
- Ləyaqəti alçaldan rəftarın Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən qadağan edilməsi qəti xarakter daşıyır. Öz mənşə ölkələrində 3-cü maddəyə zidd rəftarla üzləşəcək şəxslər, onların davranışından və ya onlara qarşı irəli sürülən ittihamların ağırlığından asılı olmayaraq geri qaytarılmamalıdır. Müvafiq orqanlar [Təsnif etmə Direktivinə](#) və ya 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına əsasən müdafiənin itirilib-itirilməməsindən asılı olmayaraq hər bir riski ayrılıqda qiymətləndirməlidirlər (Bölmə 3.1.2 və 3.1.7-yə baxın).
- 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasına əsasən *məcburi geri qaytarmamaq prinsipi* insanların həyat və azadlığı onların irqi əlaməti, dini etiqadı, milli mənsubiyyəti, müəyyən sosial qrupa mənsubluğu və ya siyasi əqidəsi səbəbindən təhlükəyə məruz qalacaqları mühitə geri qaytarılmasını qadağan edir (Bölmə 3.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövləti tərəfindən Avropa İttifaqının sığınacaq qanunvericiliyinə və ya [Geri qaytarılma Direktivinə](#), o cümlədən, [Dublin Əsasnaməsinə](#) əsasən görülməli hər bir tədbir sığınacaq hüququna və *məcburi geri qaytarmamaq* prinsipinə uyğun olmalıdır (Bölmə 3.1-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi riskin real xarakter daşıyıb-daşmadığını qiymətləndirdiyi zaman, əlaqədar şəxsin şəxsi vəziyyətini, həmçinin sözügedən ölkənin ümumi vəziyyətini nəzərdən keçirərək diqqəti şəxsin geri qaytarılması təklif olunan ölkəyə çıxarılmasının proqnozlaşdırılan fəsadlarına yönəldir (Bölmə 3.1 və 3.3-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən sığınacaq axtaran öz iddiasını prinsip etibarını ilə təsdiq etdirməlidir və əksər hallarda onun ifadəsinin qiymətləndirilməsi zamanı şübhələr yarandıqda onun tərəfini saxlamaq zəruridir. Lakin tələb olunan sübutlar çatışmadıqda və ya təqdim olunmuş informasiyanın həqiqiliyini şübhə altına almaq üçün əsaslı səbəblər mövcud olduqda əlaqədar şəxs bununla bağlı qənaətbəxş izahatlar verməyə borcludur (Bölmə 3.1.3-ə baxın).
- Şəxs onu qəbul edən ölkədə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə qadağan edilən rəftardan ibarət risklə üzləşə bilər və bu risk heç də həmişə qəbul edən dövlətlə deyil, sadəcə olaraq həmin dövlətdəki qeyri-dövlət qüvvələri, xəstəliklər və ya humanitar vəziyyətlə əlaqədar ola bilər (Bölmə 3.1.2-ə baxın).
- Şəxs onu qəbul edən ölkədə doğma bölgəsinə geri qaytarıldığı təqdirdə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə qadağan olunan rəftardan ibarət risklə üzləşsə, o, həmin ölkənin başqa bir hissəsində təhlükəsiz vəziyyətdə ola bilər (ölkədaxili müdafiə) (Bölmə 3.1.5-ə baxın). Bunun alternativini olaraq şəxsin öz ölkəsi onu bu riskdən müdafiə etmək iqtidarında ola bilər (həminin kafiliyi). Bu cür hallarda şəxsi çıxaran dövlət onun beynəlxalq himayə ehtiyacının olmadığı qənaətinə gələ bilər (Bölmə 3.1.4-ə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası kollektiv çıxarılmanı qadağan edir (Bölmə 3.2-yə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları yalnız dövlət təhlükəsizliyi və ya ictimai asayişin mənfəfiyininə naminə çıxarıla bilər. Bu əsaslardan geri çəkilmə şərtləri ciddi şəkildə təfsir olunmalıdır və müvafiq qiymətləndirmə zamanı yalnız əlaqədar şəxsin şəxsi davranışı əsas götürülməlidir (Əlavə 3.4.2-yə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

4. SIĞINACAQ VƏ GERİ QAYTARILMA İŞLƏRİNDƏ PROSEDUR TƏMİNATLARI VƏ HÜQUQİ DƏSTƏK

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
Sığınacaq prosedurları Direktivi (2013/32/EU)	Sığınacaq prosedurları	
Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ)	Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ); <i>Abdolxanini və Karimianın Türkiyəyə qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2009-cu il tarixli <i>iş</i> (milli hüquqi müdafiə vasitələri iddianın mahiyyətini nəzərə almalıdır)
Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 46(5)-(9)-cu maddələri	Təxirə salma gücü	<i>Qebremedhinin Fransaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2007-ci il tarixli <i>iş</i> (tranzit zonasındaki sığınacaq axtaran üçün milli hüquqi müdafiə vasitələrinin təxirə salma gücü); <i>Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli <i>iş</i> ("dəniz yolu ilə buraxılmamanı" həyata keçirmiş hərbi personala qarşı milli hüquqi müdafiə vasitələrinin təxirə salma gücünə malik olmaması)
Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 31(8)-ci maddəsi	Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları	İ.M.-nin Fransaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli <i>iş</i> (sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları üçün prosedur təminatları)
Dublin Əsasnaməsi ((EU) 604/2013); <i>N.S.-in</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 sayılı, 2011-ci il tarixli <i>iş</i> <i>K.-nin</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-245/11 sayılı, 2012-ci il tarixli <i>iş</i>	Dublin prosedurları	<i>M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> ("Dublin prosedurlarına əsasən göndərilmə ilə ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalma riskinin artırılması); <i>De Souza Ribeironun Fransaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2012-ci il tarixli <i>iş</i> (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən təqdim olunmuş iddianın təxirə salma gücü)
Geri qaytarılma Direktivi (2008/115/EC)	Geri qaytarılma proseduru	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ); Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 7 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi (əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatlar); <i>C.G.-nin və başqalarının Bolqarıstana qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki

		2008-ci il tarixli <i>iş</i> (deportasiya prosesi zamanı prosedur təminatlarının olmaması)
Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri və ədalətli məhkəmə araşdırması hüquqları)	Hüquqi yardım	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ); <i>M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli iş</i> (səmərəsiz hüquqi yardım planı)
Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 20-22-ci maddələri; Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 13-cü maddəsi (hüquqi müdafiə vasitələri)	Sığınacaq prosedurları ilə əlaqədar hüquqi yardım; Geri qaytarılma qərarları ilə əlaqədar hüquqi yardım	Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları kontekstində insan hüquqlarının müdafiəsinə dair" 1 iyul 2009-cü il tarixli Təlimatlar; Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qayda", 4 may 2005-ci il

Giriş

Bu fəsilə beynəlxalq himayə üçün ərizələrin baxılması (sığınacaq prosedurları), həmçinin çıxarılma və geri qaytarılma prosedurları müzakirə olunur. İlk növbədə burada sığınacaq və ya geri qaytarılma barədə qərar qəbul etməyə məsuliyyət daşıyanlarla bağlı prosedur tələblərinə diqqət yetirilir. Sonra belə qərarlara qarşı səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri nəzərdən keçirilməklə hüquqi müdafiənin səmərəli olması üçün nəzərdə tutulmuş əsas elementlər sadalanır (sərhəd idarəçiliyi kontekstində hüquqi müdafiə vasitələri ilə əlaqədar bölmə 1.8-ə baxın). Sonda bu fəsilə hüquqi yardımla bağlı məsələlər diqqətə çatdırılır. Fəsil 7-də isə çıxarılmanın necə həyata keçirilməsi məsələsinə diqqət yetiriləcək.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ geri qaytarılma zamanı işgəncədən, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət həqiqi riskdən çəkinmək üçün vacib əsasları özündə əks etdirən iddia ərizələrinə müstəqil şəkildə və qətiyyətlə baxılmasını dövlətlərdən tələb edir. Məhkəmənin presedent hüququ vasitəsi ilə işlənilib hazırlanmış bu tələblərdən bəziləri dəyişdirilmiş [Sığınacaq prosedurları Direktivinə](#) daxil edilmişdir.

Bu fəsil boyu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsində öz əksini tapmış səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ daha geniş əhatə dairəsinə malik Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə müqayisə olunacaq.

4.1. Sığınacaq prosedurları

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən sığınacaq axtaranların səmərəli sığınacaq prosedurlarına, o cümlədən, apellyasiya prosesi zamanı çıxarılmanı təxirə salmaq iqtidarında olan hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışı olmalıdır.

Avropa İttifaqının [Sığınacaq prosedurları Direktivi](#) (2013/32/EU) beynəlxalq himayənin təmin edilməsi və ləğv edilməsinə dair ümumi prosedurlarla əlaqədar həddindən artıq təfərrüatlı qaydaları özündə əks etdirir. Bu Direktiv onun əsasında öz üzərinə öhdəliklər götürmüş Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin ərazisində, o cümlədən, sərhədlərində, ərazi sularında və tranzit zonalarında edilən sığınacaq müraciətləri ilə bağlı tətbiq olunur (3-cü maddə).

4.1.1. Müsahibə, yoxlama proseduru və ilkin qərar qəbulətmə

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq axtaranların və onların öhdəsində olan şəxslərin sığınacaq prosedurlarına çıxışı olmalıdır ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 6-cı maddəsinə, həmçinin bölmə 2.2-yə

baxın). Onlara təqdim etdikləri ərizə ilə əlaqədar qərar qəbul edilənədək Avropa İttifaqının üzv dövlətində qalmaq icazəsi verilir (9-cu maddə). Müəyyən təkrar müraciətlərlə bağlı (9(2) və 41-ci maddələr) və ekstradisiya hallarında qalmaq hüququna istisnalar edilə bilər. [Avropa İttifaqı Şurasının Çərçivə Qərarına \(2002/584/JHA\)](#) uyğun olaraq Avropa həbs sanksiyası əsasında ekstradisiyanın öz prosedur təminatları mövcuddur.¹⁶⁷

Ərizəçilər şəxsi müsahibədə iştirak etməlidirlər ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 14 və 15-ci maddələri).¹⁶⁸ Müsahibə məxfi şəraitdə adətən ərizəçinin ailə üzvlərinin iştirakı olmadan keçirilməlidir. Bu iş ərizə ilə bağlı müəyyən məsələləri, o cümlədən, ərizəçinin mədəni mənşəsini, cinsi mənsubiyyətini və oriyentasiyasını, gender özünəməxsusluğunu və həssaslığını nəzərə almaq səlahiyyətinə malik olan şəxs tərəfindən aparılmalıdır. Müvafiq yazılı protokol hazırlanaraq tanış olmaq üçün ərizəçiyə təqdim olunmalıdır (17-ci maddə). Səlahiyyətli orqan ərizə ilə əlaqədar qərar qəbul etməzdən əvvəl üzv dövlətlər ərizəçiyə protokolla bağlı şərh vermək imkanı yaratmalıdırlar (17(3)-cü maddə). Dəyişdirilmiş Direktivin 15(3)(e) maddəsinə uyğun olaraq uşaqla müsahibə uşağa münasib tərzdə aparılmalıdır. Müşayiət olunmayan azyaşlılar xüsusi təminatlara, o cümlədən, nümayəndə ilə təmin olunmaq hüququna malikdirlər (25-ci maddə). Əsas diqqət uşağın ən yaxşı maraqlarına yönəldilməlidir (25(6)-cı maddəyə, həmçinin fəsil 9-a baxın). Hüquqi yardıma aid əlavə informasiya üçün bölmə 4.5-ə baxın.

Ərizənin yoxlanılması [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) prosedur tələblərinə, həmçinin [Təsnif etmə Direktivinə](#) əsasən ərizə üzrə dəlillərin qiymətləndirilməsi tələblərinə (4-cü maddə) uyğun aparılmalıdır. Yoxlama ən yeni informasiyadan istifadə etməklə fərdi qaydada, obyektiv şəkildə və qərəzsiz aparılmalıdır ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 10-cu və [Təsnif etmə Direktivinin](#) 4-cü maddələri). [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 10-cu maddəsinə uyğun olaraq birinci instansiyalı qərar qəbul etmək məsuliyyəti daşıyan kvaziməhkəmə orqanı və ya inzibati orqan ərizənin mümkün qədər tez bir vaxtda təqdim edilməməsi səbəbindən onu avtomatik şəkildə rədd etməməlidir. [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 12-ci maddəsi sığınacaq üçün müraciət etmiş şəxsin başa düşdüyü və ya başa düşməsi əsaslı olaraq ehtimal olunan dildə keçəcəyi prosedurlar və qoyulmuş vaxt çərçivələri barədə məlumatlandırılmasını, tələb olunduğu təqdirdə tərcüməçi xidmətləri ilə təmin olunmasını, BMTQAK-la və ya hüquqi məsləhətlər verən təşkilatlarla əlaqə saxlaması üçün icazənin verilməsini, ərizə ilə bağlı qərarın qəbul edilməsi üçün istifadə olunmuş dəlillərlə tanış olmasını, qəbul edilmiş qərara aid bildirişlə məntiqəuyğun müddət ərzində təmin olunmasını və qəbul edilmiş qərar barədə başa düşdüyü və ya başa düşməsi əsaslı olaraq ehtimal olunan dildə məlumatlandırılmasını nəzərdə tutur. Direktivin 13-cü maddəsinə əsasən ərizəçilər onların işlərinə baxan orqanlarla əməkdaşlıq etməyə borcludurlar.

Sığınacaq axtaranlar öz ərizələrini geri götürmək hüququna malikdirlər. Geri götürmə prosedurları da yazılı bildirişi nəzərdə tutan xəbərdar etmə tələblərinə uyğun olmalıdır ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 44 və 45-ci maddələri). Ərizəçinin öz ərizəsini birmənalı şəkildə geri götürdüyünü və ya ərizəsindən imtina etdiyini hesab etmək üçün əsaslı səbəb mövcud olduqda həmin ərizə geri götürülmüş və ya imtina edilmiş hesab oluna bilər; lakin dövlət ya yoxlamaları dayandıraraq görülmüş tədbirləri qeydə almalı və ya ərizəni rədd etməlidir ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 27 və 28-ci maddələri).

Sığınacaq almaq üçün edilən müraciətlə bağlı qərar mümkün qədər tez bir vaxtda və altı aydan gec olmayaraq qəbul olunmalıdır; [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 31(3) və (4)-cü maddələrində sadalanan halları nəzərdə tutduqda ərizənin baxılması müddəti maksimum 21 aya uzadıla bilər. Qərar altı ay ərzində qəbul edilmədiyi təqdirdə ərizəçi ləngimə barədə məlumatlandırılmalıdır və ya öz xahişi əsasında qərarın nə vaxt gözləniləcəyi barədə informasiya əldə etməlidir (31(6)-cı maddə). Ərizəyə baxıldığı zaman sözügedən Direktivin II fəslində verilmiş əsas təminatlara hörmətlə yanaşılmalıdır. Qərar və qərarla bağlı etiraz etmək yolları barədə informasiya yazılı şəkildə təqdim olunmalıdır (Direktivin 11-ci maddəsi).

[Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 33-cü maddəsinə əsasən üzv dövlətlərdən yolverilməz ərizələrə, məsələn, yeni elementləri özündə əks etdirməyən təkrar ərizələrə, Avropa İttifaqına üzv olmayan dövlətin ərizəçi üçün

¹⁶⁷ *Artur Leymana və Aleksey Pustovarova qarşı (Criminal proceedings against Artur Leymann and Aleksei Pustovarov)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-388/08 [2008] ECR I-08993 sayılı, 1 dekabr 2008-ci il tarixli cinayət araşdırmaları.

¹⁶⁸ Həmçinin *M.M.-in İrlandiyanın Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquq İslahatları nazirinə və Baş prokuroruna qarşı (M. M. v. Minister for Justice, Equality and Law Reform, Ireland and Attorney General)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindeki C-277/11 [2012] sayılı, 22 noyabr 2012-ci il tarixli işinə baxın.

təhlükəsiz üçüncü ölkə hesab edildiyi təqdirdə baxmaq tələb olunmur. Yolverilməz təkrar ərizə təqdim olunduğu halda şəxsi müsahibə aparılmamalıdır (34-cü maddə).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Məhkəmə insanların sığınacaq prosedurlarına çıxışının və keçiriləcək prosedurla əlaqədar müvafiq informasiya ilə təmin olunmalarının zəruriliyini müəyyən etmişdir. Dövlət orqanlarının sığınacaq ərizələri ilə bağlı qərarların qəbul edilməsində həddindən artıq uzunmüddətli ləngimələrdən çəkinmələri tələb olunmuşdur.¹⁶⁹ Məhkəmə sığınacaq ərizəsinin birinci instansiyada baxılması işinin səmərəliliyini qiymətləndirərək tərcüməçilərin mövcudluğu, hüquqi yardımdan istifadə imkanları və müvafiq orqanlarla sığınacaq axtaran arasında etibarlı ünsiyyət sisteminin mövcudluğu kimi digər faktorları da nəzərdən keçirmişdir.¹⁷⁰ Əgər ərizəçinin çıxarılması ilə əlaqədar 3-cü və ya 2-ci maddəyə zidd rəftardan ibarət riskdən çəkinmək üçün tutarlı əsaslar mövcuddursa, riskin qiymətləndirilməsi kontekstində 13-cü maddə dövlət orqanlarından hər bir ərizənin müstəqil şəkildə və hərtərəfli baxılmasını tələb edir.¹⁷¹

4.1.2. Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

İnsanların sığınacaq, yaşayış icazəsi almaq üçün etdikləri müraciətə verilən rədd cavabına qarşı və ya onların hüquqlarının pozulmasını iddia edən şikayətlərlə əlaqədar praktiki və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışı olmalıdır. Bu kontekstdə həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası səmərəli şəkildə və tezliklə baxılacaq fərdi işlərə uyğunlaşdırılması tələb olunan prosedur təminatlarını tanıyır. Bununla əlaqədar olaraq həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında təfərrüatlı prosedur tələbləri işlənib hazırlanmışdır.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi "səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri və ədalətli məhkəmə araşdırması hüquqlarını" nəzərdə tutur. Xartiyanın 47-ci maddəsinin birinci paragrafı "dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququnu" təmin edən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsindən irəli gəlir. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi bu hüququ dövlət orqanları qarşısında nəzərdə tutursa, Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyası bu hüququ məhkəmə qarşısında da nəzərdə tutur.¹⁷²

Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyası 47-ci maddəsinin ikinci paragrafı şəxsin yalnız mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən işin ədalətli araşdırılmasını təmin edən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsindən irəli gəlir. Miqrasiya və sığınacaq işləri mülki hüquqların və ya vəzifələrin müəyyən edilməsini nəzərdə tutmadığından bu işlərlə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsinin tətbiqi istisna olunur.¹⁷³ Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi isə belə bir fərq qoymur.

Sığınacaq prosedurları Direktivinin 46-cı maddəsi beynəlxalq himayə ilə bağlı qərara, əvvəllər baxılması dayandırılmış ərizənin yenidən açılması müraciəti ilə bağlı rədd cavabına və beynəlxalq himayənin geri götürülməsinə dair qərara qarşı səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququnu nəzərdə tutur. Buraya həm faktların, həm də qanun müddələrinin hərtərəfli və qərəzsiz baxılması daxildir. Müəyyən edilmiş vaxt çərçivələri müvafiq şikayətin təqdim edilməsini qeyri-mümkün və ya həddindən artıq çətin etməməlidir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsi ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu təmin etsə də bu müddəə sığınacaq və miqrasiya işləri ilə bağlı münasibətlərə tətbiq edilə bilməz (Bölmə 4.5-ə baxın). Bu cür işlərlə bağlı dövlət orqanı qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququnu nəzərdə tutan Konvensiyanın 13-cü maddəsi tətbiq edilməlidir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından, o cümlədən, bu Konvensiyanın 3-cü maddəsindən irəli gələn digər hüquqlar 13-cü maddə ilə birgə oxunmalıdır. Bundan başqa, Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğun təmin olunan şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ ilə də

¹⁶⁹ *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi; *Abolxaninin və Karimninin Türkiyəyə qarşı (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 30471/08 sayılı, 22 sentyabr 2009-cu il tarixli işi.

¹⁷⁰ Əlavə informasiya üçün *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işinin 301-ci paragrafına baxın.

¹⁷¹ Yuxarıda qeyd olunan işin 293-cü paragrafı.

¹⁷² Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasına dair Şərhlər (2007/C 303/02), OJ 2007 C 303/17.

¹⁷³ *Mauianın Fransaya qarşı (Maaouia v. France)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 39652/98 sayılı, 12 yanvar 1999-cu il tarixli işinin 38-39-cu paragrafları.

əlaqədar müvafiq prosedur təminatlarının nəzərdə tutulduğu müəyyən olunmuşdur (bu məsələ bölmə 4.4-də qısa şəkildə təsvir olunur). Bununla yanaşı, Konvensiyadan irəli gələn bütün hüquqlarla əlaqədar özbaşınalığın qadağan edilməsi məsələsinə sığınacaq və miqrasiya işlərində vacib təminatların həyata keçirilməsi üçün istinad olunur.¹⁷⁴ Azadlıqdan qanunsuz və ya əsassız məhrum etmə ilə əlaqədar fəsil 6-a baxın (Bölmə 6.10).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi sığınacaq axtaranların çıxarılmasına dair işlərlə bağlı səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrini təşkil edən ümumi prinsipləri təsbit etmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən istənilən "mübahisəli şikayətin" mahiyyətinə qiymət vermək və əgər zəruridirsə müvafiq kömək əldə etmək üçün şikayətçilərin milli səviyyədə hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışı olmalıdır.¹⁷⁵ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi hüquqi müdafiə vasitələrinin de-fakto və de-yure səmərəli olması məqsədi ilə digər elementlərlə yanaşı sığınacaq axtaranın öz ərizəsini təqdim etmək üçün kifayət qədər vaxtla təmin olunub-olunmaması məsələsinə də nəzərdən keçirə bilər.

Misal: *Abdolxani və Karimniyanın Türkiyəyə qarşı işində*¹⁷⁶ həm inzibati, həm də məhkəmə orqanları iddiaçıların İraqa və ya İrana geri qaytarılacağı təqdirdə ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskə məruz qalacaqları ilə əlaqədar ciddi iddialarına biganə qalmışdırlar. Bundan başqa, dövlət orqanları iddiaçıların müvəqqəti sığınacaq əldə etmək üçün etdikləri müraciətlərinə baxmayaraq bunun səbəbləri ilə əlaqədar onlara heç bir məlumat verməmişdir və onların polis həbsində olduqları zaman vəkil üçün birmənalı müraciət etmələrinə baxmayaraq hüquqi yardımdan istifadələrinə də icazə verməmişdir. Dövlət orqanlarının yol verdikləri bütün bu nöqsanlar iddiaçıları müvafiq qanunvericilik çərçivələrində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən öz iddialarını məhkəməyə təqdim etmək imkanından məhrum etmişdir. Bununla yanaşı, iddiaçılar deportasiya olunmaları barədə qərarla təmin olunmadığından və onların ölkədən çıxarılması səbəbləri açıqlanmadığından bu qərarı ləğv etmək məqsədi ilə müvafiq orqana müraciət etmək iqtidarında deyildilər. Türkiyədə inzibati məhkəmə deportasiya qərarının icrasının dayandırılması ilə bağlı xüsusi göstəriş vermədikdə bu qərarın ləğv edilməsi ilə bağlı müraciət təxirə salma gücünə malik olmadığından deportasiya işlərinə məhkəmədə baxılması səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi hesab oluna bilməz. Bütün bunlarla əlaqədar olaraq iddiaçılar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsindən irəli gələn şikayətləri ilə bağlı səmərəli və əlçatan hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin olunmamışdır.

Misal: Avstriya və Çex Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəmələri ərizələrin təqdim edilməsi üçün ayrılan iki və yeddigünlük müddətlərin kifayət qədər az olduğunu müəyyən etmişdir.¹⁷⁷ Eyni zamanda, *Diufun işində*¹⁷⁸ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, sürətləndirilmiş prosedur üçün müraciət etmək məqsədi ilə nəzərdə tutulmuş 15-günlük müddət "ümumiyyətlə səmərəli iddia ərizəsinin praktiki cəhətdən hazırlanması və təqdim edilməsi üçün kifayət etməsə də, müvafiq hüquq və maraqların müdafiə olunması baxımından məqbul və mütənasibdir."

Dövlət tərəfindən yol verilmiş və müvafiq təminatların səmərəli tətbiqinə mane olan başqa bir əməl şəxsləri müvafiq qərar və ya onların apellyasiya şikayəti vermək hüququ barədə məlumatlandırmamaqdan və ya saxlanılmış sığınacaq axtaranın azadlıqda olanlarla əlaqə saxlamasına mane olmaqdan ibarət ola bilər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən işlənilən hazırlanmış tələblər və [Sığınacaq prosedurları Direktivinə](#) uyğun prosessual təminatlar arasında müəyyən mənada oxşarlıqlar mövcuddur.

¹⁷⁴ *C.G.-nin və başqalarının Bolqarıstana qarşı (C.G. and Others v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1365/07 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işinin 49-cu paragrafı.

¹⁷⁵ *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işinin 288-ci paragrafı; *Kudlanın Polşaya qarşı (Kudła v. Poland)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30210/96 sayılı, 26 oktyabr 2000-ci il tarixli işinin 157-ci paragrafı.

¹⁷⁶ *Abdolxani və Karimniyanın Türkiyəyə qarşı (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30471/08 sayılı, 22 sentyabr 2009-cü il tarixli işinin 111-117-ci paragrafları.

¹⁷⁷ Avstriya Konstitusiyaya Məhkəməsinin (Österreichische Verfassungsgerichtshof) G31/98 (*Decision G31/98*), G79/98, G82/98, G108/98 sayılı, 24 iyun 1998-ci il tarixli Qərarları və Çexiya Konstitusiyaya Məhkəməsinin (*Ústavní soud České republiky*) 2010-cü ilin yanvar ayında qüvvəyə minmiş 9/2010 sayılı Qərarı (*Decision No. 9/2010*).

¹⁷⁸ *Samba Diufun Ministre du Travail de l'Emploi et de l'Immigration-a qarşı (Samba Diouf v. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-69/10 sayılı, 28 iyul 2011-ci il tarixli işinin 67-ci paragrafı.

Misal: *Çonkanın Belçikaya qarşı işi*¹⁷⁹ etnik Roman mənşəli sığınacaq axtaranların Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinə zidd kollektiv çıxarılması ilə əlaqədar idi ki, qarşıda duran inzibati və praktiki maneələr iddiaçılara öz sığınacaq iddialarına Belçikada nail olunmasına mane olmuşdur. İşin birinci instansiyada baxılması zamanı iddiaçılar öz işləri ilə tanış olmaq, dinləmələr zamanı tərtib edilmiş protokolla bağlı məsləhətləşmələr aparmaq və ya öz şərtlərini protokola daxil etmək imkanı əldə etməmişdirlər. Daha yüksək instansiya qarşısında mövcud olan hüquqi müdafiə vasitələri isə avtomatik təxirə salma gücünə malik deyildi. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsi ilə birlikdə bu Konvensiyanın 13-cü maddəsinin də pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Müəyyən hallarda bir hüquqi müdafiə vasitəsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsində əks olunmuş tələbləri təmin etmədikdə buna milli qanunvericiliyə əsasən nəzərdə tutulmuş hüquqi müdafiə vasitələrinin bir cəmi vasitəsi ilə nail olmaq mümkündür.¹⁸⁰

4.1.3. Avtomatik təxirə salma gücünə malik şikayətlər

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Sığınacaq prosedurları Direktivinin 46-cı maddəsi məhkəmə və ya tribunal qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququnu nəzərdə tutur. Bu Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsinin mətninə də uyğundur. Direktiv üzv dövlətlərdən müvafiq şikayətin təqdim olunması müddəti bitənədək, həmçinin şikayətlə bağlı qərar qəbul edilənədək ərizəçilərə öz ərazilərində qalmaq icazəsinin verilməsini tələb edir. 46(6)-cı maddəyə əsasən əsassız və ya yolverilməz şikayətlərin müəyyən növləri ilə əlaqədar müvafiq dövlətdə avtomatik olaraq qalmaq hüququ mövcud deyil və bu cür hallarda şikayətin baxılması müddəti ərzində şikayətçinin ölkə ərazisində qalıb-qalmaması barədə qərar çıxarmaq səlahiyyəti şikayətə baxan orqana verilməlidir. Buna oxşar istisna **Dublin Əsasnaməsinə** uyğun göndərilmələr barədə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar da mövcuddur ((EU)604/2013 sayılı Əsasnamənin 27(2)-ci maddəsi). Məhkəmə **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən** belə bir qənaətə gəlmişdir ki, əgər şəxs onun sığınacaq almaqla bağlı müraciətinə aldığı rədd cavabından şikayət edərsə, həmin şikayət ərizəsi avtomatik təxirə salma gücünə malik olmalıdır, çünki ona qarşı həyata keçiriləcək geri qaytarılma tədbiri 3-cü maddəyə zidd olaraq mümkün bərpa edilməz fəsadlara gətirib çıxara bilər.

Misal: *Gebremedhinin [Gaberamadhien] Fransaya qarşı işində*¹⁸¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının Eritreyada ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması riski ilə əlaqədar iddialarının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən "mübahisə olunan" şikayətin təqdim edilməsi üçün kifayət qədər əsaslı olduğunu hesab etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq iddiaçı 3-cü maddə ilə birlikdə götürülmüş 13-cü maddəyə istinad edə bilərdi. 13-cü maddənin müddəaları əcnəbinin geri göndəriləcəyi ölkədə 3-cü maddəyə zidd olaraq ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması riski ilə üzləşəcəyini ehtimal etmək üçün real səbəblər mövcud olduqda onun çıxarılması barədə qərara qarşı təxirə salma gücünə malik hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışının təmin olunmasını tələb edir. Bu cür risklə üzləşəcəyini iddia edən sığınacaq axtaranlar Fransanın ərazisinə buraxılmaq icazəsi ilə artıq təmin olunduqda Fransa qanunvericiliyi yuxarıda qeyd olunan tələbə müəyyən dərəcədə cavab verən proseduru nəzərdə tutur. Buna baxmayaraq, həmin prosedur bu cür riskin mövcudluğunu iddia edən, lakin hava limanına gəldikdən sonra sərhəddən buraxılmamış şəxslərə şamil olunmur. Əcnəbilər sığınacaq almaq məqsədilə ərizə təqdim etmək üçün Fransa ərazisində olmalıdırlar. Əgər onlar sərhəddən buraxılmamışdırlarsa, ilk növbədə ölkəyə daxil olmaq icazəsini əldə etməyənədək belə bir ərizə ilə müraciət edə bilməzlər. Onlar bunun üçün zəruri sənədlərə malik olmadığından sığınacaq səbəblərini əsas gətirərək ölkəyə daxil olmaq icazəsi əldə etmək üçün müraciət etməlidirlər. Bundan sonra dövlət orqanları nəzərdə tutulan sığınacaq müraciətinin "aşkar şəkildə əsassız" olub-olmadığını müəyyən etmək üçün yoxladılar zaman onlar "gözləmə zonasında" saxlanılırlar. Dövlət orqanları müraciəti "aşkar şəkildə əsassız" hesab etdikdə əlaqədar şəxslərin ölkəyə gəlmək müraciətinə rədd cavabı verirlər. Bundan sonra həmin şəxslər sığınacaq üçün müraciət etmək imkanı əldə

¹⁷⁹*Çonkanın Belçikaya qarşı (Çonka v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 51564/99 sayılı, 5 fevral 2002-ci il tarixli işi.

¹⁸⁰*Kudlanın Polşaya qarşı (Kudła v. Poland)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30210/96 sayılı, 26 oktyabr 2000-ci il tarixli işi.

¹⁸¹*Gebremedhinin [Gaberamadhien] Fransaya qarşı (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25389/05 sayılı, 26 aprel 2007-ci il tarixli işi.

etmədən avtomatik olaraq çıxarılmaya məruz qalırlar. İddiaçı isə ölkəyə daxil olmaqla bağlı müraciətinə rədd cavabı verən müvafiq nazirliyin qərarını əldə etmək üçün inzibati məhkəməyə müraciət edə bilsə də, müvafiq ərizə heç bir təxirəsalma gücünə malik deyildi və onun baxılması ilə bağlı hər hansı müddətlər qoyulmamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, o, təcili ərizələr üzrə hakimə müraciət etsə də, bu heç bir uğur verməmişdir. Bu hüquqi müdafiə vasitəsi də avtomatik olaraq təxirə salma gücünə malik olmadığından əlaqədar şəxs hətta hakim qərar qəbul edənədək ölkədən çıxarıla bilərdi. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin mahiyyətini və işgəncə və ya ləyaqəti alçaldan rəftar nəticəsində vurulan ziyanın bərpa olunmaz xarakterini nəzərə alaraq 13-cü maddəyə əsasən tələb olunur ki, əgər razılığa gələn dövlət şəxsin işgəncəyə və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalma riski ilə üzləşəcəyini ehtimal etmək üçün real səbəblər olan ölkəyə göndərilməsi barədə qərar qəbul edirsə, onu avtomatik təxirə salma gücünə malik hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etməlidir. Bu işdən irəli gələn təcrübədə isə buna nail olunmamışdır. İddiaçı "gözləmə zonasında" olarkən belə bir hüquqi müdafiə vasitəsinə çıxışı olmadığından Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə birgə oxunan 13-cü maddəsi pozulmuşdur.

Misal: *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı işində*¹⁸² Məhkəmə ərizəçinin sığınacaq almaq üçün etdiyi müraciətə baxıldığı zaman dövlət orqanlarının yol verdikləri nöqsanlara görə ərizənin parametrləri ciddi şəkildə yoxlanılmadan öz mənşə ölkəsinə birbaşa və ya dolaylı yollarla geri qaytarılması riski ilə üzləşdiyindən və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışı olmadığından Yunanıstanın Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə birgə 13-cü maddəsinə pozduğunu müəyyən etmişdir.

Misal: *Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı işində*¹⁸³ İtaliya gəmisini dənizdə potensial sığınacaq axtaranları ələ keçirmişdir. İtaliyanın dövlət orqanları onların İtaliyaya aparıldıklarına inandırmaya nail olaraq Liviyaya geri qaytarılmasından boyun qaçırmaq üçün tətbiq edilən prosedurlar barədə məlumatlandırmamışdır. Beləliklə, iddiaçılar çıxarılma tədbiri həyata keçirilməzdən əvvəl öz şikayətlərini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü və ya bu Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinə əsasən səlahiyyətli orqana təqdim edərək onların hərtərəfli və qərəzsiz qiymətləndirilməsinə nail olmamışdılar. Bununla da Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü və Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 4-cü maddələri ilə birgə 13-cü maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Böyük Palataya təqdim olunmuş son işlərdən birində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə birgə 13-cü maddəsinə əsasən təqdim olunmuş şikayətə görə milli hüquqi müdafiə vasitəsinin təxirəsalma gücünə malik olub-olmaması məsələsinə baxmışdır.

Misal: *De Souza Ribeironun Fransaya qarşı işində*¹⁸⁴ iddiaçı yeddi yaşından ailəsi ilə birlikdə Fransa Qıranasında (Fransanın dənizdəki xarici ərazisi) yaşayan Braziliya vətəndaşıdır. Etibarlı yaşayış icazəsini təqdim etməməsi səbəbindən inzibati qaydada saxlanılmadan sonra dövlət orqanları onun çıxarılması barədə göstəriş vermişdir. O, növbəti günün çıxarılma göstərişinə qarşı şikayət ərizəsi təqdim etdikdən təxminən 50 dəqiqə sonra deportasiya olunmuşdur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Böyük Palatası çıxarılma göstərişinin tələsik icra edilməsi nəticəsində mövcud hüquqi müdafiə vasitələrinin təcrübədə əlçatmaz və müvafiq olaraq səmərəsiz olduğunu hesab etmişdir. İddiaçı deportasiya ərəfində Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən təqdim etdiyi şikayət ərizəsi ilə əlaqədar səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin olunmamışdır. Bununla da Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə birlikdə 13-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

4.1.4. Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Sığınacaq prosedurları Direktivinin 31(8)-ci maddəsi sürətləndirilmiş prosedurların tətbiq edilməsini mümkün edən 10 vəziyyəti sadalayır, məsələn, ərizəçinin təhlükəsiz ölkədən olması və ya barmaq izlərinin götürülməsinə icazə verməməsi səbəbindən ərizənin əsassız hesab edilməsi.

¹⁸²*M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işinin 293-cü paraqrafı.

¹⁸³*Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 27765/09 sayılı, 23 fevral 2012-ci il tarixli işinin 197-207-ci paraqrafları.

¹⁸⁴*De Souza Ribeironun Fransaya qarşı (De Souza Ribeiro v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 22689/07 sayılı, 13 dekabr 2012-ci il tarixli işi.

Direktivlə təsbit edilmiş əsas prinsiplər və təminatlar tətbiq edildiyi zaman şikayət avtomatik təxirəsalma gücünə malik olmaya bilər və apellyasiya proseduru zamanı ölkədə yaşamaq icazəsi hər bir konkret halda xahiş olunmalı və/və ya verilməlidir (həmçinin bölmə 4.1.3-ə baxın). Təcrübədə müraciətlə bağlı mənfi qərar verildikdə sürətləndirilmiş prosedurlar daha qısamüddətli ola bilər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Məhkəmə sığınacaq almaq üçün edilmiş hər bir müraciətin müstəqil şəkildə və hərtərəfli baxılmasının zəruri olması qənaətinə gəlmişdir. Belə olmadığı təqdirdə Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə birləşmə 13-cü maddəsinin pozulmasını müəyyən edir.

Misal: *I.M.-in Fransaya qarşı işində*¹⁸⁵ Sudana deportasiya olunacağı təqdirdə ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət risklə üzləşəcəyini iddia edən ərizəçi Fransada sığınacaq üçün müraciət etməyə cəhd göstərmişdir. Sığınacaq almaq üçün ərizə çıxarılma qərarı verildikdən sonra təqdim edildiyindən dövlət orqanları bu ərizənin "qərəzli yalan"dan irəli gəldiyini və ya "sığınacaq prosedurlarından sui-istifadə" halını təşkil etdiyini hesab etmişdirlər. Ərizəçinin müraciətinə ilk və yalnız bir dəfə baxıldığından o avtomatik olaraq sürətləndirilmiş prosedura əsasən işlənmişdir və zəruri təminatlar kifayət qədər deyildi. Məsələn, ərizəyə baxılma müddəti 21 gündən 5 günədək azaldılmışdır. Ərizəçi müvafiq təsdiqedicə sənədlərlə birləşmə fransız dilində hazırlanmış müfəssəl ərizə təqdim etməli olduğundan ərizənin həddindən artıq qısa təqdim etmə müddəti spesifik təzyiqlə səbəb olmuşdur, çünki o, saxlanılmış şəxslər üçün nəzərdə tutulan normal prosedura aid tələblərə uyğun hərəkət etməli idi. Ərizəçinin deportasiyası barədə qərardan inzibati məhkəməyə iddia ərizəsi ilə müraciət etməsi üçün yalnız 48 saati var idi, adi prosedur zamanı bunun üçün iki ay ayrılır. Bütün bunların nəticəsində təcrübədə səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri təklif edən milli sistem ümumiyyətlə tətbiq edilmədən ərizəçinin sığınacaq almaq üçün etdiyi müraciətə rədd cavabı verilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq ərizəçi öz şikayətini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən təqdim etmək iqtidarında deyildi. Beləliklə, Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə birləşmə 13-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

4.2. Dublin prosedurları

32 Avropa dövləti tərəfindən tətbiq edilən **Dublin Əsasnaməsi** ((EU)604/2013) hansı dövlətin sığınacaq almaq üçün edilən müraciətə baxmaq məsuliyyəti daşdığını müəyyən edir. Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş meyarlara əsasən müraciətə baxılmasına başqa dövlət məsuliyyət daşdığı zaman həmin Əsasnamə sığınacaq axtaranın müvafiq dövlətə göndərilməsi proseduru təsbit edir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Dublin Əsasnaməsi sığınacaq axtaranı geri qəbul etmək və ya ona məsuliyyət daşımaqla əlaqədar sorğulara əməl etmək məqsədi ilə dövlətlər üçün vaxt çərçivələrini (21, 22, 25 və 29-cü maddələr), onun göndərilməsindən əvvəl dövlət tərəfindən müəyyən dəlillərin toplanması zərurətini (22-ci maddə), şəxsi informasiyanın məxfiliyini təmin etmək tələbini (39-cü maddə), onun ümumiyyətlə **Dublin Əsasnaməsi** (4-cü maddə) və bu Əsasnaməyə uyğun olaraq planlaşdırılan göndərilməsi və mövcud hüquqi müdafiə vasitələri barədə məlumatlandırılması zərurətini (26-cı maddə) nəzərdə tutur. Əsasnaməyə uyğun olaraq inzibati əməkdaşlıq kontekstində müvafiq faktiki tələblər (34-cü maddə), məsuliyyətin aradan qaldırılması kontekstində isə bir sıra təminatlar mövcuddur (19-cü maddə).

Misal: *Kastratinin işində*¹⁸⁶ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi belə bir qərara gəlmişdir ki, sığınacaq almaq üçün edilən müraciət ərizəçiyə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürmək razılığı verərək onun ərizəsinə baxmaq məsuliyyəti daşıyan Avropa İttifaqının üzv dövlətindən geri götürüldükdə **Dublin Əsasnaməsi** artıq tətbiq olunmur. Bundan sonra bu ərizənin geri götürülməsi ilə əlaqədar qərar qəbul etmək, xüsusən də ərizənin baxılması prosesini dayandıraraq bu barədə informasiyanı ərizəçinin şəxsi işində qeyd etmək vəzifəsi ərazisində ərizənin təqdim edildiyi üzv dövlətin üzərinə düşür.

¹⁸⁵ *I.M.-in Fransaya qarşı (I.M. v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 9152/09 sayılı, 2 fevral 2012-ci il tarixli işinin 136-160-cü paragrafları.

¹⁸⁶ *Migrationsverket-in Nuriye Kastratiyə və başqalarına qarşı (Migrationsverket v. Nuriye Kastrati and Others)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-620/10 sayılı, 3 may 2012-ci il tarixli işinin 49-cü paragrafı.

Dublin Əsasnaməsinin 5-ci maddəsi bir qayda olaraq hər bir ərizəçi ilə şəxsi müsahibənin aparılmasını nəzərdə tutur. Ərizəçi səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququna malikdir: onun bir üzv dövlətdən digər üzv dövlətə göndərilməsi barədə qərara apellyasiya orqanı tərəfindən baxıldığı zaman olduğu üzv dövlətdə qalmasına icazə verilməlidir və ya apellyasiya orqanı öz təşəbbüsü ilə və ya müvafiq xahiş əsasında onun göndərilməsini təxirə salmaq imkanına malik olmalıdır (27(3)-cü maddə).

Eyni zamanda, **Dublin Əsasnaməsi** müşayiət olunmayan azyaşlılar üçün prosedur təminatlarını (daha ətraflı məlumat üçün bölmə 9.1-ə baxın) və ailənin bütövlüyünü təmin etmək üçün müvafiq müddələri özündə əks etdirir. Əsasnamənin 8-11 və 16-cı maddələri ailənin (Əsasnamənin 2(g) maddəsində müəyyən edilmiş) əsas üzvləri ilə bağlı məsul üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarlarını da nəzərdə tutur. Bundan başqa, Avropa İttifaqının bir üzv dövləti ailənin başqa üzvlərini də bir yerə toplamaq üçün digər üzv dövlətdən ərizəyə baxmağı xahiş edə bilər (17(2)-ci maddə-“humanitar şərt”). 7(3)-cü maddə nəzərdə tutur ki, əgər sığınacaq almaq üçün təqdim olunmuş ərizə digər üzv dövlət tərəfindən ona baxılması barədə məsuliyyəti öz üzərinə götürməzdən əvvəl bir üzv dövlətində təqdim olunmuşdursa, və bu ərizə ilə əlaqədar yekun qərar hələ qəbul edilməmişdirsə, Avropa İttifaqının üzv dövlətləri ərizəçinin ailə üzvlərinin və qohumlarının onların ərazisində olmaları ilə bağlı mövcud faktları nəzərə almalıdırlar.

Avropa İttifaqının üzv dövləti ciddi humanitar məsələlərlə əlaqədar olaraq bəzi hallarda iki şəxs arasında ailə bağlılığı olmaq şərti ilə bir şəxs digər şəxsdən asılı olduqda müvafiq sığınacaq almaq üçün təqdim edilmiş ərizəyə baxmaq məsuliyyətini öz üzərinə götürə bilər.

Misal: *K-nin işi*¹⁸⁷ gəlini təzəliklə uşaq doğmuş qadının Avstriyadan Polşaya təklif olunan göndərilməsi ilə əlaqədar idi. Bundan başqa, sözügedən gəlin üçüncü ölkədə aldığı zədə nəticəsində əlil olaraq ciddi xəstəlikdən əziyyət çəkirdi. Onun başına gələnlər hamı üçün məlum olsa idi böyük ehtimalla o, ailənin namusunu qorumaqdan ibarət xalq adət-ənənəsi səbəbindən öz ailəsinin kişi üzvləri tərəfindən zorakı rəftardan ibarət risklə üzləşəcək idi. Bu vəziyyətdə Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Əsasnamənin 2003-cü il versiyasının 15(2)-ci maddəsində bəyan edilmiş və 2013-cü il versiyasının 16(1)-ci maddəsində başqa formada ifadə olunmuş şərtlər təmin edildikdə həmin maddədə humanitar əsaslarla istinad edilmiş üzv dövlət sığınacaq axtaranla bağlı məsuliyyəti öz üzərinə götürməyə borclu olaraq müvafiq sığınacaq ərizəsinə baxmaq məsuliyyətini daşıyan üzv dövlətə çevrilir.

Dublin Əsasnaməsində nəzərdə tutulmuş meyarlara əsasən ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşımayan Avropa İttifaqının üzv dövləti bu ərizəyə baxmaq barədə qərar qəbul edə bilər (**Dublin Əsasnaməsinin** 17(1)-ci maddəsinə əsasən "suverenlik şərti").¹⁸⁸ Əsasnamənin 3(2)-ci maddəsinə uyğun olaraq sözügedən Əsasnamənin meyarlarına əsasən Avropa İttifaqının müvafiq məsuliyyəti daşıyan hesab edilmiş üzv dövlətinə göndərilmiş ərizəni Xartiyanın 4-cü maddəsi ilə qadağan olunan ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskə məruz qoyarsa, onun göndərilməsini nəzərdə tutan üzv dövlət məqbul müddət ərzində Əsasnamənin digər meyarlarını nəzərdən keçirərək başqa bir üzv dövləti sığınacaq almaq üçün təqdim edilmiş ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyan bir dövlət kimi müəyyən edən meyarını özü üçün dəqiqləşdirməlidir. Bütün bunların nəticəsində ərizəçinin əsas hüquqlarının pozulması riskini aradan qaldırmaq məqsədi ilə onun göndərilməsini nəzərdə tutan üzv dövlətin özü ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyan dövlətə çevrilə bilər (3(2)-ci maddə).

Misal: *N.S. və M.E.-nin birgə işlərində*¹⁸⁹ Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi əlaqədar şəxslərin **Dublin Əsasnaməsinə** əsasən Yunanıstana göndərilməsi nəticəsində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə uyğun gələn Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 4-cü maddəsinin pozulub-pozulmayacağı məsələsinə diqqət yetirmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bu işə baxdığı zaman

¹⁸⁷ *K-nin Bundesasylamt-a qarşı (K v. Bundesasylamt)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-245/11 sayılı, 6 noyabr 2012-ci il tarixli işi

¹⁸⁸ Həmçinin *Zuheyr Frayeh Xələfin Darzhavna agentsia bezhantsite pri Ministerskia savet-ə qarşı (Zuheyr Frayeh Halaf v. Darzhavna agentsia za bezhantsite pri Ministerskiasavet)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-528/11 sayılı, 30 may 2013-cü il tarixli işinə baxın.

¹⁸⁹ *N.S.-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə və M.E.-nin və başqalarının Qaçqın Ərizələrinin baxılması üzrə Komissarlığa və Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquqi İslahatlar nazirinə qarşı (N.S. v. Secretary of State for the Home Department and M.E. and Others v. Refugee Applications Commissioner & Minister for Justice, Equality and Law Reform)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 və C-493/10 sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli birgə işləri. Həmçinin *Almaniyanın Kaveh Puidə qarşı (Bundesrepublik Deutschland v. Kaveh Puid)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-4/11 sayılı, 14 noyabr 2013-cü il tarixli işinə baxın.

Avropa İttifaqının İnsan Hüquqları Məhkəməsi sığınacaq axtaranların Yunanıstanda qəbul etmə şəraitinin və digər əlaqədar işlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə zidd olduğunu artıq müəyyən etmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, üzv dövlətlərin Yunanıstanda müşahidə olunan və qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qala biləcək sığınacaq axtaranlara real risk yaradan sığınacaq prosedurları və qəbuletmə şəraitindəki sistemik çatışmazlıqlar barədə "xəbərsiz" olmaları mümkün deyil. Məhkəmə **Dublin Əsasnaməsinin** Xartiyadan irəli gələn hüquqlara uyğun həyata keçirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır və bu iddiaçıların sığınacaq almaq üçün ərizəni Yunanıstanda təqdim etmələrinə baxmayaraq, məsul üzv dövlətin mövcud olmaması səbəbindən məhz Birləşmiş Krallığın və İrlandiyanın sığınacaq almaq üçün təqdim edilmiş ərizəyə baxmağa borclu olduqlarını nəzərdə tuturdu.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Dublin Əsasnaməsini təfsir etmək Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin səlahiyyətinə aid olan məsələ deyil. Lakin Məhkəmənin presedent hüququndan göründüyü kimi, Dublin göndərilmələri kontekstində təminatlarla bağlı Konvensiyanın 3 və 13-cü maddələri də tətbiq edilə bilər.¹⁹⁰

Misal: *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı işində*¹⁹¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququnun həm Yunanıstan, həm də Belçika tərəfindən pozulduğunu müəyyən etmişdir. Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Yunanıstanın sığınacaq qanunvericiliyinə riayət etməməsi və bu ölkədə sığınacaq prosedurlarından və hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə sahəsində ciddi struktur çatışmazlıqlarının olması səbəbindən iddiaçının Əfqanıstana əsassız geri qaytarılmasından və orada ləyaqəti alçaldan rəftardan ibarət riskdən müdafiə edən səmərəli təminatlar mövcud deyil. Belçikaya gəldikdə isə, Dublin göndərilmələri çərçivəsində məsuliyyətin Yunanıstanın üzərinə qoyulması məsələsi şəxsin başqa ölkəyə göndərilməsi nəticəsində 3-cü maddə ilə qadağan edilmiş rəftara məruz qalmasının iddia edilməsinə aid işlərlə bağlı şikayətlərin yaxından və hərtərəfli baxılması tələbini nəzərdə tutan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin proseduruna ziddir.

4.3. Sığınacaq axtaranların qəbul edilməsi şərtlərinə dair prosedurlar

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq almaq üçün ərizə təqdim edildiyi gündən etibarən 15 gün ərzində sığınacaq axtaranlar onların qəbul edilməsi şərtləri ilə əlaqədar onlara şamil olunan güzəştlər və əməl etməli olacaqları öhdəliklər barədə məlumat almalıdırlar (**Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 5-ci maddəsi). Eyni zamanda, mövcud olan hüquqi yardım və ya dəstək barədə informasiya da təqdim olunmalıdır. Əlaqədar şəxs təqdim olunan informasiyanı başa düşmək iqtidarında olmalıdır. Sığınacaq üçün müraciət edən şəxs dövlət orqanlarının müvafiq güzəştlərin ona şamil edilməməsi qərarına qarşı şikayət etmək hüququna malikdir (**Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 26-cı maddəsi).

Qəbuletmə şərtləri Direktivindən irəli gələn öhdəliklərə riayət etməmə Frankoviçin işi timsalında (Vəsaitin "Giriş" hissəsinə baxın) Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin və/və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması halları kimi məhkəmə yolu ilə təqib edilə bilər.¹⁹²

Misal: Həm Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, həm də Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müvafiq olaraq *M.S.S. və N.S.-in və M.E.-nin işləri* ilə əlaqədar belə bir qənaətə gəlmişdir ki, məsul üzv dövlətlərin sığınacaq axtaranlar üçün sığınacaq prosedurlarında və qəbuletmə şəraitində sistemik çatışmazlıqlar Avropa İnsan

¹⁹⁰ *Mohəmməd Husseyinin və başqalarının Hollandiya və İtaliyaya qarşı (Mohamed Hussein and Others v. the Netherlands and Italy)* (dec) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 27725/10 sayılı, 2 aprel 2013-cü il tarixli işi; *Mohəmmədin Avstriyaya qarşı (Mohamed v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2283/12 sayılı, 6 iyun 2013-cü il tarixli işi.

¹⁹¹ *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.

¹⁹² *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.

Hüquqları Konvensiyasının 3-cü və Avropa İttifaqı Sosial Xartiyasının 4-cü maddələrinə zidd qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarla nəticələnmişdir.¹⁹³

4.4. Geri qaytarılma prosedurları

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Geri qaytarılma Direktivi (2008/115/EC) geri qaytarılma barədə qərarların verilməsi ilə bağlı müəyyən təminatları nəzərdə tutaraq (6, 12 və 13-cü maddələr) məcburi çıxarılmaya və ya müqayisədə daha çox könüllü geri qaytarılmaların tətbiq edilməsinə şərait yaradır (7-ci maddə).

Direktivin 12-ci maddəsinə uyğun olaraq geri qaytarılma və ölkəyə təkrar gəlmək qadağası barədə qərarlar, o cümlədən, mövcud hüquqi müdafiə vasitələri haqqında informasiya əlaqədar şəxsin başa düşdüyü və ya başa düşməsi əsaslı olaraq ehtimal olunan dildə və yazılı şəkildə təqdim olunmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq Avropa İttifaqının üzv dövlətləri müvafiq üzv dövlətə daha çox gələn miqrantların danışıqları ən azı beş dildə informasiya vərəqələri nəşr etməyə borcludurlar. **Geri qaytarılma Direktivinin** 13-cü maddəsi üçüncü ölkə vətəndaşlarının çıxarılmaya barədə qərarla bağlı səlahiyyətli məhkəməyə və ya inzibati orqana və yaxud müvafiq müraciətə baxıldığı zaman çıxarılmanı müvəqqəti təxirə salmaq səlahiyyətlərinə malik olan aidiyyəti orqana şikayət etmək və ya bu qərara yenidən baxmaq hüququ ilə təmin olunmalarını nəzərdə tutur. Üçüncü ölkə vətəndaşları milli qanunvericiliklə təsbit edilmiş qaydalara uyğun olaraq pulsuz hüquqi məsləhət əldə etmək, təmsil olunmaq və əgər zəruridirsə, tərcüməçi xidmətlərindən istifadə etmək imkanları ilə təmin olunmalıdırlar.

Direktivin 9-cu maddəsi çıxarılmaya qərarları *məcburigeri qaytarmamaq* prinsipinə zidd olduqda və əlaqədar şəxslər təxirəsalma gücünə malik hüquqi müdafiə vasitəsindən istifadə etməyə nail olduqda bu qərarların icrasının mütləq təxirə salınmasını nəzərdə tutur. Bundan başqa, çıxarılmaya əlaqədar şəxsə aid spesifik səbəblərdən, məsələn, onun səhhəti ilə əlaqədar və texniki maneələr səbəbindən təxirə salına bilər. Çıxarılmaya təxirə salındığı təqdirdə Avropa İttifaqının müvafiq üzv dövləti əlaqədar hüquq-mühafizə tədbirinin təxirə salınması barədə yazılı təsdiq verməlidir (14-cü maddə).

Geri qaytarılma Direktivi Avropa İttifaqının başqa üzv dövlətinə köçmüş Avropa İttifaqı vətəndaşlarının və hüquqi vəziyyətləri **Hərəkət etmək azadlığı Direktivi** (2004/38/EC) ilə tənzimlənən Avropa İqtisadi Zonası/İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına şamil edilmir. **Hərəkət etmək azadlığı Direktivi** ictimai asayiş, dövlət təhlükəsizliyi və səhiyyə səbəblərindən ölkəyə gəlmək və burada yaşamaq məhdudiyyətləri kontekstində prosedur təminatlarını müəyyən edir. Bu cür qərarlar qəbul edildikdə məhkəmədən və, əgər münasibdirsə, inzibati prosedurlardan istifadə imkanları təmin olunmalıdır (27, 28 və 31-ci maddələr). Əlaqədar şəxslərə həmin qərarlar barədə yazılı bildirişlər təqdim olunmalıdır, həmçinin bu bildirişlərin məzmununu və fəsadlarını başa düşmək imkanı yaradılmalıdır. Həmin bildiriş şikayətin təqdim olunması ilə və müvafiq müddətlərlə bağlı prosedur aspektlərini özündə əks etdirməlidir (30-cü maddə). Türkiyə vətəndaşları nisbətən fərqli müdafiə ilə təmin olunurlar.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 13-cü maddəsi ilə əlaqədar verilmiş mülahizələrə əlavə olaraq qanuni əsaslarla yaşayan əcnəbilərin çıxarılması hallarında əməl edilməsi nəzərdə tutulan konkret təminatlar sözügedən Konvensiyaya dair 7 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində bəyan edilir. Bundan başqa, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsində şəxsi həyata və ailə həyatına əsassız müdaxilələrin qarşısını alan prosedur təminatlarının əks olunması qənaətinə gəlmişdir. Bu müəyyən müddət ərzində müvafiq dövlətdə yaşayaraq öz şəxsi və ailə həyatını qurmuş və ya həmin dövlətdə məhkəmə prosesinə cəlb edilmiş şəxslərə daha çox aiddir. 8-ci maddəyə əsasən qərar qəbul etmə prosesinin prosedur aspektlərində mövcud olan çatışmazlıqlar müvafiq qərarın qanuna uyğun olmaması səbəbindən 8(2)-ci maddənin pozulması ilə nəticələnməyə bilər.

Misal: *C.G.-nin Bolqarıstana qarşı işi*¹⁹⁴ gizli müşahidəyə dair məxfi raport əsasında milli təhlükəsizlik səbəblərindən çıxarılmış uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanla əlaqədar idi. Avropa İnsan Hüquqları

¹⁹³ Yuxarıda qeyd olunan işlər və *NS-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (NS v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-411/10 [2011] sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli işinin 86-cı paragrafı.

¹⁹⁴ *C.G.-nin və başqalarının Bolqarıstana qarşı (C.G. and Others v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1365/07 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işi.

Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, iddiaçının işi ilə əlaqədar tətbiq edilmiş qeyri-şəffaf prosedur Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi əsasında tələb olunan hərtərəfli və məqbul qiymətləndirmənin aparılmasını nəzərdə tutmamışdır. Bundan başqa, Bolqarıstan məhkəmələri iddiaçıya qarşı irəli sürülmüş ittihamları təsdiq və ya rədd etmək üçün müvafiq dəlilləri toplamaqdan imtina etmişdir və onların qərarları sırf formal xarakter daşıyırdı. Bunun nəticəsində iddiaçının işi 7 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin 1(b) paragrafına əsasən tələb olunanlara zidd olaraq müvafiq qaydada aparılmamış və ya araşdırılmamışdır.

Misal: *Anayonun və Salek Bardinin işləri*¹⁹⁵ üçüncü ölkə vətəndaşlarının uşaqları ilə birlikdə geri qaytarılması ilə əlaqədar idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qərar qəbul etmə prosesində çatışmazlıqların olması, məsələn, uşağın ən yaxşı maraqlarının nəzərə alınmaması və ya bu maraqları müəyyənləşdirən orqanlar arasında əlaqələndirmənin olmaması səbəbindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

4.5. Sığınacaq və geri qaytarılma prosedurları ilə əlaqədar hüquqi yardım

Hüquqi yardımdan istifadə məsələsi ədalət mühakiməsi sistemindən istifadə prosesinin əsasını təşkil edir. Ədalət mühakiməsi sistemində çıxış təmin olunmadan insanların hüquqları səmərəli şəkildə təmin oluna bilməz.¹⁹⁶ Hüquqi dəstək adətən mürəkkəb və ya sürətlə həyata keçirilən prosedurların başa düşülməsini əlaqədar şəxs üçün dil səddi səbəbindən çətin edən sığınacaq və geri qaytarılma prosesləri zamanı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən məhkəməyə müraciət etmək hüququ istənilən demokratik idarəetmə sistemində sarsılmaz mövqeyi olan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan irəli gəlir.¹⁹⁷ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsinin aspektlərindən biri olan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ sığınacaq və miqrasiya işləri ilə əlaqədar tətbiq edilməsi mümkün olmayan kimi müəyyən edilmişdir, çünki bu işlər mülki hüquqların və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi və ya cinayət ittihamının irəli sürülməsi ilə əlaqədar deyil.¹⁹⁸ Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsi əsasında işlənilən hazırlanmış ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun prinsipləri Konvensiyanın 13-cü maddəsi ilə əlaqədar olmayan hesab edilmirlər. Prosedur təminatları nöqtəy-nəzərindən 13-cü maddənin tələbləri 6-cı maddənin tələbləri ilə müqayisədə elə ciddi olmasa da, 13-cü maddənin məqsədləri üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin mahiyyəti əlçatan prosedurlardan istifadəni nəzərdə tutur.

Misal: *G.R.-in Hollandiyaya qarşı işində*¹⁹⁹ Məhkəmə yaşayış icazəsinin əldə edilməsi üçün inzibati prosedurdan səmərəli istifadə ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, yaşayış icazəsi əldə etmə və müəyyən edilmiş rüsumun ödənilməsindən azad olunma ilə əlaqədar inzibati prosedur de-yure mövcud olsa da, inzibati rüsumun məbləğinin iddiaçının ailəsinin faktiki gəliri ilə uyğun olmaması səbəbindən de-fakto mövcud deyil. Eyni zamanda, Məhkəmə iddiaçının yoxsul vəziyyətini tam nəzərə almamış səlahiyyətli nazirin də bu işə formalist münasibətini vurğulamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyanın 6-cı maddəsi əsasında işlənilən hazırlanmış "ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ" prinsiplərinin 13-cü maddəyə də aid olduğunu bir daha təkrar etmişdir.

¹⁹⁵ *Anayonun Almaniya qarşı (Anayo v. Germany)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 20578/07 sayılı, 21 dekabr 2010-cu il tarixli işi; *Salek Bardinin İspaniyaya qarşı (Saleck Bardi v. Spain)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 66167/09 sayılı, 24 may 2011-ci il tarixli işi.

¹⁹⁶ Daha ətraflı məlumat üçün Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar üzrə Agentliyi (2010b)-ə baxın: *(FRA (2010b))*

¹⁹⁷ *Aireyin İrlandiyaya qarşı (Airey v. Ireland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 6289/73 sayılı, 9 oktyabr 1979-cu il tarixli işi.

¹⁹⁸ *Mauianın Fransaya qarşı (Maaouia v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 39652/98 sayılı, 5 oktyabr 2000-ci il tarixli işi.

¹⁹⁹ *G.R.-in Hollandiyaya qarşı (G.R. v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 22251/07 sayılı, 10 yanvar 2012-ci il tarixli işinin 49, 50-ci paragrafları.

Bu işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa Şurasının xüsusilə də həddindən artıq yoxsul yaşayanların ədalət mühakiməsi sistemindən istifadə imkanlarının asanlaşdırılması üçün hüquqi yardımla bağlı tövsiyələrinə istinad etmişdir.²⁰⁰

Misal: *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı işində*²⁰¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının geri qaytarıldığı Yunanıstanda vəkilə ödəmək üçün maddi vəsaitinin olmadığını müəyyən etmişdir; ona hüquqi məsləhətlər və istiqamətləndirmələr təklif edən beynəlxalq təşkilatlardan istifadə etmək imkanları barədə məlumat verilməmişdir. Hüquqi yardım göstərən vəkilin olmamasını da buraya əlavə etdikdə bütün bunlar Yunanıstanın hüquqi yardım sisteminin təcrübədə səmərəsiz olduğunu göstərmişdir. Bununla da, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə birlikdə 13-cü maddəsinin də pozulduğu qənaətinə gəlmişdir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyası hüquqi yardım və dəstəkdən istifadə hüququnun inkişaf etdirilməsi işinin əsasını təşkil edir. Xartiyasının 51-ci maddəsinə əsasən bu sənəd Avropa İttifaqının üzv dövləti tərəfindən Avropa İttifaqı qanunvericiliyi icra olunduğu zaman tətbiq edilir. Xartiyanın 47-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, "hər kəsin məsləhət almaq, müdafiə edilmək və təmsil olunmaq imkanı olmalıdır [...]" və "ədalət mühakiməsi sistemindən səmərəli istifadəni təmin etmək zərurəti ilə əlaqədar hüquqi yardım kifayət qədər resursları olmayan şəxslər üçün əlçatan olmalıdır [...]."

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə əhatə olunmayan sığınacaq və miqrasiya işlərinə də şamil olunmalıdır. Hüquqi yardım məsələsinin Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsinə daxil edilməsi bu məsələnin tarixi və konstitusion əhəmiyyətini vurğulayır. 47-ci maddəyə dair izahedici Məruzə hüquqi yardımla əlaqədar Strasburq presedent hüququnu, xüsusən də *Aireyin işini*²⁰² nəzərə çatdırır.

4.5.1. Sığınacaq prosedurları ilə əlaqədar hüquqi yardım

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Sığınacaq prosedurları Direktivinin 22(1)-ci maddəsi ərizəçilərə öz ərizələrinə aid məsələlərlə əlaqədar hüquq məsləhətçiləri ilə məsləhətləşmələr aparmaq hüququ verir. Direktivin 20-ci maddəsinə uyğun olaraq müvafiq orqan tərəfindən mənfi qərar qəbul edildiyi təqdirdə Avropa İttifaqının üzv dövlətləri şikayətin təqdim edilməsi, həmçinin şikayətlə bağlı dinləmələrin aparılması üçün ərizəçiyə pulsuz hüquqi yardımın və təmsil olunma imkanının verilməsini təmin etməlidirlər. Nəzərəçarpan uğur perspektivləri olmayan şikayətlərlə əlaqədar pulsuz hüquqi yardım və/və ya təmsil olunma imkanları verilməyə də bilər (20(3)-cü maddə). Üzv dövlətlər müəyyən şərtlərə, məsələn, maddi məsələlərə və ya vaxt məhdudiyətlərinə riayət etməni tələb edə bilərlər (21-ci maddə).

Direktivin 23-cü maddəsi hüquqi yardımın və təmsil olunma imkanlarının həcmi, o cümlədən, hüquq məsləhətçisinə ərizəçinin şəxsi işi ilə tanış olmaq, həmçinin öz müştərisi ilə praktiki cəhətdən görüşmək icazəsinin verilməsi məsələlərini də nəzərdə tutur (əgər o saxlanılma müəssisələri və tranzit zonaları kimi qapalı yerlərdə saxlanılırsa). Ərizəçiyə sığınacaqla bağlı şəxsi müsahibəyə milli qanunvericilik əsasında icazə verilmiş hüquq məsləhətçisini və ya başqa konsultantı dəvət etmək imkanı verilir.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları kontekstində insan hüquqlarının müdafiəsinə dair" Təlimatları²⁰³ da hüquqi yardım və dəstək hüququnu tanıyır.

²⁰⁰ Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Ədalət mühakiməsi sistemindən istifadəni asanlaşdırıcı tədbirlər haqqında üzv dövlətlər üçün" R(81)7 sayılı, 1981-ci il tarixli Tövsiyəsi; *Sialkovskanın 160 Polşaya qarşı (Sialkowska v. Poland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8932/05 sayılı, 22 mart 2007-ci il tarixli işi.

²⁰¹ *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işinin 319-cu paragrafi.

²⁰² *Aireyin İrlandiyaya qarşı (Airey v. Ireland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 6289/73 sayılı, 9 oktyabr 1979-cu il tarixli işi.

²⁰³ Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları kontekstində insan hüquqlarının müdafiəsinə dair" 1 iyul 2009-cu il tarixli Təlimatları.

4.5.2. Geri qaytarılma qərarları ilə əlaqədar hüquqi yardım

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən hüquqi yardım haqqında müddəalar yalnız sığınacaq deyil, geri qaytarılma qərarlarına da şamil edilir. Diqqətəlayiq məqam əlaqədar şəxslərə çıxarılma qərarına məhkəmədə baxmaq imkanının verilməsindən ibarətdir. Ola bilsin ki, [Geri qaytarılma Direktivinə](#) əsasən barələrində geri qaytarılma qərarı çıxarılmış bəzi şəxslərin şikayət etmək və ya onların iddia ərizələrinə məhkəmədə baxmaq imkanı olmamışdır. Bəzi şəxslər isə Avropa İttifaqının üzv dövlətində qaldıqları zaman ailə qurmağa müvəffəq olduğundan geri qaytarılma qərarının insan hüquqlarına uyğunluğunu müəyyən etmək məqsədi ilə məhkəməyə müraciət etməyi tələb edə bilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 13-cü maddəsi bəyan edir ki, Avropa İttifaqının üzv dövlətləri müvafiq milli qanunvericiliyə uyğun olaraq və [2005/85/EC sayılı Direktivin](#) 15(3)(6)-cı maddəsi çərçivəsində "müvafiq müraciət əsasında zəruri hüquqi yardımın göstərilməsinə və/və ya təmsil olunma imkanının verilməsini təmin edirlər."

Bu maddə hüquqi yardımın xahiş əsasında təqdim olunmasını qeyd edir. Bu isə şəxslərin hüquqi yardım imkanları barədə aydın və sadə, onların başa düşə biləcəyi dildə məlumatlandırılmasını nəzərdə tutur, əks təqdirdə bu qayda öz mənasını itirərək ədalət mühakiməsi sistemindən səmərəli istifadəyə mane olacaq.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydası" (9 sayılı qayda) da hüquqi yardımın göstərilməsini nəzərdə tutur.²⁰⁴

4.5.3. Sığınacaq barədə qərarların məhkəmədə baxılması üçün hüquqi yardım

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq almaq üçün edilən müraciətə [Qəbuletmə şərtləri Direktivinə](#) (2013/33/EU) uyğun olaraq rədd cavabının verilməsi barədə qərara əlaqədar şəxsin şikayət ərizəsi əsasında məhkəmədə baxıla bilər (Direktivin 26-cı maddəsi). Şikayət verildiyi və ya işə yenidən baxıldığı təqdirdə üzv dövlətlər, əgər müraciət edilərsə, pulsuz hüquqi yardım və təmsil olunma imkanlarını və əgər zəruridirsə, ədalət mühakiməsi sistemindən səmərəli istifadəni təmin etməlidirlər. [Qəbuletmə şərtləri Direktivinə](#) əsasən üzv dövlətlər sığınacaq barədə qərarlara yenidən baxıldığı zaman [Sığınacaq prosedurları Direktivində](#) nəzərdə tutulduğu kimi hüquqi yardımın göstərilməsi ilə əlaqədar bəzi məhdudiyətlər tətbiq edə bilərlər.

²⁰⁴ Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi (2005-ci il).

Əsas məqamlar

- Avropa İttifaqı qanunvericiliyi həm sığınacaq almaq üçün edilən müraciətlərin, həm də geri qaytarılma məsələlərinin baxılması kontekstində ədalətli və səmərəli prosedurların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur (Bölmə 4.1.1 və 4.4-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi bu Konvensiyanın və ya Konvensiyaya dair Protokolların istənilən müddəasına əsasən təqdim olunmuş hər hansı şikayət ərizəsi ilə əlaqədar dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. Xüsusən də şəxsin çıxarılması və ya ekstradisiyası təqdirində onun Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2 və ya 3-cü maddələrinə zidd rəftardan ibarət real riskdən çəkinməsi üçün kəsərlə əsasların mövcud olması ilə əlaqədar istənilən iddiasının müstəqil və hərtərəfli yoxlanılması tələb olunur (Bölmə 4.1.2-yə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi şəxsin geri qaytarılması tədbirinin icrası nəticəsində yarana biləcək bərpa olunmaz fəsadlara qarşı avtomatik təxirəsalma gücünə malik hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsini nəzərdə tutur (Bölmə 4.1.3-ə baxın).
- Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsindən fərqli olaraq məhkəmə orqanları qarşısında da hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin olunmasını nəzərdə tutaraq daha müfəssəl və ədalətli təminatları özündə əks etdirir (Bölmə 4.1.2-yə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq axtaranlar üçün dəstəyin və güzəştlərin verilməsi və geri götürülməsi ilə əlaqədar prosedur təminatları mövcuddur (Bölmə 4.3-ə baxın).
- Hüquqi yardımın mövcud olmaması məsələsinə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddələrinə əsasən məhkəmədə baxıla bilər (Bölmə 4.5-ə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

5. ŞƏXSİ HƏYAT, AİLƏ HƏYATI VƏ NİKAH HÜQUQU

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 9-cü maddəsi (nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququ); Avropa İttifaqı Şurasının "Mənfəət evliliyinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə qəbul ediləcək tədbirlərə dair" 1997-ci il tarixli Qətnaməsi</p>	<p>Nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququ</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 12-ci maddəsi (nikah hüququ); <i>O'Donoxyunun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (nikah hüququ ilə bağlı maneələr)</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 7-ci maddəsi (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ); Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən şəxslər: Hərəkət etmək azadlığı Direktivi (2004/38/EC); <i>Metokun</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-127/08 sayılı, 2008-ci il tarixli <i>iş</i> (ailə üzvü olan üçüncü ölkə vətəndaşının Avropa İttifaqının üzv dövlətində əvvəllər qanuni qalması tələb olunmur); <i>Meri Carpenterin</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-60/00 sayılı 2002-ci il tarixli <i>iş</i> (üçüncü ölkə vətəndaşı olan qadın həyat yoldaşı Avropa İttifaqının digər üzv dövlətinə getdikdə öz uşağı ilə birlikdə onun yaşadığı üzv dövlətdəki evində qala bilər); <i>Hollandiya dövlətinin</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-59/85 sayılı, 1986-cı il tarixli <i>iş</i> (qeydiyyatda alınmış partnyorlar) <i>Ruiz Zambrananın</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-34/09 sayılı, 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (Avropa İttifaqı vətəndaşına aid olan güzəştləri itirmək riski ilə üzləşən uşaqlar); <i>Murat Dərəçinin</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-256/11 sayılı, 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (həyat yoldaşı və uşaqlar); Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri: Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi (2003/86/EC) (adətən ailə üzvü ölkədən kənarında olarkən vətəndaşlıq üçün müraciət edir)</p>	<p>Ailə münasibətlərinin tənzimlənməsi</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ); <i>Rodriqes da Silvanın Hollandiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2006-cı il tarixli <i>iş</i> (uşağın ən yaxşı maraqları); <i>Darren Omoreqinin Norveçə qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2008-ci il tarixli <i>iş</i> (Nigeriyadan olan ərin öz mənşə ölkəsi ilə sıx bağlılığı); <i>Nunyesin Norveçə qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (Norveçdə ailə həyatı)</p>

<p>Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən şəxslər: Hərəkət etmək azadlığı Direktivi (2004/38/EC); <i>Çakrunun Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli işi</i> (ailənin üçüncü ölkə vətəndaşının üzv dövlətə gəlməzdən əvvəl və ya gəldikdən sonra yaradılması vacib deyil) Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri: Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi (2003/86/EC)</p>	<p>Ailənin yenidən birləşməsi</p>	<p>Avropa Sosial Xartiyasının 19(6)-cı maddəsi (əcnəbi işçilərin ailələrinin yenidən birləşməsi); <i>Gülün İsveçrəyə qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1996-cı il tarixli işi</i> (mənzə ölkəsində qalmış uşaqlar); <i>Senin Hollandiyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli işi</i> (mənzə ölkəsində qalmış uşaqlar); <i>Osmanın Danimarkaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli işi</i> (yeniyyətmanın Danimarkadakı ailəsinə qovuşması)</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqları Xartiyasının 7-ci maddəsi (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ)</p>	<p>Çıxarılmadan müdafiə</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ)</p>
<p>Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən şəxslər: Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin (2004/38/EC) 13-cü maddəsi; Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri: Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin (2003/86/EC) 15-ci maddəsi</p>	<p>Münasibətlərin pozulmasına aid işlər</p>	<p><i>Berrehabın Hollandiyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1988-ci il tarixli işi</i> (uşaqlarla əlaqənin saxlanması); <i>Sorabyenin Birləşmiş Krallığa qarşı İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 1995-ci il tarixli işi</i> (boşanma)</p>
<p>Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən şəxslər: Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin (2004/38/EC) 27-33-cü maddələri; Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri: Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin (2003/86/EC) 6(2)-ci maddəsi</p>	<p><i>Cinayət işi üzrə məhkumluğa aid işlər</i></p>	<p><i>Boultifin İsveçrəyə qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2001-cil tarixli işi</i> (çıxarılanın mütənasibliyini qiymətləndirmək üçün meyarlar); <i>Ünerin Hollandiyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2006-cı il tarixli işi</i> (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququndan irəli gələn maneələrin qiymətləndirilməsi meyarları)</p>

Giriş

Bu fəsil şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət, həmçinin nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüquqlarına diqqət yetirir. Burada həmçinin ailənin tənzimlənməsi və yenidən birləşməsi məsələləri, həmçinin ailə birliyinin qorunması təminatları nəzərdən keçirilir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ bu Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin olunur. "Şəxsi həyat" anlayışı çox geniş və dərin mənə kəsb etdiyindən bu anlayışın müfəssəl bir tərifini tapmaq çox çətindir. Bu anlayış şəxsin fiziki və psixoloji toxunulmazlığını, şəxsi inkişaf hüququnu və digər insanlarla və beynəlxalq aləmlə əlaqələr qurmaq və bu əlaqələri inkişaf etdirmək

hüququnu əhatə edir.²⁰⁵ Məskunlaşmış miqrantın çıxarılması onun mümkün ailə həyatından kənar qalması ilə yanaşı şəxsi həyata hörmət hüququna da müvafiq işin faktlarından asılı olaraq əsaslandırılmış və ya əsaslandırılmamış müdaxilə hesab oluna bilər. Münsib olan vəziyyətlərdə Məhkəmənin öz diqqətini şəxsi həyat aspektləri ilə müqayisədə daha çox ailə həyatına yönəltməsi konkret işin halları ilə əlaqədardır.²⁰⁶

Misal: *Omojudinin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*²⁰⁷ Məhkəmə bir daha təsdiqləmişdir ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi digər insanlarla və beynəlxalq aləmlə əlaqələr qurmaq və bu əlaqələri inkişaf etdirmək hüququ ilə yanaşı şəxsin sosial özünəməxsusluq aspektlərini də əhatə edə bilər. Məskunlaşmış miqrantlar və onların yaşadıkları cəmiyyətlər arasındakı sosial əlaqələrin cəminin ailə həyatının olub-olmamasından asılı olmayaraq 8-ci maddə kontekstində şəxsi həyat anlayışının bir hissəsini təşkil etdiyini mütləq qəbul etmək lazımdır.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq (9-cu maddə) və ailə həyatına hörmət (7-ci maddə) hüquqlarını təmin etməklə yanaşı, uşaq hüquqlarını (24-cü maddə), xüsusən də uşağın hər iki valideyn ilə əlaqə saxlamaq hüququnu (24(3)-cü maddə) müdafiə edir.

Miqrasiya məsələlərinə gəldikdə isə, 40 il bundan əvvəl qəbul edilmiş və insanların hərəkət etmək azadlığına aid ilk sənəd (([EEC](#))1612/68 sayılı **Əsasnamə**) Avropalı əməkçi miqrantların yalnız öz həyat yoldaşları və yaşı 21-dən aşağı olan uşaqları deyil, bu yaşdan yuxarı olan və onların öhdəsində olan uşaqları, valideynləri və baba-nənələri tərəfindən də müşayiət edilməsinə dair xüsusi hüququ özündə əks etdirir. Artıq qeydiyyatda alınmış partnyorlar da bu cür şəxslər sırasına daxil edildiyindən ailənin digər üzvlərinin də dövlətin ərazisinə buraxılmasına və burada yaşamasına icazənin verilməsi məsələsi asanlaşdırılmalıdır. Necə ki, keçmişdə ailə üzvlərinin vətəndaşlığı bu hüquqla əlaqədar böyük əhəmiyyət kəsb etmirdi hal-hazırda da kəsb etməməlidir. Lakin milli miqrasiya siyasətlərinin çoxu üçüncü ölkə vətəndaşlarının hərəkət etmək azadlığını məhdudlaşdırmaq məqsədi daşdığından Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindəki məhkəmə çəkişmələrinin əksəriyyəti Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının hüquqları deyil, üçüncü ölkə vətəndaşlarının hüquqları ilə əlaqədardır.

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi üçün əsas sual ailəvi miqrasiya ilə bağlı tətbiq edilən məhdudiyyətlərin Avropa İttifaqı vətəndaşlarının hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqların istifadəsindən çəkindirib-çəkindirməyəcəyindən və ya Avropa İttifaqı vətəndaşlığından irəli gələn hüquqların istifadə olunmasına mane olub-olmamasından ibarətdir. Burada paradoks ondan ibarətdir ki, Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqları icra edən Avropa İttifaqı vətəndaşları ailənin yenidən birləşməsi hüququndan əlaqədar dövlətin vətəndaşlarından daha çox faydalanırlar. Hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə etməyən Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün ailənin yenidən birləşməsi məsələləri Avropa İttifaqının bəzi üzv dövlətlərində hələ də məhdudedicə xarakter daşıyan milli qanunvericiliklə tənzimlənilir.

Ankara Sazişinə dair 1/80 sayılı Qərarın 7-ci maddəsi Türkiyə vətəndaşlarının ailə üzvləri üçün də xüsusi şərtlər nəzərdə tutur. [Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi](#) (2003/109/EC) və üçüncü ölkə vətəndaşı olan zamanətçinin ailə üzvlərinə, başqa sözlə, Avropa İttifaqında ailənin yenidən birləşməsi üçün müraciət edən ailə üzvünə aid olan [Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin](#) (2003/86/EC) Avropa İttifaqı səviyyəsində qəbul edilməsi Avropa İttifaqının bu sahədəki səlahiyyətlərini genişləndirmişdir.

Sonda isə qaçqınların öz mənşə ölkələrinə qayıdıb ailə həyatını davam etdirmək imkanının olmaması səbəbindən onlara Avropa dövlətlərində ailənin yenidən birləşməsi ilə əlaqədar xüsusi üstünlüklərin verildiyini qeyd etmək lazımdır. Bununla əlaqədar olaraq qaçqınlar üçün xüsusi şərtlər [Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin](#) V fəslində öz əksini tapıb.

²⁰⁵ *Prettinin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Pretty v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 2346/02 sayılı, 29 aprel 2002-ci il tarixli işinin 61-ci paragrafı.

²⁰⁶ *A.A.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı* (*A.A. v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 8000/08 sayılı, 20 sentyabr 2011-ci il tarixli işi; *Ünerin Hollandiyaya qarşı* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 46410/99 sayılı, 18 oktyabr 2006-cı il tarixli işi.

²⁰⁷ *Omojudinin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Omojudi v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 1820/08 sayılı, 24 noyabr 2009-cu il tarixli işinin 37-ci paragrafı.

5.1. Nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququ

Nikah hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 12-ci və Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə aid Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 9-cu maddələri ilə təmin olunur. Bu mövcud ailə münasibətləri zəminində immiqrant statusu əldə etməyə çalışan ailələlərə şamil edilən ailə həyatına hörmət hüququndan fərqli bir hüquqdur.

Mənfəət evliliyi miqrasiya nəzarətindən yayınmaq üçün bir vasitə kimi istifadə edildiyindən Avropa dövlətləri nikah hüququ ilə əlaqədar bəzi məhdudiyyətlərə əl atmalı olurlar.

Saxta nikah və ya (mənfəət evliliyi) birgə yaşamaq niyyəti olmadan və ya nikaha xas olan digər sosial xüsusiyyətləri özündə əks etdirmədən sırf miqrasiya məqsədi ilə "yalnız ölkəyə gəlmək və burada yaşamaq qaydalarından yayınmaq üçün"²⁰⁸ qeydə alınan nikahdır. Yurisdiksiyaların çoxunda saxta nikaha şəraitin yaradılması cinayət tərkibli əməl hesab olunur.

Məcburi nikahlar tərəflərdən birinin öz iradəsinə zidd olaraq nikaha daxil olduqda baş tutur. İndiki zamanda kiminsə nikaha daxil olmağa məcbur edilməsi yurisdiksiyaların çoxunda cinayət tərkibli əməl hesab olunur. Təcrübədə məcburi nikahı mənfəət evliliyindən, xüsusən də "sövdələşdirilmiş nikahla" bağlı hallardan fərqləndirmək çətin ola bilər; sonuncu termin məcburi nikaha yaxın olan, həmçinin tərəflərdən birinin müvafiq ailələr tərəfindən təqdim edilmiş namizədlər siyahısından partnyorların uyğunluğu baxımından hərtərəfli araşdırmalar apardıqdan sonra azad və könüllü seçimin edilməsi prosesindən ibarət müxtəlif vəziyyətləri əhatə edə bilər. Avropada məcburi nikahla bağlı qanunvericilik tədbirlərinin və ya presedentlərin sayı çox azdır.²⁰⁹

Misal: *Kuilanın işində*²¹⁰ Birləşmiş Krallığın Ali Məhkəməsinə ər-arvadın ölkəyə gəlmək və burada məskunlaşmaq üçün minimum yaş həddinin 18 yaşından 21 yaşadək artırılmasını nəzərdə tutan İmmiqrasiya Qaydalarının 277-ci paragrafında əks olunmuş əcnəbi ər-arvadın və ya qeyri-rəsmi nikahda yaşayan cütlüyün ölkəyə gəlməsi və burada məskunlaşmasına qarşı qadağanın məcburi nikahlardan çəkinmək və ya bu cür nikahların qarşısını almaq üçün qanunauyğun bir üsul olub-olmadığını müəyyənləşdirmək müraciəti ünvanlanmışdır. Ali Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna istinad edərək və ailəvi viza üçün müraciətə rədd cavabının verilməsini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulması kimi müəyyən edərək belə bir müddəanı qəbul etməmişdir. Belə olduqda məcburi nikahla bağlı şübhələr aradan qaldırıldıqdan sonra Ali Məhkəmə heç bir müstəsnanı nəzərdə tutmayan bu cür müfəssəl norma ilə məcburi nikah halları arasında heç bir məntiqi əlaqənin olmadığını müəyyən etmişdir.

İmmiqrasiya məqsədi ilə saxta nikahların sayının kəskin artması **Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə aid olan Avropa İttifaqı Şurasının 97/C382/01 sayılı Qətnaməsinin** Avropa İttifaqı səviyyəsində qəbul edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu Qətnamə Avropa dövlətlərinin mənfəət nikahları ilə bağlı narahatlığını özündə əks etdirərək müvafiq nikahı mənfəət evliliyi hesab etmək üçün əsasları göstərən amilləri sadalayır.

İnsanların hərəkət etmək azadlığına dair qanunvericilik ailənin tənzimlənməsi və ya yenidən birləşməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirməyə üstünlük verərək gəlinin/bəyin ölkəyə gəlməsi üçün icazə vermək imkanlarına ümumiyyətlə toxunmur. Xaricdən dəvət olunan gələcək həyat yoldaşları üçün ölkəyə buraxılma icazəsi əldə etməyə çalışan şəxslərlə əlaqədar isə, yalnız ayrı-seçkiliyin qadağan olunması prinsipi tətbiq olunur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından irəli gələn Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən dövlət nəzərdə tutulan nikahın mənfəət evliliyi olmasına əmin olduqda, əgər zəruridirsə, bu

²⁰⁸Avropa İttifaqı Şurasının "Mənfəət evliliyinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə qəbul ediləcək tədbirlərə dair" 4 dekabr 1997-ci iltarixli Qətnaməsinin 1-ci maddəsi, OJ 1997 C 382/1 (*Council Resolution of 4 December 1997 on measures to be adopted on the combating of marriages of convenience*).

²⁰⁹Avropa Şurası Parlament Assambleyasının "Məcburi və uşaqlar arasında nikahlara dair" 1468(2005) sayılı, 5 oktyabr 2005-ci il tarixli Qətnaməsi.

²¹⁰*R-nin (Kuila və başqalarının) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (R (Kuila and another) v. Secretary of State for the Home Department)* Birləşmiş Krallığın Ali Məhkəməsindəki [2011] UKSC 45 sayılı, 12 oktyabr 2011-ci il tarixli işi.

nikahın qarşısını almaq üçün əlaqədar əsaslı şərtləri müvafiq qaydada tətbiq etmək imkanına malikdir. Bununla əlaqədar olaraq dövlət əcnəbinin iştirakı ilə bağlanan nikahın mənfəət evliliyi olub-olmadığını müəyyən etmək üçün həmin nikahla bağlı hərtərəfli yoxlamalar aparmalı olduqda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 12-ci maddəsini pozmuş hesab edilməyə bilər. Bu yoxlamalar xarici vətəndaşlardan planlaşdırılan nikah barədə müvafiq orqanların məlumatlandırılmasını tələb etməyi və əgər zəruridirsə, onların immiqrant statusuna və nikahlarının həqiqiliyinə aid informasiyanın təqdim edilməsini xahiş etməyi nəzərdə tutmaq bilər. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi son işlərlə bağlı müəyyən etmişdir ki, miqrasiya nəzarətində olan şəxslərdən Birləşmiş Krallıqda nikaha daxil olmaq üçün icazə əldə etməzdən əvvəl müvafiq təsdiqediciləri arayış üçün müraciət etmək tələbi bir sıra ciddi narazılıqlara səbəb olmuşdur.

Misal: *O'Donoqenin Birləşmiş Krallığa qarşı işi*²¹¹ nikahın bağlanması ilə bağlı Birləşmiş Krallıq tərəfindən maneələrin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar idi. İmmiqrasiya nəzarəti altında olan şəxslər Anqlıkan kilsəsindən fərqli kilsədə nikaha daxil olmaq istədikdə onların müvafiq miqrasiya orqanının icazəsini əldə etmələri tələb olunurdu. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu prosedurun saxta nikahların baş vermə hallarının azaldılmasından ibarət bəyan edilmiş məqsədlə məntiqli əlaqəsinin olmadığını müəyyən etmişdir, çünki tələb olunan arayışın verilib-verilməməsi barədə qərarın qəbul edilməsi üçün nəzərə alınan həlledici məqam yalnız ərizəçinin miqrasiya statusu ilə əlaqədar idi və nikahın həqiqiliyi ilə bağlı heç bir araşdırma aparılmamışdır. Məhkəmə bu prosedurla Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 12-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir. Eyni zamanda, yalnız Anqlıkan kilsəsində bağlanan nikahların təsdiqediciləri arayış əldə etmək tələbindən azad edilməsi dini zəmində diskriminativ hesab olunmuşdur. Bununla yanaşı, Məhkəmə bu cür arayış üçün təyin edilmiş rüsumların həddindən artıq yüksək olduğunu və ehtiyacı olan şəxslərlə bağlı heç bir istisnayı və ya rüsumdan azad olunmanı nəzərdə tutmadığını müəyyən etmişdir.

Gəlinin/bəyin nikaha daxil olmaq məqsədi ilə ölkəyə gəlməsi üçün icazəyə verilmiş rədd cavabından **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən** təqdim olunan şikayətlərə nisbətən az rast gəlinir.²¹²

5.2. Ailə münasibətlərinin tənzimlənməsi

Ailə münasibətlərinin tənzimlənməsi məsələsi ailə üzvü, yaşayış icazəsi olan zəmanətçinin artıq ölkə ərazisində olan ailəsinin istənilən şəraitdə olan və ya qanunsuz yaşayan digər üzvünün vəziyyətini tənzimləmək niyyəti ilə bağlı vəziyyətləri təsvir edir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Hərəkət etmək azadlığı Direktivi ilə (2004/38/EC) təsbit edilmiş normalar Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına şamil edilir; Direktiv Avropa İttifaqı vətəndaşlarına o zaman tətbiq edilir ki, əlaqədar şəxs hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə etmiş olsun. Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşının ailə üzvləri onun həyat yoldaşı, yaşı 21-dən aşağı olan, həmçinin yaşı 21-dən yuxarı və himayəsində olan (2(2)-ci maddə) uşaqları və "digər ailə üzvləri" (3(2)-ci maddə) hesab olunur. İsveçrə vətəndaşının ailə üzvləri kateqoriyasına aid şəxslərdən ibarət siyahı nisbətən məhduddur.²¹³ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi "digər ailə üzvləri" kateqoriyası ilə bağlı aydınlıq gətirmişdir.

²¹¹ *O'Donoqenin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı işi (O'Donoghue and Others v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 34848/07 sayılı, 14 dekabr 2010-cu il tarixli işi.

²¹² *Əbdülezizin, Kabalyesin və Balkandalinin Birləşmiş Krallığa qarşı işi (Abdulaziz, Cabales, and Balkandali v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 9214/80, 9473/81 və 9474/81 sayılı, 28 may 1985-ci il tarixli işləri. Əvvəlcə bu iş (onlardan bəzilərinin nikaha daxil olmaması) və öz bəylərini və ya özlərini Birləşmiş Krallığa gətirməyə çalışaraq çətin vəziyyətə düşdüklerini iddia edən qadınlarla əlaqədar idi. Bu iş Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən baxılması üçün təqdim olunduğu zaman iddiaçıların hamısı artıq nikaha daxil olduğundan iş qadınlara xeyrinə həll edilmiş hesab olunmuşdur.

²¹³ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası arasındakı "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" 21 iyun 1999-cu il tarixli Sazişin (OJ 2002 L 144/6) (*Agreement between the European Community and its Member States, on the one part, and the Swiss Confederation*) 3-cü maddəsinə əsasən İsveçrə vətəndaşının üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət ailə üzvlərinə həyat yoldaşları, yaşı 21-dən aşağı və himayəsində olan uşaqları, himayəsində olan və artan xətt üzrə birbaşa qohumluq dərəcəsi olan yaxın qohumları, əgər mənzillə və maddi vəsaitlə təmin olunublarsa, aiddir (İsveçrə vətəndaşı tələbə olduqda buraya yalnız həyat yoldaşları və azyaşlı uşaqlar aiddir).

Misal: *Rəhmanın işində*²¹⁴ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi dəqiqləşdirmişdir ki, **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 3(2)-ci maddəsi Avropa İttifaqı vətəndaşının himayəsində olan və ölkəyə gəlmək üçün müraciət etdiyi zaman himayədə olduğunu nümayiş etdirə bilmiş şəxslərdən ibarət digər ailə üzvləri tərəfindən ölkəyə gəlmək və burada qalmaq üçün təqdim edilmiş ərizələrə müəyyən üstünlüklərin verilməsini mümkün etməklə yanaşı bunu bir öhdəlik kimi Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin üzərinə qoymuşdur. Avropa İttifaqının üzv dövlətləri bu öhdəliyə riayət etmək məqsədi ilə əlaqədar şəxslərin ölkəyə gəlmək və burada qalmaq müraciətlərinə müvafiq qaydada və hərtərəfli baxılmasına, rədd cavabı verildiyi təqdirdə isə, bu barədə əsaslı izahat əldə edərək onu məhkəmə orqanında baxmaq hüququnun verilməsinə şərait yaradan tədbirlərin öz qanunvericiliklərində əks etdirilməsini təmin etməlidirlər.

Avropa İqtisadi Zonası (o cümlədən, hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən Avropa İttifaqı) vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları konkret olaraq bir dövlətin vətəndaşı olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının ailə üzvləri ilə müqayisədə adətən üstün vəziyyətdə olurlar, çünki sonuncuların vəziyyəti sırf milli qanunvericiliklə tənzimlənir. Ailə üzvü olan üçüncü ölkə vətəndaşının başqa ölkəyə gəlmək və burada qalmaq hüququ onun bu ölkəyə hansı yollarla gəlməyindən asılı olmayaraq mövcuddur. Bu hüquq ölkəyə qeyri-qanuni gəlmiş şəxslərə də şamil olunur.

Misal: *Metokun və başqalarının işi*²¹⁵ İrlandiya vətəndaşı olmayaraq bu ölkədə yaşayan Avropa İttifaqı vətəndaşlarının həyat yoldaşları olan üçüncü ölkə vətəndaşları ilə əlaqədar idi. İrlandiya Hökuməti iddia edirdi ki, üçüncü ölkə vətəndaşı olan həyat yoldaşı ilk olaraq Avropa İttifaqının başqa bir üzv dövlətində qanuni əsaslarla yaşamaq və ölkəyə gəlmək və burada qalmaq hüququ Avropa İttifaqı vətəndaşının həyat yoldaşı olmağdan əvvəl üzv dövlətə gəlmiş şəxsə verilməməlidir. Məhkəmə isə hesab etmişdir ki, Avropa İttifaqının üzv dövlətləri **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinə** əsasən birgə yaşamaq hüququnu nikahın harada və necə bağlanması kimi məsələlərdən və ya üçüncü ölkə vətəndaşının əvvəllər Avropa İttifaqının digər üzv dövlətində qanuni əsaslarla yaşayıb-yaşamaması faktından asılı vəziyyətdə qoymamalıdır.

Misal: *MRAX-ın işində*²¹⁶ Avropa Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqı vətəndaşı ilə nikaha daxil olmuş üçüncü ölkə vətəndaşının ölkəyə viza müddəti bitdikdən sonra qeyri-qanuni gəlməsi səbəbindən yaşayış icazəsi ilə bağlı müraciətinə rədd cavabının verilməsinin qanunsuz olduğunu müəyyən etmişdir.

Vaxt keçdikcə Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqının tərəfdar çıxdığı müqavilələrdən irəli gələn hüquq və azadlıqların Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün əhatə dairəsini genişləndirərək bu hüquqları müəyyən şərtlərlə Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına da şamil etmişdir.

Misal: *Karpenterin işi*²¹⁷ digər üzv dövlətlərdə ödənişli xidmətlər göstərməkdən ibarət bizneslə məşğul olan Birləşmiş Krallıq vətəndaşının üçüncü ölkə vətəndaşı olan həyat yoldaşı ilə əlaqədar idi. Belə bir uğurlu arqument irəli sürülmüşdür ki, əgər bu vətəndaşın həyat yoldaşına onunla birlikdə Birləşmiş Krallıqda qalmaq və o ölkədə olmadığı zaman onun uşaqlarına baxmaq icazəsi verilmirsə, bu onun Avropa İttifaqı ərazisində xidmətlər göstərmək azadlığının icrası imkanlarını məhdudlaşdırır. Belə olan halda Məhkəmə heç vaxt xaricdə yaşamamış, lakin transsərhəd iqtisadi fəaliyyəti ilə məşğul olmuş Avropa İttifaqı vətəndaşının ailə hüquqlarını təsdiq etmək üçün "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 56-cı maddəsi ilə tanınan xidmətlərin göstərilməsi azadlığına istinad etmişdir. Eyni zamanda, Avropa Ədalət

²¹⁴*Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinin Rəhmənə və başqalarına qarşı (Secretary of State for the Home Department v. Rahman and Others)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-83/11 sayılı, 5 sentyabr 2012-ci il tarixli işi.

²¹⁵*Metokun və başqalarının Bərabərlik Ədliyyə və Hüquq İslahatları nazirinə qarşı (Metock and Others v. Minister for Equality, Justice and Law Reform)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-127/08 [2008] ECR I-06241 sayılı, 25 iyul 2008-ci il tarixli işinin 53-54, 58-ci maddələri.

Metokun işi İşveçrə Federal Ali Məhkəməsinin BGE 136 II 5 sayılı, 29 sentyabr 2009-cu il tarixli qərarında əsas kimi götürülmüşdür.

²¹⁶*Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) v. Belgian State* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-459/99 [2002] ECR I-06591 sayılı, 25 iyul 2002-ci il tarixli işinin 80-ci paragrafı.

²¹⁷*Mari Karpenterin Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinə qarşı (Mary Carpenter v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-60/00 [2002] ECR I-06279 sayılı, 11 iyul 2002-ci il tarixli işinin 36-46-cı paragrafları; *Kraliçanın Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinin xeyrinə IAT-a və Surinder Sinqə qarşı (The Queen v. IAT and Surinder Singh, ex parte Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki öz vətənlərinə qayıdan Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün bu hüquqları iddia etmək imkanı ilə əlaqədar C-370/90 [1992] ECR I-04235 sayılı, 17 iyul 1992-ci il tarixli işi.

Məhkəməsi əsas hüquqlardan biri hesab edilən və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə təmin olunan ailə həyatına hörmət hüququna istinad etmişdir.

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qəbul etmişdir ki, müəyyən vəziyyətlərdə Avropa İttifaqı ərazisində yaşamaq hüququ Avropa İttifaqı vətəndaşının hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqdan heç zaman istifadə etməməsi hallarında tətbiq edilərək "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20-ci maddəsinə əsasən Avropa İttifaqı vətəndaşlarının statusu ilə birbaşa əlaqələndirilə bilər.

Misal: *Ruiz Zambranonun işində*²¹⁸ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, Belçika vətəndaşı olan və himayəsindəki azyaşlı uşaqlarla yaşamaq və onlara baxmaq üçün bu uşaqların valideynləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına Belçikada yaşamaq və işləmək icazəsi verilməlidir. Lakin Avropa İttifaqının vətəndaşı olan uşaqlar öz vətənlərindən başqa üzv dövlətə heç zaman getmədiklərindən və ya başqa üzv dövlətdə yaşamadıqlarından **Hərəkət etmək Azadlığı Direktivinin** 3(1)-ci maddəsinin tətbiqinin mümkün olmadığı müəyyən edilmişdir. Məhkəmə uşaqların üçüncü ölkə vətəndaşı olan valideynlərinə Belçikada yaşamaq və işləmək icazəsi vermək məqsədi ilə onların "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20-ci maddəsinə əsasən Avropa İttifaqı vətəndaşı olması statusuna birbaşa istinad etmişdir. Məhkəmə vurğulamışdır ki, bu icazələrin verilməməsi "uşaqları onların Avropa İttifaqı vətəndaşı statusundan irəli gələn hüquqlardan faydalanması imkanlarından məhrum etmişdir", çünki onlar öz valideynləri ilə olmaq üçün Avropa İttifaqı ərazisini tərk etməli olmuşdular.

Lakin bu qərar konkret bir işin səciyyəvi halları ilə əlaqədar olduğundan bütün hallara şamil edilə bilməz. Məsələn, Avropa İttifaqının vətəndaşı olan uşaq yaşayış icazəsi almaq üçün rədd cavabı almış üçüncü ölkə vətəndaşından maddi və mənəvi cəhətdən asılı idi və bu asılılıq Avropa İttifaqı vətəndaşının nəyinki vətəndaşı olduğu üzv dövlətin ərazisini, hətta ümumiyyətlə Avropa İttifaqını tərk etməyə məcbur etmişdir.²¹⁹ Bununla əlaqədar olaraq Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi aşağıda təsvir edilən işdə əlavə aydınlaşdırmalar vermişdir.

Misal: *Ruiz Zambranonun işindən* iki ay sonra baxılmış *MakKartinin işində*²²⁰ Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi ikili (Britaniya/İrlandiya) vətəndaşlığa aid məsələyə baxmışdır. Birləşmiş Krallıqda anadan olmuş və həmişə orada yaşamış xanım MakKarti İrlandiya vətəndaşı kimi özü və üçüncü ölkə vətəndaşı olan həyat yoldaşı üçün Birləşmiş Krallıqda yaşamaq hüququ əldə etmək məqsədi ilə müraciət etmişdir. Ərizəçinin işçi və fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan və yaxud maddi cəhətdən özünü təmin edən şəxs olmaması səbəbindən bu hüquqa malik olmaması əsas götürülərək ona rədd cavabı verilmişdir. Bu işdə Məhkəmə Avropa İttifaqı vətəndaşının bir və ya bir neçə üzv dövlətin vətəndaşı olması faktının onun hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqdan istifadə etməsini əsaslandırmaq üçün kifayət etmədiyini dəqiqləşdirərək xanım MakKartinin hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüququnu heç zaman istifadə etmədiyindən **Hərəkət etmək Azadlığı Direktivinin** tətbiq edilməsinin mümkün olmadığını bir daha təsdiq etmişdir. Bununla yanaşı, Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20 və 21-ci maddələri iddiaçıya öz həyat yoldaşı üçün Birləşmiş Krallıqda yaşamaq hüququ əldə etmək imkanı vermir, çünki yaşamaq icazəsi almaq üçün etdiyi müraciətə rədd cavabının verilməsi onun Avropa İttifaqı vətəndaşı statusundan irəli gələn hüquqlardan istifadə etməsindən məhrum etmir və Avropa İttifaqı ərazisində sərbəst hərəkət etmək və azad yaşamaq hüququnu icra etməsinə mane olmur.

²¹⁸ *Ruiz Zambranonun Office national de l'emploi-ə (ONEm) qarşı (Ruiz Zambrano v. Office national de l'emploi (ONEm))* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-34/09, [2011] ECR I-01177 sayılı, 8 mart 2011-ci il tarixli işi; *Kunkian Katerin Junun və Man Lavet Çenin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsinin C-200/02, [2004] ECR I-09925 sayılı, 19 oktyabr 2004-cü il tarixli işinin 42-47-ci paragrafları.

²¹⁹ *O. və S. -in və Maahanmuuttovirasto və Maahanmuuttovirastonun L.-ə qarşı (O. and S. v. Maahanmuuttovirasto and Maahanmuuttovirasto v. L.)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-356/11 və C-357/11 sayılı, 6 dekabr 2012-ci il tarixli birgə işlərinin 56-cı paragrafi.

²²⁰ *Şirli MakKartinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Shirley McCarthy v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-434/09, [2011] ECR I-03375 sayılı, 5 may 2011-ci il tarixli işi.

Misal: Ruiz Zambranonun işi ilə bağlı qərar qəbul edildikdən və qısa bir müddət keçdikdən sonra Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə *Dərəçinin işi*²²¹ ilə əlaqədar olaraq üçüncü ölkə vətəndaşına Avropa İttifaqının vətəndaşları olan, hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan heç zaman istifadə etməmiş və maddi cəhətdən ondan asılı vəziyyətdə olmayan həyat yoldaşı və uşaqlarının yaşadığı Avropa İttifaqının üzv dövlətində yaşaması üçün icazə verib-verməmək barədə qərar qəbul etmək imkanı verilmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bəyan etmişdir ki, üzv dövlətlər üçüncü ölkə vətəndaşının yaşayış icazəsi almaq üçün etdiyi müraciətə rədd cavabı verə bilirlər, əgər bu cavab onun ailə üzvü olan Avropa İttifaqı vətəndaşının bu vətəndaşlıq statusundan irəli gələn və ona şamil edilən hüquqlardan faydalanmaq imkanından məhrum olunmasına gətirib çıxarmayacağına və məhz bu məqam müvafiq məhkəmə tərəfindən yoxlanılmalıdır. Bu cür qiymətləndirmə ilə əlaqədar müvafiq istiqamət vermək üçün Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, "üzv dövlət vətəndaşının iqtisadi səbəblərdən və ya ailənin bütövlüyü baxımından üzv dövlətin vətəndaşı olmadığına görə onunla Avropa İttifaqı ərazisində yaşamaq iqtidarında olmayan ailə üzvlərini bu ərazidə saxlamaq niyyətindən ibarət bir fakt həmin ailə üzvlərinə bu ərazidə yaşamaq hüququ verilmədikdə əlaqədar Avropa İttifaqı vətəndaşının da bu ərazini tərk etməyə məcbur olunmasına dair müəyyən mövqelərin dəstəklənməsi üçün kifayət etmir."

Misal: *İidanın Ulm-a qarşı işində*²²² Yaponiya vətəndaşı Almaniyaya vətəndaşı olan həyat yoldaşı və yetkinlik yaşına çatmamış qızı ilə Almaniya köçmüşdür. Sonradan iddiaçının həyat yoldaşı və qızı Avstriyaya köçsələr də o Almaniya qalmışdır. Cənab İida və onun xanımı rəsmən boşanmasalar da 2008-ci ildən etibarən ayrı yaşayırdılar. 2008-ci ildə cənab İida Avropa İttifaqı vətəndaşının ailə üzvü kimi yaşayış icazəsi almaq üçün müraciət etdikdə Almaniyanın müvafiq orqanları tərəfindən rədd cavabı almışdır. Belə olan halda, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi üçüncü ölkə vətəndaşının ailə üzvlərinin vətəni olan üzv dövlətdən artıq köçərək əsasən başqa bir üzv dövlətdə yaşamalarına baxmayaraq ona ailə üzvlərinin vətəni olan üzv dövlətdə yaşamaq icazəsini verib-verməmək məsələsinin dəqiqləşdirilməsi xahiş edilmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə etmiş Avropa İttifaqı vətəndaşının ailə üzvü olan üçüncü ölkə vətəndaşı yalnız o təqdirdə [2004/38 sayılı Direktivdən](#) faydalana bilər ki, onun Avropa İttifaqı vətəndaşı olan ailə üzvlərinin yaşadığı üzv dövlətdə məskunlaşmış olsun. Bundan başqa, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, cənab İidanın qızı atasına üzv dövlətdə yaşamaq hüququnun verilməsi ilə əlaqədar müraciət edə bilməz, çünki sözügedən Direktivin 2(2)(d) maddəsi valideynin himayəsində olan uşaqlara deyil, uşaqların himayəsində olan və artan xətt üzrə birbaşa qohumları olan şəxslərə şamil edilir.

Eyni zamanda, Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi bu işə "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 20 və 21-ci maddələri prizmasından da baxmışdır. Məhkəmə cənab İidanın həyat yoldaşı və qızının Avropa İttifaqı vətəndaşı statusundan irəli gələn hüquqlarından istifadə edə bilməmələri faktını istisna etmişdir. Bütün bunların yekununda Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi iddiaçının həyat yoldaşı və qızının hal-hazırda yaşadığı üzv dövlətdə deyil, başqa bir üzv dövlətdə yaşamaq hüququnu əldə etməyə çalışdığını, yaşadığı dövlətin qanunvericiliyinə əsasən yaşamaq müddətinin artırılması hüququnun ona prinsip etibarlı ilə şamil edildiyini və [2003/109/EC Direktivi](#) çərçivəsində ona uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusunun verilməsinin mümkünlüyünü diqqətə çatdırmışdır.

Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin 2(2)-ci maddəsi ailə üzvləri kateqoriyasına "qeydə alınmış partnyorları" da aid edir, o şərtlə ki, bu Avropa İttifaqının üzvü olan müvafiq dövlətin milli qanunvericiliyinə uyğun olsun. Müəyyən hallarda qeydə alınmamış partnyorlara da müvafiq vətəndaşa və ya məskunlaşmış miqranta qoşulmaq hüququ verilə bilər.

Misal: *Hollandiya dövlətinin Reedə qarşı işində*²²³ Avropa Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, əgər Hollandiya qanunları bu ölkənin vətəndaşı olan şəxsin stabil partnyoruna onunla birlikdə Hollandiyada yaşamaq icazəsi verilsə bu imkan Avropa İttifaqının tərəfdar çıxdığı müqavilələrdən irəli gələn hüquqlarını Hollandiyada icra edən Böyük Britaniyalı işçi ilə stabil münasibətlərdə olan xanım Reedə də

²²¹ *Murat Dərəçinin və başqalarının Bundesministerium für Inneres-ə qarşı (Murat Dereci and Others v. Bundesministerium für Inneres)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindeki C-256/11 sayılı, 15 noyabr 2011-ci il tarixli işinin 68-ci paragrafı.

²²² *İidanın Stadt Ulm-a qarşı (İida v. Stadt Ulm)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindeki C-40/11 sayılı, 8 noyabr 2012-ci il tarixli işi.

²²³ *Hollandiyanın Ann Florens Reedə qarşı (State of Netherlands v. Ann Florence Reed)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-59/85 [1986] ECR I-01283 sayılı, 17 aprel 1986-cı il tarixli işinin 28-30-cu paragrafları.

verilməlidir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, nikaha daxil olmamış partnyora işlədiyi ölkədə daimi yaşamaq hüququnun verilməsi onun bu ölkəyə inteqrasiyasına şərait yaradacaq və işçilərin hərəkət etmək azadlığına nail olmaları istiqamətində öz töhfəsini verəcək. Yaşayış icazəsi almaq üçün müraciətə rədd cavabının verilməsi ayrı-seçkilik halı kimi qəbul edilməlidir.

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin həyat yoldaşı və uşaqlarının da vəziyyətini tənzimləyir. Direktivin 5(3)-cü maddəsi ailə üzvünün zəmanətçinin yaşadığı Avropa İttifaqı üzv dövlətinin ərazisindən kənarında olduqda belə, ailənin yenidən birləşməsi müraciətinin təqdim olunmasını və baxılmasını tələb edir. Lakin bu tələb Avropa İqtisadi zonası vətəndaşlarının ailə üzvlərinə şamil edilmir.²²⁴

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa Şurasının üzv dövlətləri əcnəbilərin gəlməsi, qalması və çıxarılması məsələlərinə nəzarət etmək hüququna malikdirlər. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi isə ailə həyatına hörmət hüququnu və bu hüquqa istənilən müdaxilənin əsaslandırılmasını nəzərdə tutur (bu səpkidən olan işlərin baxılması üçün münasib ola biləcək meyarlardan ibarət siyahı bölmə 5.4.2-ə verilir). Üzv dövlətin vətəndaşının və ya məskunlaşmış miqrantın həyat yoldaşının və ya başqa ailə üzvünün ölkəyə buraxılması və ya vəziyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı rədd cavabının verilməsi ilə əlaqədar əhəmiyyətli sayda iş Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təqdim olunmuşdur. Üzv dövlət tərəfindən verilmiş rədd cavabının əsaslandırılmış olub-olmamasını müəyyən etmək üçün əsas sual ailə həyatının xaricdə davam etdirilməsi üçün maneələrin olub-olmaması ilə əlaqədardır. Vətəndaşın öz ölkəsini tərk etməsi faktı məntiqsiz hesab edildikdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bir qayda olaraq üzv dövlətin bu cür qərarının mütənasib olduğunu müəyyən edir.²²⁵ Məhkəmənin bu sahədəki presedent hüququ hər bir işin səciyyəvi xüsusiyyətləri və faktları ilə əlaqədardır (əlavə misallarla tanış olmaq üçün bölmə 5.4-ə baxın).

Misal: *Darren Omoreqinin və başqalarının Norveçə qarşı işində*²²⁶ Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, Nigeriyalı kişinin Norveçli qadınla nikaha daxil olduqları zaman ərin ölkədə qanuni əsaslarla yaşaması faktına baxmayaraq Norveçli qadının öz əri və uşaqları ilə Norveçdə yaşamaqlarına icazənin verilməsi ilə bağlı heç bir gözləntisi olmamalı idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Nigeriyalı ərin öz vətəni ilə çox sıx əlaqələrinin olmasını nəzərə alaraq belə bir qənaətə gəlmişdir.

Misal: *Nunyesin Norveçə qarşı işində*²²⁷ əvvəllər Norveçdə başqa adla cinayət törətmiş iddiaçı ölkəyə gəlmək qadağına zidd olaraq bu ölkəyə yenə qayıtmışdır. İddiaçı Norveç vətəndaşı ilə evlənmişdir və onların bu nikahdan iki qızı var idi. Məhkəmə Norveçin iddiaçını ölkədən çıxaracağı təqdirdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsini pozacağını müəyyən etmişdir.

Nikahın pozulmasından sonra əcnəbi həyat yoldaşın vəziyyətinin tənzimlənməsi müraciətinə verilmiş rədd cavabı Məhkəmə tərəfindən də dəstəklənmişdir, baxmayaraq ki, bu ailənin yaşadığı dövlətin vətəndaşı olan uşaq üzvünün de-fakto çıxarılmasına gətirib çıxara bilərdi (həmçinin bölmə 5.4.1-ə baxın).

Misal: *Sorabyenin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*²²⁸ keçmiş İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası bəyan etmişdir ki, iddiaçının anasının Keniyaya deportasiyası ilə əlaqədar 8-ci maddə əsasında təqdim etdiyi şikayət ərizəsi yolverilməzdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, iddiaçı üç yaşında olduğundan anası ilə köçmək iqtidarında idi və onun yeni mühitə uyğunlaşması gözlənilən idi. Onun Britaniya vətəndaşı olmasının işə aidiyyəti yox idi. Bu cür yanaşma Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi tərəfindən Ruiz

²²⁴ *Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) Belçika dövlətinə qarşı (Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) v. Belgian State)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-459/99 [2002] ECR I-06591 sayılı, 25 iyul 2002-ci il tarixli işi; *Avropa İttifaqı Komissiyasının İspaniya Krallığına qarşı (Commission of the European Communities v. Kingdom of Spain)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-503/03 [2006] ECR I-1097 sayılı, 31 yanvar 2006-cı il tarixli işi.

²²⁵ *Darren Omoreqinin və başqalarının Norveçə qarşı (Darren Omoregie and Others v. Norway)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 265/07 sayılı, 31 iyul 2008-ci il tarixli işinin 68-ci paragrafı; *Baysultanovun Avstriyaya qarşı (Bajsultanov v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 54131/10 sayılı, 12 iyun 2012-ci il tarixli işinin 91-ci paragrafı; *Onurun Birləşmiş Krallığa qarşı (Onur v. the United Kingdom)* 27319/07 sayılı, 17 fevral 2009-cü il tarixli işinin 60-61-ci paragrafları.

²²⁶ *Darren Omoreqinin və başqalarının Norveçə qarşı (Darren Omoregie and Others v. Norway)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 265/07 sayılı, 31 iyul 2008-ci il tarixli işi

²²⁷ *Nunyesin Norveçə qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki (*Núñez v. Norway*) 55597/09 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işi.

²²⁸ İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasında (*European Commission of Human Rights*) *Sorabyenin Birləşmiş Krallığa qarşı* 23938/94 sayılı (*Sorabjee v. the United Kingdom*) və *Jaramillonun Birləşmiş Krallığa qarşı* 24865/94 sayılı (*Jaramillo v. the United Kingdom*) (dec.) 23 oktyabr 1995-ci il tarixli işləri.

Zambranonun işi ilə əlaqədar qəbul etdiyi qərardan fərqli hesab edilə bilər (bu bölmədə verilmiş misala baxın).

Lakin əgər milli məhkəmələr uşağın yaşadığı dövlətdə qalması qənaətinə gəlmişdirlərsə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ailənin miqrasiya orqanlarının təklifi əsasında ayrılması ilə barışmağa meyilli olmaya da bilər.

Misal: *Rodrigues da Silvanın və Hooqkamerin Hollandiyaya qarşı işində*²²⁹ Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, əgər milli məhkəmələr uşağın Hollandiya vətəndaşı olan atası ilə Hollandiyada qalmasının onun ən yaxşı maraqları üçün vacib olması barədə yekdil qərar qəbul etmişdirlərsə, bu uşağın müntəzəm əlaqə saxladığı Braziliya vətəndaşı olan anasının vəziyyətinin tənzimlənməsinə rədd cavabının verilməsi məsələsinə uyğun gəlir.

Hətta əgər ölkədə qalmaq müraciətinə birmənalı rədd cavabı verilməmişdirsə ailə həyatına hörmət hüququna dolaylı müdaxilələrdən ibarət vəziyyətlərin də yaranması mümkündür.

Misal: *Q.R.-in Hollandiyaya qarşı işində*²³⁰ əcnəbi həyat yoldaşının immiqrasiya vəziyyətinin tənzimlənməsi üçün həddindən artıq yüksək rüsumun təyin edilməsi səbəbindən ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə məsələsinə baxılmışdır. Məhkəmə bu işə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsinə əsasən baxmaq qərarına gəlmişdir, çünki təqdim olunmuş şikayət ərizəsi iddiaçının tələb olunan rüsumu ödəyə bilməməsi səbəbindən yaşayış icazəsi almaq üçün etdiyi müraciətinə verilmiş rədd cavabına etiraz etmək iqtidarında olmaması ilə əlaqədar idi.²³¹

5.3. Ailənin yenidən birləşməsi

Ailənin yenidən birləşməsi Avropa İttifaqına və ya Avropa Şurasına üzv olan dövlətdə yaşayan və miqrasiya etdiyi zaman mənşə ölkəsində qalmış ailə üzvlərinin ona qovuşmalarını istəyən şəxslə əlaqədar vəziyyətləri təsvir edir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Hərəkət etmək azadlığı Direktivində əks olunmuş və müvafiq müqavilələrdən irəli gələn hüquqları icra edən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri ilə əlaqədar müddəalar ailənin tənzimlənməsi və yenidən birləşməsi arasında heç bir fərq nəzərdə tutmur - burada həlledici məqam ailə üzvü ilə Avropa İttifaqının vətəndaşı olan zəmanətçi arasında olan münasibətdir.

Əsas ailənin tərkibinə daxil olmayan ailə üzvlərinə gəldikdə isə, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi yeni olaraq belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Avropa İttifaqının üzv dövlətləri **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 3(2)-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərin ölkəyə gəlmək və burada yaşamaq üçün müraciətlərinə baxıldığı zaman nəzərə alınacaq amillərin seçilməsində geniş səlahiyyətlərə malikdirlər. Bununla əlaqədar olaraq üzv dövlətlər ailə üzvləri arasındakı asılılığın xarakteri və nə qədər davam etməsi ilə əlaqədar konkret tələbləri öz qanunvericiliklərində əks etdirmək hüququna malikdirlər. Lakin eyni zamanda, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, milli qanunvericilikdə əks olunacaq tələblər Direktivin 3(2)-ci maddəsində verilmiş asılılığın anlayışına uyğun gəlməlidir və bu müddəanın tətbiqindən irəli gələn səmərəliliyə xələl yetirməməlidir.²³²

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin 4-cü maddəsinə əsasən üçüncü ölkə vətəndaşı olan müvafiq zəmanətçinin həyat yoldaşı və azyaşlı, nikaha daxil olmamış uşaqları ona qovuşmaq hüququna malik olsalar da, Avropa İttifaqının üzv dövlətləri həmin zəmanətçidə mövcud olması tələb olunan resurslarla əlaqədar

²²⁹*Rodrigues da Silvanın və Hooqkamerin Hollandiyaya qarşı (Rodrigues da Silva and Hoogkamer v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 50435/99 sayılı, 31 yanvar 2006-cı il tarixli işi.

²³⁰*G.R.-in Hollandiyaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki (*G.R. v. the Netherlands*) 22251/07 sayılı, 10 yanvar 2012-ci il tarixli işi.

²³¹*Anakomba Yulanın Belçikaya qarşı (Anakomba Yula v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 45413/07 sayılı, 10 mart 2009-cu il tarixli işi.

²³²*Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinin Rəhməna və başqalarına qarşı (Secretary of State for the Home Department v. Rahman and Others)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-83/11 sayılı, 5 sentyabr 2012-ci il tarixli işinin 36-40-cü paragrafları

müəyyən şərtlər irəli sürə bilərlər. Bu Direktiv bəyan edir ki, uşaq 12 yaşından yuxarı olarsa və üzv dövlətə tək, ailəsindən ayrı gələrsə, Direktivə əsasən həmin üzv dövlət ona ölkəyə daxil olmaq və burada qalmaq icazəsi verməzdən əvvəl uşağın Direktivin qüvvədə olduğu zaman mövcud milli qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş integrasiya şərtlərinə cavab verib-vermədiyini yoxlaya bilər. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Avropa İttifaqı Parlamenti tərəfindən təqdim olunmuş və Direktivin bu cür məhdudlaşdırıcı şərtləri ilə əsas hüquqların pozulduğunu iddia edən şikayət ərizəsini rədd etmişdir. Eyni zamanda, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi vurğulamışdır ki, üzv dövlətlər Direktivin icra olunması zamanı bir sıra tələblərə mütləq riayət etməlidirlər.²³³

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin 4(5)-ci maddəsi həyat yoldaşı ona qovuşmazdan əvvəl zəmanətçidən və ya onun həyat yoldaşından 21 yaşdan yuxarı olmamağı nəzərdə tutan minimum yaşda olmağını tələb etməyə icazə verir. Bir sıra Avropa dövlətləri ailəvi vizaların verilməsi üçün tələb olunan yaş həddinin qaldırılmasını nəzərdə tutan qanunvericilik aktlarını qəbul etməkdədirlər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ailə münasibətlərinin zəmanətçinin İttifaq ərazisində yaşamağa başlamasından əvvəl və ya sonra yaranması arasında fərq qoymur.²³⁴

Avropa İttifaqında yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşlarının ailə üzvlərinə gəldikdə isə, Avropa İttifaqı **Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin** 2(d) maddəsində bəyan edir ki, bu Direktiv ailənin miqrant kimi yaşadığı dövlətə gəlməzdən əvvəl və ya sonra yaranmasından asılı olmayaraq tətbiq edilir, lakin buna baxmayaraq bəzi üzv dövlətlərin milli qanunvericilikləri bu məsələ ilə bağlı birmənalı fərq nəzərdə tuturlar. Ailənin nə vaxt yaranması məsələsinin Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının üçüncü ölkə vətəndaşı olan ailə üzvləri üçün də heç bir aidiyyəti yoxdur.

Misal: *Çakrunun işində*²³⁵ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi ailənin "qurulması" və "yenidən birləşməsi" arasında fərq qoyan, hər bir anlayış üçün ölkədə yaşamaq baxımından müxtəlif rejimlər, o cümlədən, maddi tələblər nəzərdə tutan Hollandiya qanunvericiliyini nəzərdən keçirmişdir. Belə bir fərq yalnız ailə münasibətlərinin zəmanətçinin müvafiq dövlətə yaşamaq məqsədi ilə gəlməzdən əvvəl və ya sonra yaranması məsələsindən irəli gəlirdi. Bu iş gəldikdə isə zəmanətçi Hollandiyaya gəldikdən iki il sonra cütlük nikaha daxil olduğundan onların vəziyyəti ailənin yenidən birləşməsi deyil, ailənin yaranması kimi nəzərdən keçirilmişdir, baxmayaraq ki, onlarla bağlı mübahisəli qərar qəbul edildiyi zaman cütlük artıq 30 ildən çox müddətdir evli idi.

Məhkəmə təsdiq etmişdir ki, **Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinə** əsasən müvafiq tələblərə cavab verən zəmanətçinin əlaqədar üçüncü ölkə vətəndaşları olan ailə üzvlərini öz yanına gətirmək hüququ ailə münasibətlərinin onun yaşadığı dövlətə gəlməsindən əvvəl və ya sonra yaranmasından asılı olmayaraq mövcuddur. Məhkəmə bu cür fərqləndirmənin Avropa İttifaqı qanunvericiliyində (Direktivin 2(d) maddəsində, Direktivə dair Şərhlərin 6-cı bəndində və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 7-ci maddəsində) mövcud olmadığını və Direktivdə verilmiş müddəaların səmərəliliyinə xələl yetirməmək zərurətini nəzərə almışdır.

Hərəkət etmək azadlığı Direktivində və bu Direktivin qəbul edilməsindən əvvəl **1612/68 sayılı Əsasnamədə** Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının həyat yoldaşlarının onlarla yaşamaq hüququna malik olmaları aydın şəkildə göstərilir və eyni zamanda hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarına yaşadıkları dövlətin vətəndaşları ilə bərabər səviyyəli "sosial və vergi güzəştlərindən", o cümlədən, Direktivin müddəaları ilə əhatə olunmayan vəziyyətlərdə tətbiq edilən yerli miqrasiya qaydalarından faydalanmaq imkanları verilir.²³⁶

²³³ *Avropa İttifaqı Parlamentinin Avropa İttifaqı Şurasına qarşı (European Parliament v. Council of the European Union)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-540/03, [2010] ECR I-05769 sayılı, 27 iyun 2006-cı il tarixli işinin 62-65-ci paraqrafları

²³⁴ *Metokun və başqalarının Bərabərlik, Ədliyyə və Hüquqi İslahatlar nazirinə qarşı (Metock and Others v. Minister for Equality, Justice and Law Reform)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-127/08 [2008] ECR I-06241 sayılı, 25 iyul 2008-ci il tarixli işi.

²³⁵ *Çakrunun Minister van Buitenlandse Zaken-ə qarşı (Chakroun v. Minister van Buitenlandse Zaken)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-578/08, [2010] ECR I-01839 sayılı, 4 mart 2010-cu il tarixli işi.

²³⁶ *Arnulf Klauderin (Arnulf Clauder)* Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası Məhkəməsindəki E-4/11 sayılı, 26 iyul 2011-ci il tarixli işinin 44-cü paraqrafı.

Məhkəmə iddiaçının əvvəllər öz mənşə ölkəsində birgə ailə həyatı yaşadığı sonra isə tərk etməli olduğu həyat yoldaşı, uşaqları və ya yaşlı qohumları üçün vizaların verilməməsi ilə əlaqədar bir sıra işlərə **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına** əsasən baxmışdır.

Mənşə ölkəsində qalmış həyat yoldaşlarına gəldikdə, ailə münasibətlərinin tənzimlənməsinə dair işlərdə Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən qaldırılmış və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş bir sıra oxşar arqumentlərin çoxunu ailənin yenidən birləşməsi ilə bağlı işlərə də şamil etmək olar. Xaricdə yaşayan partnyorlarla nikah bağlamış, Avropa Şurasının üzv dövlətində yaşayan və xüsusilə də bu dövlətin məhdudlaşdırıcı miqrasiya qaydaları haqqında məlumatı olan həyat yoldaşlarının xaricə köçməsi ehtimal oluna bilər, əgər onlar bunun üçün ciddi maneələrin mövcud olduğunu nümayiş etdirmək iqtidarında deyillərsə. Üzv dövlətlər nikaha daxil olmuş cütlüyün müəyyən ölkədə yaşamaq seçiminə hörmətlə yanaşmağa və ya əcnəbi həyat yoldaşını öz ərazisində məskunlaşmaq üçün qəbul etməyə borclu deyillər. Lakin əgər üzv dövlət müəyyən kateqoriyalara aid miqrantlara öz həyat yoldaşlarını gətirərək bu dövlətdə yaşamaq hüququ verən qanunvericilik aktlarını qəbul etmək qərarına gələrsə, o bunu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş ayrı-seçkililiyin qadağan olunması prinsipinə uyğun etməlidir.²³⁷

Miqrasiyanın səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri uşağı mənşə ölkəsində qoymaqdan ibarətdir: valideynlər təyinat ölkəsində məskunlaşmaq üçün miqrasiya edərək özlərini hüquqi, sosial və iqtisadi cəhətdən təmin edib və uşaqlarını gətirib özləri ilə saxlamaq iqtidarında olmayanadək baba-nənələri və ya başqa qohumları ilə mənşə ölkəsində qoyurlar. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bu cür işlərə yanaşması əsasən hər bir işin konkret hallarından asılıdır.

Misal: *Gülün İsveçrəyə qarşı işində*²³⁸ ilk olaraq ata, sonra isə ana İsveçrəyə miqrasiya edərək uşağı Türkiyədə qoymuşdular. Baş vermiş yanğın nəticəsində aldığı ciddi xəsarətlərə görə uşağın anasına İsveçrədə qalmaq məqsədi ilə humanitar icazə verilmişdir, çünki həmin zaman müvafiq orqanlar onun Türkiyəyə geri qaytarılacağı təqdirdə sağlamlığı üçün təhlükə yaranacağını hesab etmişdilər. Bununla əlaqədar olaraq qadının həyat yoldaşına da onunla qalmaq üçün yaşayış icazəsi verilmişdir. Sonra ər-arvad Türkiyədə qalmış uşağın onların yanına gəlib yaşaması barədə müraciət etsə də onların İsveçrədə qanuni əsaslarla yaşamalarına baxmayaraq statuslarına görə ailənin birləşməsi hüququna malik olmadıqları hesab olunmuşdur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu işin hər bir konkret məqamını və hallarını nəzərdən keçirərək uşağın anasının səhhətində stabilləşmənin müşayiət olunduğunu nəzərə alıb bütün ailənin Türkiyəyə köçüb yaşamasına mane olan real səbəblərin mövcud olmadığını müəyyən etmişdir. Bununla da uşağın öz valideynlərinə qovuşmasına icazənin verilməməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulması kimi müəyyən edilməmişdir.

Misal: *Senin Hollandiyaya qarşı işində*²³⁹ valideynlər Hollandiyaya gələrkən onların böyük qızı Türkiyədə qalmışdır. Məhkəmə valideynlərin öz qızını mənşə ölkəsində qoymaq qərarının onun həmişəlik ailədən kənar qalmağını nəzərdə tutan və dəyişməz olmadığını müəyyən etmişdir. Belə olan halda, Hollandiya dövlət orqanlarının qıza bu ölkədə öz ailəsinə qovuşmaq icazəsinin verilməməsi ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

Misal: *Osmanın Danimarkaya qarşı işində*²⁴⁰ Məhkəmə uzun müddət ərzində öz ailəsi ilə birlikdə qanuni əsaslarla Danimarkada yaşadığından sonra Keniyada qaçqın düşərgəsində məskunlaşan nənəsinə baxmaq məqsədi ilə atası tərəfindən Danimarkadan aparılmış yetkinlik yaşına çatmamış Somali vətəndaşı olan məktəbli qızın məsələsini nəzərdən keçirmişdir. Danimarkanı tərk etməsindən iki il sonra o, bu ölkədə yaşayan ailəsinə yenidən birləşmək məqsədi ilə yeni yaşayış icazəsi almaq üçün müraciət etdikdə Danimarkanın müvafiq orqanları ona rədd cavabı vermişdilər. Məhkəmə bunu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulması kimi müəyyən etmişdir.

²³⁷ *Hodenin və Abdinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Hode and Abdi v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 22341/09 sayılı, 6 noyabr 2012-ci il tarixli işinin 43-55-ci paragrafları.

²³⁸ *Gülün İsveçrəyə qarşı (Gül v. Switzerland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 23218/94 sayılı, 19 fevral 1996-cı il tarixli işi.

²³⁹ *Senin Hollandiyaya qarşı (Sen v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 31465/96 sayılı, 21 dekabr 2001-ci il tarixli işi.

²⁴⁰ *Osmanın Danimarkaya qarşı (Osman v. Denmark)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 38058/09 sayılı, 14 iyun 2011-ci il tarixli işi.

Avropa Sosial Xartiyasının 19(6)-cı maddəsi ailənin yenidən birləşmək hüququnu təmin edir. Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi ailənin birləşməsinə dair aşağıda verilmiş şərtləri və məhdudiyyətləri bəyan etmişdir:

- a) tibbi səbəblərdən irəli gələn rədd cavabı yalnız əhalinin sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan spesifik xəstəliklərlə bağlı verilə bilər;²⁴¹
- b) münasib yaşayış şəraiti ilə bağlı tələb ailənin yenidən birləşməsinin qarşısını alacaq dərəcədə məhdudlaşdırıcı olmamalıdır;²⁴²
- c) öz ailə üzvlərini ölkəyə gətirmək istəyən əməkçi miqrant üçün həmin ölkədə bir ildən çox bir müddət ərzində yaşaması tələbi həddən artıq sərt olduğundan Avropa Sosial Xartiyasına ziddir;
- d) öz ailə üzvlərini saxlamaq üçün kifayət qədər gəliri olan əməkçi miqrantların ailələri ilə yenidən birləşmək müraciətinə bu gəlirlərin mənbəyi səbəbindən avtomatik olaraq rədd cavabı verilməməlidir, çünki onlar əldə etdikləri güzəştlərdən qanuni əsaslarla faydalanmaq hüququna malikdirlər;
- e) əməkçi miqrantın ailə üzvlərinin ölkəyə gəlmək icazəsi əldə etmək üçün dil və/və ya inteqrasiya testlərində iştirak etmək tələbi və ya ölkədə qalmaq icazəsi əldə etmək məqsədi ilə artıq ölkədə olduqları zaman qeyd olunan testlərdə iştirak etmək (və bu testləri uğurla vermək) tələbi 19(6)-cı maddə ilə təsbit edilmiş öhdəliklərə ehtimal olunan xələl gətirməklə müvafiq məhdudiyyətin əsasını təşkil etdiyindən Avropa Sosial Xartiyasına uyğun deyil.²⁴³

5.4. Ailənin qorunması – ölkədən çıxarılmaya qarşı müdafiə

İşlərin çoxu üçüncü ölkə vətəndaşının həyat yoldaşının və ya valideynin çıxarılma təhlükəsi ilə üzləşməsi və ya çıxarılması ilə əlaqədardır ki, bu cür vəziyyətlər mövcud ailə həyatı üçün ciddi fəsadlar yarada bilər. Adətən həmin vəziyyətlər aşağıda verilmiş və aralarında qarşılıqlı əlaqə mümkün ola bilən iki ssenari üzrə yaranır:

- a) yaşayış icazəsinin verilməsi üçün əsas kimi götürülmüş münasibətlərin pozulması və cütlüyün ayrılması və ya boşanması—adətən bu münasibətlərin daxilində valideynlərin ikisi ilə də əlaqə saxlayan uşaqlar olur;
- b) üçüncü ölkə vətəndaşı tərəfindən cinayətin törədilməsi səbəbindən deportasiya qərarının verilməsi. Burada yaranan sual ailə həyatına hörmət hüququnun deportasiyanı qeyri-mütənasib edib-etməməsi ilə əlaqədardır.

Eyni zamanda, dövlət orqanları tərəfindən ölkədə yaşayış icazəsinin verilməsi üçün ailə üzvünün əvvəllər uyğun gəlmiş tələblərə artıq sadəcə olaraq cavab verməməsi barədə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar işlər də mövcud ola bilər. Bu cür işlərdə əlaqədar şəxsin faktiki vəziyyətinə diqqət yetirmək lazımdır.

Misal: *Pəhlivanın Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsidəki işində*²⁴⁴ Hollandiyada yaşayan valideynlərinə qovuşmuş Türkiyə vətəndaşı Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarının 7-ci maddəsinin birinci paraqrafında nəzərdə tutulmuş üçillik müddətin bitməsindən əvvəl nikaha daxil olması faktına baxmayaraq yaşadığı Avropa İttifaqının üzv dövlətində əsaslı olaraq yaşayış icazəsi almaq üçün müraciət etmişdir. Üçillik müddət əlaqədar şəxsin Avropa İttifaqının üzv dövlətində əmək bazarına çıxmadan əvvəl yaşadığı və həmin vaxtda müvafiq üzv dövlət tərəfindən ona qarşı şərtlərin irəli sürüldüyü ilk üçillik dövrü əhatə edir. Həmin müddət ərzində iddiaçı öz valideynləri ilə yaşayırdı ki, ailənin yenidən birləşməsi əsasında və valideynlərinin vasitəsi ilə ona Hollandiyaya gəlmək icazəsi verilmişdir.

²⁴¹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin XVIII-1 (Türkiyə) Yekunlarına, Xartiyanın (1998-ci il) 1, 12, 13, 16 və 19-cu maddələrinə, "Ailənin yenidən birləşməsi şərtlərinin" 19-cü maddəsinə baxın.

²⁴² Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin 2011-ci il üzrə (Belçika) Yekunlarına, dəyişdirilmiş Xartiyanın (yanvar 2012-ci il) 7, 8, 16, 17 və 19-cu maddələrinə, "Ailənin yenidən birləşməsi şərtlərinin" 19-cü maddəsinin 6-cı paraqrafına baxın.

²⁴³ Bu prinsiplərə aid son bəyanatla tanış olmaq üçün Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin 2011-ci il üzrə Yekunlarının "Ümumi giriş" hissəsində 19(6)-cı maddənin təfsirinə dair bəyanata baxın, yanvar 2012-ci il.

²⁴⁴ *Fatma Pəhlivanın Staatsecretaris von Justicie-ə qarşı (Fatma Pehlivan v. Staatssecretaris van Justitie)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsidəki C-484/07, [2011] ECR I-05203 sayılı, 16 iyun 2011-ci il tarixli işi.

5.4.1. Münasibətlərin pozulması

Əgər əlaqədar üçüncü ölkə vətəndaşı ona verilmiş hüquqlardan hələ də istifadə edərək yaşayış icazəsi almamışdırsa, lakin icazənin verilməsi üçün əsas kimi götürülmüş münasibətlər pozulmuşdursa, o, ölkədə davamlı şəkildə qalmaq hüququnu itirə bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən əgər icazənin verilməsi üçün əsas kimi götürülmüş nikah qanuni şəkildə pozulmayıbsa, mövcud münasibətlər ayrılmış üçüncü ölkə vətəndaşının ölkədə qalmasını hələ də əsaslandırır (**Hərəkət etmək azadlığı Direktivi**).²⁴⁵ Münasibətlərin pozulması müvafiq üzv dövlətdə yaşamaq hüququnun itirilməsini əsaslandırmaq üçün kifayət etmir.

Əgər nikah üç il davam etmişdirsə və bu illərdən biri əlaqədar üzv dövlətdə keçirilmiş dövrə təsadüf edir və ya nikahdan olan uşaqların mövcudluğu valideynlərin ikisinin də onların yanında olmasını tələb edirsə, **hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 13-cü maddəsi üçüncü ölkə vətəndaşının ailə üzvünün üzv dövlətdə yaşamaq hüququnun hətta boşanmalar və ya ayrılmalarda zamanı saxlanmasını nəzərdə tutur. **Hərəkət etmək azadlığı Direktivi** Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşının partnyoru olan və məişət zorakılığından zərər çəkmiş üçüncü ölkə vətəndaşının üzv dövlətdəki yaşayış statusunun müdafiəsi məqsədi daşıyan xüsusi müddəaları özündə əks etdirir (13(2)(c) maddəsi).

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi də zəmanətçi ilə mövcud olan münasibətlər ölüm, ayrılma və ya boşanma səbəbindən pozulduqda əcnəbi partnyor üçün ayrı yaşayış icazəsinin verilməsi imkanlarını nəzərdə tutur. Ayrı yaşayış icazəsinin verilməsi öhdəliyi yalnız üzv dövlətdə beş il yaşadıqdan sonra təmin oluna bilər (15-ci maddə). Avropa İttifaqının üzv dövlətləri Direktivin 15(3)-cü maddəsinə uyğun olaraq boşanma və ya ayrılma nəticəsində yaranan xüsusi çətin vəziyyətlərlə əlaqədar əlahiddə yaşayış icazəsinin verilməsini təmin edən müddəaları müəyyən etməlidirlər. Üzv dövlətlər hansı səpkidən olan müddəaların tətbiq edilməsi ilə bağlı ixtiyar sahibi olsalar da **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 13(2)(c) maddəsində olduğu kimi buraya da məişət zorakılığı ilə bağlı hallar aid edilə bilər.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən** ailə həyatı və uşaqla əlaqə saxlamaq zərurəti ilə əlaqədar olaraq üçüncü ölkə vətəndaşının üzv dövlətdə qalmasına icazənin verilib-verilməməsi məsələsinə baxır. Bu yanaşma münasibətlərin pozulması nəticəsində üçüncü ölkə vətəndaşı olan həyat yoldaşının və ya partnyorun üzv dövlətdə yaşamaq hüququnun itirilməsini nəzərdə tutan bir çox üzv dövlətin milli qanunvericilik tələblərindən fərqlənir. Adətən Məhkəmə əlaqələrin səfərlər vasitəsi ilə saxlanmasını təmin etməmək üçün heç bir səbəb görməsə də²⁴⁶ bəzi vəziyyətlərdə üçüncü ölkə vətəndaşına üzv dövlətdə qalmaq icazəsinin verilməsini tələb edən halları da nəzərə alır.

Misal: *Berrehabın Hollandiyaya qarşı işində*²⁴⁷ Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə atanın boşanmasına baxmayaraq öz uşağı ilə həftədə dörd dəfə əlaqə saxladığından Hollandiya tərəfindən çıxarılmasının qarşısının alındığı qənaətinə gəlmişdir.

5.4.2. Cinayət işi üzrə məhkumluq

Avropa İttifaqının üzv dövləti onun ərazisində qanuni əsaslarla qalan, lakin cinayət törətmiş üçüncü ölkə vətəndaşını deportasiya etmək niyyətində ola bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 27-33-cü maddələri Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvlərini həmin vətəndaşlara şamil edilən çıxarılmaya qarşı hərtərəfli müdafiəyə bərabər müdafiə ilə təmin edir. Məsələn, Avropa İttifaqı vətəndaşlarının və onların ailə üzvlərinin hərəkət etmək azadlığının və ya yaşamaq hüququnun ictimai asayiş və ya dövlət təhlükəsizliyi səbəbindən

²⁴⁵ *Aissatu Diattanın Berlin Torpağına qarşı (Aissatou Diatta v. Land Berlin)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-267/83 [1983] ECR I-00567 sayılı, 13 fevral 1985-ci il tarixli işi

²⁴⁶ *Rodrigues da Silvanın və Hoogkamerin Hollandiyaya qarşı (Rodrigues da Silva and Hoogkamer v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 50435/99 sayılı, 31 yanvar 2006-cı il tarixli işi.

²⁴⁷ *Berrehabın Hollandiyaya qarşı (Berrehab v. the Netherlands)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10730/84 sayılı, 21 iyun 1988-ci il tarixli işi.

məhdudlaşdırılması üçün istənilən cəhd əlaqədar şəxsin şəxsi davranışında həqiqi, hazırki və kifayət qədər ciddi təhlükəni özündə daşması faktına əsaslanmalıdır. Əvvəlki cinayət işi üzrə məhkumluq bu cür tədbirlərin görülməsi üçün əsas kimi istifadə edilə bilməz.

Direktivin 28(3)(b) maddəsinə əsasən azyaşlı uşaqlar yalnız qeyd-şərtsiz xarakter daşıyan dövlət təhlükəsizliyi səbəbindən və çıxarılma uşağın ən yaxşı maraqlarına uyğundursa çıxarıla bilərlər. Türkiyə vətəndaşlarının üzv dövlətdə yaşamaq tələblərinə stabil olaraq cavab verən ailə üzvləri vətəndaşlıqlarından asılı olmayaraq yuxarıda qeyd olunan tərzdə müdafiə olunurlar.²⁴⁸ **Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin** 6(2)-ci maddəsi üzv dövlətlərə ictimai asayiş, dövlət təhlükəsizliyi və ya sağlamlığın təmin edilməsi səbəblərindən ailə üzvünün yaşayış icazəsini ləğv etməyə və ya müddətinin artırılmasına rədd cavabı verməyə icazə verir. Üzv dövlət bu səbəblər əsasında qərar qəbul edərkən ailə üzvü tərəfindən törədilmiş cinayətin ictimai asayişə və ya dövlət təhlükəsizliyinə qarşı ağırlıq dərəcəsini və ya növünü, və yaxud bu cür şəxsdən irəli gələn təhlükəni nəzərə almalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilk növbədə ailənin cinayətkarı xaricə müşayiət edəcəyinin nə dərəcədə məntiqli olması barədə və bu gözlənilmədiyi təqdirdə ailənin dağılmasına gətirib çıxaracaqsa belə əlaqədar cinayətkarın cinayət əməllərinin çıxarılmanı nə dərəcədə əsaslandırması barədə qərar qəbul edir. Belə vəziyyətlərdə Məhkəmənin gəldiyi qənaət hər bir işin təfərrüatları ilə sıx əlaqələndirilməlidir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi çıxarılma barədə qərarın mütənasibliyini qiymətləndirmək üçün müxtəlif meyarlar qəbul etmişdir. Həmin meyarlar bunlardır:

- iddiaçı tərəfindən onu çıxaran dövlətdə törədilmiş cinayətin xarakteri və ağırlıq dərəcəsi;
- iddiaçının çıxarılacağı dövlətdə qalma müddəti;
- cinayətin törədilməsindən sonra keçdiyi vaxt ərzində iddiaçının davranışı;
- iddiaçının və hər bir əlaqədar ailə üzvünün vətəndaşlığı;
- iddiaçının yaşadığı və göndəriləcəyi ölkələrlə sosial, mədəni və ailə bağlılığının möhkəmliyi;
- işlə əhatə olunan hər bir uşağın ən yaxşı maraqları və rifahı, xüsusən də əgər o, iddiaçını çıxarılacağı ölkəyə müşayiət edəcəyi təqdirdə üzləşə biləcəyi hər hansı bir çətinlik.²⁴⁹

Misal: *A.A.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı işi*²⁵⁰ uşaq olaraq öz anası və bacı-qardaşlarına qovuşmaq üçün Birləşmiş Krallığa gələrək daimi yaşayış icazəsi əldə etmiş Nigeriya vətəndaşı ilə əlaqədar idi. O, məktəbli olaraq ağır cinayət törətmiş və cəzasını çəkmişdir. Bundan sonra heç bir cinayət törətməmiş, universitet təhsili almış və daimi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan iddiaçı bir reabilitasiya nümunəsinə çevrilmişdir. O, bütün bunlara uşaqlıqda törətdiyi cinayətə görə barəsində qərar çıxarılmış deportasiyanın həyata keçirilməsi tarixinədək nail olmuşdur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının əvvəlki məhkumluğunu və nümunəvi reabilitasiya dövrünü nəzərə alaraq cinayətin törədilməsindən sonra keçmiş müddətin uzunluğunu və həmin müddət ərzində iddiaçının davranışını xüsusən vurğulamışdır. Məhkəmə konkret olaraq bu vəziyyətdə iddiaçının çıxarılması nəticəsində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulacağı qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Antuinin və başqalarının Norveçə qarşı işində*²⁵¹ həyat yoldaşı və qızı Norveç vətəndaşları olan iddiaçı Qana vətəndaşı idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi cənab Antuiyə məxsus pasportun saxta olmasının dövlət orqanları tərəfindən aşkar edildikdən sonra onun çıxarılması və Norveçə qayıtmasına beşillik qadağanın qoyulması barədə qərar ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulmaması qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə valideynlərin ikisinin də Qanada doğularaq böyüdüklərini (iddiaçının arvadı həmin ölkəni 17 yaşında olarkən tərk etmişdir) və bu ölkəyə qızı ilə birlikdə üç dəfə səfər

²⁴⁸*Nattheya Dülgerin Wetteraukreis-ə qarşı (Nattheya Dülger v. Wetteraukreis)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-451/11 sayılı, 19 iyul 2012-ci il tarixli işi.

²⁴⁹*Boultifin İsveçrəyə qarşı (Boultif v. Switzerland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 54273/00 sayılı, 2 avqust 2001-ci il tarixli işi; *Ünərin Hollandiyaya qarşı (Üner v. the Netherlands)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 46410/99 sayılı, 18 oktyabr 2006-cı il tarixli işi; *Baloqunun Birləşmiş Krallığa qarşı (Balogun v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 60286/09 sayılı, 10 aprel 2012-ci il tarixli işinin 43-53-cü paragrafları.

²⁵⁰*A.A.-nın Birləşmiş Krallığa qarşı (A.A. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8000/08 sayılı, 20 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.

²⁵¹*Antuinin və başqalarının Norveçə qarşı (Antwi and Others v. Norway)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 26940/10 sayılı, 14 fevral 2012-ci il tarixli işi.

etdiklərini nəzərə alaraq ailənin Qanada bütövlükdə məskunlaşması və ya ən azı iddiaçı ilə müntəzəm əlaqələrin saxlanması üçün kənar edilə bilməyən maneələrin mövcud olmaması qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Əmrollahinin Danimarkaya qarşı işində*²⁵² iddiaçı Danimarkada daimi yaşamaq üçün icazəsi olan İran vətəndaşı idi. Onun Danimarkalı partnyorundan iki və əvvəlki münasibətindən Danimarkada yaşayan bir uşağı var idi. O, narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə görə məhkum olunaraq cəzasını çəkib azadlığa çıxdıqdan sonra dövlət orqanları onu İrana deportasiya etməyə çalışırdı. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının Danimarkadan təklif olunan daimi çıxarılması nəticəsində ailəsinin dağılması səbəbindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulacağı qənaətinə gəlmişdir. İddiaçının həyat yoldaşının heç zaman İranda olmaması, fars dilini bilməməsi və müsəlman olmaması səbəbindən bu ailənin öz həyatını Danimarkadan kənar davam etdirməsi səmərəsiz hesab olunmuşdur. Danimarkalı qadının İranlı kişi ilə nikahda olmasından başqa həmin ölkə ilə heç bir əlaqəsi yox idi.²⁵³

Misal: *Həsənbaşıçin İsveçrəyə qarşı işində*²⁵⁴ iddiaçı cüzi hüquqpozmalara görə bir neçə dəfə məhkum edilmişdir. Lakin ehtimal olunurdu ki, onun ölkədən çıxarılması bu məhkumluqlarla deyil, onun çox böyük borcları və özü ilə ailəsinin əldə etdikləri sosial təminat müavinətləri ilə əlaqədar idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi yuxarıda sadalanan meyarardan birini tətbiq edərək ölkənin iqtisadi rifah maraqlarının şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququna müdaxiləni əsaslandırmaq zəruri hal kimi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında birmənalı şəkildə əks olunduğunu nəzərə almışdır. Bununla əlaqədar olaraq sosial təminat sistemindən asılılığın ölkənin iqtisadi rifahına mənfi təsir göstərməsi səbəbindən İsveçrənin dövlət orqanları tərəfindən iddiaçının borclarının və onun ailəsinin sosial təminat sistemindən asılılığının nəzərə alınmasını əsaslandırmaq mümkündür. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu amillə yanaşı iddiaçının və onun ailəsinin kifayət qədər uzun müddət ərzində İsveçrədə yaşadığını və İsveçrə cəmiyyətinə inteqrasiya etdiyini nəzərə alaraq onun çıxarılması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin pozulacağını müəyyən etmişdir.

²⁵² *Əmrollahinin Danimarkaya qarşı (Amrollahi v. Denmark)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 56811/00 sayılı, 11 iyul 2002-ci il tarixli işi.

²⁵³ Buna oxşar qərarlarla tanış olmaq üçün *Belcudinin Fransaya (Beldjoudi v. France)*, *Boultifin İsveçrəyə (Boultif v. Switzerland)* və *Udehin İsveçrəyə qarşı (Udeh v. Switzerland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 12083/86, 54273/00 və 12020/09 sayılı, 26 mart 1992-ci il, 2 avqust 2001-ci il və 16 aprel 2013-cü il tarixli işlərinə baxın.

²⁵⁴ *Həsənbaşıçin İsveçrəyə qarşı (Hasanbasic v. Switzerland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 52166/09 sayılı, 11 iyun 2013-cü il tarixli işi.

Əsas məqamlar

- Hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlarını icra etməyən Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailələrinin yenidən birləşməsi məsələsi Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə əhatə olunmur. Avropa İttifaqına üzv olan bəzi dövlətlərdə hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqları icra edən Avropa İttifaqı vətəndaşları həmin dövlətlərin vətəndaşları ilə müqayisədə daha geniş hüquqlardan istifadə edirlər (bu fəslin "Giriş" bölməsinə baxın).
- **Hərəkət etmək azadlığı Direktivi** Avropa İqtisadi Zonası və Avropa İttifaqı vətəndaşlarının müvafiq hüquqlara malik ailə üzvlərinə o dərəcədə şamil olunur ki, onlar öz vətəndaşlığından asılı olmayaraq hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqları icra etmiş olsunlar. Direktiv çıxarılmaya qarşı Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşları tərəfindən istifadə olunan müdafiəyə bərabər səviyyəli müdafiəni onların müvafiq hüquqlara malik ailə üzvlərinə də şamil edir (Bölmə 5.2-ə baxın).
- Üçüncü ölkə vətəndaşları olan zəmanətçilərin ailələrinin yenidən birləşməsi məsələsi **Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi** ilə tənzimlənir. Bu Direktiv prinsip etibarilə müvafiq ailə üzvünün əlaqədar dövlətdən kənarda olmasını tələb etsə də üzv dövlətlər belə bir tələbdən geri çəkilə bilər (Bölmə 5.3-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ailə münasibətlərinin əlaqədar zəmanətçinin Avropa İttifaqı ərazisində yaşamağa başlamasından əvvəl və ya sonra yaranması məsələləri arasında fərq qoymur (Bölmə 5.3-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə təmin olunan şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququnu nəzərə alaraq çıxarıla barədə qərarların mütənasibliyini qiymətləndirmək üçün meyarlar işləyib hazırlamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin ailə üzvlərinin çıxarılmasına və ya ailənin yenidən birləşməsinə yanaşması hər bir işin konkret və faktiki hallarından asılıdır (Bölmə 5.2-ə və/və ya 5.4.1-ə baxın)
- Avropa Sosial Xartiyası ailənin yenidən birləşməsi hüququnu nəzərdə tutur, Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin presedent hüquqi isə bu cür yenidən birləşmələrlə əlaqədar tətbiq edilməsi mümkün olan şərtləri və məhdudiyyətləri müəyyən edir (Bölmə 5.3-ə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

6. SAXLANILMA VƏ HƏRƏKƏT ETMƏK AZADLIĞININ MƏHDUDLAŞDIRILMASI

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 2(h) maddəsi	Anlayışlar: saxlanılma və ya hərəkət etmək azadlığından məhrum etmə	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ) Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi (hərəkət etmək azadlığı)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(1)-ci maddəsi; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 8(2)-ci maddəsi	Saxlanılmaya alternativlər	<i>Mikolenkonun Estoniyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (saxlanılmaya alternativlərin baxılması zərurəti)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(1)-ci maddəsi; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 8-ci maddəsi	Azadlıq hüququndan istisnaların müfəssəl siyahısı	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(a)-(f) maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ)
Şengen Sərhəd Məcəlləsinin 13-cü maddəsi (ölkəyə gəlməyə rədd cavabının verilməsi)	Ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq məqsədi ilə saxlanılma	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ), birinci seqment; <i>Səadinin Birləşmiş Krallığa və Suso Musanın Maltaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 2008-və 2013-cü il tarixli <i>işləri</i> (dövlətin ölkəyə giriş icazəsini hələ əldə etməmiş şəxslər)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(1)-ci maddəsi <i>Əl Dridinin və Aşuğbabanın</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki müvafiq olaraq C-61/11 və C329/11 sayılı, 2011-ci il tarixli <i>işləri</i> (çıxarılmadan əvvəl və cinayətə görə saxlanılmalar arasında əlaqə)	Deportasiyaya və ya ekstradisiyaya qədər saxlanılma	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ), ikinci seqment
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 20-ci maddəsi; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 8(3)-cü maddəsi	Qanunla nəzərdə tutulanlar	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)-ci maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ); <i>Novakin Ukraynaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (prosedur təminatları)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15 və 3(7)-ci maddələri; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 8(2)-ci maddəsi	Zərurilik və mütənasiblik	<i>Rusunun Avstriyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2008-ci il tarixli <i>iş</i> (saxlanılmanın qeyri-münasib izahı və əsassız olması)
	Özbaşınalıq	

	Vicdanlılıq	<i>Lonqa Yonkōnun Latviyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (sığınacaq almaq üçün ərizəsi barədə məlumatlı olmalarını gizlədən sahil mühafizəsi əməkdaşları)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(1)-ci maddəsi; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 9(1)-ci maddəsi	Zəruri ehtiyatlılıq	<i>Sinqhin Çexiya Respublikasına qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2005-ci il tarixli <i>iş</i> (deportasiya proseduru gözləyərkən iki il yarım müddətinə saxlanılma)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15-ci maddəsi; <i>Kadzoyevin</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 sayılı, 2009-cu il tarixli <i>iş</i>	Çıxarılmanın real perspektivləri	<i>Mikolenkonun Estoniyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (çıxarılmanın real perspektivlərinin olmamasına baxmayaraq saxlanılma)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(5)(6)-cı maddəsi; <i>Kadzoyevin</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 sayılı, 2009-cu il tarixli <i>iş</i>	Saxlanılmanın maksimum müddəti	<i>Auadin Bolqarıstana qarşı</i> Avropa Ədalət Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (hər bir işin konkret hallarından asılı olaraq saxlanılmanın məntiqəuyğun müddətinin qiymətləndirilməsi)
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 3(9), 16(3) və 17-ci maddələri; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 11-ci maddəsi; İnsan alverinə qarşı Direktivinin (2011/36/EU) 11-ci maddəsi	Xüsusi ehtiyacları olan şəxslərin saxlanması	<i>Mubilanzila Mayekanın və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2006-cı il tarixli <i>iş</i> (müşayiət olunmayan uşaq); <i>Musxaciyevanın və başqalarının Belçikaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2007-ci il tarixli <i>iş</i> (qeyri-münasib yerlərdə saxlanılan uşaqlar); <i>Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (insan alverinin qurbanı)
	Prosedur təminatları	
Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 15(2)-ci maddəsi; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 9(2)-ci maddəsi	Səbəblər barədə məlumat almaq hüququ	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(2)-ci maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ); <i>Səadinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2008-ci il tarixli <i>iş</i> (ikigünlük ləngimənin çox uzun müddət hesab edilməsi)

<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ); Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 13(4) və 15(3)-cü maddələri; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 9(3)-cü maddəsi</p>	<p>Saxlanılma barədə qərardan məhkəməyə müraciət etmək hüququ</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(4)-cü maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ); <i>Abdolxaninin və Karimninin Türkiyəyə qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2009-cu il tarixli işi</i> (qərara baxılma prosedurunun olmaması)</p>
<p>Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 16 və 17-ci maddələri; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 10-cu maddəsi</p>	<p>Saxlanılma şəraiti və ya rejimi</p>	<p><i>S.D.-nin Yunanıstana qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2009-cu il tarixli işi</i> (saxlanılma şəraiti)</p>
	<p>Qanunsuz saxlanılmaya görə kompensasiya</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(5)-ci maddəsi (azadlıq və toxunulmazlıq hüququ)</p>

Giriş

Saxlanılma fundamental hüquqlardan biri hesab olunan azadlıq hüququndan müstəsna bir halı təşkil edir. Bununla əlaqədar olaraq azadlıqdan məhrum etmə tədbiri ən vacib təminatlarla uyğun həyata keçirilməlidir. Bu qanunla nəzərdə tutulmalıdır və əsassız xarakter daşımamalıdır.²⁵⁵ Geri qaytarılma prosedurları zamanı sığınacaq axtaranların və miqrantların saxlanılması ən son tədbir kimi nəzərdə tutulmalıdır. Bu prinsiplərə baxmayaraq Avropada böyük sayda insan ya ölkəyə gəldikləri zaman və ya çıxarılma prosedurlarından yayınma hallarının qarşısını almaq üçün saxlanılır. Azadlıqdan məhrum edilən şəxslərlə insani şəkildə və ləyaqətlə rəftar olunmalıdır.

Beynəlxalq hüquq sığınacaq axtaranların və qaçqınların saxlanılma imkanlarını məhdudlaşdırır. 1951-ci il Cenevrə Konvensiyasının 31-ci maddəsinə əsasən ölkəyə qanunsuz gəlmə və ölkədə qanunsuz olma ilə əlaqədar "həyat və azadlıqları təhlükə altında olan ərazidən birbaşa gələrək [...] müvafiq əraziyə icazəsiz daxil olan və ya bu ərazidə olan, lakin özlərini ləngimədən aidiyyəti orqanlara təqdim edən və qanunsuz gəlmənin və ya olmanın səbəblərini açıqlayan qaçqınlar" a cəza tədbirləri tətbiq edilməməlidir.²⁵⁶

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında saxlanılma üçün əsaslardan ibarət geniş bir siyahı əks olunub ki, bu əsaslardan biri də ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaqdan və ya şəxslərin çıxarılmasını asanlaşdırmaqdan ibarətdir. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən müfəssəl prinsip beynəlxalq himayə üçün müraciət edən, həmçinin geri qaytarılma prosedurları zamanı şəxslərin saxlanılmasının zəruriliyindən ibarətdir. Lakin saxlanılmanın əsassız hesab edilməməsi üçün müəyyən əlavə tədbirlər təmin olunmalıdır, məsələn, hər bir saxlanılmanın səbəbləri açıqlanmalıdır və saxlanılmış şəxsə tez bir vaxtda məhkəməyə müraciət etmək imkanı verilməlidir.

6.1. Azadlıqdan məhrum etmə, yoxsa hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması?

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Qəbuletmə şərtləri Direktivi (2013/33/EU) "saxlanılmanı" "ərizəçinin [Avropa İttifaqının] üzv dövləti tərəfindən hərəkət etmək azadlığı məhdudlaşdırılacaq xüsusi bir yerə

²⁵⁵ Dövlətlərin geri qaytarılma prosedurları zamanı insanların azadlıqdan məhrum edilməsi ilə əlaqədar təcrübəsinə dair daha ətraflı məlumat üçün Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi (2010-cu il) baxın.

²⁵⁶ BMTQAK "Sığınacaq axtaranların saxlanılması və saxlanılmaya alternativlərlə əlaqədar tətbiq edilən meyar və standartlara dair Təlimatlar" (*Guidelines on the Applicable Criteria and Standards relating to the Detention of Asylum-Seekers and Alternatives to Detention*); 2012-ci il; İsgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısını alınması üzrə Avropa Şurası Komitəsi "İsgəncələrə qarşı mübarizənin 20 ili: 19-cu Ümumi Hesabat", 1 avqust 2008-31 iyul 2009-cu il.

salınması" kimi müəyyənləşdirir (2(h) maddəsi). [Geri qaytarılma Direktivində](#) (2008/115/EC) saxlanılmanın anlayışı nəzərdə tutulmayıb.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi azadlıqdan məhrum etmə hallarına aid məsələləri tənzimləyir və bu Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi isə hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması məsələsinə toxunur. Saxlanılmanın bir sıra aşkar formaları mövcud olsa da, məsələn, kameraya yerləşdirmə, tərifi verilməsi çətin olan bir sıra digər vəziyyətlər də azadlıqdan məhrum etmə hesab edilməsə də hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması hesab oluna bilər.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi əlaqədar şəxsin vəziyyətinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi ilə müdafiə olunub-olunmamasını müəyyən edərək müvafiq saxlanılma tədbirinin növü, müddəti, fəsadları və həyata keçirilməsi tərzini kimi bir sıra meyarları nəzərə almaqla onun vəziyyətinin mütləq qaydada qiymətləndirilməsi qənaətinə gəlmişdir.²⁵⁷ Azadlıqdan məhrum etmə ilə hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması arasındakı fərq müvafiq tədbirin xarakteri və ya mahiyyəti ilə deyil, onun ağırlıq dərəcəsi və intensivlik səviyyəsi ilə əlaqədardır.²⁵⁸ Bu səbəbdən də aparılacaq hər bir qiymətləndirmə konkret işin xüsusi faktlarına əsaslanmalıdır.

Ola bilsin ki, azadlıqdan məhrum etmə faktı işin ayrılıqda götürülmüş hansısa bir faktoru əsasında müəyyən edilməsin, lakin bütün mövcud elementlərin birləşdirilməsi nəticəsində aşkar edilsin. Hətta saxlanılmanın qısa bir müddət ərzində, məsələn, bir neçə saat davam etməsi müvafiq vəziyyətin avtomatik olaraq azadlıqdan məhrum etmə kimi deyil, hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması kimi müəyyən edilməsi ilə nəticələnə bilər. Belə bir vəziyyətdə müvafiq işin digər mövcud faktorları da nəzərə alınmalıdır, məsələn, saxlanılma yerinin qapalı olub-olmaması, məcburetə elementlərinin mövcud olub-olmaması,²⁵⁹ yaranmış mühitin şəxsə təsirinin konkret fəsadları, o cümlədən, fiziki narahatlığın və ya psixi pozuntuların müşahidə edilib-edilməməsi.²⁶⁰

Saxlanılmanın ictimai maraqlardan irəli gəlməsi məsələsinin bir səbəb kimi əsas götürülməsi, məsələn, cəmiyyəti müvafiq şəkildə əlaqələndirilən riskdən və ya təhlükədən müdafiə və mühafizə etmək və ya qorumaq niyyəti şəxsin mütləq azadlıqdan məhrum edilməsini nəzərdə tutmamalıdır. Bu cür yanaşma Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(a)-(f) maddəsində nəzərdə tutulmuş saxlanılma hallarının əsaslandırılması məsələsinə baxıldığı zaman münasib ola bilər.²⁶¹ Lakin hər bir konkret işdə 5(1)-ci maddə müvafiq tədbirin görülməsinə dair spesifik konteksti nəzərə almaqla təfsir olunmalıdır. Burada həm milli qanunvericiliklə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə nəzərdə tutulan ictimai asayişin və qayda-qanunun təmin edilməsində polis orqanlarının hüquq və vəzifələri də nəzərə alınmalıdır.²⁶²

Misal: *Quzzardinin İtaliyaya qarşı işində*²⁶³ barəsində komendant saati tətbiq edilən, xüsusi nəzarətə götürülmüş və müəyyən edilmiş ərazidən kənara çıxmamaq qadağası ilə hərəkəti məhdudlaşdırılan iddiaçıdan gündə iki dəfə müvafiq orqana özü barədə məlumat verməsi və ətraf ərazilərdə məhdud formada və nəzarət altında əlaqə saxlaması tələb olunurdu. Məhkəmə bu işdə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsini rəhbər tutaraq əsaslandırılmamış azadlıqdan məhrum etmə halının baş verməsi qənaətinə gəlmişdir.²⁶⁴

²⁵⁷ *Ostinin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (Austin and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39692/09, 40713/09 və 41008/09 sayılı, 15 mart 2012-ci il tarixli işlərinin 57-ci paragrafı.

²⁵⁸ *Quzzardinin İtaliyaya qarşı (Guzzardi v. Italy)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 7367/76 sayılı, 6 noyabr 1980-ci il tarixli işinin 93-cü paragrafı.

²⁵⁹ *Fokanın Türkiyəyə (Foka v. Turkey)* və *Nolanın və K.-nin Rusiyaya qarşı (Nolan and K. v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq olaraq 28940/95 və 2512/04 sayılı, 24 iyun 2008-ci il və 12 fevral 2009-cu il tarixli işləri.

²⁶⁰ *Quzzardinin İtaliyaya (Guzzardi v. Italy)* və *H.L.-in Birləşmiş Krallığa qarşı (H.L. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq olaraq 7367/76 sayılı və 45508/99 sayılı, 6 noyabr 1980-ci il və 5 oktyabr 2004-cü il tarixli işləri.

²⁶¹ *A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (A. and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işinin 163-164-cü paragrafları.

²⁶² *Ostinin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (Austin and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39692/09, 40713/09 və 41008/09 sayılı, 15 mart 2012-ci il tarixli işlərinin 60-cü paragrafı.

²⁶³ *Quzzardinin İtaliyaya qarşı (Guzzardi v. Italy)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 7367/76 sayılı, 6 noyabr 1980-ci il tarixli işi.

²⁶⁴ Yuxarıda qeyd olunan iş.

Misal: *Raymondunun İtaliyaya qarşı işində*²⁶⁵ iddiaçı azadlıqdan məhrum edilmə kimi deyil, hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması kimi müəyyən edilmiş polis nəzarəti altına götürülmüşdür. Ona faktiki olaraq evini tərk etmək üçün icazə lazım olmasa da o polisi məlumatlandırmadan bunu edə bilməzdi.

Misal: *Amuurun Fransaya və Riadla İdiabın Belçikaya*,²⁶⁶ həmçinin *Nolanla K.-nın Rusiyaya qarşı işlərində*²⁶⁷ müvafiq olaraq üç sığınacaq axtaranın və bir üçüncü ölkə vətəndaşının hava limanındakı tranzit zonasında saxlanması Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)-ci maddəsinə əsasən qeyri-qanuni hesab olunmuşdur. Məhkəmə müvafiq dövlət orqanlarının əlaqədar şəxslərin sonrakı reyslərlə ölkəni tərk edərək saxlanılmadan boyun qaçırdıqlarına görə onlara qarşı görülmüş tədbirin azadlıqdan məhrum edilmə hesab olunmaması barədə arqumentlərini qəbul etməmişdir.

Misal: *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı işində*²⁶⁸ iddiaçının qızı Kiprdə yaşayaraq və kabare sahiblərinin müraciəti əsasında verilmiş əmək icazəsi ilə kabaredə rəqqas işləyən Rusiya vətəndaşı idi. Bir neçə ay keçdikdən sonra onun qızı işdən çıxaraq Rusiyaya qayıtmaq qərarına gəlmişdir. Kabare sahiblərindən biri miqrasiya idarəsinə müraciət edərək rəqqasın öz iş və yaşayış yerini tərk etməsi barədə məlumat vermişdir. Bunun nəticəsi olaraq polis həmin qızı taparaq, polis şöbəsinə gətirib orada təxminən bir saat saxlamışdır. Polis qızın daha saxlanılmaması və ona məsuliyyət daşıyan kabare sahibini bölməyə çağıraraq qızın oradan götürülməsi qərarına gəlmişdir. Nəticədə kabare sahibi iddiaçının qızını kabarenin başqa bir işçisinin evinə aparmışdır ki, qız həmin yeri öz arzusu ilə tərk edə bilməzdi. Növbəti gün səhər qızın meyidi mənzilin yanında, küçədə aşkar edilmişdir. Qızın ümumi saxlanılma müddəti təxminən iki saat təşkil etsə də Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinə əsasən bunu azadlıqdan məhrum etmə kimi müəyyən etmişdir. Kiprin polis orqanları qızın həm bölmədə, həm də mənzildə saxlanılmasına məsuliyyət daşıyırdı, çünki onlar bu işdə kabare sahibləri ilə fəal əməkdaşlıq etməsəydilər azadlıqdan məhrum etmə halı baş verməzdi.

6.2. Saxlanılmaya alternativlər

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən müvafiq işlə əlaqədar bütün alternativlərin səmərəli şəkildə tətbiq edilməsi mümkün olmadıqda və bu alternativlər tükəndikdə saxlanılma ən son çıxış yolu kimi istifadə olunmalıdır (dəyişdirilmiş [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) (2013/33/EU) 8(2)-ci, [Dublin Əsasnaməsinin](#) 18(2)-ci və [Geri qaytarılma Direktivinin](#) (2008/115/EC) 15(1)-ci maddələri: "əgər başqa zəruri, lakin nisbətən yüngül tədbirlər tətbiq edilə bilməzsə"). Beləliklə, saxlanılma yalnız bütün mümkün alternativlər hərtərəfli nəzərdən keçirildikdən sonra və ya monitoring mexanizmləri vasitəsi ilə qanuni və legitim məqsədə nail olunmadıqda həyata keçirilməlidir. [Dəyişdirilmiş Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 8(4)-cü maddəsi üzv dövlətlərin üzərinə saxlanılmaya alternativlərlə bağlı normaların öz milli qanunvericiliklərində əks olunması öhdəliyini qoyur. Saxlanılmaya alternativlər bunlardır: özü barədə məlumat vermə, məsələn, müntəzəm intervallarla polis və ya miqrasiya orqanlarına özü barədə məlumat vermə öhdəliyi; pasportu və ya yol sənədini təhvil vermə öhdəliyi; yaşayış yerinə aid tələblər, məsələn, konkret bir ünvanda yaşamaq və gecələmək tələbi; zaminə və zəmanətçisiz buraxılma; zəmanətçi vasitəsi ilə buraxılma; xəstə baxıcısına kömək etmək və ya qayğıya ehtiyacı olanlara icmanın nəzarəti altında yardım göstərmək və ya psixiatrik yardım briqadasında işləmək şərti ilə buraxılma; və ya elektron nəzarət, məsələn, elektron birkalar vurma.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi saxlanılmaya qədər nisbətən yüngül tədbirlərin tətbiq edilməsi imkanlarının mövcud olub-olmaması məsələsinə diqqət yetirir.

²⁶⁵ *Raymondunun İtaliyaya qarşı (Raimondo v. Italy)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 12954/87 sayılı, 22 fevral 1994-cü il tarixli işi.

²⁶⁶ *Amuurun Fransaya qarşı (Amuur v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 19776/92 sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli işinin 38-49-cu paragrafları; *Riadın və İdiabın Belçikaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 29787/03 və 29810/03 sayılı, 24 yanvar 2008-ci il tarixli işləri.

²⁶⁷ *Nolanın və K.-nin Rusiyaya qarşı (Nolan and K. v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 2512/04 sayılı, 12 fevral 2009-cu il tarixli işin 93-96-cı paragrafları.

²⁶⁸ *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı (Rantsev v. Cyprus and Russia)* İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 25965/04 sayılı, 7 yanvar 2010-cu il tarixli işinin 314-325-ci paragrafları.

Misal: *Mikolenkonun Estoniyaya qarşı işində*²⁶⁹ Məhkəmə şəxsin çıxarılması ilə bağlı birbaşa perspektivlərin mövcud olmamasına və dövlət orqanlarının ixtiyarında başqa tədbirlər tətbiq etmək imkanlarının olmasına baxmayaraq, iddiaçının uzun müddət ərzində deportasiya mərkəzində saxlanıldığını müəyyən etmişdir.

Əksər hallarda saxlanılmaya alternativlər hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi hərəkət etmək azadlığı hüququnu təmin edir, o şərtlə ki, dövlət bu Protokolu ratifikasiya etmiş olsun (Əlavə 2-ə baxın). Hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması zərurətdən irəli gəlməlidir, mütənəsb olmalıdır və 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin ikinci paragrafının məqsədlərinə uyğun olmalıdır. Bu müddəə ölkə ərazisində yalnız qanuni əsaslarla yaşayan şəxslərə şamil edildiyindən qanunsuz yaşayanlara kömək edə bilməz.

Misal: *Omvenikenin Almaniyaya qarşı işində*²⁷⁰ iddiaçı sığınacaq almaq üçün etdiyi müraciətə cavab gözləyərkən ölkədə müvəqqəti qalmaq şərtinin bir elementi kimi konkret bir ərazidən kənara çıxmaqla yaşamaq üçün yerləşdirilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, iddiaçı Almaniya ərazisində qeyri-qanuni olmaqla ona tətbiq edilmiş müvəqqəti yaşama şərtlərini pozduğundan 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hərəkət etmək azadlığına istinad edə bilməzdi.

6.3. Azadlıq hüququndan istisnaların müfəssəl siyahısı

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq üçün müraciətlə və geri qaytarılma ilə əlaqədar saxlanılma halları iki müxtəlif hüquqi rejimlə təmin olunur.²⁷¹ Sığınacaq axtaranların azadlıqdan məhrum edilməsi məsələsi dəyişdirilmiş **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 8-ci və **Dublin Əsasnaməsinin** ((EU) 604/2013) 28-ci maddələri ilə tənzimləndiyi bir halda barələrində geri qaytarılma prosedurları tətbiq edilən şəxslərin azadlıqdan məhrum edilməsi məsələsi **Geri qaytarılma Direktivinin** 15-ci maddəsi ilə tənzimlənir.

Qəbuletmə şərtləri Direktivinin 8-ci və **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** (2013/32/EU) 26-cı maddələrinə əsasən şəxsin yalnız sığınacaq ərizəsi təqdim etməsi səbəbindən saxlanılması qəbul edilməzdir.²⁷² Eyni zamanda, şəxsin yalnız **Dublin Əsasnaməsinin** subyekti olması səbəbindən saxlanılmasına da icazə verilmir (Əsasnamənin 28(1)-ci maddəsi). Sığınacaq axtaranların saxlanılması üçün müfəssəl əsaslar **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** 8(3)-cü maddəsində sadalanır. Sığınacaq axtaranların altı müxtəlif vəziyyətlərdə saxlanılması mümkündür:

- ərizəçinin şəxsiyyətini və ya vətəndaşlığını müəyyənləşdirmək və ya yoxlamaq məqsədi ilə saxlanılma;
- saxlanılma tədbiri həyata keçirilmədən, xüsusən də saxlanılmadan yayınma riski mövcud olduqda sığınacaq almaq üçün edilən müraciətin müvafiq ərizəçini saxlamadan əldə edilməsi mümkün olmayan elementlərini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə saxlanılma;
- ərizəçinin ölkəyə daxil olmasına icazə verməklə bağlı qərar qəbul etmək məqsədi ilə saxlanılma;
- ölkədən çıxarılmanı ləngitmək və ya bu prosesə mane olmaq məqsədi ilə sığınacaq ərizələrinin təqdim olunmasına görə **Geri qaytarılma Direktivinə** əsasən saxlanılma;²⁷³
- milli təhlükəsizlik və ya ictimai asayişin qorunması naminə saxlanılma; və
- **Dublin Əsasnaməsinə** əsasən göndərilmə prosedurlarını təmin etmək üçün müəyyən şərtlərlə saxlanılmaya icazə verən həmin Əsasnamənin 28-ci maddəsinə uyğun saxlanılma. **Geri qaytarılma Direktivinin** 15(1)-ci maddəsi yalnız barələrində geri qaytarılma proseduru tətbiq edilən üçüncü ölkə

²⁶⁹ *Mikolenkonun Estoniyaya qarşı (Mikolenko v. Estonia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10664/05 sayılı, 8 oktyabr 2009-cu il tarixli işi.

²⁷⁰ *Omvenikenin Almaniyaya qarşı (Omwenyeye v. Germany)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 44294/04 sayılı, 20 noyabr 2007-ci il tarixli işi.

²⁷¹ *Kadzoyevin (Huçbarovun) (Kadzojev (Huchbarov))* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki (C-357/09 [2009] ECR I-11189 sayılı, 30 noyabr 2009-cu il tarixli işinin 45-ci paragrafı və *Mehmet Arslanın Policie CR Krajske reditelstvi policie Ustekeho kraje, odbor cozonecke policie-ya qarşı (Mehmet Arslan v. Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-534/11 sayılı, 30 may 2013-cü il tarixli işinin 532-ci paragrafı.

²⁷² Əlavə məlumat üçün Avropa Komissiyası Baş Daxili İşlər İdarəsinin ": http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/reception-conditions/index_en.htm" internet-səhifəsində mövcud olan "Qəbuletmə şərtləri"nə baxın, 2012-ci il.

²⁷³ Həmçinin *Mehmet Arslanın Policie CR, Krajske reditelstvi policie Ustekeho kraje, odbor cozonecke policie-ya qarşı (Mehmet Arslan v. Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-534/11 sayılı, 30 may 2013-cü il tarixli işinə baxın.

vətəndaşlarının saxlanılmasına icazə verir. Azadlıqdan məhrum etməyə aşağıda göstərilən iki məqsədə nail olmaq üçün icazə verilir, xüsusən də geri qaytarılma və ya çıxarılma prosesindən yayınma riski və ya bu proseslərə ciddi müdaxilələr mövcud olduqda:

- geri qaytarılma prosesini hazırlamaq məqsədi ilə;
- çıxarılma prosesini həyata keçirmək məqsədi ilə.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(1)-ci maddəsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnu müdafiə edir. Həmin maddənin (a)-(f) yarımbəndləri nəzərdə tutulmuş istisnalardan ibarət dolğun bir siyahını özündə əks etdirirlər: "Heç kəs aşağıdakı hallardan və qanunla müəyyən olunmuş qaydadan başqa azadlıqdan məhrum edilə bilməz":

- səlahiyyətli məhkəmətərəfindən məhkum olunduqdan sonra;
- məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyi icra etməməyə görə;
- məhkəmə orqanı qarşısına gətirilmə məqsədi ilə;
- yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərlə bağlı xüsusi vəziyyətlərdə;
- əhalinin sağlamlığının qorunması və ya səfillik hallarının qarşısını almaq məqsədi ilə;
- əcnəbinin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq və ya ölkədən çıxarılmasını təmin etmək məqsədi ilə.

Yuxarıda verilən altı səbəblərdən birinə istinad edərək saxlanılmanı əsaslandırmaq vəzifəsi müvafiq dövlətin üzərinə düşür.²⁷⁴ Tətbiq edilmiş saxlanılma tədbiri bu səbəblərdən biri ilə əsaslandırılmadıqda avtomatik olaraq qanunsuz hesab olunur.²⁷⁵ Bu səbəblər məhdudəddi şəkildə təfsir olunur.²⁷⁶ Ümumiyyətlə, bütün növ cinayətlərə və hüquq pozuntularına görə saxlanılmanı nəzərdə tutan ümumiləşdirilmiş bir səbəb mövcud olmadığından saxlanılmanın dəqiq məqsədi və səbəbini müəyyən etməmək onun qanunsuz olmasına dəlalət edir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsi sığınacaq axtaranların və qanunsuz miqrantların iki halda saxlanılmasını nəzərdə tutur:

- ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq məqsədi ilə;
- qərar əsasında deportasiya yaxud ekstradisiya tədbirlərini tətbiq etmək məqsədi ilə.

Beləliklə, azadlıq hüququndan bütün digər istisnaları nəzərə almaqla Konvensiyanın 5(1)(f) maddəsinə uyğun saxlanılma məhdudəddi şəkildə təfsir olunan xüsusi səbəblərdən birinə əsaslanmalıdır.

Misal: *Yoh-Ekale Mvanjenin Belçikaya qarşı işi*²⁷⁷ İİV-ə yoluxmuş və ağır xəstə olan Kamerun vətəndaşı ilə əlaqədar idi. Dövlət orqanları iddiaçının şəxsiyyətini müəyyən etmişdilər və daimi ünvanını bildirdilər, eyni zamanda, o həmişə dövlət orqanlarının təyin etdikləri görüşlərə gedirdi və Belçikadakı statusunu tənzimləmək üçün bir neçə iş görmüşdü. Dövlət orqanları iddiaçının saxlanıldığı dövrdə səhhətinin ağırlaşması faktına baxmayaraq ona qarşı nisbətən yüngül tədbirlərin tətbiq edilməsi məsələsini, məsələn, milli maraqları təmin etmək üçün müvəqqəti yaşayış icazəsinin verilməsini nəzərdən keçirməmişdir. Bunun əvəzində onu təxminən dörd ay saxlamışdılar. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının saxlanılması ilə dövlətin onu deportasiya etmək məqsədi arasında heç bir əlaqəni görmədiyindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

Misal: *A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı işində*²⁷⁸ Məhkəmə iddiaçının mümkün deportasiyası məsələsinin sadəcə "daim nəzarətdə saxlanılması" siyasətini 5(1)-ci maddəyə uyğun deportasiya məqsədi ilə görülən tədbir hesab etmək üçün kifayət etməməsi və ya həlledici olmaması qənaətinə gəlmişdir.

²⁷⁴WL (Konqo) 1 və 2-nin və KM-in (Yamayka) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı Birləşmiş Krallığın Ali Məhkəməsindəki [2011] UKSC 12 sayılı, 23 mart 2011-ci il tarixli işi (*The United Kingdom, Supreme Court, WL (Congo) 1 & 2 v. Secretary of State for the Home Department; KM (Jamaica) v. Secretary of State for the Home Department*)

²⁷⁵Əl-Ceddanın Birləşmiş Krallığa qarşı (*Al-Jedda v. the United Kingdom*) [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 27021/08 sayılı, 7 iyul 2011-ci il tarixli işinin 99-cü paragrafi.

²⁷⁶A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (*A. and Others v. the United Kingdom*) [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işi.

²⁷⁷*Yoh-Ekale Mvanjenin Belçikaya qarşı (Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10486/10 sayılı, 20 dekabr 2011-ci il tarixli işi.

²⁷⁸A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (*A. and Others v. the United Kingdom*) [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işinin 167-ci paragrafi.

Saxlanılma tədbiri ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq məqsədini birmənalı şəkildə daşımadığından qeyri-qanuni hesab edilmişdir.

6.3.1. Ölkəyə qanunsuz gəlmənin qarşısının alınması məqsədi ilə saxlanılma

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Şengen Sərhəd Məcəlləsi ((EC) 562/2006 sayılı Əsasnamə) Avropa İttifaqı ərazisinə gəlmə şərtlərinə əməl etməyən üçüncü ölkə vətəndaşlarına bu əraziyə daxil olmaları üçün rədd cavabının verilməsini nəzərdə tutur. Sərhədçilər qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq vəzifəsini icra edirlər. Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin çoxunun milli qanunvericiliyi sərhəddə qısa müddətə azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutur ki, bu da adətən hava limanının tranzit zonasında baş verir. Dəyişdirilmiş **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 8(3)(c) maddəsi sərhədə gəlmiş sığınacaq axtaranların saxlanılmasına icazə verir (əgər bu onların dövlət ərazisinə daxil olmaq hüququ ilə bağlı qərarın çıxarılması üçün zərurdirsə).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılmanın bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinə uyğun olaraq qanuni hesab edilməsi üçün bir sıra şərtlərə əməl olunmalıdır.

Misal: *Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*²⁷⁹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi müvafiq dövlət tərəfindən onun ərazisinə gəlməyə icazə verilməyənədək bu gəlmənin qanunsuz hesab edilməsi qənaətinə gəlmişdir. Ölkəyə gəlmək niyyətini həyata keçirməyə çalışan, lakin bunun üçün hələ də müvafiq icazəsi olmayan şəxsin saxlanılması heç bir təhrifə yol verilmədən və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsinin mənasına uyğun olaraq qanunsuz gəlmənin qarşısını almaq məqsədi daşıyan tədbir hesab edilə bilər. Eyni zamanda, Məhkəmə sığınacaq axtaranın tez bir vaxtda miqrasiya orqanlarına təslim olunmasını onun ölkəyə qanuni şəkildə gəlməsini həyata keçirmək cəhdi kimi də qiymətləndirməmişdir. Lakin nəticədə onun saxlanılmasının 5(1)(f) maddəsinə əsasən əsaslandırılması mümkün olmamışdır. Bu onunla əlaqədar idi ki, bu müddəanın ölkəyə gəlməklə bağlı məhdudiyyətlərdən boyun qaçırmağa çalışması nümayiş etdirilən şəxsin saxlanılmasına icazə verən norma kimi təfsir edilməsi həm müddəanın mənasını, həm də üzv dövlətin miqrasiya kontekstində əcnəbilərin azadlığına nəzarət etməklə bağlı danılmaz hüququnu məhdudlaşdırır. Belə bir təfsir BMTQAK-ın İcra Komitəsinin 44 sayılı Yekunlarına, Təlimatlarına və Nazirlər Komitəsinin Təvsiyələrinə haradasa uyğun gəlmir. Bu sənədlərin hamısı müəyyən hallarda sığınacaq axtaranların saxlanılmasını nəzərdə tutur, məsələn, şəxsiyyətin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı yoxlamaların həyata keçirilməsi və ya sığınacaq ərizəsinin əsasını təşkil edən elementlərin müəyyən edilməsi zamanı. Bütün bunları nəzərə alan Məhkəmə iddaçının ölkəyə kütləvi axının baş verdiyi bir vəziyyətlə əlaqədar sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurlarına əsasən yeddi günə saxlanılması ilə 5(1)(f) maddəsinin pozulmaması qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Suso Musanın Maltaya qarşı işində*²⁸⁰ isə Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, dövlət öz qanuni öhdəliklərindən kənara çıxaraq sığınacaq almaq üçün edilmiş müraciətə cavabın gözlənilməli zaman miqrantların öz ərazisinə gəlməsinə və ya bu ərazidə qalmasına birmənalı şəkildə icazə verən qanunvericilik aktlarının həyata keçirilməsinə istər müstəqil şəkildə, istərsə də Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğun başlayarsa bu səbəbdən dövlət ərazisinə qanunsuz gəlmənin qarşısının alınması məqsədi daşıyan saxlanılma 5(1)(f) maddəsinə əsasən qanuni olub-olmaması ilə bağlı mübahisələrə yol açmağa bilər. Həqiqətən də belə olan halda saxlanılma tədbirinin qarşıya qoyulmuş məqsədlərlə sıx əlaqəli olduğunu hesab etmək və ya yaranmış vəziyyəti milli qanunvericiliyə uyğun qəbul etmək çətindir. Faktiki olaraq bu vəziyyətdə də saxlanılma əsassızdır və milli qanunvericilik aktlarında əks olunmuş müddəaların aydın və dəqiq təfsirini nəzərdə tutan 5(1)(f) maddəsi ilə ziddiyyət təşkil edir. Konkret olaraq Səədiyə gəldikdə isə milli qanunvericilik (ölkə ərazisinə müvəqqəti buraxılmaq üçün icazə versə də) iddiaçıya bu əraziyə gəlmək və ya bu ərazidə qalmaq üçün formal icazə vermədiyindən saxlanılma məsələsi mübahisə doğurmurdu. Sadəcə olaraq bu vəziyyətdə sual şəxsin ölkə ərazisinə gəlmək və bu ərazidə qalmaq üçün formal icazənin

²⁷⁹ *Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işinin 65-ci paragrafı.

²⁸⁰ *Suso Musanın Maltaya qarşı (Suso Musa v. Malta)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 42337/12 sayılı, 23 iyul 2013-cü il tarixli işi.

baxmayaraq ölkədən çıxarılmaya nail olunmadıqda həbsə alınma tədbirindən istifadənin mümkünlüyünü istisna etməmişdir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsinin ikinci seqmentinə əsasən əgər müvafiq qərar qəbul edilmişdirsə və çıxarılmanın real perspektivləri mövcuddursa, Avropa Şurasının üzv dövlətlərinə şəxsin deportasiyası və ya ekstradisiyası məqsədi ilə saxlanılması hüququ verilir. Deportasiya məqsədi daşıyan tədbirlər nəzərdə tutulmayaraq müzakirə olunmadıqda və ya bu məqsədə zəruri ehtiyatlılıqla və fəal şəkildə nail olunmadıqda saxlanılma əsassız hesab olunur.

Misal: *Mikolenkonun Estoniyaya qarşı işində*²⁸⁴ iddiaçı Estoniyada yaşayan Rusiya vətəndaşı idi. Estoniyanın dövlət orqanları iddiaçıya məxsus yaşayış icazəsinin müddətini artırmaq müraciətinə rədd cavabı verərək onu 2003-cü ildən 2007-ci ilədək həbsdə saxlamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının çıxarılma prosesi zamanı dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq etmək arzusunda olmadığını birmənalı şəkildə qəbul etməsinə baxmayaraq onun saxlanılmasının qanunsuz olduğunu müəyyən etmişdir, çünki onun çıxarılması üçün real perspektivlər mövcud deyildi və dövlət orqanları araşdırmanı zəruri ehtiyatlılıqla aparmamışdır.

Misal: *M.-in və başqalarının Bolqarıstana qarşı işində*²⁸⁵ iddiaçının Əfqanıstana deportasiyası barədə qərar 2005-ci ilin dekabr ayında qəbul edilsə də, dövlət orqanları 2007-ci ilə nəzərdə tutulmuş deportasiyanı həyata keçirmək məqsədi ilə onun üçün şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd əldə etməyə çalışmışdılar. Bununla bağlı sorğu 19 aydan sonra təkrarən göndərilmişdir. Bütün bu dövr ərzində iddiaçı həbsdə saxlanılmışdır. Eyni zamanda, Bolqarıstanın dövlət orqanları onu başqa ölkəyə göndərməyə çalışsalar da bunu sübut edən heç bir fakta malik deyildilər. Onun saxlanılması qanunsuz hesab edilmişdir və zəruri ehtiyatlılıq nümayiş etdirilmədiyindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi pozulmuşdur.

Misal: *Popovun Fransaya qarşı işində*²⁸⁶ iddiaçılar 2000-ci ildə Fransaya gəlmiş Qazaxıstan vətəndaşları idi. Onların qaçqın statusu və yaşayış icazəsi əldə etməklə bağlı ərizələrinə rədd cavabı verilmişdir. 2007-ci ilin avqust ayında onlar həbs olunaraq çıxarılma məqsədi ilə hava limanına gətirilmişdir. Onların reysi ləğv edilmişdir və çıxarılmaları baş tutmamışdır. Bundan sonra onlar beşaylıq və üç yaşlı uşaqları ilə birlikdə saxlanılma mərkəzinə göndərilmiş və orada 15 gün saxlanılmışdılar. İkinci dəfə də reys ləğv edildiyindən hakim onları sərbəst buraxmışdır. Təqdim olunmuş yeni ərizələr əsasında onlara qaçqın statusu verilmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, uşaqlar valideynləri ilə birlikdə saxlanılma mərkəzinin ailələr üçün nəzərdə tutulmuş korpusunda saxlanılsalar da, onların xüsusi vəziyyəti nəzərə alınmamışdır və dövlət orqanları inzibati qaydada saxlanılmadan başqa alternativ tədbirləri müəyyən etməyə çalışmamışdır. Beləliklə də Fransa sistemi uşaqların Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinə əsasən azadlıq hüququnu müvafiq qaydada təmin etməmişdir.

6.4. Qanunla nəzərdə tutulanlar

Milli qanunvericiliyə və Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həmçinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılma qanuni xarakter daşımalıdır.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının üzv dövlətləri [Geri qaytarılma Direktivinə](#) uyğun olması tələb edilən qanunlarını, əsasnamələrini və inzibati qaydalarını tətbiq etməyə borcludurlar (20-ci maddə). Eyni zamanda, dəyişdirilmiş [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 8(3)-cü maddəsi saxlanılma üçün əsasların milli qanunvericilikdə əks olunmasını nəzərdə tutur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(1)-ci maddəsi heç kimin qanunla müəyyən olunmuş qaydadan başqa azadlıqdan məhrum edilə bilmədiyini nəzərdə tutur. Bu isə o deməkdir ki,

²⁸⁴*Mikolenkonun Estoniyaya qarşı (Mikolenko v. Estonia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10664/05 sayılı, 8 oktyabr 2009-cu il tarixli işi.

²⁸⁵*M.-in və başqalarının Bolqarıstana qarşı (M. and Others v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 41416/08 sayılı, 26 iyul 2011-ci il tarixli işinin 75 və 76-cı paragrafları.

²⁸⁶*Popovun Fransaya qarşı (Popov v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 39472/07 və 39474/07 sayılı, 19 yanvar 2012-ci il tarixli işi.

şəxsin nə vaxt və hansı hallarda tutulmasının mümkünliyünü nəzərdə tutan real prosedur qaydaları milli qanunvericilikdə təsbit olunmalıdır.

5-ci maddə sadəcə olaraq milli qanuna istinad etmir, o hər bir qanunun Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının bütün maddələrinə xas olan qanunun aliliyi konsepsiyasına uyğun gəlməsini tələb etməklə qanunun keyfiyyətinə də diqqət yetirir. Qanunun müəyyən keyfiyyətdə olması üçün o kifayət qədər əlçatan, dəqiq və özbaşnalıq riskinin qarşısını almaq üçün tətbiqi zamanı nəticələri gözlənilən olmalıdır. Hər bir azadlıqdan məhrum etmə halı Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinin məqsədinə uyğun olmalıdır ki, istənilən şəxs özbaşnalıqdan müdafiə oluna bilsin.²⁸⁷

Misal: *S.P.-nin Belçikaya qarşı işində*²⁸⁸ iddiaçı Şri-Lankaya nəzərdə tutulmuş çıxarılmadan əvvəl saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının çıxarılmasını təxirə salan müvəqqəti tədbir barədə qərar qəbul etdikdən 11 gün sonra o, saxlanılma mərkəzindən buraxılmışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bəyan etmişdir ki, iddiaçının çıxarılması prosedurunun müvəqqəti olaraq təxirə salan tədbirin tətbiq edilməsi onun saxlanılmasının qanunsuz olması məsələsini gündəmə gətirmir, çünki Belçikanın dövlət orqanları təxirəsalma qərarına baxmayaraq onun çıxarılmasını hələ də nəzərdə tutur və bu tədbir iddiaçının məhz sonradan çıxarılması məqsədi ilə qəbul edilmişdir.

Misal: *Əzimovun Rusiyaya qarşı işində*²⁸⁹ Avropa İnsan Hüquqları məhkəməsi iddiaçının çıxarılmasını təxirə salan müvəqqəti tədbir barədə qərar qəbul etdikdən sonra belə o, heç bir maksimum vaxt limiti təyin edilmədən 18 aydan çox bir müddət ərzində saxlanılmışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, onun tərəfindən qəbul edilmiş qərar əsasında müvəqqəti tədbirlə ölkədaxili prosedurun təxirə salınması iddiaçının əsassız olaraq uzun müddət ərzində həbsxanada həsrət çəkməsindən ibarət bir vəziyyətin yaranması ilə nəticələnməməlidir.

6.5. Zərurilik və mütənasiblik

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Geri qaytarılma Direktivinin 15(5)-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, "saxlanılma ən çoxu bu maddənin 1-ci paragrafında göstərilmiş şərtlər təmin olunan müddət ərzində və çıxarılanın uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək zərurətini nəzərə almaqla davam etməlidir." Hər bir konkret işdə saxlanılmanın zərurəti ilə bağlı əsassız iddialar deyil, dəqiq və inandırıcı dəlillər tələb olunur. Direktivin 15(1)-ci maddəsi çıxarılmə məqsədi ilə saxlanılmanı nəzərdə tutur, əgər çıxarılmadan yayınmaq riski mövcuddursa və bu risk 3(7)-ci maddədə qeyd olunan "obyektiv meyarlara" əsaslanmalıdır. Bu Direktiv əsasında çıxarılan qərarlar "hər bir konkret işlə əlaqədar qəbul edilərək obyektiv meyarlara əsaslanmalıdır." Dövlətin ərazisində sadəcə olaraq qanunsuz qalma şəxsin saxlanılması üçün kifayət edən əsas deyil (**Geri qaytarılma Direktivinə** dair Şərhin 6-cı bəndi).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyi azadlıqdan məhrum etmə tədbirinin qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib olub-olmamasının və ya çıxarılanın nisbətən az məhdudlaşdırıcı tədbirlər tətbiq etməklə, başqa sözlə, saxlanılmaya alternativlər vasitəsi ilə uğurla həyata keçirilməsinin mümkün olub-olmamasının qiymətləndirilməsini tələb edir (**Geri qaytarılma Direktivinin** 15(1)-ci maddəsi).²⁹⁰

Dəyişdirilmiş **Qəbuletmə şərtləri Direktivi** nisbətən yüngül alternativ tədbirlərin səmərəli tətbiqi mümkün olmadığı hallarda sığınacaq axtaranların saxlanılmasına, əgər bunun zəruriliyi sübut olunubsa və bu hər bir işin fərdi qiymətləndirilməsindən irəli gəlmiş təqdirdə icazə verir (8(2)-ci, həmçinin 28(2)-ci maddələrə və **Dublin Əsasnaməsinə** dair Şərhin 20-ci bəndinə baxın).

²⁸⁷ *Amuurun Fransaya qarşı (Amuur v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 19776/92 sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli işinin 50-ci paragrafı; *Douqasin Yunanıstanla qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 40907/98 sayılı, 6 mart 2001-ci il tarixli işinin 55-ci paragrafı.

²⁸⁸ *S.P.-nin Belçikaya qarşı (S.P. v. Belgium)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 12572/08 sayılı, 14 iyun 2011-ci il tarixli işi.

²⁸⁹ *Əzimovun Rusiyaya qarşı (Azimov v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 67474/11 sayılı, 18 aprel 2013-cü il tarixli işi.

²⁹⁰ *Əl Dridinin (ləqəbi Soufi Kərim) (El Dridi, alias Soufi Karim)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-61/11 sayılı, 28 aprel 2011-ci il tarixli işinin 29-62-ci paragrafları.

Qanunilik və prosedur təminatları məsələlərini nəzərə almaqla yanaşı saxlanılma Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında əks olunmuş və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyası əsasında nəzərdə tutulmuş fundamental hüquqlara mahiyyətə mütləq uyğun gəlməlidir.²⁹¹

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5-ci maddəsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnu nəzərdə tutur. 5(1)(f) maddəsinə əsasən ölkəyə qanunsuz gəlməyə çalışan və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsi saxlamaq məqsədi ilə zərurilik aspektinin nəzərə alınması tələb olunmur. Bu isə saxlanılmanın 5(1)-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxs tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud pozuntunu törətdikdən sonra gizlənməsinin qarşısını almaq kimi digər saxlama formalarından fərqlidir.²⁹²

"Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsi miqrasiya kontekstində tətbiq edilən azadlıqdan məhrum etmə tədbirinin qanuni, zəruri və mütənəşib olmasını nəzərdə tutur. Kambocalı sığınacaq axtaranın Avstraliyada saxlanılmasına dair işdə BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi birmənalı şəkildə bəyan etmişdir ki, saxlanılma sözügedən Paktın 9-cu maddəsinə uyğun olaraq zəruri və mütənəşib xarakter daşmalıdır.²⁹³

6.6. Özbaşınalıq/Əsassızlıq

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən milli qanuna uyğunluq kifayət edən amil deyil. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi azadlıqdan məhrum etmənin şəxsin özbaşınalıqdan müdafiə edilməsi məqsədinə uyğun olmasını nəzərdə tutur. Bu baxımdan fundamental prinsip ondan ibarətdir ki, heç bir qanunsuz saxlanılma 5(1)-ci maddəyə uyğun olaraq əsaslandırılmalı bilməz. "Özbaşınalıq/əsassızlıq" anlayışı milli qanunlara uyğun olmama məsələsindən kənara çıxır; azadlıqdan məhrum etmə milli qanunlar baxımından qanuni olsa belə, əsassızlıq Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd ola bilər.²⁹⁴

Saxlanılmanın əsassız hesab edilməsinin qarşısını almaq üçün bu tədbir 5(1)(f) maddəsinə əsasən düzgün həyata keçirilməlidir: saxlanılma dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş və istifadə olunan əsaslarla sıx əlaqədə olmalıdır; saxlanılma yeri və şəraiti münəşib olmalıdır; və saxlanılmanın müddəti qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün məntiqli olaraq tələb olunan müddətdən çox olmamalıdır. Araşdırmalar zəruri ehtiyatlılıqla və çıxarılmanın real perspektivləri mövcud olduqda həyata keçirilməlidir. Nəyin əsassız hesab edilməsi isə işin faktlarından asılıdır.

Misal: *Rusunun Avstriyaya qarşı işində*²⁹⁵ iddiaçı etibarlı pasportu və vizası olmadan Avstriyaya qanunsuz gəldiyindən və Avstriyada yaşamaq üçün tələb olunan vəsaitlərə malik olmadığından bu ölkəni tərk etməyə çalışarkən saxlanılmışdır. Buna görə də Avstriyanın dövlət orqanları iddiaçının azad edildiyi təqdirdə araşdırmalardan gizlənərək boyun qaçıracağını ehtimal etmişdilər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bir daha vurğulamışdır ki, şəxsin saxlanılması ciddi tədbir hesab olunur və bu nöqtəyi-nəzərdən saxlanılma bəzən qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün zəruri hesab edildikdə də əsassız ola bilər (əgər şəxsi maraqların və dövlət maraqlarının təmin edilməsi üçün nəzərdən keçirilmiş digər, nisbətən yüngül tədbirlərin kifayət etməyəcəyi müəyyən edildiyindən saxlanılma ən son tədbir kimi əsaslandırılmamışdırsa). İddiaçının saxlanılması ilə əlaqədar dövlət orqanlarının əsaslandırılmaları qeyri-münəşib hesab edilmişdir və onun saxlanılmasında özbaşınalıq elementləri özünü biruzə verirdi. Bununla əlaqədar olaraq sözügedən saxlanılma ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinin pozulduğu müəyyən edilmişdir.

²⁹¹ *Aşuğbabanın Prefet du Val-de-Mame-yə qarşı (Achughbaban v. Prefet du Val-de-Marne)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-329/11 sayılı, 6 dekabr 2011-ci il tarixli işinin 49-cu paraqrafı.

²⁹² *Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işinin 72-ci paraqrafı.

²⁹³ *A-nın Avstraliyaya qarşı* şikayət ərizəsinə (*A v. Australia*) dair 560/1993 sayılı, 30 aprel 1997-ci il tarixli Kommünikedən rəylər.

²⁹⁴ *Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işinin 67-ci paraqrafı; *A-nın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (A. and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işinin 164-cü paraqrafı.

²⁹⁵ *Rusunun Avstriyaya qarşı (Rusu v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 34082/02 sayılı, 2 oktyabr 2008-ci il tarixli işinin 58-ci paraqrafı.

6.6.1. Vicdanlılıq

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən əgər saxlanılmanı həyata keçirən orqanlar bunu vicdanla etməmişlərsə, saxlanılma mütləq əsassız hesab olunmalıdır.²⁹⁶

Misal: *Lonqa Yonkөнүн Latviyaya qarşı işində*²⁹⁷ Məhkəmə, hökumətin Dövlət Sərhəd Mühafizə Xidməti iddiaçını deportasiya etdikdən iki gün sonra deportasiyanın təxirə salınması haqqında qərar barədə bilməsi arqumentini rədd etmişdir. Artıq dörd gün idi ki, dövlət orqanları iddiaçının sığınacaq almaq üçün ərizəsini qəbul etdiklərinə görə onun humanitar əsaslarla sığınacaq üçün müraciət etdiyini bildirdilər. Bundan başqa, milli qanunlara əsasən iddiaçı ərizəsini təqdim etdiyi gündən sığınacaq axtaran şəxs statusunu əldə etdiyindən deportasiya oluna bilməzdi. Beləliklə, Dövlət Sərhəd Mühafizə Xidməti iddiaçının humanitar əsaslarla sığınacaq üçün müraciətinə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən baxılmazdan əvvəl onu deportasiya etdiyindən vicdanla hərəkət etməmişdilər. Məhz bu səbəbdən iddiaçının saxlanılması əsassız hesab edilmişdir.

6.6.2. Zəruri ehtiyatlılıq

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası üzv dövlətin çıxarılacaq şəxslərin saxlanılmasına zəruri ehtiyatlılıqla yanaşma prinsipini özündə əks etdirir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Geri qaytarılma Direktivinin 15(1)-ci maddəsi saxlanılmanın müvafiq çıxarılma tədbirlərinin həyata keçirildiyi müddət ərzində və zəruri ehtiyatlılıqla icra olunmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, sığınacaq axtaranlarla əlaqədar zəruri ehtiyatlılıq məsələsinə **dəyişdirilmiş Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 9(1)-ci maddəsində və bu Direktivə dair Şərhlərin 16-cı bəndində, həmçinin **Dublin Əsasnaməsinin** ((EU)604/2013) 28(3)-cü maddəsində rast gəlmək mümkündür.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(1)(f) maddəsinin ikinci seqmentinə uyğun olaraq saxlanılma yalnız deportasiya və ya ekstradisiya tədbirləri həyata keçirildiyi zaman əsaslı hesab olunur. Bu cür tədbirlər zəruri ehtiyatlılıqla həyata keçirilmədikdə saxlanılma Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən artıq yolverilməz hesab olunur.²⁹⁸ Bununla əlaqədar olaraq üzv dövlətlər istər mənşə ölkəsinə, istərsə də üçüncü ölkəyə çıxarılmanı təşkil etmək üçün fəal səylər göstərməlidirlər. Təcrübədə üzv dövlətlər konkret addımlar ataraq çıxarılmanın həyata keçirilməsi məqsədi daşıyan səylərlə əlaqədar yalnız öz ifadələrinə deyil, dəlillərə əsaslanan faktlar təqdim etməlidirlər, məsələn, qəbul edən dövlətin müvafiq orqanlarının öz vətəndaşının şəxsiyyətini müəyyən etməkdə həddindən artıq ləng olması barədə.

Misal: *Sinqhin Çexiya Respublikasına qarşı işində*²⁹⁹ Məhkəmə deportasiyalarını gözləyən iddiaçıların iki il yarım müddətə saxlanıldıqlarını qeyd etmişdir. Müvafiq prosedurun hazırlanması dövründə uzunmüddətli fəaliyyətsizlik halları baş verdiyindən, xüsusən də Hindistan Səfirliyi iddiaçılara pasport vermək niyyətində olmadığını bildirdikdən sonra Məhkəmə hesab etmişdir ki, Çexiyanın dövlət orqanları daha böyük səylər göstərməlidir. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, iddiaçıların cüzi hüquqpozmalara görə məhkum edilməsinə baxmayaraq onların deportasiyayaqədər saxlanılma müddəti hüquqpozmaya görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddətindən çox olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə hesab etmişdir ki, Çexiyanın dövlət orqanları iddiaçıların işinə baxaraq zəruri ehtiyatlılıq nümayiş etdirməmişdir və onların saxlanılması əsassız olaraq uzunmüddətli idi.

²⁹⁶ *A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (A. and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işi; *Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işi.

²⁹⁷ *Lonqa Yonkөнүн Latviyaya qarşı (Longa Yonkeu v. Latvia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 57229/09 sayılı, 15 noyabr 2011-ci il tarixli işinin 143-cü paraqrafı.

²⁹⁸ *Çahalin Birləşmiş Krallığa qarşı (Chahal v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 22414/93 sayılı, 15 noyabr 1996-cı il tarixli işinin 113-cü paraqrafı; *A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (A. and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işinin 164-cü paraqrafı.

²⁹⁹ *Sinqhin Çexiya Respublikasına qarşı (Singh v. the Czech Republic)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 60538/00 sayılı, 25 yanvar 2005-ci il tarixli işi.

6.6.3. Çıxarılmanın real perspektivləri

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılma yalnız çıxarılmanın məntiqli vaxt çərçivəsində real perspektivləri mövcud olduqda əsaslı hesab edilə bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən çıxarılmanın məntiqli perspektivlərinin artıq mövcud olmaması səbəbindən saxlanılmanın əsaslandırılması mümkün olmadığına görə əlaqədar şəxs dərhal buraxılmalıdır (**Geri qaytarılma Direktivinin** 15(4)-cü maddəsi). Çıxarılmaya qarşı real maneələr, məsələn *məcburi geri qaytarmama* prinsipi mövcud olduğu təqdirdə (**Geri qaytarılma Direktivinin** 5-ci maddəsi) çıxarılmanın məntiqli perspektivləri də bir qayda olaraq mövcud olmur.

Misal: *Kadzoyevin işində*³⁰⁰ Avropa Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, milli məhkəmə iddiaçının saxlanılması məsələsinə baxarkən çıxarılmanın məntiqli perspektivlərinin mövcud olduğuna əmin olmaq məqsədi ilə onun çıxarılmasının uğurla həyata keçirilməsi üçün real perspektivlərin tələb olunduğunu nəzərə almalı idi. İddiaçının üçüncü ölkəyə buraxılması az ehtimal olduğundan çıxarılmanın əsaslı perspektivləri mövcud deyildi.

Ölkədaxili kontekstdə Birləşmiş Krallığın Sərhəd agentliyi özü üçün praktiki bir meyar işləyib hazırlamışdır. Bu meyar əsasən deportasiya işlərində: "[...] çıxarılmanın qaçılmaz hesab edilməsi üçün yol sənədləri mövcud olmalı, çıxarılmanın istiqaməti müəyyən edilməli, çıxarılmaya qarşı qanuni maneələr mövcud olmamalı və çıxarılmanın növbəti dörd həftə ərzində həyata keçirilməsi ehtimal olunmalıdır. [Lakin] əgər [əlaqədar şəxs] müvafiq sənədlərin hazırlanması zamanı əməkdaşlıq etməməklə çıxarılmaya mane olursa və bu çıxarılmaya qarşı ciddi mane hesab olunursa, bu onun buraxılması əleyhinə tutarlı amildir."³⁰¹

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən də çıxarılma üçün real perspektivlər tələb olunur.

Misal: *Mikolenkonun Estoniyaya qarşı işi*³⁰² çıxarılma barədə qərara əməl etməkdən imtinaya görə təqribən dörd ildən ibarət uzun bir müddətə saxlanılmış əcnəbi ilə əlaqədar idi. Məhkəmə iddiaçının çıxarılması üçün real perspektivlərin olmaması və dövlət orqanlarının onun işini xüsusi ehtiyatlıqla apara bilməməsi səbəbindən onun saxlanılması üçün əsasların saxlanılmanın bütün dövrü ərzində real qalmamasına görə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

6.6.4. Saxlanılmanın maksimum müddəti

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən dəyişdirilmiş **Qəbul etmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 9(1)-ci, həmçinin **Dublin Əsasnaməsinin** ((EU)604/2013) 28(3)-cü maddələri sığınacaq axtaranlar üçün saxlanılma müddətinin mümkün qədər qısa olmasını nəzərdə tutur. **Dublin Əsasnaməsinə** əsasən sığınacaq axtaranlar saxlanıldığı zaman göndərilmə müraciətlərinin təqdim edilməsi və bu müraciətlərə cavab verilməsi üçün qısaldılmış vaxt çərçivələrindən istifadə olunur.

Geri qaytarılma Direktivinin 15(1)-ci maddəsinə uyğun olaraq geri qaytarılma prosedurları zamanı əlaqədar şəxslər də mümkün qədər qısa bir müddətə saxlanılmalıdırlar. Lakin eyni zamanda, **Geri qaytarılma Direktivi** konkret olaraq əməkdaşlıq etməməkdən və ya yol sənədlərinin əldə olunması üçün maneələrin mövcud olmasından ibarət müstəsna hallarda 12 ayadək uzadıla biləcək saxlanılma müddəti üçün altı ayadək bir limit nəzərdə tutur (15(5) və 15(6)-cı maddələr). Saxlanılma müddətinin müstəsna hallarda artırılmasından əvvəl dövlət orqanlarından əlaqədar şəxsi çıxarmaq üçün bütün tutarlı səylərin göstərilməsi tələb olunur. Altı aylıq və müstəsna hallarda uzadılmış on iki aylıq müddətlər bitdikdən sonra saxlanılma mümkün hesab olunmur.

Misal: *Kadzoyevin işində* Avropa Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, **Geri qaytarılma Direktivinin** 15(6)-cı maddəsində nəzərdə tutulan maksimum saxlanılma müddəti başa çatdıqdan sonra

³⁰⁰ *Kadzoyevin (Huçbarovun) (Kadzev (Huchbarov))* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 [2009] ECR I-11189 sayılı, 30 noyabr 2009-cu il tarixli işinin 65 və 66-cı paragrafları

³⁰¹ Birləşmiş Krallığın Sərhəd Agentliyi "Xidməti fəaliyyətə aid təlimatlar və qaydalar", 2012-ci il. Fəsil 55 – Saxlanılma və müvəqqəti buraxılma. "www.bia.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/policyandlaw/enforcement/detentionandremovals".

³⁰² *Mikolenkonun Estoniyaya qarşı (Mikolenko v. Estonia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 10664/05 sayılı, 8 oktyabr 2009-cu il tarixli işinin 67-ci paragrafı.

iddiaçının çıxarılması üçün 15(4)-cü maddəyə əsasən əsaslı perspektivlərin mövcud olub-olmaması məsələsi ilə artıq hər şey aydın idi. Belə olan halda isə, o, mütləq təxirə salınmadan azadlığa buraxılmalı idi.³⁰³

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(1)(f) maddəsinin məqsədləri üçün saxlanılmanın icazə verilən müddəti milli qanunvericiliyin təfsir edilməsi ilə birlikdə müvafiq işin konkret faktlarının qiymətləndirilməsindən asılıdır. Vaxt çərçivələri azadlıqdan məhrum etmə məsələlərini tənzimləyən dəqiq və çevik qanunvericiliyin vacib komponentidir.

Misal: *Mətlumun Yunanıstana qarşı işində*³⁰⁴ şərti azadlığa buraxılma barədə qərarın qəbul edilməsinə baxmayaraq İraq vətəndaşı deportasiyadan əvvəl iki il üç ay müddətinə saxlanılmışdır. Barələrində məhkəmə tərəfindən çıxarılma qərarı qəbul edilmiş şəxslərin saxlanılması məsələsini tənzimləyən Yunanıstan qanunvericiliyi bunun üçün maksimum müddət nəzərdə tutmadığından Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinə əsasən "qanunilik" prinsipinin tələbinə cavab vermədiyinə görə çevik hesab edilə bilməz.

Misal: *Luled Məsudun Maltaya qarşı işində*³⁰⁵ Əlcəzair vətəndaşı deportasiya məqsədi ilə 18 aydan bir az çox müddətə saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilmişdir. Həmin müddətdə o, əməkdaşlıq etməkdən imtina etmişdir və Əlcəzairin dövlət orqanları onu yol sənədləri ilə təmin etməyə hazır olmamışdılar. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən edən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının saxlanılması və nəzərdə tutulan deportasiyası üçün əsasların bütün saxlanılma müddəti ərzində qüvvədə qalmasına ciddi şübhə ilə yanaşmışdır. Buraya sığınacaq almaq üçün etdiyi müraciətinə rədd cavabının verilməsindən 18 ay sonra onun çıxarılmasının real perspektivlərinin mövcud olması və dövlət orqanlarının onun işinə zəruri ehtiyatlılıqla baxa bilməsi barədə şübhələr də daxil idi. Bundan başqa, Məhkəmə saxlanılmasının qanuniliyinə və müddətinə məhkəmədə baxılması üçün iddiaçının heç bir səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmadığını müəyyən etmişdir.

Misal: *Auadın Bolqarıstana qarşı işində*³⁰⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi saxlanılma müddətinin qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün məntiqlə tələb olunan müddətdən çox olmaması qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə oxşar məqamın Kadzoyevin işinə baxıldığı zaman Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 15-ci maddəsi ilə əlaqədar diqqətə çatdırıldığını qeyd etmişdir. Məhkəmə [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 15-ci maddəsindən fərqli olaraq Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(1)(f) maddəsində maksimum vaxt çərçivələrinin nəzərdə tutulmadığını vurğulamışdır. Deportasiya ilə bağlı işlərin müddətinin bu müddəyə əsasən saxlanılmanın qanuniliyinə nə dərəcədə təsir etməsi yalnız hər bir işin praktiki hallarından asılıdır.

6.7. Xüsusi ehtiyacları olan şəxslərin saxlanılması

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən dəyişdirilmiş [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) (2013/33/EU) 21-ci və [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 3(9)-cu maddələri həssas hesab olunan şəxslərdən ibarət qrupları sadalayır (Əlavə 9-a baxın). Bu iki hüquqi sənədin heç biri həssas insanların saxlanılmasını qadağan etməsə də, [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 11-ci və [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 16(3) və 17-ci maddələri onların saxlanıldıqları zaman xüsusi vəziyyətinə hərtərəfli diqqətin yetirilməsini tələb edirlər. Eyni zamanda, bu maddələr yalnız ən son tədbir kimi saxlanılmalarına icazə verilən azyaşlılarla bağlı xüsusi müddəaları özündə əks etdirirlər. Onların buraxılaraq uşaqlar üçün münasib olan yerlərə yerləşdirilməsi üçün bütün səylər göstərilməlidir. Sığınacaq üçün müraciət edən müşayiət olunmayan azyaşlılar yalnız müstəsna hallarda saxlanıla bilirlər və heç bir vəcdə həbsxana tipli müəssisələrə yerləşdirilməməlidirlər.

³⁰³ *Kadzoyevin (Huçbarovun) (Kadzoev (Huchbarov))* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-357/09 [2009] ECR I-11189 sayılı, 30 noyabr 2009-cu il tarixli işinin 60-cı paraqrafı.

³⁰⁴ *Mətlumun Yunanıstana qarşı (Mathloom v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 48883/07 sayılı, 24 aprel 2012-ci il tarixli işi.

³⁰⁵ *Luled Məsudun Maltaya qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki (*Louled Massoud v. Malta*) 24340/08 sayılı, 27 iyul 2010-cu il tarixli işi.

³⁰⁶ *Auadın Bolqarıstana qarşı (Auad v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 46390/10 sayılı, 11 oktyabr 2011-ci il tarixli işinin 128-ci paraqrafı.

İnsan alverinə qarşı Direktiv (2011/36/EU) insan alveri qurbanlarının saxlanılmasını tamamilə qadağan etməsə də, onlara yardım və dəstəyin göstərilməsi, məsələn, münasib və təhlükəsiz yaşayış yerlərinin ayrılması öhdəliyini özündə əks etdirir (11-ci maddə).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi uşaqların və səhhətlərində psixi problemləri olan şəxslərlə əlaqədar miqrasiya işlərinə baxmışdır. Məhkəmə onların ehtiyaclarını ödəmək üçün təchiz edilməmiş müəssisələrdə saxlanılmasının əsassız olması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinin pozulduğunu və bəzi hallarda həmin Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olduğunu müəyyən etmişdir.³⁰⁷ Eyni zamanda, Məhkəmə sığınacaq axtaranların saxlanılma və saxlanılıqları şərait kontekstində xüsusən həssas olduqlarını hesab etmişdir.³⁰⁸

Misal: *Mubilianzila Mayeka və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı işində*³⁰⁹ Məhkəmə müşayiət olunmayan sığınacaq axtaran uşağın böyükklər üçün saxlanılma mərkəzində saxlanılması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Musxaciyevanın Belçikaya qarşı işində*³¹⁰ Məhkəmə Dublin göndərilməsini gözləyən dörd Çeçen uşağının uşaqların xüsusi ehtiyaclarını ödəmək üçün təchiz edilməmiş yerdə saxlanılması ilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı işində*³¹¹ Məhkəmə Kiprin dövlət orqanlarının iddiaçının insan alverinin qurbanı olmuş və vəfat etmiş qızına polis bölməsini müstəqil şəkildə tərək etmək icazəsi verməməklə başqa bir şəxsin nəzarətinə verilməsinin səbəblərini və hüquqi əsaslarını izah edə bilməməsini müəyyən etmişdir. Belə olan halda, Məhkəmə həmin qızın azadlıqdan məhrum edilməsinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinə əsasən əsassız və qeyri-qanuni olduğunu müəyyən etmişdir.

6.8. Prosedur təminatları

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən sığınacaq axtaranların və miqrantların saxlanılması ilə əlaqədar prosedur təminatları mövcuddur. Xüsusən də sığınacaq axtaranların əsassız saxlanılmasına qarşı müdafiə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə müqayisədə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında daha güclü hesab olunur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Geri qaytarılma Direktivi qeyri-qanuni vəziyyətdə olan və geri qaytarılacaq miqrantlarla bağlı xüsusi təminatlar nəzərdə tutur. Dəyişdirilmiş **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 9-cu və **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** (2013/32/EU) 26(2)-ci maddələri sığınacaq axtaranlar üçün təminatları özündə əks etdirirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5-ci maddəsində onun tərkib hissəsi olan prosedur təminatları əks olunub. Aşağıda verilmiş iki maddə 5(1)(f) maddəsində nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə hallarına da şamil olunur:

- 5(2)-ci maddə: saxlanılmış hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun saxlanılması səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

³⁰⁷ *Mubilianzila Mayeka və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı (Mubilianzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 13178/03 sayılı, 12 oktyabr 2006-cı il tarixli, *Musxaciyevanın və başqalarının Belçikaya qarşı (Muskhadzhiyeva and Others v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 41442/07 sayılı, 19 yanvar 2010-cu il tarixli, *Kanaqaratnamın və başqalarının Belçikaya qarşı (Kanaqaratnam and Others v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 15297/09 sayılı, 13 dekabr 2011-ci il tarixli, *Popovun Fransaya qarşı (Popov v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 39472/07 və 39474/07 sayılı, 19 yanvar 2012-ci il tarixli, *M.S.-in Birləşmiş Krallığa qarşı (M.S. v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 24527/08 sayılı, 3 may 2012-ci il tarixli və *Praysın Birləşmiş Krallığa qarşı (Price v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 33394/96 sayılı, 10 iyul 2001-ci il tarixli işləri.

³⁰⁸ *S.D.-nin Yunanıstana qarşı (S.D. v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 53541/07 sayılı, 11 iyun 2009-cu il tarixli, *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işləri.

³⁰⁹ *Mubilianzila Mayeka və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı (Mubilianzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 13178/03 sayılı, 12 oktyabr 2006-cı il tarixli işi.

³¹⁰ *Musxaciyevanın və başqalarının Belçikaya qarşı (Muskhadzhiyeva and Others v. Belgium)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 41442/07 sayılı, 19 yanvar 2010-cu il tarixli işi.

³¹¹ *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı (Rantsev v. Cyprus and Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 25965/04 sayılı, 7 yanvar 2010-cu il tarixli işinin 284-cü paragrafi.

- 5(4)-cü maddə: hər kəs onun saxlanılmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun saxlanması məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.

6.8.1. Səbəblər barədə məlumat almaq hüququ

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 15(2)-ci maddəsi müvafiq orqanlardan saxlanılma barədə qərarın yazılı şəkildə tərtib edilməsini və saxlanılma səbəblərinin faktlara və qanuna əsaslanmasını tələb edir. Sığınacaq axtaranlarla əlaqədar həmin tələb dəyişdirilmiş [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 9(2)-ci maddəsində əks olunub.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılmış hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun saxlanılması səbəbləri barədə lazımi qaydada mütləq məlumat verilməlidir (5(2)-ci maddə). Bu isə saxlanılmış şəxsin həbsə alınmasının və ya saxlanılmasının qanuni və faktiki əsasları barədə başa düşdüyü, sadə və terminologiyalardan azad dildə məlumatlandırılması deməkdir ki, o bunu münasib hesab etdikdə səbəblərin qanuniliyi ilə bağlı 5(4)-cü maddəyə uyğun olaraq məhkəməyə müraciət etmək iqtidarında olsun.

Misal: *Novakin Ukraynaya qarşı işində*³¹² həbs edilməsinin səbəbləri barədə soruşan Polşa vətəndaşına onun "beynəlxalq miqyaslı oğru" olması bildirilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi belə bir izahatın Ukrayna dilində tərtib edilmiş və milli qanunların müddəalarına istinad edən deportasiya barədə qərara çətin uyğun olması qənaətinə gəlmişdir. İddiəçinin saxlanıldığı dördüncü gündə aldığı sənədi başa düşmək üçün kifayət qədər dil bilikləri yox idi. Bu tarixdən əvvəl isə onun deportasiya məqsədi ilə saxlanması barədə məlumatlandırılmasına işarə edən heç bir əlamət mövcud deyildi. Bundan başqa, iddiaçı saxlanıldığı zaman iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmək və ya sonra kompensasiya ilə bağlı vəsatət qaldırmaq üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik deyildi. Beləliklə də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(2)-ci maddəsi pozulmuşdur.

Misal: *Səadinin Birləşmiş Krallığa qarşı işində*³¹³ saxlanılmanın səbəbləri barədə məlumatlandırma ilə bağlı 76 saatlıq ləngimə həddindən artıq uzunmüddətli hesab olunduğundan Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(2)-ci maddəsi pozulmuşdur.

Misal: *Dboubanın Türkiyəyə qarşı işində*³¹⁴ iddiaçı sığınacaq axtaran şəxs idi. İki polis əməkdaşı BMTQAK-a təqdim etdiyi ərizə ilə əlaqədar ondan izahat almışdır. İddiəçinin Əl-Qaedanın üzvü olması ilə əlaqədar ittihamlarla bağlı məhkəmə araşdırmalarının başlanılmasınadək azadlığa buraxılması və ona qarşı deportasiya prosedurunun başlanıldığı barədə məlumat verilmişdir. Polis idarəsində iddiaçıya onun saxlanılmasının səbəblərinə aid informasiyanı özündə əks etdirən heç bir sənəd verilməmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dövlət orqanları tərəfindən iddiaçıya saxlanılmasının səbəbləri barədə heç bir yazılı informasiya təqdim olunmadığından Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5(2)-ci maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

6.8.2. Saxlanılma barədə qərardan məhkəməyə müraciət etmək hüququ

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılma barədə qərardan məhkəməyə müraciət etmək hüququ əsassız saxlanılmaya qarşı ən vacib təminat hesab olunur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 47-ci maddəsi Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə tənzimlənən vəziyyətlə üzləşmiş hər bir şəxsin səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri və məqbul müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüquqlarının təmin edilməsini tələb edir. Əgər saxlanılma barədə qərar inzibati orqan tərəfindən verilsə, [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 15(2)-ci və

³¹²*Novakin Ukraynaya qarşı (Nowak v. Ukraine)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 60846/10 sayılı, 31 mart 2011-ci il tarixli işinin 64-cü paragrafı.

³¹³*Səadinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Saadi v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13229/03 sayılı, 29 yanvar 2008-ci il tarixli işi.

³¹⁴*Dboubanın Türkiyəyə qarşı (Dbouba v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 15916/09 sayılı, 13 iyul 2010-cu il tarixli işinin 52-54-cü paragrafları.

dəyişdirilmiş [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 9(3)-cü maddələri bu qərarın məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmasını nəzərdə tuturlar. Bundan başqa, [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 15(3)-cü və [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 9(5)-ci maddələri saxlanılma barədə qərara məqbul müddətdə üçüncü ölkə vətəndaşı və ya xidməti vəzifələrini icra edən vəzifəli şəxs tərəfindən təqdim olunmuş ərizə əsasında baxılmasını müəyyən edirlər. Sığınacaq axtaranlara aid işlərdə müvafiq qərar məhkəmə orqanları tərəfindən mütləq baxılmalıdır, bəzələrində geri qaytarılma prosedurları başlanmış şəxslərlə əlaqədar bu yalnız onların saxlanılma müddəti artırıldığı təqdirdə tələb olunur. Saxlanılma müddətinin artırılması barədə qərar ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu pozmaqla qəbul edildikdə həmin qərarın qanuniliyinin qiymətləndirilməsinə məsuliyyət daşıyan milli məhkəmə saxlanılma tədbirinin ləğv edilməsi barədə qərar qəbul edə bilər (əgər iddağının saxlanılması nəticəsində o, barəsində çıxarılmış inzibati qərarın fərqli ola biləcəyi təqdirdə öz hüquqlarını daha yaxşı müdafiə etmək imkanlarından məhrum edildiyini hesab edirsə).³¹⁵ Bu cür işlərlə bağlı hüquqi yardımın göstərilməsi məsələsi də qanunla tənzimlənir. Xartianın 47-ci və [Geri qaytarılma Direktivinin](#) 13(4)-cü maddələri bütün şəxslərin hüquqi məsələlərlə bağlı məsləhət almaq, təmsil olunmaq və müdafiə edilmək imkanlarına malik olmalarını və məhkəməyə müraciət etmək hüququnun təmin olunması məqsədi ilə hüquqi yardımın mövcud olmasını nəzərdə tuturlar. Sığınacaq axtaranlar üçün pulsuz hüquqi yardımın göstərilməsinə və onların təmsil olunmalarına aid xüsusi müddəalar [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 9-cu maddəsinə daxil edilib (daha ətraflı məlumat üçün fəsil 4-ə baxın).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(4)-cü maddəsi, azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəsin həbs edilməsinin qanuniliyinə məhkəmətərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və saxlanılması məhkəmətərəfindən qanunsuz hesab edilərsə, azad edilmək hüququna malik olduğunu xüsusilə nəzərdə tutur. Bu norma "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 9(4)-cü maddəsində də öz əksini tapıb.

Məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılma imkanlarının və hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğu iki əsas təminat hesab olunur. 5(4)-cü maddənin məqsədi saxlanılmış şəxsin barəsində tətbiq edilən tədbirə məhkəmə tərəfindən baxılması hüququnu təmin etməkdən ibarətdir. Belə olduqda 5(4)-cü maddə saxlanılmanın qanuniliyi ilə bağlı təxirə salınmadan qərar qəbul etmək məqsədi ilə hakimə müraciət etmək imkanının yaradılması ilə yanaşı saxlanılmanın davamlılığı zərurətini müntəzəm olaraq nəzərdən keçirilməsini də nəzərdə tutur. Bu cür hüquqi müdafiə vasitəsi saxlanılmış şəxsə onun işinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmasına imkan yaratmaq məqsədi ilə bütün saxlanılma dövründə əlçatan olmalıdır və müvafiq işə məhkəmə tərəfindən baxılması nəticəsində saxlanılmış şəxsin azadlığa buraxılması imkanlarının mövcud ola bilməsi də nəzərə alınmalıdır. Hüquqi müdafiə vasitələrinin nəzəriyyədə və təcrübədə əlçatan və səmərəli olması üçün kifayət qədər dəqiq olması tələb olunur.

Sığınacaq axtaranların riskli vəziyyətdə olmaları və geri qaytarılmaya məruz qala bilmələri səbəbindən onların səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışının təmin edilməsi xüsusilə vacibdir.

Misal: *Əbdolxaninin və Karimniyanın Türkiyəyə qarşı işində*³¹⁶ iki İranlı sığınacaq axtaran polis idarəsində saxlanılırdı. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçıların saxlanılmasının qanuniliyi məsələsinə məhkəmə tərəfindən baxılması üçün sərəncamlarında heç bir vasitənin olmadığını müəyyən etmişdir.³¹⁷

Misal: *S.D.-nin Yunanıstana qarşı işində*³¹⁸ sığınacaq axtaran öz ərizəsinə cavab gözlədiyindən çıxarıla bilməyəcəyinə baxmayaraq saxlanılmışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddağının çıxarılmadan əvvəl saxlanılması məsələsinə təxirə salınmadan baxmaq üçün qanunvericilikdə bir norma nəzərdə tutulmadığından onun hüquqi vakuuma düşməsi qənaətinə gəlmişdir.

³¹⁵*M.G.-nin və N.R.-in Staatsecretaris van Veiligheid en Justitie-yə qarşı (M. G. and N. R. v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-383/13 sayılı, 10 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.

³¹⁶*Əbdolxaninin və Karimniyanın Türkiyəyə qarşı (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30471/08 sayılı, 22 sentyabr 2009-cu il tarixli işi.

³¹⁷*Z.N.S.-in və Dboubanın Türkiyəyə qarşı (Z.N.S. v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 21896/08 və 15916/09 sayılı, 19 yanvar 2010-cu il və 13 iyul 2010-cu il tarixli işləri.

³¹⁸*S.D.-nin Yunanıstana qarşı (S.D. v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 53541/07 sayılı, 11 iyun 2009-cu il tarixli işi.

6.9. Saxlanılma şəraiti və ya rejimi

Saxlanılma şəraiti ilə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin və ya Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının müvafiq tələbləri pozula bilər. Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası saxlanılmanın fundamental insan hüquqlarına hörmət etməklə həyata keçirilməsini, o cümlədən, azadlıqdan məhrum etmə şəraitinin humanist xarakter daşmasını, saxlanılmış ailələrin ayrılmamasını və uşaqlarla digər həssas insanların adətən saxlanılmamasını tələb edir (xüsusi ehtiyacları olan insanların və uşaqların saxlanılması ilə bağlı bölmə 6.7-yə baxın).³¹⁹

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən geri qaytarılma proseduru zamanı əlaqədar şəxslərin saxlanılma şəraiti **Geri qaytarılma Direktivinin** 16-cı, uşaqların və ailələrin geri qaytarılması isə 17-ci maddələri ilə tənzimlənir. Sığınacaq axtaranların saxlanılma şəraiti dəyişdirilmiş **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** (2013/33/EU) 10-cu maddəsi ilə tənzimləndiyi bir vaxtda həssas insanlarla bağlı normalar 11-ci maddədə öz əksini tapıb.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən saxlanılma yeri, rejimi və şəraiti qeyri-münasib olduqda bu məsələyə Konvensiyanın 3, 5 və ya 8-ci maddələri əsasında baxıla bilər. Məhkəmə saxlanılma şəraitinin hər bir səciyyəvi xüsusiyyətinə və bu xüsusiyyətlərin ümumi fəsadlarına diqqət yetirir. Buraya digər elementlərlə yanaşı, şəxsin harada (hava limanında, polis məntəqəsində, kamerada, həbsxanada) saxlanılması, bunun üçün başqa yerlərdən istifadə etmək imkanlarının olub-olmaması, saxlanılma yerinin ölçüləri, saxlanılma yerinin ümumi olub-olmaması və burada əlavə olaraq neçə nəfərin saxlanılması, yuyunma və digər gigiyena şəraitinin mövcud olması və istifadə edilməsi, ventilyasiya sisteminin olması və açıq havaya buraxılma, ətraf əlmlə əlaqə saxlama və saxlanılan şəxslərin xəstəliklərdən əziyyət çəkməsi və müvafiq tibbi xidmətlərdən istifadə etməsi məsələləri daxildir. Fərdi xarakter daşıyan spesifik hallar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, məsələn, saxlanılmış şəxsin uşaq, işgəncəyə məruz qalmış şəxs, hamilə qadın, insan alverinin qurbanı, yaşlı və ya əlil olması.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi xüsusi hallarda saxlanılma şəraitini qiymətləndirərkən işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin hesabatlarını nəzərə alır. Bu hesabatlar üzv dövlətlərə hansı şəraitin qəbul edilməz hesab olunması ilə bağlı gərəklə istiqamətlər verir.

Misal: *Douqozun, Peersin və S.D.-nin Yunanıstana qarşı işlərində*³²⁰ Məhkəmə saxlanılma şəraiti ilə bağlı vacib prinsipləri təsbit edərək təqibdən qaçan sığınacaq axtaranların saxlanıldıqları müddət ərzində əlavə əzabdan əziyyət çəkmələri səbəbindən, xüsusilə, həssas olduqlarını diqqətə çatdırmışdır.

Misal: *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı işində*³²¹ Məhkəmə yalnız şikayətçinin saxlanılma şəraiti ilə əlaqədar deyil, ümumiyyətlə Yunanıstanda yerləşdirilmə və saxlanılma şəraiti ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir. İddiaçı Əfqanıstanlı olan sığınacaq axtaran şəxs idi və onun şəxsiyyətini təsdiq edən məlumatlar və Afınaya gələndən potensial sığınacaq axtaran olması Yunanıstanın dövlət orqanlarına məlum idi. O, heç bir izahat almadan dərhal saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilmişdir. Beynəlxalq qurumların və QHT-lərin Yunanıstanın dövlət orqanları tərəfindən sığınacaq axtaranların sistemli şəkildə saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilməsi barədə müxtəlif hesabatları mövcud idi. Şikayətçinin polis kobudluğuna məruz qalması barədə iddiaları beynəlxalq təşkilatlar, xüsusən də işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi tərəfindən toplanmış şahid ifadələri ilə üst-üstə düşürdü. İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsi və BMTQAK tərəfindən əldə edilmiş faktlar şikayətçinin Afina beynəlxalq hava limanı yanındakı saxlanılma mərkəzində antisanitariya şəraitinin və həddindən artıq çox adamın olması barədə iddialarını da təsdiq edirdi. Şikayətçi həmin mərkəzdə nisbətən qısa müddət ərzində saxlanılsa da oradakı saxlanılma

³¹⁹Əlavə məlumat üçün *Mubilianzila Mayeka və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı (Mubilianzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium)* (müşayiət olunmayan uşaq) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13178/03 sayılı, 12 oktyabr 2006-cı il tarixli, həmçinin *Rantsevın Kiprə və Rusiyaya qarşı (Rantsev v. Cyprus and Russia)* (insan alverinin qurbanı) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25965/04 sayılı, 7 yanvar 2010-cu il tarixli işlərinə baxın.

³²⁰*Douqozun (Dougoz v. Greece), Peersin (Peers v. Greece) və S.D.-nin Yunanıstana qarşı (S.D. v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 40907/98 28524/95 və 53541/07 sayılı, 6 mart 2001-ci il, 19 aprel 2001-ci il və 11 iyun 2009-cu il tarixli işləri.

³²¹*M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.

şəraiti qəbul edilməz idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi şikayətçinin özbaşınalıq, həqarət və kobudluğa məruz qaldığını, həmçinin saxlanılma şəraitinin onu alçaldıcı rəftara məruz qoymaqla heç bir şübhə olmadan onun ləyaqətinə ağır təsir göstərməsi qənaətinə gəlmişdir. Bundan başqa, şikayətçi miqrasiya etdiyindən və böyük ehtimalla travmaya məruz qaldığından xüsusilə həssas vəziyyətdə idi. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Bu məsələ ilə bağlı müvafiq səlahiyyətverici qanunvericilik mənbələri Avropa Şurasının Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydasından, Avropa həbsxana qaydalarından və Avropa İttifaqının Saxlanılmış miqrantlarla rəftara aid 2005-ci il tarixli qaydalarından ibarətdir.³²²

6.10. Qanunsuz saxlanılmaya görə kompensasiya

İstər Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, istərsə də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən qanunsuz saxlanılmış şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi təmin oluna bilər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa Ədalət Məhkəməsi *Frankoviçin işində*³²³ Avropa İttifaqının üzv dövlətləri tərəfindən Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin pozulmasına görə vurulmuş ziyanla bağlı milli məhkəmələrin mütləq təzminat nəzərdə tutmalarını müəyyən etmişdir. Bu prinsip miqrantların saxlanması kontekstində üzv dövlətlərin müvafiq direktivləri icra etməməsi səbəbindən baş verən hüquqpozmalara hələl şamil edilmir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 5(5)-ci maddəsi bəyan edir ki, "bu maddənin müddəalarının pozulması ilə saxlanılmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin kompensasiya hüququ var." Beləliklə, kompensasiya üçün Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının bir və ya daha çox paragrafı pozulmalıdır.

³²² Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Üzv dövlətlər üçün sığınacaq axtaranların saxlanması tədbirlərinə dair" (2003)5 sayılı, 2003-cü il tarixli Təvsiyələri; Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Üzv dövlətlər üçün Avropa həbsxana qaydalarına dair" (2006)2 sayılı, 11 yanvar 2006-cı il tarixli Təvsiyələri.

³²³ *Frankoviçin və Bonifasinin və başqalarının İtaliyaya qarşı (Francovich and Bonifaci and Others v. Italian Republic)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-6/90 və C-9/90 [1991] ECR I-05357 sayılı, 19 noyabr 1991-ci il tarixli işləri

Əsas məqamlar

- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən azadlıqdan məhrum etmə digər mümkün və nisbətən yüngül tədbirlər tükəndikdən sonra ən son variant kimi tətbiq edilməlidir (Bölmə 6.2-yə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən şəxsin konkret vəziyyəti bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinə uyğun olaraq azadlıqdan məhrum edilməsi ilə və ya həmin Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinə uyğun olaraq hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması ilə nəticələnmə bilər (Bölmə 6.1-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən azadlıqdan məhrum etmə: Konvensiyanın 5(1)(a)-(f) maddəsi ilə müəyyən edilmiş konkret məqsəd üçün əsaslandırılmalıdır; qanunla nəzərdə tutulmuş prosedura uyğun həyata keçirilməlidir və əsassız olmamalıdır (Bölmə 6.3-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən azadlıqdan məhrum etmə qanunauyğun (Bölmə 6.3-ə baxın), zəruri və mütənasib (Bölmə 6.5-ə baxın) olmalıdır.
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən çıxarılmadan əvvəl saxlanılmanın maksimum müddəti altı ay səviyyəsində müəyyən edilməlidir və bu müddət müstəsna hallarda maksimum 18 ayadək artırıla bilər (Bölmə 6.6.4-ə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən hər kəsin çıxarılma məqsədi ilə saxlanması mütləq çıxarılmanın real perspektivlərindən irəli gəlməlidir (Bölmə 6.6.3-ə baxın) və çıxarılma prosedurları zəruri ehtiyatlıqla həyata keçirilməlidir (Bölmə 6.6.2-ə baxın).
- Azadlıqdan məhrum etmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının saxlanılma səbəbləri barədə məlumatlandırılma hüququna dair 5(2)-ci və saxlanılma barədə qərara məhkəmə tərəfindən təxirəsalınmadan baxılma hüququna dair 5(4)-cü maddələrindəki prosedur təminatlarına uyğun olmalıdır (Bölmə 6.8-ə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən azadlıqdan məhrum etmə və ya hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması digər insan hüquqları təminatlarına uyğun olmalıdır, məsələn, saxlanılma şəraiti insan ləyaqətinə hörməti nəzərdə tutmalıdır, şəxslərin sağlamlığı heç zaman təhlükə altına qoyulmamalıdır və həssas qruplara aid şəxslərin xüsusi vəziyyəti ilə bağlı ehtiyaclar nəzərə alınmalıdır (Bölmə 6.7 və 6.9-a baxın).
- Əsassız və qanunsuz saxlanılmış şəxs vurulmuş ziyana görə həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən kompensasiya tələb edə bilər (Bölmə 6.10-a baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsilə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

7. MƏCBURİ GERİ QAYTARILMA VƏ ÇIXARILMA MƏSƏLƏLƏRİ

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
<p>Geri qaytarılma Direktivi (2008/115/EC);</p> <p>Frontex Əsasnaməsi (düzəlişlərlə) (EU) 1168/2011;</p> <p>Avropa İttifaqı Şurasının "Barələrində fərdi qaydada çıxarılma qərarları qəbul edilmiş üçüncü ölkə vətəndaşlarının iki və ya daha çox üzv dövlətin ərazisindən çıxarılması üçün birgə uçuşların təşkil edilməsi haqqında" Qərarı (2004/573/EC)</p>	<p>Çıxarılmanın təhlükəsiz və insan ləyaqətinə hörmət etməklə həyata keçirilməsi</p>	<p>Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qayda", 19 sayılı qayda, 2005-ci il</p>
<p>Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 48-ci maddəsi</p>	<p>Məxfilik</p>	<p>Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qayda", 12 sayılı qayda, sentyabr 2005-ci il</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 2-ci maddəsi (yaşamaq hüququ);</p> <p>Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 8(4)-cü maddəsi</p>	<p>Məhdudlaşdırıcı tədbirlər nəticəsində vurulan ciddi zərər</p>	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsi (yaşamaq hüququ);</p> <p>Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qayda", 19 sayılı qayda, sentyabr 2005-ci il</p>
	<p>Araşdırmalar</p>	<p><i>Ramsahainin Hollandiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2007-ci il tarixli <i>iş</i> (səmərəli sistem);</p> <p><i>Tarariyevanın Rusiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2006-cı il tarixli <i>iş</i> (həbsxanalarda tibbi xidmət);</p> <p><i>Taisin Frankreich-e qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2006-cı il tarixli <i>iş</i> (saxlanılma zamanı tibbi vəziyyətin yoxlanılması)</p>

Giriş

Bu fəsil əcnəbilərin dövlətdən çıxarılması məsələlərini nəzərdən keçirir. Çıxarılmanı qanunla qadağan edən hallar, məsələn, sığınacaq axtaranların çıxarılmasını qadağan edən hallar fəsil 1, 3 və 4-də nəzərdən keçirilir.

Hər kəs hava, quru və ya dəniz yolu ilə çıxarılmasına baxmayaraq təhlükəsiz və insan ləyaqətinə hörmət etməklə geri qaytarılmalıdır. Geri qaytarılan şəxslərin çıxarılması zamanı boğularaq ölməsi və ya ağır yaralardan əziyyət çəkməsi ilə bağlı insidentlər baş verirdi. Çıxarılma həyata keçirilməzdən əvvəl saxlanılma mərkəzlərində də ölüm halları qeydə alınır. Çıxarılma prosesi istər saxlanılma zamanı, istərsə də çıxarılma bilavasitə həyata keçirildiyi zaman özünə xələl yetirmə və ya intihar riskini də artırır.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən məcburi geri qaytarılma məsələləri [Geri qaytarılma Direktivi](#) (2008/115/EC) ilə tənzimlənir. Frontex-in əlaqələndirdiyi birgə geri qaytarılma əməliyyatları dəyişdirilmiş [Frontex Əsasnaməsi](#) ilə ((EU)1168/2011) tənzimlənir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə çıxarılanın faktiki metodlarını nəzərdən keçirmək üçün nadir hallarda müraciət olunur. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının ilk növbədə 2, 3 və 8-ci maddələri ilə əlaqədar zəngin presedent hüququ mövcuddur. Həmin presedent hüququ dövlət orqanlarının ümumiyyətlə güc tətbiq etməsinə, şəxsləri zərərdən müdafiə etmək zərurətinə və şəxslərə ehtimal olunan ziyanın vurulmasına aid vəziyyətlərin araşdırılması ilə bağlı dövlət orqanlarının prosedur öhdəliklərinə aid məsələləri əhatə edir. Bu cür ümumi xarakter daşıyan prinsiplər müəyyən hallarla əlaqədar, məsələn, məcburi geri qaytarılma kontekstində nəzərdən keçirilə bilər. Belə prinsiplərə bu fəsilə daha ətraflı diqqət yetiriləcək.

Bu səpkidən olan spesifik məsələlərə aid qanunvericilik aktları ilə yanaşı xüsusi əhəmiyyət kəsb edən səlahiyyətverici hüquqi sənədlər də mövcuddur. Avropa Şurasının Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydası bu sahədə gərəkli istiqamətlər verdiyindən bu fəslin müxtəlif bölmələrində qeyd olunur.³²⁴ [İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin normaları](#) hava yolu ilə geri qaytarılma sahəsinə aid xüsusi şərtləri də özündə əks etdirir.³²⁵

Adətən geri qaytarılmalar siyası və ya operativ səviyyədə bağlanan readmissiya sazişləri əsasında həyata keçirilir. Avropa İttifaqı səviyyəsində readmissiya sazişləri hər bir üzv dövlət tərəfindən fərdi qaydada və ya Avropa İttifaqı tərəfindən imzalanıla bilər. 2005-2013-cü illəri əhatə edən dövr ərzində Avropa İttifaqı səviyyəsində 15 readmissiya sazişi imzalanmışdır ki, onların da çoxu artıq qüvvəyə minib.³²⁶

7.1. Çıxarılanın təhlükəsiz, ləyaqətli və humanist şəkildə həyata keçirilməsi

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən [Geri qaytarılma Direktivi](#) məcburi geri qaytarılmaların əlaqədar şəxslərin ləyaqətinə və fiziki toxunulmazlığına müvafiq qaydada hörmət etməklə həyata keçirilməsinin vacibliyini bəyan edir (8(4)-cü maddə). Bundan başqa, könüllü geri qaytarılmalara üstünlük verilməlidir (7-ci maddə) və məcburi geri qaytarılmaların səmərəli monitorinq sistemi yaradılmalıdır (8(6)-cı maddə).³²⁷ Avropa İttifaqı Şurasının 2004-ci il tarixli Qərarının əlavəsində verilmiş hava yolu ilə birgə çıxarılmalara aid təhlükəsizlik təminatları üzrə ümumi qaydalar digər məsələlərlə yanaşı tibbi məsələləri, müşayiət personalının təlimini və davranışını və məcbur etmə tədbirlərinin tətbiqini tənzimləyir.³²⁸

[Geri qaytarılma Direktivi](#) çıxarılma prosesi zamanı əlaqədar şəxsin səhhətinin nəzərə alınmasını tələb edir (5-ci maddə). Geri qaytarılma hava yolu ilə həyata keçirildikdə adətən əlaqədar şəxsin yola çıxmaq üçün yararlı olmasının tibbi personal tərəfindən təsdiq edilməsi nəzərdə tutulur. Şəxsin fiziki və psixi vəziyyəti də çıxarılanın təxirə salınması üçün bir əsas kimi istifadə oluna bilər (9-cu maddə). Çıxarılmalar həyata keçirildiyi zaman ailə həyatına hörmət hüququ müvafiq qaydada nəzərə alınmalıdır (5-ci maddə). Milli qanunvericilikdə və müvafiq normalarda xüsusi tibbi məsələlər də nəzərə alınla bilər, məsələn, çıxarılaacaq qadının hamiləliyin son aylarında olması. [Geri qaytarılma Direktivi](#) müşayiət olunmayan azyaşlıların yalnız ailə üzvlərinə, təyin edilmiş qəyyumlarına və ya münasib qəbul etmə müəssisələrinə geri qaytarılmasını nəzərdə tutur (10-cu maddə).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən dövlət orqanları əməkdaşlarının mühafizəsi və nəzarəti altında olan əlaqədar şəxslərə həmin əməkdaşlar tərəfindən yetirilməsi ehtimal olunan xəsarətin və ya zərərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən baxılması məqsədi ilə ağırlıq dərəcəsi

³²⁴ Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi (2005-ci il).

³²⁵ Avropa Şurasının İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsi (2002-2011-ci illər), fəsil IV, 69-cu səhifə və sonrakı səhifələr.

³²⁶ (Xronoloji ardıcılıqla) Honq Konq, Makao, Şri Lanka, Albaniya, Rusiya, Ukrayna, Makedoniya, Bosniya və Herseqovina, Monteneqro, Serbiya, Moldova, Pakistan, Gürcüstan, Kape Verde (qüvvəyə minməyib), Ermənistan (qüvvəyə minməyib) ilə readmissiya sazişləri. Həmçinin Komissiya üzvlərinin SEC (2011) 209 sayılı, 23 fevral 2011-ci il tarixli İş Sənədində verilmiş Cədvəl 1-ə baxın.

³²⁷ Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin təcrübəsinə aid daha ətraflı informasiya ilə tanış olmaq üçün Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar üzrə Agentliyi (2012-ci il) səh.51-54-ə baxın.

³²⁸ Avropa İttifaqı Şurasının "Barələrində fərdi qaydada çıxarılma qərarları qəbul edilmiş üçüncü ölkə vətəndaşlarının iki və ya daha çox üzv dövlətin ərazisindən çıxarılması üçün birgə uçuşların təşkil edilməsi haqqında" 2004/573/EC sayılı (*Council Decision 2004/573/EC*), 29 aprel 2004-cü il tarixli Qərarı, OJ 2004 L 261/28.

qiymətləndirilməlidir. Əlaqədar şəxsin məsələn, yaşından və ya psixi vəziyyətindən irəli gələn xüsusi həssaslıqları mütləq nəzərə alınmalıdır.³²⁹

Avropa Şurasının Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydasına uyğun olaraq dövlət orqanları fiziki qüvvənin tətbiq edilməsi zərurətini azaltmaq məqsədi ilə geri qaytarılan şəxslərlə əməkdaşlıq etməlidirlər və həmin şəxslərə geri qaytarılma üçün hazırlaşmaq imkanı verilməlidir (15 sayılı qayda). Geri qaytarılan şəxslər yola çıxmaq üçün mütləq yararlı vəziyyətdə olmalıdırlar (16 sayılı qayda).

7.2. Məxfilik

Sığınacaq prosedurları ilə bağlı əldə olunmuş informasiyanın məxfiliyini qoruyub saxlamaq məqsədilə yalnız çıxarılanın asanlaşdırılması üçün tələb olunan məlumatların geri qaytarılma ölkəsinə ötürülməsinin təmin edilməsi vacibdir. Geri qaytarılan şəxsi saxlanılma mərkəzindən geri qaytarılma məntəqəsinə müşayiət edən əməkdaşlar da bu cür məxfiliyi təmin etməlidirlər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən sığınacaq prosedurları zamanı əldə olunan informasiya ilə bağlı məsələlər Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən əldə olunmuş istənilən informasiyanın məxfiliyinə hörmətlə yanaşmağı tələb edən **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** (2013/32/EU) 48-ci maddəsi ilə tənzimlənir. Direktivin 30-cu maddəsi hər bir sığınacaq axtaranla bağlı toplanılan informasiyanın onun ehtimal olunan təqibçilərinə açıqlanmaması təminatlarını nəzərdə tutur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən məxfiliyin pozulması bu Konvensiyanın 8-ci maddəsinin əhatə dairəsinə düşən məsələlərin Məhkəmədə baxılması ilə nəticələnmə bilər və məxfiliyin pozulması əlaqədar şəxsin geri qaytarılmasından sonra ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmasına gətirib çıxaran hallar isə sözügedən Konvensiyanın 3-cü maddəsinin təsir dairəsinə düşür. Eyni zamanda, Məhkəmə müxtəlif kontekstlərlə bağlı belə bir qənaətə gəlmişdir ki, özəl həyata müdaxilə hesab olunan hər hansı bir tədbir zorakılıq və özbaşnalıq riskinə qarşı kifayət qədər zəmanəti nəzərdə tutan təfərrüatlı qaydalarla və minimum təminatlarla tənzimlənməlidir. Bu təminatlar digər məsələlərlə yanaşı məlumatların müddətinə, saxlanmasına, istifadəsinə, üçüncü tərəflər üçün əlçatan olmasına, məlumatların vahidliyi və məxfiliyinin qorunmasına və ləğv edilməsi prosedurlarına aid məsələləri mütləq əhatə etməlidir.³³⁰

Eyni zamanda, Avropa Şurasının Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydası şəxsi məlumatların işlənməsinə və sığınacaq ərizələri ilə əlaqədar informasiyanın təqdim olunmasına hörmətlə yanaşma məsələlərini və bununla bağlı tətbiq edilən məhdudluyatları nəzərdən keçirir (12 sayılı qayda).

7.3. Məhdudlaşdırıcı tədbirlər nəticəsində vurulan ciddi zərər

Milli qanunvericiliyə əsasən dövlət orqanlarının əməkdaşları, məsələn, nəzarətçilər və ya müşayiət əməkdaşları öz xidməti vəzifələrini icra edərkən fiziki qüvvə tətbiq etmək səlahiyyətlərinə malik ola bilərlər. Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası bu qüvvənin məntiqəuyğun və mütənasib olmasını və zərurətdən irəli gəlməsini nəzərdə tutur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası azadlıqdan məhrum etmə zamanı ölüm halları ilə əlaqədar tətbiq edilən ümumi normaları təsbit edirlər. Yaşamaq hüququ həm Avropa İttifaqı Sosial Xartiyasının, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsi ilə təmin olunur. 2-ci maddə ilə təmin olunan hüquq ən vacib hüquqlardan biridir ki, bu hüquqdan geri çəkilmə halları Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 15-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulur. Buna baxmayaraq, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası

³²⁹ *M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC], həmçinin *Darrajin Fransaya qarşı (Darraj v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təqdim edilən müvafiq olaraq 30696/09 və 34588/07 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il və 4 noyabr 2010-cu il tarixli işləri.

³³⁰ *S. və Marperin Birləşmiş Krallığa qarşı (S. and Marper v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təqdim edilən 30562/04 sayılı, 4 dekabr 2008-ci il tarixli işinin 99-cu paragrafi.

müəyyən edir ki, güc tətbiqi, xüsusən də həyatdan məhrumetmə ilə nəticələnən güc tətbiqi mütləq zərurətdən irəli gəldikdə və ciddi şəkildə mütənasib olduqda 2-ci maddənin pozulması hesab edilmir.³³¹

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Geri qaytarılma Direktivi məcbureddi tədbirlərin tətbiqi ilə əlaqədar qaydaları təsbit edir. Bu tədbirlər ən son variant kimi tətbiq olunmalıdır, mütənasib olmalıdır, məntiqlə uyğun fiziki gücdən istifadəni nəzərdə tutmalıdır. Həmin tədbirlər əlaqədar şəxsin ləyaqətinə və fiziki toxunulmazlığına müvafiq qaydada hörmət etməklə həyata keçirilməlidir (8(4)-cü maddə).

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn presedent hüququ özbaşnalıqdan, zorakılıqdan və həyatdan məhrumetmədən, o cümlədən, aradan qaldırılması mümkün olan bədbəxt hadisələrdən müdafiəni təmin etmək məqsədi ilə dövlət orqanlarının əməkdaşları tərəfindən fiziki gücdən istifadəni tənzimləyən qanunvericilik bazasının, tənzimləyici və inzibati çərçivələrin mövcud olmasını tələb edir. Kadrların təcəvillik strukturu, əməkdaşlar arasında əlaqə və münasibətlər və fiziki gücdən istifadə zərurətinə aid qaydalar həmin qanunvericilik bazasında və çərçivələrdə birmənalı və adekvat şəkildə əks olunmalıdır.³³² Üzv dövlətlər müvafiq əməkdaşlar tərəfindən istifadəsinə əsaslı olaraq icazə verilmiş fiziki gücdən artıq gücün tətbiq edilməsinə və bunun xəsarətlə və ya ölüm halları ilə nəticələnməsinə məsuliyyət daşıya bilərlər. Bunun üçün baş vermiş hadisə ilə bağlı cinayət işinin başlanması ilə nəticələmə biləcək səmərəli araşdırmalar aparılmalıdır.³³³

Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, üzv dövlətlər əlaqədar şəxslərə zərər vurmamaq öhdəliyi ilə yanaşı onların, o cümlədən, üçüncü tərəflər və ya özləri tərəfindən həyatdan məhrum edilməsindən və ya onlara ciddi xəsarətlərin yetirilməsindən müdafiə etmək, həmçinin tibbi xidmət göstərmək öhdəliyini də öz üzərinə götürmüşdür. Eyni zamanda, üzv dövlətin müdafiə etmək öhdəliyi əlaqədar şəxsə qarşı cinayətin törədilməsinin qarşısını alan və əlavə olaraq bu cür cinayətlərin törədilməsindən çəkilmə sanksiyalarını özündə əks etdirən hüquqi normaların və müvafiq porosedurların, o cümlədən, cəzaların müəyyən edilməsi vəzifəsini də nəzərdə tutur.³³⁴ Burada əsas məsələ dövlət orqanlarının barəsində bildikləri və ya bilməyə borclu olduqları həyat üçün real və ani bir riskin qarşısını almaq üçün onlardan məntiqli olaraq gözlənilənlərin hamısını edib-etmədiklərindən ibarətdir.³³⁵

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi fiziki gücdən istifadənin qanuniliyi məsələsini nəzərdən keçirərkən bir neçə faktora diqqət yetirir, o cümlədən, qarşıya qoyulmuş məqsədin və baş vermiş insidentlə bağlı yetirilmiş bədən xəsarətlərinin və həyat üçün təhlükənin xüsusiyyətlərinə. Məhkəmə konkret bir vəziyyətdə fiziki gücdən istifadə hallarına, bunun bilərəkdən və ya təsadüfən baş verməsinə və müvafiq əməliyyatın planlaşdırılması xarakter daşıyıb-daşımamasına və nəzarət altında olub-olmamasına da diqqət yetirir.

Misal: *Kayanın Türkiyəyə qarşı işində*³³⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi təkrarən bildirmişdir ki, üzv dövlətlər fiziki gücdən istifadə məsələsini və həyatdan məhrumetmə ilə nəticələmə biləcək riskin dərəcəsini mütləq nəzərə almalıdırlar.

Məhdudlaşdırıcı tədbirlərdən istifadə həyatdan məhrumetməni və ya ölümə yaxın hadisələrin, məsələn, uzunmüddətli zərərə səbəb olan sui-qəsd cəhdinin baş verməsi ilə əlaqədar tətbiq edilən 2-ci maddə ilə yanaşı məhdudlaşdırıcı tədbirlərdən istifadə nəticəsində məqsədə nail olunmadan əlaqədar şəxsə zərərin və ya

³³¹ *Styuartın Birləşmiş Krallığa qarşı (European Commission of Human Rights, Stewart v. the United Kingdom)* (dec.) İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 10044/82 sayılı, 10 iyul 1984-cü il tarixli işi; *MakKanın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (McCann and Others v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 18984/91 sayılı, 27 sentyabr 1995-ci il tarixli işinin 148-149-cu paragrafları.

³³² *Makaratzisin Yunanıstana qarşı (Makaratzis v. Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 50385/99 sayılı, 20 dekabr 2004-cü il tarixli işinin 58-ci paragrafı; *Naçovanın və başqalarının Bolqarıstana qarşı (Nachova and Others v. Bulgaria)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 43577/98 və 43579/98 sayılı, 6 iyul 2005-ci il tarixli işinin 96-cı paragrafı.

³³³ *MakKanın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (McCann and Others v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 18984/91 sayılı, 27 sentyabr 1995-ci il tarixli işinin 161-ci paragrafı; *Velikovanın Bolqarıstana qarşı (Velikova v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 41488/98 sayılı, 18 may 2000-ci il tarixli işinin 80-ci paragrafı.

³³⁴ *Osmanın Birləşmiş Krallığa qarşı (Osman v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 23452/94 sayılı, 28 oktyabr 1998-ci il tarixli işi; *Mastromatteonun İtaliyaya qarşı (Mastromatteo v. Italy)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 37703/97 sayılı, 24 oktyabr 2002-ci il tarixli işinin 72 və 73-cü paragrafları; *Finoqenovun və başqalarının Rusiyaya qarşı (Finogenov and Others v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 18299/03 və 27311/03 sayılı, 20 dekabr 2011-ci il tarixli işinin 209-cu paragrafı.

³³⁵ *Branko Tomaşiçin və başqalarının Xorvatiyaya qarşı (Branko Tomašić and Others v. Croatia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 46598/06 sayılı, 15 yanvar 2009-cu il tarixli işinin 51-ci paragrafı.

³³⁶ *Kayanın Türkiyəyə qarşı (Kaya v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 22729/93 sayılı, 19 fevral 1998-ci il tarixli işi.

xəsarətin yetirilməsi ilə bağlı vəziyyətlərlə əlaqədar tətbiq edilən 3 və 8-ci maddələr əsasında məhkəmə araşdırmalarının aparılmasına gətirib çıxara bilər.

Misal: *İlhanın Türkiyəyə qarşı işində*³³⁷ Məhkəmə həbsə alınma tədbiri həyata keçirilərkən hədsiz fiziki gücdən istifadə nəticəsində şəxsin ona vurulmuş kəllə-beyin travmasından əziyyət çəkməsi ilə əlaqədar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsindən daha çox 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi polis və digər orqanların əməkdaşlarının iştirakı ilə şəxslərin həyatına Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi kontekstində "müdaxilə" halları ilə əlaqədar öz narahatlığını ifadə etmişdir.³³⁸

Ölüm və ya bədən xəsarətinin yetirilməsi halları məcburedici və məhdudlaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi ilə və ya üzv dövlətin sui-qəsd cəhdinin qarşısının ala bilməməsi ilə və yaxud tibbi səbəblərlə əlaqədar baş verə bilər.³³⁹ Bu baxımdan Avropa Şurasının Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qaydası geri qaytarılan şəxsin qismən və ya ümumiyyətlə nəfəs almasına mane olan və ya onun boğulması riski ilə bağlı vəziyyətlər qəbul etməyə məcbur edən tədbirlərin tətbiqini qadağan edir (19 sayılı qayda).

7.4. Araşdırmalar

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyanın ilk növbədə 2, 3 və 8-ci maddələri əsasında işlənilib hazırlanmış ümumi prinsiplər müəyyən hallarda məcburi geri qaytarılma kontekstində də tətbiq edilə bilər. Əlaqədar şəxs üzv dövlətin "əlinə" olarkən həyatını itirdikdə və ya ona yetirilmiş ağır bədən xəsarətindən əziyyət çəkəndə və yaxud bu hadisələr üzv dövlətin məsuliyyət daşıya biləcəyi hallarda baş verdikdə, məsələn, əlaqədar şəxs nəzarət altında olduqda müəyyən formada səmərəli və rəsmi araşdırmalar aparılmalıdır. Üzv dövlət çıxarılma ilə bağlı işlərin bir qismini özəl qurumlara həvalə etsə belə bütün prosesə məsuliyyət daşıyır. Müvafiq işin hallarından asılı olaraq səmərəliliyin ən minimum səviyyəsi təmin olunmalıdır.³⁴⁰ Qanunun aliliyinə hörməti təmin etmək və ictimai etimadı qoruyub saxlamaq məqsədi ilə səmərəli hesabatlılığa və şəffaflığa nail olunmalıdır.³⁴¹

Üzv dövlətin nəzarətində olan və ya onun tərəfindən saxlanılmış şəxs həyatını itirdikdə və yaxud ona bədən xəsarətləri yetirildikdə baş vermiş hadisə ilə bağlı qənaətbəxş və əsaslı araşdırmanın aparılması yükü məhz həmin üzv dövlətin üzərinə düşür. Məsələn, üzv dövlət tərəfindən heç bir qənaətbəxş izahat verilmədən və ya ölümdən sonra məhkəmə-tibbi ekspertizanın qüsurlu bir rəyi təqdim olunmaqla ölüm halının təbii səbəblərdən baş verdiyi iddia olunarkən 2-ci maddənin pozulduğu müəyyən edilmişdir.³⁴² Eyni zamanda, 2-ci maddənin pozulması halları həbsxana xəstəxanasındakı qüsurlu tibbi xidmətlə³⁴³ və saxlanılmış şəxsin vəziyyətinin yoxlanılması zamanı yol verilmiş nöqsanlarla bağlı işlərdə də müəyyən edilmişdir.³⁴⁴

2-ci maddə əsasında aparılan işlə bağlı araşdırmanın əsas meyarları onun müstəqil şəkildə, müvafiq qaydada, ailənin iştirakı ilə, münasib formada və səmərəli tərzdə həyata keçirilməsindən ibarətdir. Araşdırma və onun nəticələri ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır. Burada əsas məsələ araşdırmanın müvafiq şikayətin təqdim

³³⁷ *İlhanın Türkiyəyə qarşı (İlhan v. Turkey)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 22277/93 sayılı, 27 iyun 2000-ci il tarixli işinin 77 və 87-ci paragrafları.

³³⁸ *Kuçeranın Slovakiyaya qarşı (Kučera v. Slovakia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 48666/99 sayılı, 17 iyul 2007-ci il tarixli işinin 122-124-cü paragrafları; *Raşvolskinin və Ferensin Polşaya qarşı (Rachwalski and Ferenc v. Poland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 47709/99 sayılı, 28 iyul 2009-cu il tarixli işinin 58-63-cü paragrafları.

³³⁹ Misal üçün *FGP-nin Serco Plc və Anor-a qarşı (FGP v. Serco Plc & Anor)* Birləşmiş Krallıq Məhkəməsindəki [2012] EWHC 1804 (Admin) sayılı, 5 iyul 2012-ci il tarixli işinə baxın.

³⁴⁰ *MakKanin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı (McCann and Others v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 18984/91 sayılı, 27 sentyabr 1995-ci il tarixli işinin 161-ci paragrafı; *Velikovanın Bolqarıstanına qarşı* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 41488/98 sayılı, 18 may 2000-ci il tarixli işinin 80-ci paragrafı.

³⁴¹ *Ramsahainin və başqalarının Hollandiyaya qarşı (Ramsahai and Others v. the Netherlands)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 52391/99 sayılı, 15 may 2007-ci il tarixli işinin 325-ci paragrafı.

³⁴² *Tanlinin Türkiyəyə qarşı (Tanli v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 26129/95 sayılı, 10 aprel 2001-ci il tarixli işinin 143-147-ci paragrafları.

³⁴³ *Tariyevanın Rusiyaya qarşı (Tariyeva v. Rusland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 4353/03 sayılı, 14 dekabr 2006-cı il tarixli işinin 88-ci paragrafı.

³⁴⁴ *Taisin Frankreikə qarşı (Tais v. Frankreich)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 39922/03 sayılı, 6 iyun 2006-cı il tarixli işi.

olunmasını gözləmədən dövlət orqanı tərəfindən başlanmasından ibarətdir. İyerarxiya, səlahiyyət bölgüsü və təcrübə baxımından araşdırma baş vermiş hadisə ilə heç bir əlaqəsi olmayan əməkdaş və ya orqan tərəfindən aparılmalıdır.³⁴⁵

Əsas məqamlar

- Təhlükəsiz və insan ləyaqətinə hörmət etməklə həyata keçirilməli olan çıxarılmalar zamanı əlaqədar şəxsin ləyaqəti müdafiə olunmalıdır (Bölmə 7.1-ə baxın).
- Əlaqədar şəxslər onların fiziki və psixi durumu nəzərə alınmaqla yola çıxmaq üçün yararlı vəziyyətdə olmalıdırlar (Bölmə 7.1-ə baxın).
- Uşaqlar, həmçinin intihar etmək və ya özünə bədən xəsarəti yetirmək riski altında olan şəxslər də daxil olmaqla həssas vəziyyətdə olan insanlara xüsusi qayğı göstərilməlidir (Bölmə 7.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən üzv dövlətlər səmərəli geri qaytarılma monitorinq sistemini təşkil etməyə borcludurlar (Bölmə 7.1-ə baxın).
- **Geri qaytarılma Direktivi** müşayiət olunmayan azyaşlıların yalnız ailə üzvlərinə, təyin edilmiş qəyyumlarına və ya münasib qəbul etmə müəssisələrinə geri qaytarılmasını nəzərdə tutur (Bölmə 7.1-ə baxın).
- Sığınacaq prosesi zamanı əldə olunmuş informasiyanın məxfiliyi təmin olunmalıdır (Bölmə 7.2-yə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən məcbureddici tədbirlərdən hər hansı istifadə məntiqa uyğun, zəruri və mütənasib olmalıdır (Bölmə 7.3-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən dövlət orqanlarından hədsiz fiziki gücdən istifadə ilə bağlı mübahisəli iddiaların araşdırılması tələb olunur (Bölmə 7.4-ə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsilə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

³⁴⁵ *Finukeynin Birləşmiş Krallığa qarşı (Finucane v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 29178/95 sayılı, 1 iyul 2003-cü il tarixli işinin 68-ci paragrafı.

8. İQTİSADI VƏ SOSIAL HÜQUQLAR

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 12-ci (yığıncaqlar və birləşmək azadlığı), 15(1)-ci (fəaliyyət növü seçmək azadlığı və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ), 16-cı (sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ), 28-ci (kollektiv müqavilələr bağlamaq və kollektiv fəaliyyət hüququ), 29-cu (məşğulluq xidmətlərindən istifadə etmək hüququ), 30-cu (əmək münasibətlərinə əsassız xitam verilməsindən müdafiə), 31-ci (ədalətli və düzgün əmək şəraiti hüququ) və 32-ci (uşaq əməyinin qadağan olunması və gənclərin iş yerlərində müdafiəsi) maddələri;</p> <p>Əmək bazarına çıxış məsələləri hər bir konkret kateqoriya üçün Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir</p>	İqtisadi hüquqlar	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 4-cü maddəsi (köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması);</p> <p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 11-ci maddəsi (birləşmək azadlığı);</p> <p><i>Biqayevanın Yunanıstana qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki 2009-cu il tarixli <i>iş</i> (əcnəbiyə peşə təlimini başa vurmaq icazəsi verilsə də müvafiq imtahanda iştirak etmək icazəsi verilməmişdir)</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 14-cü maddəsi (hər kəsin təhsil almaq hüququ);</p> <p>Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 14(1)-ci maddəsi (qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar);</p> <p>Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 14-cü maddəsi (sığınacaq axtaranlar)</p>	Təhsil hüququ	<p>Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi (təhsil hüququ);</p> <p>Avropa Sosial Xartiyasının 17-ci (uşaqların sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ), 18-ci (gəlir gətirən fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququ) və 19-cu (əməkçi miqrantlarının və onların ailələrinin müdafiə və yardım hüququ) maddələri;</p> <p>- (qanunsuz yaşayan miqrantlar üçün daha yüksək orta təhsil haqqının təyin edilməsi);</p> <p><i>Karusun İtaliyaya qarşı</i> İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 1998-ci il tarixli <i>iş</i> (əcnəbilər üçün yüksək ali təhsil haqqının təyin edilməsi)</p>
<p>Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 34(3)-cü maddəsi (sosial təminat və yardım);</p> <p>Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının, uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanların, sığınacaq axtaranların, qaçqınların, əlavə himayə statusuna malik olan şəxslərin və insan alveri qurbanlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının yaşayış yeri hüququna aid normalar Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyində verilir</p>	Yaşayış yeri hüququ	<p><i>Qilloun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki 1986-cı il tarixli <i>iş</i> (yaşayış yerinə hörmət hüququ);</p> <p><i>M.S.S.-in Belçikaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsidəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (yaşayış yeri ilə təmin olunmama Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulması hesab oluna bilər);</p>

		Avropa Sosial Xartiyasının 31-ci maddəsi (yaşayış yeri hüququ); <i>DCI-nin Hollandiyaya qarşı Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsindəki 2009-cu il tarixli işi</i> (qeyri-qanuni vəziyyətdə olan uşaqların yaşayış yeri hüququ)
Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 35-ci maddəsi (sağlamlığın qorunması); Tibbi yardım hüququ hər bir konkret kateqoriya üçün Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir	Sağlamlığın qorunması hüququ	Avropa Sosial Xartiyasının 13-cü maddəsi (sosial və tibbi yardım hüququ); <i>DIDH-nin Fransaya qarşı Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsindəki 2004-cü il tarixli işi</i>
Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları üçün: Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin (2004/38/EC) 24 və 14-cü maddələri; (EU)465/2012 sayılı Əsasnamə əsasında dəyişdirilmiş Sosial təminatın əlaqələndirilməsi Əsasnaməsi (EC)883/2004; Avropa İttifaqı ərazisində hərəkət edən üçüncü ölkə vətəndaşları üçün: (EC)859/2003 və (EU)1231/2010 sayılı Əsasnamələr Digər kateqoriyalar üçün: Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyi sığınacaq axtaranlar, qaçqınlar, əlavə himayə statusuna malik olan şəxslər, insan alverinin qurbanları və uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar üçün xüsusi hüquqlar nəzərdə tutur	Sosial təminat və yardım hüququ	<i>Vasilevskinin Polşaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1999-cu il tarixli işi</i> (maddi yardım almaq hüququnun olmaması); <i>Qayqusuzun Avstriyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 1996-cı il tarixli işi</i> (işsizlik müavinəti ilə əlaqədar əcnəbilərin diskriminasiyası); <i>Kua Puarenin Fransaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2003-cü il tarixli işi</i> (əlilliyə görə müavinətlə əlaqədar əcnəbilərin diskriminasiyası); <i>Andreyevanın Latviyaya qarşı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2009-cu il tarixli işi</i> (pensiya ilə əlaqədar əcnəbilərin diskriminasiyası); Avropa Sosial Xartiyasının 12-ci (sosial təminat hüququ), 13-cü (sosial və tibbi yardım hüququ), 14-cü (sosial rifah xidmətlərindən faydalanmaq hüququ), 15-ci (əlil şəxslərin hüquqları), 17-ci (uşaqların sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ), 21-ci (məlumat və məsləhət hüququ) və 30-cu (yoxsulluq və sosial təcrid olunmadan müdafiə hüququ) maddələri

Giriş

Miqrantların çoxu üçün dövlətə daxil olmaq və ya dövlətdə qalmaq icazəsinin əldə edilməsi burada yaşamaq üçün hərtərəfli hüquqlarla təmin olunma istiqamətində sadəcə olaraq ilk addımdır. Məşğulluq, təhsil, mənzil-kommunal, tibbi xidmət, sosial təminat, sosial yardım və digər sosial müavinətlərdən istifadə imkanlarının əldə olunması çətin məsələlərdən hesab olunur. Adətən geniş çeşidli sosial hüquqlardan istifadə etmək üçün ilk növbədə dövlətə daxil olmaq və ya dövlətdə qalmaq hüququnun əldə edilməsi tələb olunur.

Bir qayda olaraq dövlətlərə onların ərazisinə gəlmək icazəsi və ya rədd cavabı verməklə əlaqədar suveren hüquqlarını icra edərkən vətəndaşlıq mənsubiyyəti zəminində fərq qoymaq icazəsi verilir. Prinsip etibarını ilə dövlətin ərazisinə daxil olmaq və ya bu ərazidə qalmaq üçün müəyyən ölkələrin vətəndaşlarına imtiyazlı hüquqların verilməsini nəzərdə tutan sazişlər bağlamaq və ya milli qanunlar qəbul etmək qanunsuz hesab

olunmur. Bununla əlaqədar olaraq adətən dövlətlərə bu cür daxil olma və ya yaşama ilə əlaqədar əlavə fərqli şərtlər tətbiq etmək icazəsi də verilir, məsələn, işə düzəlməmək və ya yardım üçün dövlət fondlarına müraciət etməmək. Lakin dövlətlər insan hüquqlarına aid dünya və Avropa miqyaslı hüquqi sənədlər tərəfindən əhatə olunan müvafiq sahələrdə, o cümlədən, vətəndaşlıq mənsubiyyəti zəminində ayrı-seçkiliyin qadağan olunduğunu mütləq nəzərə almalıdırlar.³⁴⁶

Hər hansı bir konkret vəziyyət əcnəbiləri dövlətin öz ərazisinə buraxmaq və ya buraxmamaq icazəsinin verilməsi ilə əlaqədar suveren hüququna nə qədər çox aid olarsa, dövlət fərqli şərtlərin tətbiq edilməsində o qədər çox ixtiyar sahibi olacaq.³⁴⁷ Əcnəbinin immiqrasiya vəziyyəti müvafiq dövlətin öz vətəndaşının vəziyyəti ilə nə qədər oxşar olarsa fərqli rəftar da o qədər azalar.³⁴⁸ Yaşamaq və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmamaq hüquqları kimi fundamental hüquqlara gəldikdə isə bu sahədə fərqli rəftar qadağan olunmuş ayrı-seçkilik hesab olunur.³⁴⁹ Sosial hüquqlardan istifadəyə aid məsələlərə baxılarkən bu prinsiplər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bu fəsil iqtisadi və sosial hüquqlardan daha konkret olaraq əmək fəaliyyəti, təhsil, yaşayış yeri, tibbi xidmət və sosial müdafiə hüquqlarından istifadəyə dair həm Avropa İttifaqı, həm də Avropa Şurası standartlarının qısa icmalını təqdim edir.

8.1. Əsas hüquq mənbələri

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının hərəkət etmək azadlığına aid normaları Avropada hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. **Hərəkət etmək azadlığı Direktivi** (2004/38/EC) Avropa İttifaqı vətəndaşlarının vətəndaşlığından asılı olmayaraq bütün ailə üzvlərinin vəziyyətini tənzimləyir. Direktivin 2(2)-ci maddəsi bu Direktivin hansı ailə üzvlərinə şamil olunduğunu müəyyən edir. Eyni zamanda, Direktiv İspaniya, Lixtenşteyn və Norveç vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına da şamil edilir.³⁵⁰ İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri də eyni statusa malikdirlər.³⁵¹ Bu cür müxtəlif normaların şamil edildiyi ailə üzvləri əmək bazarına çıxmaq hüququ ilə yanaşı sosial müavinətlərdən istifadə etmək hüququna da malikdirlər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Türkiyə vətəndaşları Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşları olmasalar da öz ailə üzvləri ilə birlikdə Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində üstün mövqeyə malikdirlər. Bu Türkiyənin 1985-ci il üçün Avropa İttifaqının üzvü olacağını nəzərdə tutan 1963-cü il tarixli Ankara Sazişindən və həmin Sazişə dair 1970-ci il tarixli Əlavə Protokoldan irəli gəlir. 2010-cu ildə Avropa İttifaqında yaşayan təqribən 2,5 milyon Türkiyə vətəndaşı Avropa İttifaqında məskunlaşmış üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət ən çoxsaylı qrupu təşkil edirdi.³⁵²

Sığınacaq axtaranlar, qaçqınlar və ya uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar kimi üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət başqa kateqoriyaların əmək bazarına çıxışı dərəcəsi xüsusi direktivlərlə tənzimlənir. 2011-ci ilin dekabr ayında Avropa İttifaqı 2013-cü ilin sonundan tətbiq olunan **Vahid icazə Direktivini** (2011/98/EU) qəbul etmişdir. Bu Direktiv Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin ərazisində yaşamaq və işləmək məqsədi ilə üçüncü ölkə vətəndaşları üçün vahid müraciət etmə proseduru, həmçinin üçüncü ölkə vətəndaşı olan işçilərin Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin ərazisində qanuni yaşamaq üçün bir sıra ümumi hüquqları təqdim edir.

³⁴⁶ Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 21-ci maddəsi; Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü və bu Konvensiyaya dair 12 sayılı Protokolun 1-ci maddələri; Avropa Sosial Xartiyasının V hissəsinin "E" maddəsi.

³⁴⁷ *Bahin Birləşmiş Krallığa qarşı (Bah v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 56328/07 sayılı, 27 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.

³⁴⁸ *Qayqusuzun Avstriyaya qarşı (Gaygusuz v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 17371/90 sayılı, 16 sentyabr 1996-cı il tarixli işi.

³⁴⁹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı (Defence for Children International v. the Netherlands)* 47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

³⁵⁰ "Avropa İqtisadi Zonası haqqında" (*Agreement on the European Economic Area*) 2 may 1992-ci il tarixli Sazişin III hissəsi "İnsanların, xidmətlərin və sərmayələrin sərbəst hərəkəti", OJ L 1, 3 mart 1994-cü il.

³⁵¹ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası arasındakı (*Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the Swiss Confederation*) "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" Sazişin (21/06/1999, OJ L 114/7, 30 aprel 2002-ci il) 7-ci maddəsi müvafiq olaraq bütün üzv dövlətlərə şamil edilir.

³⁵² Avropa Komissiyası, Avrostat (2010-cu il) "Əcnəbilərin əsas mənşə ölkələri", EU-27, 2010-cu il verilən internet-səhifəsində mövcuddur : [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Main_countries_of_origin_of_nonnationals_EU27_2010_\(million\).png&filetimestamp=20111125175250#file](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Main_countries_of_origin_of_nonnationals_EU27_2010_(million).png&filetimestamp=20111125175250#file)

Bundan başqa, **İrqi bərabərlik Direktivi** (2000/43/EC) məşğulluq, mallardan və xidmətlərdən, həmçinin sosial təminat və sığorta sistemlərindən istifadə sahələrində irqi mənsubiyyət və etnik mənşə zəminində ayrı-seçkiliyi qadağan edir.³⁵³ Bu Direktiv üçüncü ölkə vətəndaşlarına da şamil edilir; onun 3(2)-ci maddəsinə əsasən "vətəndaşlıq mənsubiyyətindən irəli gələn fərqli rəftar məsələlərini əhatə etmir və əlaqədar üçüncü ölkə vətəndaşlarının və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi statusundan irəli gələn hər hansı bir rəftara xələl gətirmir."

1989-cu il dekabrın 9-da Birləşmiş Krallığı çıxmaq şərti ilə Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin yekdil razılığı ilə "**İşçilərin əsas sosial hüquqları haqqında**" **İttifaq Xartiyası** qəbul olunmuşdur. Bu Xartiya Avropa əmək hüququ modelinin əsasını təşkil edən əsas prinsipləri müəyyən edərək növbəti onillik üçün **Avropa sosial modelinin** inkişaf perspektivlərini formalaşdırmışdır. İttifaq Xartiyasında bəyan edilmiş fundamental sosial hüquqlar sonradan inkişaf etdirilərək **Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasına** daxil edilmişdir. Xartiya yalnız Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əhatə dairəsinə düşən məsələlərlə əlaqədar məhdud şəkildə tətbiq edildiyindən onun müddəaları Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əhatə dairəsindən kənar məsələlərə şamil edilə bilməz. Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasında öz əksini tapmış hüquqların böyük əksəriyyəti yalnız Avropa İttifaqı vətəndaşlarına və Avropa İttifaqı ərazisində qanuni yaşayan şəxslərə, çox az sayda hüquqlar isə, məsələn, Xartiyanın 14(1)(2)-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş təhsil hüququ bütün insanlara şamil olunur.

Avropa Şurası sistemi çərçivəsində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasən mülki və siyasi hüquqları təmin edərək iqtisadi və sosial hüquqlarla bağlı çox məhdud normaları nəzərdə tutur.

1961-ci ildə qəbul edilmiş və 1996-cı ildə dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını tamamlayaraq iqtisadi və sosial hüquqlar sahəsində Avropa insan hüquqları hüququnun əsas sənədi hesab olunur. Bu Xartiyada əks olunmuş hüquqlara onu imzalamış dövlətlər tərəfindən hörmətlə yanaşmanı təmin edən Avropa Sosial Xartiyası fundamental hüquq və azadlıqları təsbit edərək hesabatvermə və kollektiv şikayətlər vermə prosedurları əsasında öhdəliklərin həyata keçirilməsi üzrə nəzarət mexanizmini müəyyən edir. Avropa Sosial Xartiyası yaşayış yerinə, sağlamlığın qorunmasına, təhsilə, məşğulluğa, sosial müdafiəyə, insanların hərəkət etmək azadlığına və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə aid məsələləri əhatə edən hüquqları özündə əks etdirir.

Avropa Sosial Xartiyası tərəfindən miqrantların müdafiəsi məsələsi qarşılıqlıq prinsipinə əsaslanmasa da ilk növbədə onun müddəaları bu Xartiyayı ratifikasiya etmiş tərəfin vətəndaşlarına və bu Xartiyayı ratifikasiya etmiş digər tərəfin ərazisində miqrant həyatı sürən bu Xartiyayı ratifikasiya etmiş tərəfin vətəndaşlarına şamil olunur. Avropa Sosial Xartiyasının Əlavəsinə uyğun olaraq bu Xartiyanın 1-dən 17-yə və 20-dən 31-ə qədər olan maddələrin təsirinin yayıldığı şəxslərin tərkibinə əcnəbilər yalnız onların digər tərəfin vətəndaşı olduqları və müvafiq tərəfin ərazisində qanuni əsaslarla yaşadıkları və daimi işlədikləri halda daxil edilirlər və bu izah, oxşar hüququn hər hansı bir müqavilə tərəfindən digər şəxslərə də şamil edilməsinə mane olmur. Bu maddələr Xartiyanın əməkçi miqrantlara və onların ailə üzvlərinə aid 18 və 19-cu maddələrinin müddəaları əsasında təfsir olunmalıdır. Avropa Sosial Xartiyasının 18-ci maddəsi Xartiyanın digər tərəflərinin ərazisində gəlir gətirən fəaliyyətlə məşğul olmaq, 19-cu maddəsi isə əməkçi miqrantlarının və onların ailələrinin müdafiə və yardım hüquqlarını təmin edirlər.

Bununla Avropa Sosial Xartiyasının təsir dairəsi müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırılsa da Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi bu Xartiya ilə əlaqədar çox əhəmiyyətli yurisprudensiya prinsiplərini işləyib hazırlamışdır. Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi müəyyən əsas hüquqları rəhbər tutaraq inkişaf etdirdiyi presedent hüququnun əhatə dairəsinə Xartiya Tərəfinin ərazisində olan hər bir şəxs, o cümlədən, qanunsuz yaşayan miqrantların da daxil edilməsinə müvəffəq olmuşdur.³⁵⁴

Avropa Sosial Xartiyasının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə sıx əlaqədə olması Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin presedent hüququna çox dəyərli töhvələr verir. Avropa İttifaqının və Avropa Şurasının bütün üzvləri Avropa Sosial Xartiyasını ratifikasiya etməsələr və ya onun bütün müddəalarını qəbul etməsələr

³⁵³ 2000/43/EC sayılı Direktiv, OJ L 180/22 (*Directive 2000/43/EC*)

³⁵⁴ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Beynəlxalq Liqaları Federasiyasının Fransaya qarşı (International Federation of Human Rights Leagues v. France)* 14/2003 sayılı, 8 sentyabr 2004-cü il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında qaldırılan və eyni zamanda Avropa Sosial Xartiyası tərəfindən tənzimlənən müəyyən məsələlərin təfsir olunması üçün ratifikasiyanın vacib olmaması qənaətinə gəlmişdirlər.³⁵⁵

8.2. İqtisadi hüquqlar

Bu bölmədə iqtisadi hüquqlara, o cümlədən, əmək bazarına çıxmaq və iş yerində bərabər rəftar hüquqlarına diqqət yetirilir. Adətən əmək bazarına çıxış imkanları əlaqədar şəxsin hüquqi statusundan asılıdır. Lakin əlaqədar şəxs istər qanuni əsaslarla, istərsə də qanunsuz işləməyə başladığı andan onun əsas əmək hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq lazımdır. Eyni zamanda, hüquqi vəziyyətlərindən asılı olmayaraq işçilər gördükləri işə görə ödəniş əldə etmək hüququna malikdirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən iqtisadi və sosial hüquqlar köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunmasını (4-cü maddə) və yığıncalar və birləşmək azadlığını (11-ci maddə) çıxmaq şərti ilə birmənalı təmin olunmur.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu sahəyə aid işlər sırasında, əcnəbiyə müəyyən peşə ilə əlaqədar təlimdə iştirak etmək icazəsi verilsə də sonra bu peşə üzrə işləmək hüququ ilə bağlı rədd cavabının verilməsinə aid bir vəziyyətə baxmışdır.

Misal: *Biqayevanın Yunanıstana qarşı işində*³⁵⁶ Rusiya vətəndaşına sonradan Yunanıstanın Vəkillər Kollegiyasında işləmək məqsədi ilə 18 aylıq təlimdə iştirak etmək icazəsi verilmişdir. Təlimlər başa çatdıqdan sonra Vəkillər Kollegiyası onun Yunanıstan vətəndaşı olmamasını əsas gətirərək Kollegiyada işləmək üçün imtahanlarda iştirak etməsinə icazə verməmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, Vəkillər Kollegiyası iddiaçının müvafiq təlim kurslarını bitirdikdən sonra imtahanda iştirak etməsinə icazə verməyəcəyini əvvəldən bilsə də onun təlimdə iştirakına icazə vermişdir. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, belə bir davranışda heç bir ardıcılıq olmamaqla yanaşı, bununla iddiaçıya həm şəxsiyyət, həm də işçi baxımından hörmətsizlik nümayiş etdirildiyindən bu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin mənası çərçivəsində onun şəxsi həyatına qanunsuz müdaxilə hesab olunmuşdur. Lakin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi əcnəbilərə vəkil peşəsi ilə məşğul olmaq icazəsinin verilməməsinə diskriminativ hesab etməmişdir.

Avropa Sosial Xartiyasına əsasən bu Xartiyanın 18-ci maddəsi Xartiyaya qoşulmuş digər tərəflərin ərazisində gəlir gətirən fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququnu nəzərdə tutur. Bu maddənin müddəaları işləmək məqsədi ilə ölkə ərazisinə gəlmək məsələsini tənzimləmir və müəyyən mənada qadağanedicidir, səlahiyyətvericidir. Lakin bu maddə əmək icazəsi ilə bağlı rüsumların çox yüksək olmaması;³⁵⁷ əmək və yaşayış icazələrinin vahid müraciət etmə prosedurları əsasında və həddindən artıq yüksək rüsumlar və xərclər ödənilmədən əldə olunması;³⁵⁸ verilmiş hər bir əmək icazəsinin ərazi və/və ya peşə baxımından həddindən artıq məhdudlaşdırıcı olmaması;³⁵⁹ və əlaqədar şəxsə başqa iş tapmaq üçün vaxt vermək məqsədi ilə onun iş yerini itirməsi nəticəsində avtomatik olaraq və təxirə salınmadan yaşayış icazəsinin ləğv edilməməsinin nəzərdə tutulması³⁶⁰ tələb olunur.

Avropa Sosial Xartiyasının 19-cu maddəsi əməkçi miqrantı digər tərəfin ərazisində dəstəkləyən genişçəşidli müddəaları özündə əks etdirsə də onların həmin ərazidə qanuni sürətdə olması şərtini nəzərdə tutur (lakin buna baxmayaraq, Xartiyanın 19(8)-ci maddəsinə aid təfərrüatlarla əlaqədar fəsil 3-ə baxın).

³⁵⁵ *Demirin və Baykaranın Türkiyəyə qarşı (Demir and Baykara v. Turkey)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 34503/97 sayılı, 12 noyabr 2008-ci il tarixli işinin 85, 86-cı paragrafları. Bu sahədə tətbiq edilən müvafiq beynəlxalq hüquqi sənədlərə aid digər misallar "İqtisadi, mədəni və sosial hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktdan, BMT-nin əməkçi miqrantlara aid Konvensiyasından və BƏT-in 142 sayılı Konvensiyasından ibarətdir.

³⁵⁶ *Biqayevanın Yunanıstana qarşı (Bigeva v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 26713/05 sayılı, 28 may 2009-cu il tarixli işi.

³⁵⁷ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin XVII-2 Yekunları, İspaniya, 18(1)-ci maddə.

³⁵⁸ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin XVII-2 Yekunları, Almaniya, 18(2)-ci maddə.

³⁵⁹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin V Yekunları, Almaniya, 18(3)-cü maddə.

³⁶⁰ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin XVII-2 Yekunları, Finlandiya, 18(3)-cü maddə.

Bununla yanaşı, Avropa Sosial Xartiyası məqbul iş gününün nəzərdə tutulması və ödənişli illik məzuniyyətin verilməsi məsələləri də daxil olmaqla ədalətli, təhlükəsiz, sağlam əmək şəraiti və əməyin ədalətli ödənilməsi hüquqlarını əhatə edir.³⁶¹

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası ilə təmin olunan azadlıqlardan biri "əmək fəaliyyəti ilə və sərbəst seçdiyi və ya qəbul etdiyi peşə ilə məşğul olmaq" hüququndan ibarətdir (Xartiyanın 15(1)-ci maddəsi). Lakin bu hüquq xüsusən də əcnəbilərin işləmək hüququnu tənzimləyən milli qanunvericiliklə məhdudlaşdırılır. Xartiya kollektiv müqavilələr bağlamaq hüququnu (28-ci maddə) və həmkarlar ittifaqları yaratmaq azadlığını (12-ci maddə) tanıyır. Hər bir işçi, o cümlədən, Avropa İttifaqının vətəndaşı olmayan işçilər əmək münasibətlərinə əsassız xitam verilməsindən müdafiə olunmaq (30-cu maddə), ədalətli və düzgün əmək şəraiti ilə təmin olunmaq, həmçinin istirahət etmək və ödənişli illik məzuniyyət almaq (31-ci maddə) hüququna malikdirlər. Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 16-cı maddəsi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququnu təmin edir. Eyni zamanda, Xartiya sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitinin müdafiəsini nəzərdə tutur (31-ci maddə). Bununla yanaşı, Xartiya uşaq əməyini qadağan edir (32-ci maddə).

Xüsusi kateqoriyalara aid şəxsləri əhatə edən Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyi əmək bazarına çıxış məsələlərini tənzimləyir. Məxsus olduqları kateqoriyalardan asılı olaraq üçüncü ölkə vətəndaşları əmək bazarına müxtəlif dərəcəli çıxış imkanlarına malikdirlər. 8.2.1-8.2.8-ci bölmələr üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət əsas kateqoriyaların vəziyyətini qısa şəkildə təsvir edirlər.

8.2.1. Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən Avropa İttifaqı, həmçinin Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının vətəndaşlığından asılı olmayaraq müəyyən edilmiş ailə üzvləri işə düzəlmək və fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq məqsədi ilə Avropa ərazisində hərəkət etmək azadlığına və onlarla üzv dövlətlərin vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə rəftar olunmaq hüququna malikdirlər (Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün [Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin](#) 24-cü maddəsi).

Lakin eyni zamanda, İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri Avropa İttifaqı vətəndaşları ilə tamamilə bərabər rəftar olunmaq hüququna malik deyillər.³⁶² Avropa İttifaqının bəzi üzv dövlətləri tərəfindən Xorvatiya vətəndaşlarının əmək bazarına çıxışı ilə əlaqədar 2015-ci ilin iyun ayınadək müvəqqəti məhdudiyətlər tətbiq edilsə də müəyyən hallarda bu məhdudiyətlərin müddəti 2020-ci ilin iyun ayınadək artırılı bilər.

Avropa İttifaqı vətəndaşlarının və vətəndaşlığından asılı olmayaraq onların ailə üzvlərinin hərəkət etmək azadlığı kontekstində "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 45(4)-cü maddəsi üzv dövlətlərə dövlət sektorunda müəyyən iş yerlərinin öz vətəndaşları üçün saxlanmasını nəzərdə tutur. Avropa Ədalət Məhkəməsi bu müddəani ciddi şəkildə təfsir edərək müəyyən vəzifələrin, məsələn, təlimçi³⁶³ və ya xarici dillər universitetində müəllim köməkçisi vəzifələrinin³⁶⁴ yalnız üzv dövlətlərin vətəndaşları üçün saxlanmasına icazə verməmişdir.

Avropa İttifaqı işçilərin hərəkət etmək azadlığına real şərait yaratmaq məqsədi ilə üçüncü ölkə vətəndaşı olan ailə üzvlərinə, həmçinin Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarına şamil edilən ümumiyyətlə və sektorlar üzrə ixtisasların qarşılıqlı tanınmasına dair kompleks qanunvericilik bazasını işləyib hazırlamışdır. Peşə ixtisaslarının tanınmasına dair [2005/36/EC](#) sayılı Direktivə sonuncu dəfə 2011-ci ilin mart ayında düzəlişləri nəzərə almaqla yenidən baxılmışdır. Bu Direktivdə Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdən birində artıq tanınmış ixtisaslarını

³⁶¹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *İnsan Hüquqları üzrə Maranqopulos Fondunun Yunanıstana qarşı (Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece)* 30/2005 sayılı, 6 dekabr 2006-cı il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı. Bu şikayət ərizəsi mədən işçiləri ilə əlaqədar idi.

³⁶² *Aleksandr Hengartnerin və Rudolf Qasserin Landesregierung Vorarlberg-ə qarşı (Alexander Hengartner and Rudolf Gasser v. Landesregierung Vorarlberg)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindeki C-70/09 [2010] ECR I-07233 sayılı, 15 iyul 2010-cu il tarixli işinin 39-43-cü paraqrafları.

³⁶³ *Debora Louri Blyumun Baden Vüttemberg Torpağına qarşı (Deborah Lawrie-Blum v. Land Baden-Württemberg)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-66/85 [1986] ECR I-02121 sayılı, 3 iyul 1986-cı il tarixli işinin 26 və 27-ci paraqrafları

³⁶⁴ *Pilar Alluenin və Karmel Meri Koonanın və başqalarının Università degli studi di Venezia və Università degli studi di Parma-ya qarşı (Pilar Allué and Carmel Mary Coonan and Others v. Università degli studi di Venezia and Università degli studi di Parma)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-259/91, C-331/91 və C-332/91 [1993] I-04309 sayılı, 2 avqust 1993-cü il tarixli birgə işlərinin 15-21-ci paraqrafları.

bütövlükdə və ya qismən Avropa İttifaqından kənarında əldə etmiş şəxslərə aid kompleks normalar mövcuddur. Avropa Ədalət Məhkəməsi/Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bu sahədə 100-dən çox qərardad qəbul edərək bizə miras qoymuşdur.³⁶⁵

8.2.2. Ezam olunmuş işçilər

Hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə etməyən, lakin Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən birində işə götürən üçün qanuni əsaslarla işləyən və onun adından başqa üzv dövlətdə iş görmək üçün müvəqqəti ezam edilən üçüncü ölkə vətəndaşları ilə bağlı yaranan münasibətlər **[İşçilərin ezam edilməsi Direktivi](#)** ilə (96/71/EC) tənzimlənir. Bu Direktivin məqsədi "sosial tənəzzülün" qarşısını almaq üçün bütün Avropa İttifaqı ərazisində ezam olunmuş işçilərin hüquqlarının və iş şəraitinin müdafiə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Daha dəqiq desək, bu Direktiv "Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 56-cı maddəsinə əsasən transsərhəd xidmətlərin göstərilməsi azadlığı ilə bu məqsədlər üçün xaricə müvəqqəti ezam olunmuş işçilərin hüquqlarının müvafiq qaydada müdafiə olunması işini uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır.³⁶⁶ Lakin Avropa Ədalət Məhkəməsinin vurğuladığı kimi həmin Direktivə əsasən göndərən və qəbul edən üzv dövlətlərdə təmin olunan müdafiə standartlarının bərabər səviyyəli olması nəzərdə tutulduğundan bu işə götürənin müvafiq iki üzv dövlətin əmək qanunvericiliyinə riayət etməyə borclu olması vəziyyətlərinin yaranması ilə nəticələnməməlidir.³⁶⁷

Bu baxımdan Direktiv bir üzv dövlətdən başqasına işləmək məqsədi ilə ezam olunmuş işçi ilə bağlı tətbiq edilən minimum standartları təsbit edir. Daha konkret olsaq Direktivin 3-cü maddəsi qəbul edən dövlətin qanunvericiliyi və ya ümumi qaydada tətbiq edilən kollektiv müqavilələr əsasında müəyyən edilmiş normaların və şərtlərin xüsusilə də minimum iş vaxtı müddəti, fasilə saatları, illik məzuniyyətlər və ödəniş tarifləri baxımından ezam olunmuş işçilərə də şamil olunmasını nəzərdə tutur. 2012-ci ilin mart ayında Avropa Komissiyası mövcud işçilərin ezam edilməsi Direktivinin təmin edilməsi və həyata keçirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi məqsədi daşıyan bir Direktiv təklif etmişdir.³⁶⁸

8.2.3. Mavi Kart sahibləri, elmi işçilər və tələbələr

Avropa İttifaqının Mavi Kart sahibi olan üçüncü ölkə vətəndaşları iki il ərzində qanuni əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduqdan sonra yaşadıkları üzv dövlətdə hər hansı bir yüksək ixtisaslı işlə təmin olunmaq baxımından yerli vətəndaşlarla bərabər səviyyədə rəftar olunmaq hüququna malikdirlər. Avropa İttifaqının Mavi Kart sahibi üzv dövlətlərdən birində 18 ay qanuni əsaslarla yaşadığından sonra müvafiq üzv dövlətdə əcnəbilər üçün yüksək ixtisaslı işlə bağlı tətbiq edilən kvotaları nəzərə almaqla bu cür işə düzəlmək məqsədi ilə həmin üzv dövlətə köçə bilər.

[Mavi Kart Direktivinin](#) (2009/50/EC) 15(6)-cı maddəsinə əsasən Avropa İttifaqının Mavi Kart sahiblərinin ailə üzvləri vətəndaşlığından asılı olmayaraq əmək bazarına çıxış hüququnu avtomatik şəkildə əldə edirlər. **[Ailənin yenidən birləşməsi Direktivindən](#)** (2003/86/EC) fərqli olaraq **[Mavi Kart Direktivi](#)** bu cür hüququn əldə olunması ilə bağlı vaxt məhdudiyyətlərini nəzərdə tutmur.

Elmi işçilərlə bağlı münasibətlər **[Elmi tədqiqatlar Direktivi](#)** (2005/71/EC) ilə tənzimlənir (Direktivi tətbiq edən üzv dövlətlərin siyahısı ilə tanış olmaq üçün Əlavə 1-ə baxın). Müvafiq ərizəçi etibarlı yol sənədi, üzv dövlətdəki elmi-tədqiqat müəssisəsi ilə imzalanmış və onu işə dəvət edən müqaviləni və maddi öhdəliklər arayışını təqdim edərək bütün bunlarla yanaşı əlaqədar üzv dövlətin ictimai asayişinə, milli təhlükəsizliyinə və əhalisinin sağlamlığına təhlükə törətməyən biri hesab edilməlidir. Bu cür elmi işçilərinin ailə üzvlərinin yaşayış icazəsi ilə

³⁶⁵ Qərardadların xülasəsindən ibarət siyahı ilə tanış olmaq üçün Avropa Komissiyasının [MARKT/D4/JMV/1091649/5/2010-EN](#) sayılı, 22 dekabr 2010-cu il tarixli "[Ədalət Məhkəməsinin peşə ixtisaslarının tanınmasına aid işlərlə əlaqədar qəbul etdiyi qərardadların siyahısına](#)" baxın.

³⁶⁶ [Dirk Ruffert in Niedersachsen Torpağına qarşı \(Dirk Ruffert v. Land Niedersachsen\)](#) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-346/06 [2008] I-01989 sayılı, 3 aprel 2008-ci il tarixli işi

³⁶⁷ [Laval un Partneri Ltd.-nin Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1 Byggettan və Svenska Elektrikerförbundet-ə qarşı \(Laval un Partneri Ltd v. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1 Byggettan and Svenska Elektrikerförbundet\)](#) Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-341/05 [2007] I-11767 sayılı, 18 dekabr 2007-ci il tarixli işi.

³⁶⁸ Avropa Komissiyası "[Xidmətlərin göstərilməsi kontekstində işçilərin ezam olunması ilə əlaqədar tətbiq edilən \(COM\(2012\) 131 final\) normaların təmin edilməsinə dair Direktivlə bağlı təkliflər](#)", 2012-ci il, COM(2012) 131 yekun.

təmin edilməsi məsələsi hər bir üzv dövlətin ixtiyarına verilib. **Vahid icazə Direktivi** kimi bu Direktiv də elmi işçilərin üçüncü ölkədə yaşayan ailə üzvlərini ailənin yenidən birləşməsi hüququ ilə təmin etmir.

Tələbələr Direktivi (2004/114/EC) təhsil almaq, tələbə mübadiləsi, ödənişsiz təlimlərdə iştirak və ya könüllü iş üçün Avropa İttifaqına buraxılmış üçüncü ölkə vətəndaşlarının vəziyyətini tənzimləyir. Üzv dövlətlər tələbələrə gündəlik təhsil vaxtından kənar, hər həftə maksimum saat ərzində müvafiq üzv dövlət tərəfindən müəyyən edildiyi kimi işləmək icazəsi verə bilərlər, lakin eyni zamanda, müvafiq üzv dövlət bununla bağlı müəyyən şərtlərin təmin edilməsini də tələb edə bilər (17-ci maddə).

2013-cü ilin mart ayında Avropa Komissiyası elmi işçilərin və tələbələrin Avropa İttifaqına buraxılma şərtlərini təkmilləşdirmək və onların hüquqlarını genişləndirmək məqsədi ilə **Elmi tədqiqat Direktivini** və **Tələbələr Direktivini** düzəlişlər təklif etmişdir.³⁶⁹ Bu təklif həmin Direktivlərə ödənişli praktikantlara və ev qulluqçularına dair müddəaların da daxil edilməsini nəzərdə tutur.

8.2.4. Türkiyə vətəndaşları

Türkiyə vətəndaşları 1963-cü il tarixli Ankara Sazişinə və bu Sazişə dair 1970-ci il tarixli **Əlavə Protokola**, həmçinin bu sənədlərə uyğun yaradılmış Avropa İqtisadi Birliyi-Türkiyə Əməkdaşlıq Şurasının qəbul etdiyi qərarlara əsasən xüsusi üstün vəziyyətə malikdirlər. Türkiyə vətəndaşları işə düzəlmək məqsədi ilə Avropa İttifaqının istənilən üzv dövlətinə gəlmək üçün birbaşa hüquqa malik deyillər. Lakin əgər üzv dövlətin milli qanunvericiliyi onlara bu dövlətdə işə düzəlmək icazəsi verirsə onlar bir ildən də sonra həmin işdə çalışmaq davam etdirmək hüququna malikdirlər.³⁷⁰ Avropa İqtisadi Birliyi-Türkiyə Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarının 6(1)-ci maddəsinə əsasən Türkiyə vətəndaşları üzv dövlətdə üç il bir işdə işlədikdən sonra müəyyən şərtlərlə başqa bir işə düzəlmək imkanı əldə edə bilərlər. Avropa İqtisadi Zonası işçiləri kimi Türkiyə işçiləri də Avropa İttifaqında daha geniş imkanlara malikdirlər.

Misal: *Tetikin işində*³⁷¹ Almaniyanın dövlət orqanları üçillik əmək fəaliyyəti müddətini tamamlamış və başqa bir iş axtaran cənab Tetikə yaşayış icazəsi vermək niyyətində deyildi. Avropa Ədalət Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, iddiaçıya verilmiş hüquqa əsasən üzv dövlətdə işə düzəlmək məqsədi ilə, əgər o müvafiq işi taparsa, məqbul müddət ərzində qanuni əsaslarla yaşamaq icazəsi də verilməlidir.

Misal: *Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi Gencin işində*³⁷² baxdığı zaman belə bir qənaətə gəlmişdir ki, öz minimum zəruri tələblərini qismən ödəmək məqsədi ilə müəyyən ödəniş müqabilində işə götürən üçün məhdud vaxt ərzində, daha konkret olaraq həftədə 5,5 saat çalışan Türkiyə vətəndaşı Əməkdaşlıq Şurasının 1/80 sayılı Qərarının 6(1)-ci maddəsinin mənasına uyğun olaraq işçi hesab olunur (əgər onun işi real və qanunidirsə).

1/80 sayılı Qərarın 7-ci maddəsinə əsasən Türkiyə vətəndaşı olan işçinin hətta Türkiyə vətəndaşı olmayan ailə üzvləri üç il ərzində Avropa İttifaqında qanuni əsaslarla yaşadıqdan sonra əmək bazarına çıxmaq imkanı ilə təmin edilə bilərlər. Bu baxımdan Türkiyə vətəndaşı olan əməkçi miqrantın əlaqədar ailə üzvünün ondan ayrı yaşamasını obyektiv səbəblər əsasında əsaslandırmaq mümkündür.³⁷³

Türkiyə vətəndaşının yaşadığı üzv dövlətdə peşə təlimini başa vurmuş uşağı iş barədə təkliflərə cavab verə bilər, o şərtlə ki onun valideynlərindən biri həmin üzv dövlətdə ən azı üç il ərzində qanuni əsaslarla işləmiş olsun.

³⁶⁹Avropa Komissiyası COM (2013-cü il) (*COM(2013) 151 final*) 151 yekun, Brüssel, 25 mart 2013-cü il.

³⁷⁰*Süleyman Ekerin Baden-Vüttemberq Torpağına qarşı (Süleyman Eker v. Land Baden-Wüttemberq)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-386/95 [1997] I-02697 sayılı, 29 may 1997-ci il tarixli işinin 20-22-ci paraqrafları.

³⁷¹*Rəcəp Tetikin Berlin Torpağına qarşı (Recep Tetik v. Land Berlin)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-171/95 sayılı, 4 fevral 2010-cu il tarixli işinin 30-cu paraqrafı.

³⁷²*Hava Gencin Berlin Torpağına qarşı (Hava Genc v. Land Berlin)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-14/09 [2010] I-00931 sayılı, 4 fevral 2010-cu il tarixli işinin 27, 28-ci paraqrafları.

³⁷³*Kadimanın Freistaat Bayern-ə qarşı (Kadiman v. Freistaat Bayern)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-351/95 [1997] ECR I-02133 sayılı, 17 aprel 1997-ci il tarixli işinin 44-cü paraqrafı.

Misal: *Derinin işində*³⁷⁴ Avropa Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Almaniyada qanuni əsaslarla işləyən Türk valideynlərinə qovuşmuş bir uşağı olan Türkiyə vətəndaşı ona məşğulluq imkanlarından sərbəst istifadə etmə hüququ əsasında verilmiş Almaniyada yaşamaq icazəsini yalnız ictimai asayişə, dövlət təhlükəsizliyinə və yerli əhalinin sağlamlığına təhlükə törətməsi səbəbindən və ya Almaniyanın ərazisini əsaslı səbəblər olmadan həddindən artıq uzun müddətə tərk etdikdə itirə bilər.

Xidmətlərin təşkili və ya göstərilməsi hüququna gəldikdə isə Türkiyə vətəndaşları Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokolun 41-ci maddəsinin "status-kvo" müddəasından faydalanırlar. Əgər Protokolun 41-ci maddəsi əlaqədar üzv dövlətdə qüvvəyə mindiyi zaman Türkiyə vətəndaşlarına viza və ya iş icazəsi əldə etmək tələbi şamil edilmirdisə bu üzv dövlətə bundan sonra həmin tələblərin Türkiyə vətəndaşları ilə əlaqədar tətbiq edilməsi qadağan olunur (həmçinin bölmə 2.8-ə baxın).

8.2.5. Uzunmüddətli yaşayış icazəsi və Ailənin yenidən birləşməsi Direktivindən faydalanan şəxslər

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin (2003/109/EC) 11(a) maddəsinə əsasən uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusu əldə etmiş şəxslər ödənişli və ödənişsiz məşğulluq imkanlarından istifadə etmə, məşğulluq şərtləri və iş şəraiti (o cümlədən, iş saatları, təhlükəsiz və sağlam əmək şəraiti, məzuniyyət imkanları, əməyin ödənilməsi və işdən azad edilmə), yığıncaqlar və birləşmək, həmçinin müvafiq birliyi və ya qurumu təmsil etmək azadlıqları baxımından Avropa İttifaqı vətəndaşları ilə bərabər rəftar hüququna malikdirlər.

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivindən faydalanan şəxslərə gəldikdə isə (həmçinin fəsil 5-ə baxın) üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan və üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvü məşğulluq imkanlarından istifadə etmək və fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququna malikdir (14-cü maddə). Burada əmək bazarına çıxış məsələsi qəbul edən üzv dövlətə gəldikdən sonra yaşadığı müddətdən asılıdır ki, həmin müddət də 12 aydan az olmamalıdır. Bu müddət ərzində qəbul edən dövlət əlaqədar şəxsin yerli əmək bazarına uyğun gəlib-gəlməməsi məsələsinə baxmaq imkanına malikdir.

8.2.6. Əlaqələndirmə və əməkdaşlıq sazişləri bağlamış digər ölkələrin vətəndaşları

"Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında" Müqavilənin 216-cı maddəsi üçüncü ölkələrlə Avropa İttifaqı arasında sazişlərin bağlanmasını nəzərdə tutur və 217-ci maddədə isə konkret olaraq əməkdaşlıq sazişləri qeyd olunur. Avropa İttifaqının bağladığı əlaqələndirmə, stabilləşmə, əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq sazişlərinin və/və ya başqa növ sazişlərin³⁷⁵ tərəfləri olan müəyyən dövlətlərin vətəndaşları bir çox məsələ ilə əlaqədar Avropa İttifaqı vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə rəftar olunsalar da tamamilə bərabər rəftar hüququna malik deyillər. 2012-ci ilin sonuna Avropa İttifaqı 100-dən çox dövlətlə bu cür sazişlər bağlamışdır.³⁷⁶

Sözügüdəndən əlaqələndirmə və əməkdaşlıq sazişləri onları imzalamış dövlətlərin vətəndaşlarına Avropa İttifaqına daxil olmaq və burada işləmək üçün birbaşa hüquq vermirlər. Lakin bu ölkələrdən olan və Avropa İttifaqının əlaqədar üzv dövlətində qanuni əsaslarla işləyən vətəndaşlar həmin üzv dövlətin vətəndaşları ilə bərabər rəftar və eyni iş şəraiti hüququna malikdirlər. Məsələn, Mərakeş və Tunislə bağlanmış Avropa-Aralıq dənizi Sazişlərinin 64(1)-ci maddəsi müəyyən edir ki, "hər bir üzv dövlətin ərazisində işə götürülmüş Mərakeş [və ya Tunis] vətəndaşı olan işçiyə həmin dövlət tərəfindən göstərilən rəftar iş şəraiti, ödənişli iş və işdən azad olunma baxımından öz vətəndaşları üçün göstərilən rəftarla bərabər səviyyədə olmaqla vətəndaşlıq zəminində hər hansı ayrı-seçkilikdən azad olmalıdır."³⁷⁷ Həmin vətəndaşların Avropa İttifaqında müvəqqəti əmək fəaliyyətinə

³⁷⁴ *Ismail Derinin Landkreis Darmstadt-Dieburg-a qarşı (Ismail Derin v. Landkreis Darmstadt-Dieburg)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-325/05 [1997] ECR I-00329 sayılı, 18 iyul 2007-ci il tarixli işinin 74-75-ci paraqrafları.

³⁷⁵ Stabilləşmə və Əlaqələndirmə Sazişləri Albaniya, Makedoniya, Bosniya və Herseqovina, Monteneqro və Serbiya ilə bağlanıb. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişləri 13 Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələri ilə mövcuddur; Mərakeş, Tunis və Əlcəzairlə əvvəllər imzalanmış sazişlər yeddi dövləti əhatə edən Avropa-Aralıq dənizi Sazişləri ilə əvəz edilib. 79 Afrika-Karib dənizi-Sakit okean dövlətləri (Kotonu Sazişləri) və Çili ilə sazişlər imzalanıb.

³⁷⁶ Bu sazişlərin müvafiq dövlətlərin vətəndaşlarına və həmin vətəndaşların ailə üzvlərinə təsirinin ən son və hərtərəfli təsviri ilə tanış olmaq üçün "*N. Rocers və başqaları*" (2012-ci il), fəsil 14-21-ə baxın.

³⁷⁷ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri, digər tərəfdən isə Mərakeş Krallığı arasında əməkdaşlığı nəzərdə tutan Avropa-Aralıq dənizi Sazişi 2000-ci il martın 1-də qüvvəyə minmişdir, OJ 2000 L70, səh. 2; Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri, digər

gəldikdə, yalnız əmək şəraiti və ödənişli işlə əlaqədar ayrı-seçkiliyə yol verilmir (64(2)-ci maddə). Bu sazişlərin ikisinin də 65(1)-ci maddəsi sosial təminat sahəsində ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasını nəzərdə tutur.³⁷⁸ Avropa Ədalət Məhkəməsi/Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi bu sazişlərlə bağlı bir sıra işlərə baxmışdır.³⁷⁹ Bu işlərdən bəziləri ailə münasibətlərinin pozulması nəticəsində ailə başçısının himayəsində olan üçüncü ölkə vətəndaşının üzv dövlətdə yaşayış hüququnu itirdikdən sonra işləmək məqsədi ilə yaşayış icazəsinin yenidən əldə edilməsi ilə əlaqədar idi.

Misal: *Əl Yassininin işi*³⁸⁰ gəlir gətirən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasına baxmayaraq, üzv dövlətdə qalmaq üçün əsas götürüldüyü ilkin səbəbin itirilməsi nəticəsində yaşayış icazəsi üçün müraciətə rədd cavabı almış Mərakeş vətəndaşı ilə əlaqədar idi. Bu işdə Məhkəmə Türkiyə vətəndaşı ilə əlaqədar presedentdə³⁸¹ tətbiq edilmiş yanaşmanın analoji olaraq Mərakeş vətəndaşlarına da şamil olunduğunu təsdiq etmişdir, çünki (Mərakeşlə imzalanmış Avropa-Aralıq dənizi Sazişi ilə sonradan əvəz olunmuş) Avropa İqtisadi Birliyi-Mərakeş Sazişinin 40-cı maddəsi işə götürənlə işçi arasında bağlanmış müqavilə ilə müəyyən edilən bütün iş vaxtı müddəti ərzində təhlükəsiz əmək şəraitinin təmin edilməsini nəzərdə tuturdu. Avropa Ədalət Məhkəməsi Avropa İqtisadi Birliyi-Mərakeş Sazişi əmək şəraiti və əməyin ödənilməsi sahələrində birmənalı, qeyd-şərtsiz və kifayət qədər praktiki prinsipləri təsbit etdiyindən bu işdə birbaşa tətbiq edilməsini müəyyən etmişdir. Buna baxmayaraq, Məhkəmə Ankara Sazişi ilə bağlı presedent hüququnun bu işdə tətbiq edilməsi faktını istisna etmişdir. Ankara Sazişi Avropa İqtisadi Birliyi-Mərakeş Sazişindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir və Ankara sazişindən fərqli olaraq Avropa-İqtisadi Birliyi-Mərakeş Sazişi Mərakeşli işçilərin Avropa İttifaqına buraxılma imkanlarını nəzərdə tutmur və bu işçilərin İttifaq daxilində hərəkət etmək azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədi daşımır. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, hətta bu onun əmək müqaviləsinin bitməsindən əvvəl məşğulluğuna son qoysa da, Birləşmiş Krallıq tərəfindən iddiaçının yaşayış icazəsi üçün müraciətinə rədd cavabının verilməsi qəti şəkildə istisna edilməməlidir. Bunun davamında Məhkəmə vurğulamışdır ki, əgər üzv dövlət Mərakeş vətəndaşını "yaşayış icazəsi ilə müqayisədə məşğulluqla əlaqədar daha spesifik hüquqlarla təmin etsə idi" vəziyyət köklü şəkildə fərqli olacaqdı.

Misal: *Qattussinin işində*³⁸² Məhkəmədən yuxarıda qeyd olunan işə oxşar bir işlə əlaqədar, lakin Avropa İttifaqı ilə Tunis arasında imzalanmış Avropa-Aralıq Dənizi Sazişinin 64(1)-ci maddəsi ilə təsbit edilmiş ayrı-seçkiliyin qadağan olunması kontekstində qərar qəbul etmək xahiş olunmuşdur. Lakin bu işdə iddiaçıya heç bir mane olmadan və qeyri-müəyyən müddətə əmək icazəsi verilmişdir. Bu vəziyyətdə Məhkəmə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Avropa İttifaqı ilə Tunis arasındakı Əməkdaşlıq Sazişinin 64(1)-ci maddəsi "Tunis vətəndaşının müvafiq qaydada verilmiş icazə əsasında üzv dövlətdə işləmək müddəti yaşayış icazəsinin etibarlılıq müddətindən çox olduğu təqdirdə onun həmin üzv dövlətin ərazisində qalmaq hüququna təsir edə bilər." Faktiki olaraq Məhkəmə vurğulamışdır ki, prinsip etibarlı ilə Avropa İttifaqı-Tunis Əməkdaşlıq Sazişi üzv dövlətə əvvəllər onun ərazisinə gəlmək və burada işləmək icazəsi almış Tunis vətəndaşının hüquqlarının azaldılmasını qadağan etmir. Lakin Tunis vətəndaşına konkret əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün verilmiş icazə onun həmin dövlətdə yaşamaq icazəsi ilə müqayisədə daha uzunmüddətli olduğundan müvafiq yaşayış icazəsinin müddətinin artırılmasına rədd cavabının verilməsi qanuni milli maraqların, məsələn, ictimai asayişin, dövlət təhlükəsizliyinin və ya əhəlinin sağlamlığının qorunması səbəbləri ilə əsaslandırılmalı idi.

tərəfdən isə Tunis Respublikası arasında əməkdaşlığı nəzərdə tutan Avropa-Aralıq dənizi Sazişi 1998-ci il martın 1-də qüvvəyə minmişdir, OJ 1998 L97, səh. 2

³⁷⁸ *Office National 1 d'emploi-un Bahia Kziberə qarşı (Office National de l'emploi v. Bahia Kziber)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-18/90 [2009] ECR I-00199 sayılı, 31 yanvar 1991-ci il tarixli işi.

³⁷⁹ Bu sazişlərlə bağlı bəzi işlər bunlardır: *Office National de l'emploi-un Bahia Kziberə qarşı (Office National de l'emploi v. Bahia Kziber)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-18/90 [2009] ECR I-00199 sayılı, 31 yanvar 1991-ci il tarixli işi (Avropa İttifaqı ilə Mərakeş arasında Avropa-Aralıq dənizi Sazişi ilə əvəz edilmiş) Avropa İqtisadi Birliyi və Mərakeş Krallığı arasında Əməkdaşlıq Sazişinin 41(1)-ci maddəsi, OJ 1978 L 264 səh. 2-118; *Əl Yassinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (El Yassini v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-416/96 [1999] ECR I-01209 sayılı, 2 mart 1999-cu il tarixli işi (Avropa İqtisadi Birliyi və Mərakeş Krallığı arasında Əməkdaşlıq Sazişi); *Deutscher Handballbund-un Kolpaka qarşı (Deutscher Handballbund v. Kolpak)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-438/00 [2003] I-04135 sayılı, 8 may 2003-cü il tarixli işi (Slovakiya Respublikası).

³⁸⁰ *Əl Yassinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (El Yassini v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-416/96 [1999] ECR I-01209 sayılı, 2 mart 1999-cu il tarixli işinin 64, 65, 67-ci paragrafları.

³⁸¹ *Kazım Kusun Landeshauptstadt Wiesbaden-ə qarşı (Kazim Kus v. Landeshauptstadt Wiesbaden)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-237/91 [1992] ECR I-6781 sayılı, 16 dekabr 1992-ci il tarixli işinin 21-23 və 29-cu paragrafları.

³⁸² *Məhəmməd Qattussinin Stadt Rüsselsheim-ə qarşı (Mohamed Gattoussi v. Stadt Rüsselsheim)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-97/05 [2006] ECR I-11917 sayılı, 14 dekabr 2006-cı il tarixli işinin 39-cu paragrafi

Buna oxşar qaydada Avropa İttifaqının üzv dövlətləri ilə Albaniya arasındakı Stabilləşmə və Əməkdaşlıq Sazişinin 80-ci maddəsi³⁸³ müəyyən edir ki, "miqrasiya məsələlərinə gəldikdə, Saziş Tərəfləri öz ərazilərində qanuni əsaslarla yaşayan digər Saziş Tərəflərinin vətəndaşları ilə ədalətli şəkildə rəftar etmək və onların hüquq və vəzifələrinin öz vətəndaşları ilə müqayisə olunan səviyyədə təmin edilməsi məqsədi daşıyan inteqrasiya siyasətini təşviq etmək barədə razılığa gəlirlər."

Rusiya ilə bağlanmış Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin 23-cü maddəsi³⁸⁴ əmək şəraiti ilə əlaqədar nisbətən məhdud tərzdə müəyyən edir ki "hər bir üzv dövlətdə tətbiq edilən qanunlardan, şərtlərdən və prosedurlardan asılı olaraq Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan Rusiya vətəndaşlarına göstərilən rəftarın öz vətəndaşlarına göstərilən rəftarla müqayisədə və iş şəraiti, əməyin ödənilməsi və ya işdən azad olunma ilə əlaqədar vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkiliyin hər hansı bir formasından azad olduğunu təmin etməlidirlər."

Misal: *Simutenkovun işi*³⁸⁵ İspaniyanın futbol klublarından birində peşəkar futbolçu həyatı yaşayan və bu ölkədəki qaydalara görə vətəndaşlığı səbəbindən oynamaq imkanları məhdudlaşdırılan Rusiya vətəndaşı ilə əlaqədar idi. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi üzv dövlətlərin idman federasiyaları tərəfindən işlənilib hazırlanmış və milli səviyyədə təşkil olunan yarışlarda klubların Avropa İqtisadi Zonası Müqaviləsinin tərəfi olmayan ölkələrdən yalnız məhdud sayda oyunçuların meydana buraxmasına icazə verən qaydaları qiymətləndirərək yuxarıda qeyd olunan 23-cü maddə ilə təsbit olunmuş və ayrı-seçkiliyi qadağan edən normaları təfsir etmişdir. Nəticədə Məhkəmə həmin qaydaların 23(1)-ci maddənin məqsədinə uyğun gəlməməsi qənaətinə gəlmişdir.

8.2.7. Sığınacaq axtaran şəxslər və qaçqınlar

Qəbuletmə şərtləri Direktivinin 15-ci maddəsi (2013/33/EU) əgər sığınacaq ərizəsi ilə əlaqədar birinci instansiyanın qərarı doqquz ay və ya İrlandiya ilə Birləşmiş Krallıq üçün bir il ərzində qəbul edilməyibsə və müvafiq üzv dövlət üçün sözügedən Direktivnin 2003-cü il variantının (2003/9/EC) 11-ci maddəsi hələ də qüvvədədirsə, yəni "baş verən ləngimənin səbəbləri iddiaçıdan asılı deyilsə", üzv dövlətlərdən **sığınacaq axtaranların** əmək bazarına çıxışı üçün icazənin verilməsini tələb edir. Əmək bazarına çıxışı üçün icazənin verilməsi şərtləri milli qanunvericiliyə əsasən müəyyən edilməli olsa da, bu şərtlər sığınacaq axtaranların əmək bazarına səmərəli çıxışını təmin etməlidirlər. Lakin istənilən halda üstünlük Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarına və Avropa İttifaqı ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan digər üçüncü ölkə vətəndaşlarına verilməlidir.

Təsnif etmə Direktivinin (2011/95/EU) 26(1) və (3)-cü maddələri **qaçqınların və əlavə himayə ilə təmin olunan şəxslərin** Avropa İttifaqında işə düzəlmək və fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququnu tanıyır. Onların ixtisaslarının tanınması üçün ölkə vətəndaşlarına tətbiq olunan prosedurdan istifadə edilməlidir. Bundan başqa, **Təsnif etmə Direktivinin** 28-ci maddəsi əlaqədar şəxsin öz əvvəlki ixtisasına aid sənədli sübutların təqdim etməsi mümkün olmadığı təqdirdə onun ilkin təlimlərdə iştirakını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Bu normalar "Qaçqınların statusu haqqında" Cenevrə Konvensiyasının 17, 18, 19 və 22(2)-ci maddələrindən irəli gəlir. Eyni zamanda, bu Direktiv sözügedən şəxslərin üzv dövlətlərin vətəndaşları üçün tətbiq edilən şərtlər əsasında peşə təlimlərində iştirakının təmin edilməsi öhdəliyini də üzv dövlətlərin üzərinə qoyur.

8.2.8. Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar

Bir çox sosial hüquqdan istifadə etmə dərəcəsi qəbul edən dövlətdə qanuni əsaslarla olmaqdan və ya yaşamaqdan asılıdır. Avropa İttifaqı iqtisadi miqrantların öz ərazisinə gəlməsi və bu ərazidə olmasının qarşısını

³⁸³ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri, digər tərəfdən isə Albaniya Respublikası arasında bağlanmış və 2009-cu il aprelin 1-də qüvvəyə minmiş Stabilləşmə və Əməkdaşlıq Sazişi, OJ 2009 L107, səh. 166.

³⁸⁴ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri, digər tərəfdən isə Albaniya Respublikası arasında bağlanmış, tərəfdaşlıq səviyyəsini müəyyən edən və 1997-ci il dekabrın 1-də qüvvəyə minmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin 3-cü səhifəsi, OJ 1997 L327.

³⁸⁵ *Igor Simutenkovun Ministeria de Educacion-a və Real Federacion Espanola de Futbol-a qarşı (Igor Simutenkov v. Ministerio de Educación y Cultura and Real Federación Española de Fútbol)* Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-265/03 [2005] I-02579 sayılı, 12 aprel 2005-ci il tarixli işinin 41-ci paragrafi.

almaq öhdəliyini öz üzərinə götürüb. Bu istiqamətdə istifadə edilən əsas hüquqi sənəd [İşə götürənlərə qarşı sanksiyalar Direktividir](#) (2009/52/EC) ki, o cərimələr və ya daha ağır hallarda hətta cinayət sanksiyaları vasitəsi ilə işə götürənləri cərimələməklə Avropa İttifaqının xaricindən gələn qanunsuz miqrantların işə götürülməsini qadağan edir. Danimarka, İrlandiya və Birləşmiş Krallığı çıxmaq şərti ilə Avropa İttifaqına üzv olan bütün dövlətlərin bu Direktivə bağlılığı var. Eyni zamanda, bu sənəd qanunsuz yaşayan əməkçi miqrantlara zorakı işə götürənlərdən müəyyən dərəcədə müdafiənin təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Bu Direktivə əsasən işə götürəndən üçüncü ölkə vətəndaşını işə qəbul etməzdən əvvəl onun müvafiq üzv dövlətdə qalmaq üçün icazəsinin olub-olmadığını yoxlamaq və belə bir icazə olmadıqda aidiyyəti dövlət orqanını məlumatlandırmaq tələb olunur. Bu öhdəliyə riayət etdiyini və vicdanla hərəkət etdiyini nümayiş etdirmək iqtidarında olan işə götürən sanksiyalara məruz qalmır. Qanunsuz yaşayan miqrantların çoxu özəl ev təsərrüfatlarında çalışdığından bu Direktiv işə götürən qismində fiziki şəxslərə də şamil olunur. Bu cür yoxlamaları həyata keçirməyən və qanunsuz miqrantları əmək fəaliyyətinə cəlb etməsi müəyyən olunmuş işə götürənlər müxtəlif cərimələrə məruz qalaraq, o cümlədən, üzv dövlətdə qanunsuz yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşının öz mənzə ölkəsinə geri qaytarılma xərclərini ödəməli olurlar. Bundan başqa, onlar həmin miqrantların ödənilməmiş əmək haqqlarını, bununla bağlı əlavə vergiləri və sosial təminat yığımlarını ödəməli olurlar. Daha ağır hallarda, məsələn, eyni xarakterli təkrar hüquqpozmaqlarla, uşaqların qeyri-qanuni işə götürülməsi və ya qanunsuz yaşayan çoxsaylı miqrantın işə cəlb olunması ilə əlaqədar işə götürənlər cinayət sanksiyalarına məruz qalırlar.

Direktiv miqrantları işə götürən tərəfindən ödənilməmiş bütün əmək haqqlarının verilməsini və onlara həmkarlar ittifaqları və QHT-lər tərəfindən yardım və dəstəyin göstərilməsini təmin etməklə müdafiə edir. Direktiv müvafiq qaydaların tətbiqinə də xüsusi diqqət yetirir. Hüquqmühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq edən həddindən artıq istismaredici əmək şəraitinin qurbanları üçün yaşayış icazəsinin verilməsi ilə əlaqədar bölmə 2.4-ə baxın.

8.3. Təhsil hüququ

Uşaqların təhsil almaq hüququ insan hüquqlarına aid bir sıra beynəlxalq sənədlər əsasında və "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyanın, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın və "İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın icra olunmasına nəzarət edən komitələr tərəfindən müdafiə olunur. Bu komitələr həmin sənədlərdə əks olunmuş ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasına aid tələblərin qaçqınlara, sığınacaq axtaranlara və istər qanuni, istərsə də qanunsuz yaşayan miqrantlara da şamil edildiyini yekdilliklə bəyan edirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən bu Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi təhsil hüququnu nəzərdə tutur, həmçinin Konvensiyanın 14-cü maddəsi və Konvensiyaya dair 12 sayılı Protokolu milli mənsubiyyət zəminində ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi prinsip etibarını ilə ibtidai və orta təhsil hüququnu təmin etdiyi bir halda ali təhsillə bağlı rəftarda yol verilən fərqlərin asanlıqla əsaslandırılması mümkündür.

Misal: *Timişevin Rusiyaya qarşı işi*³⁸⁶ de-fakto əcnəbi olmayan Çeçen miqrantların tələb olunan miqrasiya qeydiyyatına alınmadığından öz uşaqlarına təhsil vermək iqtidarında olmamaları ilə əlaqədar idi. Məhkəmə uşaqların təhsil almaq hüququnun "Avropa Şurasını təşkil edən demokratik cəmiyyətlərin ən əsas dəyərlərindən" biri olduğunu müəyyən edərək Rusiya tərəfindən Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Misal: *Ponomaryovların Bolqarıstana qarşı işində*³⁸⁷ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçıların miqrasiya statusu və vətəndaşlığı ilə əlaqədar orta təhsil haqqlarının ödənilməsi tələbinin əsaslı olmadığını müəyyən etmişdir. Məhkəmə iddiaçıların ölkəyə qanuni əsaslarla gələrək dövlət xidmətlərindən istifadə etmək, o cümlədən, pulsuz təhsil almaq üçün müraciət etdiklərini qeyd etmişdir. Hətta əgər iddiaçılar bunu

³⁸⁶ *Timişevin Rusiyaya qarşı (Timişev v. Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 55762/00 və 55974/00 sayılı, 13 dekabr 2005-ci il tarixli işinin 64-cü paragrafı.

³⁸⁷ *Ponomaryovların Bolqarıstana qarşı (Ponomaryovi v. Bulgaria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 5335/05 sayılı, 21 iyun 2011-ci il tarixli işinin 59-63-cü paragrafları.

bilməyərək daimi yaşayış icazəsi olmayan əcnəbilərin vəziyyətinə düşdükdə belə dövlət orqanlarının onları Bolqarıstanda qalması ilə əlaqədar ciddi etirazı yox idi və bu orqanların onları deportasiya etməklə əlaqədar heç zaman ciddi niyyəti olmayıb. Qanunsuz miqrasiya axınlarının qarşısını almaq və ya geri qaytarmaq zərurəti ilə bağlı mülahizələrin iddiaçılara heç bir aidiyyəti yox idi.

Misal: *Karusun İtaliyaya qarşı işində*³⁸⁸ keçmiş İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası xarici universitet tələbələri üçün nisbətən yüksək təhsil haqqlarının təyin edilməsi ilə onların təhsil almaq hüququnun pozulmadığını müəyyən etmişdir, çünki İtaliya Hökuməti fərqli rəftarı, ali təhsil sisteminin müsbət təsirinin İtaliya iqtisadiyyatının bir hissəsi kimi saxlamaq niyyətini ilə məntiqlə uyğun əsaslandırılmışdır.

Avropa Sosial Xartiyasının 17-ci maddəsi təhsil almaq hüququnu tənzimləyərək miqrantlara dair 18 və 19-cu maddələrin müddəaları ilə əlaqələndirilir. Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi 17(2)-ci maddənin təsiri ilə əlaqədar aşağıdakı bəyanatı vermişdir:

*"Xartiya Tərəfinin ərazisində qeyri-qanuni olan uşaqların Xartiyanın Əlavəsinin mənasına uyğun olaraq onun təsiri dairəsinə düşüb-düşməməsi məsələsinə gəldikdə, Komitə Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı 47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair Qərarla bağlı verdiyi əsaslandırılmaya istinad edərək (Qərarın 47 və 48-ci paragraflara baxın) təhsilin hər bir uşağın həyatı və inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi qənaətinə gəlir. Təhsil almaq müraciətinə rədd cavabının verilməsi Xartiya Tərəfinin ərazisində qeyri-qanuni olan uşaqların həssas vəziyyətini daha da ağırlaşdıracaq. Bununla əlaqədar olaraq uşaqlar onların yaşayış statusundan asılı olmayaraq 17-ci maddənin 2-ci paragrafının təsiri dairəsinə düşürlər. Bundan başqa, Komitə uşağın təhsil almaq imkanından məhrum edilməsinin onun həyatına mənfi təsir göstərəcəyini hesab edir. Bununla da Komitə Xartiyanın 17-ci maddəsinin 2-ci paragrafına əsasən Xartiya Tərəflərindən onların ərazisində qeyri-qanuni olan uşaqların hər bir başqa uşaqla olduğu kimi təhsil almaq imkanının səmərəli şəkildə təmin olunmasının tələb edilməsi qənaətinə gəlir."*³⁸⁹

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası hər kəsin təhsil hüququna və pulsuz icbari təhsil almaq imkanına malik olduğunu 14-cü maddədə nəzərdə tutur. Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqının ərazisində qısa müddət ərzində qalan üçüncü ölkə vətəndaşlarını çıxmaq şərti ilə bütün digər üçüncü ölkə vətəndaşlarının uşaqları ilkin baza təhsili almaq hüququna malikdirlər. Bu hüquq həmçinin qanunsuz yaşayan və çıxarılmaları təxirə salınmış uşaqlara da şamil olunur.³⁹⁰ Digər kateqoriyalara, o cümlədən, Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvlərinə, qaçqınlara və ya uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlara gəldikdə isə onlar üçün daha geniş hüquqlar nəzərdə tutulur.

Müəyyən şərtlərə əsasən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşının uşağı olan üçüncü ölkə vətəndaşı öz təhsilini davam etdirmək və ya tamamlamaq məqsədi ilə Avropa İttifaqı ərazisində qalmaq hüququna malikdir, hətta əgər əlaqədar Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşı vəfat edərsə və ya köçərsə (**Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 12(3)-cü maddəsi). Bu uşaqlar himayələrində olduqları valideynləri tərəfindən müşayiət olunmaq hüququna malikdirlər (12(3)-cü maddə).³⁹¹ Bundan başqa, öz vətəni olmayan üzv dövlətdə işə götürülən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının uşaqları **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** müddəaları ilə əlaqəli şəkildə tətbiq edilən **(EU)492/2011 sayılı Əsasnamənin** 10-cu maddəsində (keçmiş **(EEC)1612/68 sayılı Əsasnamə**) əks olunmuş müddəalardan faydalanırlar.³⁹²

³⁸⁸ *Karusun İtaliyaya qarşı (Karus v. Italy)* (dec.) İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasındakı 29043/95 sayılı, 20 may 1998-ci il tarixli işi.

³⁸⁹ Sosial Hüquqlar Üzrə Avropa Komitəsinin 2011-ci il üzrə Yekunlarının "Ümumi giriş" hissəsi, yanvar 2012-ci il.

³⁹⁰ 2008/115/EC sayılı Direktivin 14(1)-ci maddəsi, OJ L 348/98.

³⁹¹ Avropa Ədalət Məhkəməsinin (*Free Movement Directive*) (EEC)1612/68 sayılı (*Regulation (EEC) No 1612/68*) Əsasnamənin (OJ 1968 L 257/2) 12-ci maddəsi (hal-hazırda (EU)492/2011 (*Regulation (EU) No. 492/2011*) sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli Əsasnamənin 10-cu maddəsi, OJ L 141/1), xüsusən də *G.B.C. Externaxın və A. Moritsin Minister van Ondervijs en Vetenshappen-ə qarşı (G. B. C. Echternach and A. Moritz v. Minister van Onderwijs en Wetenschappen)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-389/87 və 390/87 [1989] ECR I-00723 sayılı, 15 mart 1989-cu il tarixli birgə işləri və *Baumbastın və R-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Baumbast and R v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-413/99 [2002] ECR I-07091 sayılı, 17 sentyabr 2002-ci il tarixli işləri ilə əlaqədar preşident hüququnun əsasını təşkil edən 2004/38/EC sayılı Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin (OJ L 158/77) 12(3)-cü maddəsinə baxın.

³⁹² *Mariya Teyşeranın Londonun Lambet inzibati rayonuna və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (Maria Teixeira v. London Borough of Lambeth and Secretary of State for the Home Department)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-480/08, [2010] ECR I-01107 sayılı, 23 fevral 2010-cu il tarixli işi.

“Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiyanın 22(1)-ci maddəsi və Avropa İttifaqının sığınacaq qanunvericiliyi sığınacaq üçün müraciət etmiş, həmçinin qaçqın statusu əldə etmiş və ya əlavə himayə ilə təmin olunmuş şəxslərin uşaqlarının təhsil hüququnu nəzərdə tutur.³⁹³

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi əsasında uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar kimi tanınmış üçüncü ölkə vətəndaşları (bölmə 2.7-ə baxın) təhsil, peşə təhsili və təhsil qrantları almaq, həmçinin ixtisasın tanınması ilə əlaqədar Avropa İttifaqına üzv olan dövlətin vətəndaşları ilə bərabər rəftar hüququna malikdirlər (11-ci maddə). Eyni zamanda, onlar təhsil və peşə təhsili almaq məqsədi ilə Avropa İttifaqının başqa üzv dövlətinə köçmək hüququna da malikdirlər (14-cü maddə).

8.4. Yaşayış yeri hüququ

Münasib yaşayış yeri ilə təmin olunma hüququ "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 11-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş hər kəsin münasib yaşayış standartlarına malik olma hüququnun bir hissəsidir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən yaşayış yeri hüququ nəzərdə tutulmasa da sadəcə olaraq yaşayış yerinə hörmət hüququ təmin olunur.³⁹⁴ İmmiqrasiya nəzarəti kontekstində şəxsin öz yaşayış yerindən istifadə etmək hüququ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təqdim olunmuş bir neçə işin əsas mövzusu kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Misal: *Qillounun Birləşmiş Krallığa qarşı işində*³⁹⁵ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi uzun müddət xaricdə işləmiş Britaniyalı cütlüyə yaşayış icazəsi üçün rədd cavabının verilməsi nəticəsində onların Qernsidə 20 il bundan əvvəl tikdikləri evə qayıdaraq yaşamaq imkanından məhrum edilməsini 8-ci maddənin pozulması kimi qiymətləndirmişdir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında yaşayış yeri hüququ nəzərdə tutulmasa da Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qanunla tələb olunmasına baxmayaraq üzv dövlətlərin sığınacaq ilə təmin etməmələri ilə bağlı işlərə baxaraq ən ağır hallarda rədd cavabının verilməsinin Konvensiyanın qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarı qadağan edən 3-cü maddəsinin pozulmasına dəlalət edən ciddi bir xəta olduğunu müəyyən etmişdir.

Misal: *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı işində*³⁹⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Yunanıstanın sığınacaq axtaranlar üçün Avropa İttifaqı qanunvericiliyindən irəli gələn münasib normalar nəzərdə tutmaq öhdəliklərinə əməl etməməsi nəticəsində iddiaçının çarəsiz vəziyyətə düşməsinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulmasına dəlalət edən bir həddə çatdığını müəyyən etmişdir.

Eyni zamanda, Məhkəmə üzv dövlətlərin öz ərazilərinə buraxmaq üçün şərtlər tətbiq etmək hüququna müdaxilə etməmək üçün, o cümlədən, yeni gəlmiş miqrantların dövlət tərəfindən mənzillə təmin olunma sistemindən xaric edilməsi ilə əlaqədar vəziyyətlərlə bağlı zəruri ehtiyatlıq nümayiş etdirmişdir.

Misal: *Bahın Birləşmiş Krallığa qarşı işi*³⁹⁷ ailənin yenidən birləşməsi üçün yenicə dövlət ərazisinə buraxılmış 14 yaşlı oğlunun dövlət fondlarına müraciət etməməsi ilə bağlı miqrasiya şərti irəli sürüldüyündən onun və anasının mənzillə təmin olunması məsələsinə növbədən kənar baxmaq müraciətinə rədd cavabının verilməsi ilə əlaqədar idi. İddiaçı təcili tələb olunan mənzillə təmin edilmə müraciətinə rədd cavabının verilməsinin diskriminativ xarakter daşdığını iddia edirdi. Lakin Məhkəmə bu şikayət ərizəsini təmin etməmişdir. O iddiaçının oğlunun Birləşmiş Krallığa gəlmək icazəsinin dövlət fondlarına müraciət etmək

³⁹³ Sığınacaq axtaranlarla bağlı informasiya üçün Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 14-cü maddəsinə, OJ 2013 L 180/96, qaçqınlarla və əlavə himayə statusu əldə etmiş şəxslərlə bağlı informasiya əldə etmək üçün isə Təsnif etmə Direktivinin (Qualification Directive) (2011/95/EU) 27-ci maddəsinə baxın, OJ 2011 L 337/9.

³⁹⁴ *Çapmanın Birləşmiş Krallığa qarşı (Chapman v. the United Kingdom)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 27238/95 sayılı, 18 yanvar 2001-ci il tarixli işi.

³⁹⁵ *Qillounun Birləşmiş Krallığa qarşı (Gillow v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 9063/80 sayılı, 24 noyabr 1986-cı il tarixli işinin 55-58-ci paragrafları.

³⁹⁶ *M.S.S.-in Belçika və Yunanıstana qarşı (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.

³⁹⁷ *Bahın Birləşmiş Krallığa qarşı (Bah v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə 56328/07 sayılı, 27 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.

imkanı verilmədiyindən şərti xarakter daşması səbəbindən yalnız onun bu dövlətdəki mövcudluğu əsasında onların ərizəsinə növbədənənar baxmaq müraciətinə rədd cavabının verilməsində heç bir qanunsuzluğa yol verilmədiyini müəyyən etmişdir. Oğlunun Birləşmiş Krallığa buraxılması şərtləri barədə tam məlumatlı olan iddiaçı onu bu ölkəyə gətirməklə həmin şərtləri qəbul edərək onu saxlamaq məqsədi ilə dövlət fondlarına müraciət etməyəcəyinə könüllü şəkildə razılıq vermişdir. Bu işlə əlaqədar qanunvericilik dəqiq bir məqsədə, konkret olaraq məhdud xarakter daşıyan dövlət fondlarından istifadə etmə imkanlarının müraciət edən müxtəlif kateqoriyalı şəxslər arasında ədalətli bölgüsünə xidmət edir. Bu nöqtəyi-nəzərdən Bahin işi üzrə iddiaçıların çarəsiz vəziyyətdə olmadıqlarını və alternativ yaşayış yerinə malik olduqlarını mütləq qeyd etmək lazımdır.

Bir sıra müstəsna hallarda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin sığınacaq almaq üçün müraciət edən ailələrin iddia ərizələrinə baxması zamanı onlara sığınacağı verilməsini təmin etmək məqsədi ilə 39 sayılı Qayda əsasında müvəqqəti tədbir görmək barədə qərar vermək imkanına malik olması qeyd olunmalıdır (həmçinin bölmə 2.4-ə baxın).³⁹⁸

Avropa Sosial Xartiyasına əsasən bu Xartiyanın 19(4)(c) maddəsi əməkçi miqrantların dövlətlər tərəfindən münasib yaşayış yeri ilə təmin olunmasını nəzərdə tutsa da bu hüquq yalnız Xartiyanın tərəfi olan dövlətlər arasında miqrasiya edən şəxslərə şamil olunur.

Yaşayış yeri hüququ (Avropa Sosial Xartiyasının 31-ci maddəsi) dəyişdirilmiş Xartiyadakı bir sıra digər bu kimi hüquqlarla sıx əlaqəlidir: sağlamlığın qorunması hüququ (11-ci maddə); sosial və tibbi yardım hüququ (13-cü maddə); ailənin sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ (16-cı maddə); uşaqların və gənclərin sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ (17-ci maddə) və təklidə və ya ayrı-seçkilik edilməməsinə aid "E" maddəsi ilə birlikdə baxılan yoxsulluq və sosial təcrid olunmadan müdafiə hüququ (30-cu maddə).

Misal: *COHRE-nin Xorvatiyaya qarşı işində Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi vurğulamışdır ki, "tərəflər etdikləri seçimlərinin həssaslıq səviyyəsi yüksək olan qruplara təsiri məsələsinə mütləq xüsusi diqqətlə yanaşmalıdırlar."*³⁹⁹

Misal: *COHRE-nin Fransaya qarşı işində Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi evlərin məhkəmə yolu ilə etnik Roman icmalarının əlindən alınması və onların Fransadan çıxarılması ilə Xartiyanın 19(8)-ci maddəsi ilə birgə oxunan "E" maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.*⁴⁰⁰ Buna oxşar bir vəziyyətdə COHRE-nin İtaliyaya qarşı işində Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi İtaliyanın etnik Roman icmaları ilə rəftar etmə tərzini Avropa Sosial Xartiyasının digər maddələri ilə birgə "E" maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.⁴⁰¹

Avropa Sosial Xartiyasının Əlavəsi bu Xartiyanı digər Xartiya tərəflərinin ərazilərində qanuni yaşayan Xartiya tərəflərinin vətəndaşlarına şamil etməklə məhdudlaşdırsa da Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi dəyişdirilmiş Xartiyanın xüsusi müddəalarını qeyri-qanuni vəziyyətdə olan uşaqlarla da əlaqədar tətbiq edərək bu sənədin beynəlxalq insan hüquqları hüququ kontekstində təfsir olunmasının zəruriliyini vurğulayır.

Misal: *Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatın Hollandiyaya qarşı işində*⁴⁰² Hollandiyada qeyri-qanuni yaşayan uşaqların bu ölkənin qanunvericiliyi ilə yaşayış yeri hüququndan və bununla da Avropa Sosial Xartiyasından irəli gələn digər hüquqlardan məhrum edilməsi iddia olunurdu. Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi Avropa Sosial Xartiyasının təklidə təfsir edilməsinin tərəfdarı olmadığını bildirmişdir. Bu Xartiyanın əsasını təşkil etdiyi beynəlxalq hüququn digər normaları ilə, o cümlədən sözügedən işlə əlaqədar

³⁹⁸ *Affin və Abdilahi Əbdulvahidin Hollandiyaya qarşı (Affin v. the Netherlands) (Abdilahi Abdulwahidi v. the Netherlands)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq olaraq 60915/09 sayılı, 24 may 2011-ci il tarixli və 21741/07 sayılı, 12 noyabr 2013-cü il tarixli işləri.

³⁹⁹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *COHRE-nin Xorvatiyaya qarşı (COHRE v. Croatia)* 52/2008 sayılı, 22 iyun 2010-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁴⁰⁰ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *COHRE-nin Fransaya qarşı (COHRE v. France)* 63/2010 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁴⁰¹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *COHRE-nin İtaliyaya qarşı (COHRE v. Italy)* 58/2009 sayılı, 25 iyun 2010-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁴⁰² Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı (Defence for Children International v. the Netherlands)* 47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

olaraq ehtiyacı olan hər bir şəxsin Xartiya tərəfinin ərazisində qanuni və ya qanunsuz olmasından asılı olmayaraq münasib sığınacaq təmin edilməsinə aid müddəalarla mümkün qədər sıx əlaqədə təfsir olunmalıdır. Avropa Sosial Xartiyasının 31(2)-ci maddəsinə əsasən bu Xartiyanın tərəfləri evsizliyin qarşısının alınması üçün tədbirlər görməyə borcludurlar. Bu Xartiyanın tərəfi olan dövlətdən uşağı yaşayış statusundan asılı olmayaraq onun yurisdiksiyasında olduğu müddət ərzində sığınacaq təmin etməsini tələb edir. Bundan başqa, müvafiq dövlətin ərazisində qanunsuz yaşayan şəxslərin sığınacaqdan məhrum edilməsi onları, xüsusən də uşaqları insan ləyaqətinə hörmət hüququna zidd olaraq həddindən artıq çarəsiz bir vəziyyətdə qoyduğundan ümumiyyətlə qadağan olunmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı, Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi Xartiyanın öz ailələrinin dəstəyini itirmiş uşaqları müdafiə edən 17(1)(c) maddəsinin də pozulduğunu müəyyən etmişdir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 1-ci maddəsi insan ləyaqətinə hörmət hüququnu nəzərdə tutur, 34-cü maddəsi isə yaşayış yeri ilə təmin olunma baxımından sosial yardım hüququnu təsbit edir. Yaşayış yeri ilə təmin olunma məsələlərini əhatə edən müvafiq normalara Avropa İttifaqının Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına, uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlara, beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslərə və insan alverinin qurbanlarına aid köməkçi qanunvericiliyində də rast gəlmək mümkündür. Üçüncü ölkə vətəndaşlarının digər kateqoriyalarına gəldikdə isə Avropa İttifaqı qanunvericiliyi həmin şəxslərin üzv dövlətlərin sosial yardım sistemi üçün bir yükə çevrilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Məhz bu səbəbdən də elmi işçilərin ([Elmi Tədqiqatlar Direktivinin 6\(2\)\(b\) maddəsi](#)) və tələbələrin ([Tələbələr Direktivinin 7\(1\)\(b\) maddəsi](#)) Avropa İttifaqı ərazisinə daxil olmasına icazə verilməzdən əvvəl onların bu ərazidə yaşayış yeri ilə bağlı ehtiyaclarının təmin olunacağına dair sübutların təqdim edilməsi tələb olunur. Üzv dövlətlər üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçilərin ailə üzvləri üçün də oxşar tələblər müəyyən etmək hüququna malikdirlər ([Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin 7\(1\)\(a\) maddəsi](#)).

Misal: *Kamberayın işində*⁴⁰³ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi mənzil müavinətlərinin verilməsi ilə əlaqədar milli qanunvericilik əsasında üçüncü ölkə vətəndaşları ilə Avropa İttifaqı vətəndaşlarından fərqli rəftara yol verməklə [Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin 11\(1\)\(d\) maddəsinin](#) pozulduğunu müəyyən etmişdir. Xüsusilə də Məhkəmə Direktivə dair Şərhlərin 13-cü maddəsində verilmiş əsas minimum müavinətlərdən ibarət siyahının müfəssəl olmadığını qeyd edərək Direktiv 11(4)-cü maddəsinə əsasən üzv dövlətlərin sosial yardımı və müdafiəni məhdudlaşdırmaq imkanlarına malik olmalarını təsdiq etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi əsas müavinətlərdən ibarət siyahıya mənzil müavinətlərini də daxil etməklə onu genişləndirmişdir. Məhkəmə bunu etdikdə Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının sosial təcrid olunmaya və yoxsulluğa qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə "kifayət qədər vəsaitləri olmayan bütün insanların layiqli yaşamasını təmin etmək üçün sosial yardım və yaşayış yeri hüququnu tanıyan və müdafiə edən" 34-cü maddəsinə əsas götürmüşdür.

[Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin 24-cü maddəsinə](#) əsasən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları yerli vətəndaşlarla bərabər səviyyəli sosial güzəştlərdən və vergi güzəştlərindən istifadə etmək imkanlarına malik olmalıdırlar. Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları yaşayış yeri, xüsusilə də sosial təminatlı yaşayış yeri ilə təmin olunmaq hüququndan istifadə etdikləri zaman heç bir məhdudiyətə məruz qalmamalıdırlar.⁴⁰⁴ Bu hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə etməyən Avropa İttifaqı vətəndaşlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşlarına şamil edilmir, çünki onların vəziyyəti Avropa İttifaqı qanunvericiliyi ilə deyil, müvafiq üzv dövlətin milli qanunları ilə tənzimlənir. İqtisadi cəhətdən fəal olmayan Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşları və onların maddi cəhətdən təmin olunduqlarını nümayiş etdirməli olan ailə üzvləri yaşayış yeri ehtiyacı ilə bağlı maddi yardım almaq hüququna malik olmaya da bilərlər ([Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin 7\(1\)\(b\) maddəsi](#)).

⁴⁰³ *Servet Kamberayın Instituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano-ya (IPES) və başqalarına qarşı (Servet Kamberaj v. Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) and Others)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-571/10, [2012] ECR 00000 sayılı, 24 aprel 2012-ci il tarixli işi.

⁴⁰⁴ Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası (*Agreement between the European Community and its Member States, on the one part, and the Swiss Confederation*) arasında 1999-cu il iyunun 21-də Lüksemburqda imzalanaraq 2002-ci il iyunun 1-də qüvvəyə minmiş "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" Saziş, OJ 2002 L 114/6.

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar yaşayış yeri ilə təmin olunma prosedurları baxımından müvafiq üzv dövlətin vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə rəftar olunmaq hüququna malikdirlər ([Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin](#) 11(1)(f) maddəsi). İnsan alveri qurbanları münasib və təhlükəsiz yaşayış yerinin ayrılması kimi tədbirlər vasitəsi ilə ən az gündəlik yaşayış ehtiyaclarını təmin edən xüsusi yardım və dəstək tədbirlərindən faydalanmaq hüququna malikdirlər ([İnsan alverinə qarşı Direktivin](#) 11(5)-ci maddəsi).

[Qəbuletmə şərtləri Direktivinə](#) (2013/33/EU) əsasən sığınacaq axtaranlar beynəlxalq himayə üçün müraciət etdikdən sonra tez bir vaxtda yardım almaq hüququna malikdirlər. Direktivin 17-ci maddəsinə əsasən üzv dövlətlərdən onlara beynəlxalq himayə üçün müraciət edən şəxslərin gündəlik yaşayışını, həmçinin fiziki və psixi sağlamlıqlarını dəstəkləyəcək və qoruyacaq münasib yaşayış standartlarını təmin edən maddi müavinətlərin ayrılması tələb olunur. Direktivin 18-ci maddəsinə uyğun olaraq üzv dövlətlər təklif etdikləri yaşayış yerlərində təcavüz və gender zəminində zorakılıq hallarının qarşısını almaq üçün tədbirlər görməyə borcludurlar. [Dublin Əsasnaməsinin](#) ((EU)604/2013) şamil edildiyi şəxslərlə əlaqədar dəstək tədbirləri mütləq həyata keçirilməlidir.

Misal: *CIMADE-nişişində*⁴⁰⁵ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi [Dublin Əsasnaməsinə](#) uyğun olaraq göndərilməbarədə müraciətlə bağlı [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) necə tətbiq edilməsi məsələsinə aydınlıq gətirmişdir. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, sığınacaq axtaranı [Dublin Əsasnaməsinə](#) əsasən göndərməyə çalışan üzv dövlət maddi məsuliyyət daşımaqla yanaşı, həmin şəxsin fiziki şəkildə göndərilməsindən Qəbuletmə şərtləri Direktivindən hərtərəfli faydalanmasının təmin edilməsinə cavabdehdir. Bu Direktiv insan ləyaqətinə hərtərəfli hörmətin təmin edilməsi və Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqları Xartiyasının 1 və 18-ci maddələrinin tətbiq olunmasının təşviq edilməsi məqsədi daşıyır. Bununla əlaqədar olaraq [Dublin Əsasnaməsindən](#) irəli gələn qərarı gözləyən sığınacaq axtaranlarla əlaqədar minimum qəbuletmə şərtləri təmin olunmalıdır.

[Təsnif etmə Direktivinin](#) 32-ci maddəsinə (İrlandiya və Birləşmiş Krallıq üçün həmin Direktivin [2004/83/EC](#) sayılı versiyasının 31-ci maddəsinə) əsasən üzv dövlətlərdən qaçqın statusu və ya əlavə himayə əldə etmiş şəxslərin üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan üçüncü ölkə vətəndaşlarına şamil edilən şərtlərlə eyni şərtlər əsasında yaşayış yeri ilə təmin edilməsi tələb olunur.

8.5. Sağlamlığın qorunması hüququ

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən sağlamlığın qorunması hüququ birmənalı şəkildə nəzərdə tutulmasa da bunu Konvensiyanın şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququnu təmin edən 8-ci maddəsinin təsir dairəsinə aid edilə biləcək "mənəvi və fiziki sağlamlığın" bir aspekti hesab etmək mümkündür.⁴⁰⁶ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası tibbi xidmətlərlə bağlı hansısa konkret standartlardan istifadə etmək və ya tibbi yardım almaq hüququna təminat vermir.⁴⁰⁷ Lakin müəyyən hallarda görmək olar ki, üzv dövlətin müvafiq orqanları məsuliyyətdən yayınaraq hansısa əməlləri və ya xətalara ilə əlaqədar şəxsi, əhali üçün nəzərdə tutulmuş tibbi xidmətdən məhrum etdikdə onun həyatını Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən təhlükə altında qoya bilərlər.⁴⁰⁸ Miqrasiya ilə əlaqədar olaraq sağlamlığın qorunması məsələlərinə çıxarılmadan qorunmaq üçün müalicə zərurəti ilə bağlı müraciət olunduqda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən baxıla bilər. Daha konkret desək xüsusi hallarda bu məsələlərə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi əsasında baxıla bilər (Fəsil 3-ə baxın).

⁴⁰⁵ *Cimade, Groupe d'information et de soutien des Immigrés (GISTI) v. Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration-a qarşı* (*Cimade, Groupe d'information et de soutien des Immigrés (GISTI) v. Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-179/11 [2012] sayılı, 27 sentyabr 2012-ci il tarixli işi; *N.S.-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə və M.E.-nin və başqalarının Qaçqın Ərizələrinin baxılması üzrə Komissarlığa və Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquqi İslahatlar nazirinə qarşı* (*N.S. v. Secretary of State for the Home Department and M.E. and Others v. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform*) Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-411/10 və C-493/10 sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli birgə işləri

⁴⁰⁶ *Bensaidin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Bensaid v. the United Kingdom*) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 44599/98 sayılı, 6 fevral 2001-ci il tarixli işi.

⁴⁰⁷ *Vasilevskinin Polşaya qarşı* (*Wasilewski v. Poland*) (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 32734/96 sayılı, 20 aprel 1999-cu il tarixli işi.

⁴⁰⁸ *Pouelin Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Powell v. the United Kingdom*) (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 45305/99 sayılı, 4 may 2000-ci il tarixli işi.

Avropa Sosial Xartiyasına əsasən bu Xartiyanın 13-cü maddəsi tibbi yardım hüququnu nəzərdə tutur.⁴⁰⁹ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi bu hüququn qanunsuz yaşayan miqrantlara da şamil edilməsinin mümkün olduğunu hesab edir.

Misal: *Beynəlxalq İnsan Hüquqları Liqaları Federasiyasının (FIDH) Fransaya qarşı işində*⁴¹⁰ FIDH qanunsuz yaşayan və həddindən artıq aşağı gəlirləri olan miqrantlara pulsuz tibbi xidmətlərin və stasionar müalicənin göstərilməsini dayandırmaqla Fransanın Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyasının 13-cü maddəsinə əsasən tibbi yardım hüququnu pozduğunu iddia edirdi. Bundan başqa, iddiaçı qanunsuz yaşayan miqrant uşaqların tibbi xidmətdən istifadəsini məhdudlaşdıran 2002-ci il tarixli hüquq islahatları ilə uşaqların müdafiə hüququnun da (17-ci maddə) pozulduğunu iddia edirdi. Prinsip etibarlı ilə Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş hüquqlar yalnız bu Xartiyanın bir tərəfinin vətəndaşı olan və digər tərəfin ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan və ya işləyən əcnəbilərə şamil edilir. Lakin Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi vurğulamışdır ki, Avropa Sosial Xartiyası hər bir şəxsin ləyaqətinə hörmət prinsipinə uyğun olaraq məqsədmüvafiq qaydada təfsir olunmalıdır və hər hansı bir məhdudiyət çox dar bir çərçivədə nəzərdən keçirilməlidir. Komitə Xartiya tərəfinin ərazisində hətta belə qanunsuz olaraq qalan əcnəbilərin tibbi yardım almaq hüququnu tanımayan hər hansı bir qanunvericilik aktının və ya təcrübənin Avropa Sosial Xartiyasına zidd olması qənaətinə gəlmişdir, baxmayaraq ki, bu Xartiyadan irəli gələn hüquqların heç də hamısının qanunsuz yaşayan miqrantlara şamil edilməsi mümkün deyil. Komitə 9 nəfər lehinə, 4 nəfər isə əleyhinə olmaqla tibbi yardım hüququ haqqında 13-cü maddənin pozulmadığını müəyyən etmişdir, çünki yaşı çox olan miqrantlar onları qəbul etdikləri dövlətdə üç ay yaşadıqdan sonra tibbi yardımın bəzi formalarından istifadə edə bilərdilər, əcnəbilərin hamısı isə "təcili və həyat üçün təhlükəli vəziyyətlərdə" hər bir zaman müalicə ala bilərdi. Əlaqədar uşaqlar böyüklər kimi müvafiq tibbi xidmətlərdən istifadə etmək imkanına malik olsalar da Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi Xartiyanın uşaqların müdafiəsi hüququ haqqında 17-ci maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir, çünki bu maddə tibbi yardım almaq hüququ haqqında 13-cü maddəsindən daha geniş xarakter daşıyır. Belə bir qərar bundan əvvəl baxılmış Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının işində uşaqlarla əlaqədar tətbiq edilmiş yanaşmaya uyğun gəlir (Bölmə 8.4-ə baxın).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyası sağlamlığın qorunması hüququnu birbaşa nəzərdə tutmasa da bununla əlaqədar hüquqları, məsələn, insan ləyaqətinin qorunması hüququnu (1-ci maddə) və fiziki toxunulmazlıq hüququnu (3-cü maddə) tanıyır. Eyni zamanda, Xartiya sağlamlığın qorunması hüququnu 35-ci maddəsinə əsasən nəzərdə tutur ki, həmin maddə bunları bəyan edir: "hər kəs milli qanunvericiliklə və təcrübə ilə müəyyən edilmiş şərtlər əsasında profilaktik tibbi xidmətdən istifadə etmək və tibbi müalicə almaq hüquqlarına malikdir." Xartiyanın tətbiqi sahəsi Avropa İttifaqının təsir dairəsinə düşən məsələləri əhatə etməklə məhdudlaşır. Xartiya vətəndaşlıq mənsubiyyəti zəminində heç bir fərqləndirməyə yol verməyə də sağlamlığın qorunması hüququnun milli qanunvericilikdən və təcrübədən asılı olaraq icra olunmasını təmin edir.

Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyi müxtəlif kateqoriyalara aid üçüncü ölkə vətəndaşlarının tibbi xidmətdən istifadə etmə məsələlərini tənzimləyərək onlardan bəzilərinə konkret bir statusun və ya üzv dövlətin ərazisinə buraxılma icazəsinin verilməsindən əvvəl tibbi sığortanın əldə edilməsini tələb edir. Üçüncü ölkə vətəndaşlarından ibarət kateqoriyalardan daha çox qeyd olunanları burada qısa şəkildə təsvir edilir.

Hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən Avropa İqtisadi Zonası və İsveçrə vətəndaşlarının üçüncü ölkə vətəndaşı olan və işlə təmin edilmiş və ya fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan ailə üzvləri yerli vətəndaşlarla bərabər rəftar hüququna malikdirlər (Avropa İttifaqı vətəndaşları üçün **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin** 24-cü maddəsi).⁴¹¹ Maddi cəhətdən özlərini təmin etmiş hesab olunan üçüncü ölkə

⁴⁰⁹ Həmçinin Konvensiya tərəfinin ərazisində olan digər tərəfin vətəndaşına qarşılıqlı sosial və tibbi yardımın göstərilməsini nəzərdə tutan "Sosial və tibbi yardımlar haqqında" Avropa Konvensiyasına baxın. 1953-cü il dekabrın 13-də imzalanma üçün açıq elan edilmiş və 1954-cü il iyulun 1-də qüvvəyə minmiş Avropa Şurasının bu Konvensiyasına (EST No014) cəmi 18 dövlət qoşulub ki, onların da hamısı Türkiyəni çıxmaq şərti ilə Avropa İttifaqının üzvüdür.

⁴¹⁰ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Beynəlxalq İnsan Hüquqları Liqaları Federasiyasının Fransaya qarşı (International Federation of Human Rights Leagues v. France)* 14/2003 sayılı, 8 sentyabr 2004-cü il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı.

⁴¹¹ "Avropa İqtisadi Zonası (*Agreement on the European Economic Area*) haqqında" 2 may 1992-ci il tarixli Sazişin III hissəsi "İnsanların, xidmətlərin və sərmayələrin azad hərəkəti"; Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası (*Agreement between the European Community and its Member States, on the one part, and the Swiss Confederation*) arasında 1999-cu il iyunun 21-də Lüksemburqda imzalanaraq 2002-ci il iyunun 1-də qüvvəyə minmiş "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" Saziş, OJ 2002 L 114/6.

vətəndaşları başqa bir üzv dövlətdə yaşamaq niyyətində olduqda özləri və ailə üzvləri ilə əlaqədar yarana biləcək risklərin öhdəsindən gəlmək iqtidarında olduqlarını sübuta yetirmək üçün tibbi sığortaya malik olduqlarını nümayiş etdirməlidirlər (Direktivin 7(1)(b) maddəsi).

Yaşadığı Avropa İqtisadi Zonası dövlətində milli səhiyyə sistemindən istifadə etmək imkanı olan istənilən şəxs, Avropa İqtisadi Zonası və ya üçüncü ölkə vətəndaşı olub-olmamasından asılı olmayaraq, Avropa İqtisadi Zonasının başqa bir dövlətinə və ya İsveçrəyə getdikdə⁴¹² zəruri tibbi müalicə almaq hüququna malikdir.⁴¹³ Dövlət səhiyyə müəssisəsində tibbi müalicə almaq məqsədi ilə başqa üzv dövlətə səfər etmə məsələsi bir sıra mürəkkəb normalarla tənzimlənir.⁴¹⁴

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinə əsasən əlaqədar zəmanətçidən "müvafiq üzv dövlətdə onu və onun ailə üzvlərini bütün risklərdən qoruyan və adətən yerli vətəndaşlara da aid edilən tibbi sığortaya", həmçinin "müvafiq üzv dövlətdə sosial yardım sistemlərinə müraciət olunmadan onu və onun ailə üzvlərini təmin edəcək stabil və daimi resurslara" malik olduğunu sübuta yetirmək tələb oluna bilər (7(1)(b)(c) maddəsi).

Eyni zamanda, uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusu verilməzdən əvvəl üçüncü ölkə vətəndaşından və onun ailə üzvlərindən müvafiq üzv dövlətdə onları bütün risklərdən qoruyan və adətən yerli vətəndaşlara da aid edilən tibbi sığortanın mövcudluğuna aid sübutun təqdim edilməsi tələb olunur (**Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinin** 5(1)(b) maddəsi). Bundan başqa, onlar müvafiq üzv dövlətdə sosial yardım sistemlərinə müraciət etmədən onları təmin edəcək stabil və daimi resurslara malik olduqlarını nümayiş etdirməlidirlər (5(1)(a) maddəsi). Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusu almış şəxslər "milli qanunvericiliklə müəyyən edildiyi kimi sosial təminat, yardım və müdafiə ilə əlaqədar" müvafiq üzv dövlətin vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə rəftar olunma hüququna malikdirlər (11(1)(d) maddəsi). Direktivə dair Şərhlərin 13-cü bəndi sosial yardımla əlaqədar bəyan edir ki, "uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanlar üçün müavinətlərin əsas müavinətlər səviyyəsinədək mümkün məhdudlaşdırılması bu anlayışla xəstəlik, hamiləlik, valideynlərə yardım və uzunmüddətli qayğı hallarında ən azı minimum maddi dəstəyin və yardımın nəzərdə tutulması başa düşülməlidir. Bu cür müavinətlərin şamil edilməsi metodları müvafiq dövlətlərin milli qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilməlidir."

Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 19-cü maddəsinə əsasən sığınacaq axtaranlar zəruri tibbi yardım almaq hüququna malikdirlər ki, buraya ən azı təcili tibbi yardım və xəstəliklərdən təxirə salınmaz müalicə, həmçinin xüsusi ehtiyacları olan şəxslər üçün zəruri tibbi yardım və başqa növ yardımlar daxildir. Eyni zamanda, **Geri qaytarılma Direktivi** də (2008/115/EC) bəyan edir ki, "həssas insanların vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Təcili tibbi yardım və xəstəliklərdən təxirə salınmaz müalicə, çıxarılmaları təxirə salınmış və ya könüllü qayıtmaq üçün vaxt verilmiş şəxslərə göstərilməlidir."

Təsnif etmə Direktivinin 30-cu maddəsinə əsasən qaçqın statusu verilmiş şəxslər və əlavə himayə ilə təmin olunmuş şəxslər müvafiq üzv dövlətin vətəndaşları ilə tibbi xidmətlərdən bərabər səviyyədə istifadə etmək hüququna malikdirlər. Əlavə himayə statusu əldə etmiş şəxslər üçün müavinətlər 2013-cü ilin dekabr ayınadək "əsas müavinətlər" səviyyəsinə endirilmişdir. Xüsusi ehtiyacları olan şəxslər üçün isə xüsusi müddəalar nəzərdə tutulur. İnsan alveri qurbanlarına göstəriləcək yardım və dəstək tədbirləri zəruri tibbi müalicəni, o cümlədən psixoloji yardımı, konsultasiyanın və informasiyanın verilməsini nəzərdə tutur (**İnsan alverinə qarşı Direktivin** 11(5)-ci maddəsi).

⁴¹² Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası arasında imzalanmış "İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında" Saziş əsasında yaradılmış Birgə Komitənin sözügedən Sazişin "Sosial təminat sistemlərinin əlaqələndirilməsinə dair" II Əlavəsinə əvəz edən 2012/195/EU sayılı, 31 mart 2012-ci il tarixli Qərarı, OJ 2012 L 103/51.

⁴¹³ (EC)883/2004 (*Regulation (EC) No. 883/2004*) sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli Əsasnamənin 19(1)-ci maddəsi, OJ 2004 L 166/1; *Avropa Komissiyasının İspaniyaya qarşı (European Commission v. Kingdom of Spain)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə C-211/08 [2010] ECR I-05267 sayılı, 15 iyun 2010-cu il tarixli işinin 58 və 61-ci paragrafları

⁴¹⁴ *Abdon Vanbraekelin və başqalarının Alliance nationales des mutualités chrétiennes (ANMC)-ə qarşı (Abdon Vanbraekel and Others v. Alliance nationale des mutualités chrétiennes (ANMC))* Avropa Ədalət Məhkəməsinə C-368/98, [2001] ECR I-05363 sayılı, 12 iyul 2011-ci il tarixli və *Ivon Uotsun şikayəti əsasında Kraliçanın Bedford Primary Care Trust-a və Səhiyyə məsələləri üzrə Dövlət katibinə qarşı (The Queen, on the application of Yvonne Watts v. Bedford Primary Care Trust and Secretary of State for Health)* Avropa Ədalət Məhkəməsinə C-372/04 [2010] ECR I-04325 sayılı, 16 may 2006-cı il tarixli işlərində baxılmış (EEC)1408/71 (*Regulation (EEC) No. 1408/71*) sayılı Əsasnamənin 22(1)(c) maddəsinə baxın.

8.6. Sosial təminat və yardım hüququ

Sosial təminat və yardım keçmişdə milli sosial təminat sistemə edilmiş ödənişlərdən, məsələn, yaşa görə pensiyalardan və ya dövlət tərəfindən ehtiyacı olan şəxslərə, məsələn, əlillərə verilən ödənişlərdən ibarət müavinətləri nəzərdə tutur. Başqa sözlə, bu cür təminat və yardım adətən maddi xarakter daşıyan genişşəhidli müavinətlərdən ibarətdir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən sosial təminat və ya sosial yardım hüququ birmənalı şəkildə nəzərdə tutulmur.

Misal: *Vasilevskinin Polşaya qarşı işində*⁴¹⁵ Məhkəmə qeyd etmişdir ki, "iddiaçının şikayəti onun çətin maddi vəziyyəti ilə əlaqədar olduqda Məhkəmə Konvensiyanın istər 2-ci maddəsinin, istərsə də hər hansı başqa müddəsinin ona hansısa yaşayış standartlarından faydalanmanı və ya üzv dövlətdən maddi yardımın alınmasını nəzərdə tutan hüququn şamil olunması məqsədi ilə təfsir edilməsinin mümkün olmadığını xatırladır."

Müəyyən hallarda əlaqədar şəxsin müvafiq sistemə maddi ödənişlər edib-etməməsindən asılı olmayaraq sosial təminat və yardım sahəsində yol verilmiş ayrı-seçkiliklə bağlı məsələlərə baxıla bilər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ərazilərində qanuni əsaslarla yaşayan şəxslərin vətəndaşlıq tələblərinə cavab verməməsindən ibarət diskriminativ əsaslara görə müavinətlərlə təmin edilməsi müraciətlərinə rədd cavabı verən dövlətlərə tənqidi yanaşır.⁴¹⁶

Misal: *Qayqusuzun Avstriyaya qarşı işi*⁴¹⁷ Türkiyə vətəndaşının Avstriya vətəndaşlığı olmaması səbəbindən işsizliyə görə müavinət almaqla bağlı müraciətinə rədd cavabının verilməsi ilə əlaqədar idi. *Kua Puarenin Fransaya qarşı işi*⁴¹⁸ qanuni əsaslarla Fransada yaşayan miqrantın Fransanın və ya Fransa ilə müvafiq qarşılıqlı müqaviləsi olan dövlətin vətəndaşı olmadığına görə əlilliyə görə müavinət almaqla bağlı müraciətinə rədd cavabının verilməsi ilə əlaqədar idi. İşlərin ikisində də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçıların Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokolun mülkiyyətin müdafiəsi haqqında 1-ci maddəsi ilə birgə oxunan Konvensiyanın 14-cü maddəsinə zidd olaraq ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqlarını müəyyən etmişdir.

Misal: *Andreyevanın Latviyaya qarşı işi*⁴¹⁹ keçmişdə edilmiş ödənişlər əsasında verilən müavinətlərlə əlaqədar idi. İddiaçı həyatının böyük bir hissəsini Sovet Latviyasının ərazisində işləmişdir. O, müstəqil Latviyadan xaricdə işlədiyinə və Latviya vətəndaşı olmadığına görə pensiyasının bir hissəsindən məhrum edilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Latviya Hökumətinin tələb olunan pensiyanı tam həcmdə əldə etmək üçün iddiaçının naturalizasiya qaydasında Latviya vətəndaşlığını əldə etməsinin kifayət etməsi barədə arqumentlərini qəbul etməmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş ayrı-seçkiliyin qadağan olunması o zaman düzgün təfsir olunmuş hesab edilir ki, hər bir konkret işdə iddiaçının şəxsi vəziyyəti bu maddədə sadalanan əlamətlərlə əlaqədar nəzərdən keçirildikdə, olduğu kimi, heç bir dəyişiklik edilmədən götürülmüş olsun. Bu iş üzrə iddiaçı sözügedən maddədə sadalanan əlamətlərdən birini dəyişdiyi təqdirdə, məsələn, başqa ölkənin vətəndaşlığını qəbul etdikdə diskriminasiyadan boyun qaçıracağını əsas götürüb onun şikayətinə baxdıqda 14-cü maddə öz mahiyyətini itirmiş olur. Bununla da Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə birgə götürülmüş 14-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etmişdir.

⁴¹⁵*Vasilevskinin Polşaya qarşı (Wasilewski v. Poland)* (dec.) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 32734/96 sayılı, 20 aprel 1999-cu il tarixli işi.

⁴¹⁶*Luçakin Polşaya qarşı (Luczak v. Poland)* və *Fosinin Yunanıstana qarşı (Fawsie v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki müvafiq olaraq 77782/01 sayılı, 27 noyabr 2007-ci il tarixli və 40080/07 sayılı, 28 oktyabr 2010-cu il tarixli işləri.

⁴¹⁷*Qayqusuzun Avstriyaya qarşı (Gayqusuz v. Austria)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 17371/90 sayılı, 16 sentyabr 1996-cı il işinin 46-50-ci paragrafları.

⁴¹⁸*Kua Puarenin Fransaya qarşı (Koua Poirrez v. France)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 40892/98 sayılı, 30 sentyabr 2003-cü il tarixli işinin 41-ci paragrafı.

⁴¹⁹*Andreyevanın Latviyaya qarşı (Andrejeva v. Latvia)* [GC] Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 55707/00 sayılı, 18 fevral 2009-cu il tarixli işinin 91-ci paragrafı.

Yuxarıdakı misallarda iddiaçılar başqa aspektlərə gəldikdə cavabdeh dövlətlərin vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə idilər, onlardan heç biri çətin miqrasiya vəziyyətində deyildi və ya onlara qarşı dövlət fondlarına yardım üçün müraciət etməklə bağlı məhdudiyətlər tətbiq edilməmişdir.

Misal: *Uellerin Macaristana qarşı işi*⁴²⁰ Macarıstan vətəndaşı olan ata və Rumıniya vətəndaşı olan ana ilə əlaqədar idi. Rumıniya Avropa İttifaqına daxil olmazdan əvvəl şikayət ərizəsi təqdim olunduğu zaman ananın Macarıstanda yaşamaq icazəsi olsa da daimi məskunlaşmaq icazəsi yox idi. Macarıstan qanunvericiliyinə əsasən yalnız Macarıstan vətəndaşları və ya Macarıstanda daimi məskunlaşmaq icazəsi olan analar analıq müavinəti üçün müraciət etmək hüququna malik idilər. İddiaçı müavinət əldə etmək baxımından arvadları Macarıstan vətəndaşı olan kişilərlə müqayisədə arvadları əcnəbi olan kişilərlə fərqli rəftar olunduğu barədə şikayət edirdi. Bununla Məhkəmə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsi ilə birləşmə 8-ci maddəsinin pozulması qənaətinə gəlmişdir.

Avropa Sosial Xartiyasında sosial təminat (12-ci maddə), sosial və tibbi yardım (13-cü maddə) və sosial rifah xidmətlərindən faydalanmaq (14-cü maddə) hüquqları nəzərdə tutulur. Bundan başqa, bu Xartiyada əlil şəxslərə (15-ci maddə), uşaqlara və gənclərə (17-ci maddə) və yaşlı şəxslərə aid xüsusi müddəalar mövcuddur. Xartiyanın 30-cu maddəsi isə yoxsulluq və sosial təcrid olunmadan müdafiə hüququnu özündə əks etdirir. Bilavasitə sosial yardıma gəldikdə, Avropa Sosial Xartiyasının 13-cü maddəsi qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlara da şamil olunur.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən üçüncü ölkə vətəndaşları ilə əlaqədar iki vəziyyəti fərqləndirmək lazımdır. Birincisi, Avropa İttifaqı ərazisində bir dövlətdən başqasına köçən üçüncü ölkə vətəndaşları üçün müavinətlərin üzv dövlətlər arasında əlaqələndirilməsi sistemi mövcuddur. İkincisi, Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyinə əsasən müəyyən kateqoriyalara aid üçüncü ölkə vətəndaşları Avropa İttifaqının bir üzv dövlətindən başqasına köçüb-köçməmələrindən asılı olmayaraq bəzi müavinətlər əldə etmək hüququna malikdirlər.

a) Müavinətlərin Avropa İttifaqı daxilində əlaqələndirilməsi

Hərəkət etmək azadlığı Direktivinin 24-cü maddəsinə əsasən **Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və Avropa İttifaqının üzv dövlətinə köçmüş üçüncü ölkə vətəndaşları** (Avropa İttifaqı ilə Avropa İqtisadi Zonası arasında bağlanmış sazişə əsasən isə Avropa İttifaqının vətəndaşı olmayan şəxslər) müvafiq üzv dövlətin vətəndaşları ilə eyni sosial və vergi güzəştlərinə malikdirlər. Lakin həmin Direktivin 14(1)-ci maddəsinə uyğun olaraq hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən və işləməyən üçüncü ölkə vətəndaşları yaşadıqları üzv dövlətin sosial yardım sistemi üçün əsassız səbəbdən bir yükə çevrilməməlidirlər. Hərəkət etmək azadlığından irəli gələn hüquqlardan istifadə edən şəxslər üçün sosial təminatın və yardımın əlaqələndirilməsi üçün illər ərzində kompleks qanunvericilik bazası işlənib hazırlanmışdır. (Dəyişdirilmiş) **883/2004/EC sayılı Əsasnamədə**⁴²¹ nəzərdə tutulan əsas prinsipə uyğun olaraq Ümumavropa İttifaqı sistemi uyğunlaşdırma deyil, əlaqələndirmə sistemidir.⁴²² Bu sistem mövcud inzibati prosedurları sadələşdirməklə üzv dövlətdən üzv dövlətə köçən şəxslər və üzv dövlətlərin vətəndaşları arasında bərabər rəftarı təmin etməklə üzv dövlətlər arasında miqrasiyanın mənfi fəsadlarının minimuma endirilməsi məqsədi daşıyır. Bu sistemlə əlaqədar bəzi hüquqlar bir neçə üzv dövlətdə tətbiq edilsə də bəziləri ilə bunu etmək mümkün deyil. ((EU)465/2012 sayılı Əsasnamə əsasında dəyişdirilmiş) 987/09 sayılı Əsasnamə (EC)883/2004 sayılı Əsasnamənin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan prosedurları təsbit edir.

İşə götürülmüş və Avropa İttifaqının üzv dövlətləri arasında hərəkət etməli olan üçüncü ölkə vətəndaşları, onların ailə üzvləri və varisləri sosial təminat müavinətlərinin toplanması və əlaqələndirilməsinə aid transsərhəd qanunvericilikdən faydalanmaq hüququna malikdirlər ((EC) 859/2003 və (EU)1231/2010 sayılı

⁴²⁰ *Uellerin Macaristana qarşı (Weller v. Hungary)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindeki 44399/05 sayılı, 31 mart 2009-cu il tarixli işinin 36-39-cu paragrafları.

⁴²¹ Bu Əsasnaməyə düzəlişlər (EC) 988/2009 (*Regulation (EC) No. 988/2009*) sayılı Əsasnamə (OJ 2009 L 284/ 43), (EU)1231/2010 (*Regulation (EU) No. 1231/2010*) sayılı Əsasnamə (OJ 2010 L 344/1) və ən sonuncu dəfə 2012-ci ildə (EU)465/2012 (*Regulation (EU) No. 465/2012*) sayılı Əsasnamə (OJ 2012 L 149/4) əsasında edilib.

⁴²² *Borovitsin Bundesversicherungsanstalt für Angestellte-yə qarşı (Borowitz v. Bundesversicherungsanstalt für Angestellte)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-21/87 [1988] ECR I-03715 sayılı, 5 iyul 1988-ci il tarixli işinin 23-cü paragrafı; *Çakin Raad van Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank-a qarşı (Chuck v. Raad van Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank)* Avropa Ədalət Məhkəməsindeki C-331/06 [2008] ECR I-01957 sayılı, 3 aprel 2008-ci il tarixli işinin 27-ci paragrafı.

Əsasnamələr). Burada əsas şərtlər işə götürülmüş üçüncü ölkə vətəndaşının üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla yaşamasından və müvafiq üçüncü ölkədən kənarda və üzv dövlətdə qohumluq əlaqələrinin olmasından ibarətdir. Bu Əsasnamələr yalnız bir üçüncü ölkədə və üzv dövlətdə qohumluq əlaqələri olan və işə götürülmüş üçüncü ölkə vətəndaşlarını əhatə etmir.

b) Müəyyən kateqoriyalara aid üçüncü ölkə vətəndaşları üçün nəzərdə tutulmuş hüquqlar

Qəbuletmə şərtləri Direktivinə əsasən (2013/33/EU) sığınacaq axtaranlar sosial yardımdan istifadə etmək üçün hansısa konkret bir hüquqa malik deyillər. Lakin Direktivin 17-ci maddəsi qəbuletmənin maddi aspektlərinin mövcudluğuna aid ümumi normaları müəyyən edir və İrlandiya ilə Birləşmiş Krallığa şamil edilməyən 17(5)-ci maddə isə maddi müavinətlərin və talonların məbləğinin müəyyən edilməsi yollarını göstərir.

Misal: 2012-ci il iyulun 18-də Almaniyanın Federal Konstitusiya Məhkəməsi (Bundesverfassungsgericht) Almaniya tərəfindən sığınacaq axtaranlara verilən, lakin 19 il ərzində artırılmayan və ölkə Konstitusiyasının 1-ci maddəsinə əsasən layiqli yaşayışı təmin etmək üçün tələb olunan minimumu əhatə etməyən yardımın artırılması barədə qərar çıxarmışdır.⁴²³

Təsnif etmə Direktivinin 29-cu maddəsinə əsasən üzv dövlət öz vətəndaşları üçün təyin etdiyi sosial təminatla bərabər "zəruri sosial yardımın" qaçqınlara və əlavə himayə ilə təmin olunmuş şəxslərə verilməsini təmin etməlidir. Lakin əlavə himayə statusuna malik olan şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş yardım "əsas müavinətlər" səviyyəsindən azaldıla bilər. Direktivin 23(2)-ci maddəsi müvafiq müavinətlərin əlavə himayədən faydalanan şəxslərin ailə üzvlərinə də şamil edilməsini nəzərdə tutur. **İnsan alverinə qarşı Direktivin** 11(7)-ci maddəsinə uyğun olaraq üzv dövlətlərdən insan alveri qurbanlarının xüsusi ehtiyaclarının təmin edilməsi tələb olunur, 13-cü maddə əsasında isə insan alverinin qurbanı olan uşaqların xüsusi ehtiyacları müəyyən edilir.

Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivinə əsasən uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan statusu əldə etmiş şəxslər Direktivin 11(1)(d) maddəsinə uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş sosial təminat, yardım və müdafiə ilə əlaqədar müvafiq üzv dövlətin vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə rəftar olunma hüququna malikdirlər. Lakin sosial yardım və müdafiə hüquqları əsas müavinətlər səviyyəsindən məhdudlaşdırıla bilər.

Ailənin yenidən birləşməsi Direktivi üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvləri üçün sosial yardımdan istifadəni nəzərdə tutmur. Zəmanətçi üzv dövlətin sosial yardım sistemlərinə müraciət etmədən özünü və öz ailə üzvlərini təmin etmək üçün kifayət qədər stabil və daimi resurslara malik olduğunu nümayiş etdirməlidir (Direktivin 7(1)(c) maddəsi).

⁴²³ Almaniya Federal Konstitusiyası Məhkəməsinin 56/2012 sayılı (No. 56/2012), 18 iyul 2012-ci il tarixli qərarı.

Əsas məqamlar

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və Avropa Sosial Xartiyasına aid ümumi məqamlar:

- Adətən iqtisadi və sosial hüquqlardan istifadə etmək məqsədi ilə müvafiq ölkəyə gəlmək və burada qalmaq hüququnun tanınması tələb olunur (bu fəslin "Giriş" bölməsinə baxın).
- Müvafiq dövlətin ərazisində olan hər bir şəxs sosial hüquqların əsas komponentləri ilə təmin olunmalıdır (bölmə 8.2-8.6-da qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlara aid məlumatlara baxın).
- Miqrantların vəziyyəti müvafiq dövlətin vətəndaşlarının vəziyyətinə nə qədər yaxın olarsa, vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkilinin əsaslandırılması üçün səbəblər o qədər az olar (bu fəslin "Giriş" bölməsinə baxın).
- Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasına əsasən nəzərdə tutulmuş hüquqların çoxu yalnız Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin vətəndaşlarına və bu dövlətlərdə qanuni əsaslarla yaşayan şəxslərə şamil edilir (Bölmə 8.1-ə baxın).
- Avropa Sosial Xartiyası kompleks iqtisadi və sosial hüquqları nəzərdə tutur; prinsip etibarlı ilə bu hüquqlardan istifadə etmə imkanları Xartiya tərəfi olan dövlətin ərazisində olan digər tərəfin vətəndaşına məxsusdur. Lakin Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi uşaqların yaşayış yeri hüququ (Bölmə 8.4-ə baxın) və sağlamlığın qorunması hüququ (Bölmə 8.5-ə baxın) ilə əlaqədar bəzi istisnalara yol verir.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən nəzərdə tutulmuş iqtisadi hüquqlar:

- Əmək bazarına çıxış imkanları məhdudlaşdırıla bilər; lakin əlaqədar şəxs istər qanuni, istərsə də qanunsuz şəkildə işlədiyi andan etibarən onun əsas əmək hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq tələb olunur (Bölmə 8.2-yə baxın).
- Üçüncü ölkə vətəndaşlarının əmək bazarına çıxış imkanları onların hansı kateqoriyaya aid olmasından asılı olaraq dəyişir (Bölmə 8.1-ə baxın).
- Əmək bazarına çıxış imkanları baxımından Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının müəyyən edilmiş ailə üzvləri Avropa İttifaqı üzv dövlətinin vətəndaşları ilə eyni hüquqlara malikdirlər (Bölmə 8.2.1-ə baxın).
- Türkiyə vətəndaşları üzv dövlətlər tərəfindən onların üzərinə yeni öhdəliklərin qoyulmasının qarşısını alan Ankara Sazişinə dair Əlavə Protokolun 41-ci maddəsinin "status-kvo" müddəasından faydalanırlar (Bölmə 8.2.4-ə baxın).
- Birinci instansiyada ərizələri barədə qərar qəbul edilməmiş sığınacaq axtaranlara beynəlxalq himayə üçün müraciət etdikdən sonra əmək bazarına ən azı doqquz aylıq (İrlandiyada və Birləşmiş Krallıqda birillik) çıxış icazəsi verilməlidir (Bölmə 8.2.7-yə baxın).
- **İşə götürənlərə qarşı sanksiyalar Direktivi** qanunsuz yaşayan miqrantları işə götürənlərə qarşı cəzaları, gecikdirilmiş ödənişlərin qaytarılmasını tələb etməyi və istismara məruz qalmış miqrantlar üçün başqa növ müdafiəni nəzərdə tutur (Bölmə 8.2.8-ə baxın).

Təhsil hüququ (Bölmə 8.3-ə baxın)

- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinə əsasən heç kəs təhsil hüququndan məhrum edilə bilməz. Lakin üzv dövlətlər ali təhsillə əlaqədar müəyyən məhdudiyyətləri tətbiq edilməsi baxımından daha geniş ixtiyar sahibdirlər.
- Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyinə əsasən Avropa İttifaqında qalan üçüncü ölkə vətəndaşlarının, o cümlədən, çıxarılmaları təxirə salınmış qanunsuz yaşayan miqrantların uşaqları baza təhsili almaq hüququna malikdirlər.

Yaşayış yeri hüququ (Bölmə 8.4-ə baxın)

- Avropa İttifaqı qanunvericiliyi Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası vasitəsi ilə yaşayış yeri hüququna diqqət yetirir; Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericiliyində Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının, uzunmüddətli yaşayış icazəsi olanların, beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslərin və insan alveri qurbanlarının ailə üzvləri olan üçüncü ölkə vətəndaşları üçün spesifik müddəalar nəzərdə tutulur.

- Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən sığınacaq axtaranları onların səhhətinə uyğun yaşayış standartları ilə və gündəlik güzəranlarına münasib standartlarla təmin edilməsi tələb olunur.
- Dövlət orqanları tərəfindən şəxsin yaşayış yeri seçmək hüququna hörmət etməməsi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən məhkəmə araşdırmalarına səbəb ola bilər. Ən ağır vəziyyətlərdə sığınacağın verilməməsi məsələsinə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi əsasında məhkəmədə baxıla bilər.
- Avropa Sosial Xartiyası bir sıra əlavə hüquqların təmin edilməsinə yol açan yaşayış yeri seçmək hüququnu nəzərdə tutur.

Sağlamlığın qorunması hüququ (Bölmə 8.5-ə baxın)

- Yaşadıqları Avropa İqtisadi Zonası dövlətində milli səhiyyə sistemindən istifadə etmək hüququ olan şəxslər bu Zonanın başqa bir dövlətinə və İsveçrəyə səfər etdikdə həmin dövlətin səhiyyə normalarından faydalana bilərlər.
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən qaçqınlar qaldıqları üzv dövlətin vətəndaşları ilə tibbi xidmətlərdən bərabər səviyyədə istifadə etmək, sığınacaq axtaranlar və çıxarılmaları təxirə salınmış qanunsuz yaşayan miqrantlar isə təcili tibbi yardım və təxirə salınmaz müalicə almaq hüquqlarına malikdirlər.
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında sağlamlığın qorunmasına dair xüsusi müddəalar nəzərdə tutulmasa da Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu səpkidən olan şikayət ərizələrinə Konvensiyanın 2, 3 və ya 8-ci maddələri əsasında baxa bilər.
- Avropa Sosial Xartiyası qanunsuz yaşayan miqrantların tibbi yardım almaq hüququnu təmin edir.

Sosial təminat və yardım hüququ (Bölmə 8.6-ya baxın)

- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən hərəkət etmək azadlığı çərçivəsində əmək fəaliyyəti ilə əlaqədar üzv dövlətlər arasında hərəkət etməli olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının sosial təminat və yardım hüquqlarını təmin edən kompleks qanunvericilik bazası işlənib hazırlanmışdır.
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən əcnəbinin sosial yardımdan və ya başqa müavinətdən məhrum edilməsi onun müvafiq sistemə ödənişlər edib-etməməsindən asılı olmayaraq ayrı-seçkilik məsələsinin baxılmasına yol açır.
- Avropa Sosial Xartiyası ehtiyacları olan, o cümlədən, qeyri-qanuni vəziyyətdə olan şəxslər üçün sosial yardımın təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsildə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

9. XÜSUSİ EHTİYAQLARI OLAN ŞƏXSLƏR

Avropa İttifaqı	Əhatə olunan məsələlər	Avropa Şurası
Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 24-cü maddəsi (uşaq hüquqları)	Müşayiət olunmayan azyaşlılar	Avropa Sosial Xartiyasının 17-ci maddəsi (uşaqların sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ); <i>Rahiminin Yunanıstana qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2011-ci il tarixli <i>iş</i> (müşayiət olunmayan azyaşlı sığınacaq axtaranın böyüklər üçün saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilməsi)
Dublin Əsasnaməsinin ((EU)604/2013) 8-ci maddəsi; <i>MA, BT və DA-nın</i> Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-648/11 sayılı, 2013-cü il tarixli <i>iş</i> (Dublin göndərilmələri); Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 24-cü maddəsi; Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 25-ci maddəsi; Təsnif etmə Direktivinin (2011/95/EU) 31-ci maddəsi; Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 10-cu maddəsi	Qəbul və rəftar	
Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 25-ci maddəsi	Yaşın müəyyən edilməsi	"İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiyanın 10(3)-cü maddəsi
İnsan alverinə qarşı Direktiv (2011/36/EU)	İnsan alverinin qurbanları	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 4-cü maddəsi (köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması); <i>Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2010-cu il tarixli <i>iş</i> (dövlət orqanları öz hərəkətləri ilə əlaqədar araşdırmalar aparmağa borcludurlar); "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiya
Avropa İttifaqı tərəfindən ratifikasiya edilmiş "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiya; Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/9/EC) 19, 21 və 22-ci maddələri; Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 14-cü maddəsi	Əlil şəxslər	
Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/9/EC) 25-ci maddəsi; Sığınacaq prosedurları Direktivinin (2013/32/EU) 24-cü maddəsi	İşgəncədən və zorakılığın başqa ağır formalarından zərər çəkmiş şəxslər	<i>Opuzun Türkiyəyə qarşı</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2009-cu il tarixli <i>iş</i> (məişət zorakılığı)

Giriş

Bu fəsil həddindən artıq həssas qrup kimi təsnif edilən və özlərinə xüsusi diqqət tələb edən şəxslərdən ibarət müəyyən qrupları nəzərdən keçirəcək. Bundan başqa, artıq əvvəlki fəsilərdə ümumi şəkildə qeyd olunduğu kimi Avropa İttifaqı qanunvericiliyi və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası əsasında xüsusi ehtiyacları olan şəxslərə təklif ediləcək əlavə himayədən söhbət aparılacaq.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən həssas insanların spesifik vəziyyəti, onların qəbul edilməsi və ya azadlıqdan məhrum edilməsi zamanı, mütləq nəzərə alınmalıdır. Həssas insanlar kateqoriyasına aid şəxslər [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) (2013/33/EU) 21-ci və [Geri qaytarılma Direktivinin](#) (2008/115/EC) 3(9)-cu maddələrində sadalanırlar. Bu iki maddənin ümumiləşdirilmiş siyahısına əsasən sözügedən kateqoriyaya "azyaşlılar, müşayiət olunmayan azyaşlılar, yaşlı şəxslər, hamilə qadınlar, azyaşlı uşaqları olan tək valideynlər və işgəncəyə, təcavüzə və psixoloji, fiziki və ya seksual zorakılığın başqa ağır formalarına məruz qalmış şəxslər" aid olsalar da [Qəbuletmə şərtləri Direktivində](#) verilən siyahı nisbətən uzun olsa da müfəssəl sayılırlar. [Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 22-ci maddəsinə uyğun olaraq üzv dövlətlər həssas insanlarda xüsusi qəbuletmə ehtiyaclarının olub-olmadığını müəyyən etməyə borcludurlar. [Sığınacaq prosedurları Direktivi](#) (2013/32/EU) üzv dövlətlərdən sığınacaq axtaranın xüsusi prosedur təminatlarına ehtiyacı olub-olmadığını müəyyən etməyi və belə bir ehtiyac olduqda onları sığınacaq proseduru zamanı münasib dəstəklə təmin etməyi tələb edir (24-cü maddə).

9.1. Müşayiət olunmayan azyaşlılar

"Müşayiət olunmayan azyaşlılar" termini qəbul edən dövlətdə onlara məsuliyyət daşıyacaq şəxs olmadan Avropa İttifaqı ərazisinə gələn və yaşı 18-dən aşağı olan şəxsləri" təsvir etmək üçün istifadə olunur ([Təsnif etmə Direktivinin](#) 2(1)-ci maddəsinə baxın). Avropa İttifaqının sığınacaq və immiqrasiya məsələlərinə aid qanunvericiliyində əks olunmuş və həmin şəxslərin vəziyyətini əhatə edən əsas normalar bu bölmədə nəzərdən keçiriləcəkdir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası müşayiət olunmayan azyaşlılarla bağlı müddələri birbaşa nəzərdə tutmasa da onlarla rəftar məsələlərinə müxtəlif maddələrə, o cümlədən, azadlıq və təhlükəsizlik hüququna aid 5-ci maddəyə, şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququna aid 8-ci maddəyə və Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun təhsil hüququna aid 2-ci maddəsinə əsasən baxıla bilər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dövlətlərin, müşayiət olunmayan azyaşlılara baxmağa və onları saxlanılma mərkəzlərindən buraxıldıqdan sonra tək qoymamağa məsuliyyət daşımaları qənaətinə gəlmişdir.⁴²⁴

Uşaqla bağlı qəbul edilən hər hansı bir qərar Somalini və ABŞ-ı çıxmaq şərti ilə bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edilmiş BMT-nin "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyasında təsbit olunan uşaq hüquqlarına hörmət prinsipinə əsaslanmalıdır. Bu Konvensiyada uşaqlara onların immiqrasiya statusundan asılı olmayaraq şamil edilən hüquqlar öz əksini tapıb.⁴²⁵ "Uşağın ən yaxşı maraqları" prinsipi fundamental əhəmiyyət kəsb etdiyindən dövlət orqanları uşaqlarla bağlı tədbirlər həyata keçirərkən ilk növbədə bu prinsipi nəzərə almalıdırlar. Bu prinsip Avropa İttifaqı Fundamental Hüquqlar Xartiyasından fərqli olaraq Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında birmənalı şəkildə bəyan edilməsə də Konvensiyaya aid presedent hüququnda daim ifadə olunur. Eyni zamanda, məhz həmin prinsip Avropa İttifaqının müşayiət olunmayan azyaşlılara aid qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş spesifik normaların əsasını təşkil edir.

Avropa Sosial Xartiyasının 17(1)(c) maddəsində öz ailələrinin dəstəyini itirmiş uşaqlar qeyd olunur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi kimi Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi də miqrasiya qaydalarından yayınmaq cəhdlərinin qarşısının alınmasında maraqlı olan dövlətlər tərəfindən əcnəbi, xüsusən də müşayiət olunmayan azyaşlıların statusu ilə əlaqədar müdafiədən məhrum olunmalarının yol verilməzliyini vurğulamışdır. Bununla əlaqədar olaraq müvafiq dövlətin miqrasiya siyasəti əsasında tətbiq edilən məhdudiyətlər əsas hüquqlarla əlaqələndirilməlidir.⁴²⁶

⁴²⁴ *Rahiminin Yunanıstana qarşı (Rahimi v. Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8687/08 sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli işi.

⁴²⁵ BMT-nin Uşaq Hüquqları üzrə Komitəsi 6 sayılı Ümumi Şərhlərində müşayiət olunmayan uşaqların müdafiəsi, onlar üçün qayğıya və onlarla müvafiq rəftara aid əlavə qaydaları təqdim etmişdir (www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm).

⁴²⁶ Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin *Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı (Defence for Children International v. the Netherlands)* 47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsinə dair qərarı. Komitə digər məsələlərlə yanaşı

9.1.1. Qəbul və rəftar

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən müşayiət olunmayan azyaşlılarla bağlı xüsusi müddəalar sığınacaq məsələlərinə aid hüquqi sənədlərdə və [Geri qaytarılma Direktivində](#) öz əksini tapıb.

Müşayiət olunmayan azyaşlının ərizəsi qəbul edildiyi zaman onunla necə rəftar etmək məsələsini nəzərdən keçirməzdən əvvəl bu ərizənin baxılmasına hansı üzv dövlətin məsuliyyət daşdığını müəyyən etmək vacibdir. [Dublin Əsasnaməsinə](#) ((EU)604/2013) uyğun olaraq müşayiət olunmayan azyaşlıların ərizələrinə onların ailə üzvlərinin, bacı-qardaşlarının və ya digər qohumlarının qanuni əsaslarla olduqları üzv dövlət tərəfindən baxılmalıdır (8-ci maddə). Onlar müvafiq nümayəndə ilə təmin olunmalıdır (6-cı maddə). Əsasnamənin 6(3)-cü maddəsi uşağın ən yaxşı maraqlarının müəyyən edilməsi yolları ilə bağlı istiqamətlər verir. Bir ailə üzvləri tərəfindən bir üzv dövlətdə müvafiq ərizələr ayrılıqda təqdim edildiyi təqdirdə [Dublin Əsasnaməsinin](#) 11-ci maddəsi bu Əsasnaməni ((EU)604/2013) tətbiq etməklə ailənin ayrı düşməsi hallarından boyun qaçıрмаq məqsədi daşıyan qaydaları özündə əks etdirir. Və sonda, 16-cı maddə asılı vəziyyətdə olan şəxslərə aid məsələləri nəzərdən keçirir (Bölmə 4.2).

Ailə üzvü, qardaş-bacı və ya qohum olmadıqda uşağın sığınacaq ərizəsini təqdim etdiyi üzv dövlət həmin ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyır, əgər bu uşağın ən yaxşı maraqları üçündürsə (8-ci maddə).

Misal: *MA-nın, BT-nin və DA-nın Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı işində*⁴²⁷ Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi müşayiət olunmayan azyaşlının olduğu üzv dövlətdən fərqli üzv dövlətdə sığınacaq ərizəsini təqdim etdiyindən bu ərizənin baxılmasına hansı üzv dövlətin məsuliyyət daşdığını müəyyən etməli idi. Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla qalan ailə üzvü olmadıqda əlaqədar azyaşlının fiziki şəkildə mövcud olduğu üzv dövlətin bu ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşdığını dəqiqləşdirmişdir. Məhkəmə belə bir qərar qəbul edərkən uşaqlarla əlaqədar bütün tədbirlər görüldüyü zaman ilk növbədə uşağın ən yaxşı maraqlarının nəzərə alınmasını ön plana çəkən Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 24(2)-ci maddəsini əsas götürmüşdür.

Müşayiət olunmayan və sığınacaq üçün müraciət edən azyaşlılar ərizə təqdim etdikdən sonra mümkün qədər tez bir vaxtda nümayəndə ilə təmin olunmalıdırlar ([Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 24-cü və [Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 25-ci maddələri). Lakin qanunvericilik müşayiət olunmayan uşağın dövlət orqanları tərəfindən aşkar edildiyi andan nümayəndə ilə təmin olunmasını nəzərdə tutmur. Üzv dövlətlər sığınacaq proseduru zamanı sığınacaq axtaran azyaşlıya kömək edən nümayəndənin əlaqədar azyaşlının ərizəsinə baxıldığı zaman onun rifahını təmin etmək üçün də təyin edilməsi və ya bu məqsədlə başqa bir nümayəndənin təyin edilib-edilməməsi barədə qərar qəbul edə bilərlər. [Sığınacaq prosedurları Direktivinə](#) əsasən sığınacaqla bağlı müsahibə keçirilməzdən əvvəl nümayəndəyə əlaqədar azyaşlı ilə müvafiq məsələləri müzakirə etmək və onu müsahibədə müşayiət etmək imkanı verilməlidir.

Müşayiət olunmayan azyaşlı ilə müsahibə bu qrupun xüsusi ehtiyaclarını bilən şəxs tərəfindən aparılmalıdır ([Sığınacaq prosedurları Direktivinin](#) 25-ci maddəsi). Müşayiət olunmayan azyaşlıların ərizələrinə sərhdə, tranzit zonalarında və ya sürətləndirilmiş sığınacaq prosedurları əsasında baxılması ilə bağlı məhdudiyətlər mövcuddur və bu cür baxılmaya yalnız 25(6)-cı maddədə sadalanan hallarda icazə verilir. Əgər 46(7)-ci maddədə sadalanan şərtlər təmin edilməmişdirsə, Direktiv mənfi qərarlara baxıldığı zaman müşayiət olunmayan azyaşlıya dövlət tərəfindən burada qalmaq hüququnun avtomatik təmin edilməsinə icazə vermir. Həmin şərtlər zəruri tərcümə xidmətlərinin və hüquqi yardımların göstərilməsini və şikayətlə bağlı nəticələr məlum olana qədər müvafiq dövlətin ərazisində qalmaq üçün məhkəməyə müraciət etmək məqsədi ilə ən azı bir həftənin verilməsini nəzərdə tutur.

[Qəbuletmə şərtləri Direktivinin](#) 24-cü maddəsi müşayiət olunmayan azyaşlıların yaşlı qohumlarının, onları qəbul edən ailənin yaşayış yerlərindən, azyaşlılar üçün xüsusi şəraiti olan qəbuletmə mərkəzlərindən və ya digər münasib saxlanılma yerlərindən ibarət yaşayış yerlərinin növlərini nəzərdə tutur. Müşayiət olunmayan

müşayiət olunmayan azyaşlıların Avropa Sosial Xartiyasının 31(2)-ci maddəsinə əsasən sığınacaq hüququna malik olmaları qənaətinə gəlmişdir.

⁴²⁷ *MA-nın və başqalarının Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı (MA and Others v. Secretary of State for the Home Department)* Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsindəki C-648/11 sayılı, 6 iyun 2013-cü il tarixli işi.

azyaşlıların saxlanması tamamilə qadağan edilməsə də buna yalnız müstəsna hallarda icazə verilir və həbsxana tipli yerlər bunun üçün heç zaman istifadə olunmamalıdır (Dəyişdirilmiş Direktivin 11(3)-cü maddəsi). Eyni zamanda, bu Direktiv yaşı 16 və 16-dan yuxarı, lakin 18-dən aşağı olan və bununla da hələlik azyaşlı hesab edilən ərizəçilərin ən yaxşı maraqları nəzərə alınaraq onların böyüklər üçün saxlanılma mərkəzlərində yerləşdirilməsinin mümkün olduğunu qeyd edir (bu şərt dəyişdirilmiş 2013-cü il tarixli Direktiv əsasında tətbiq edildiyindən İrlandiyaya və Birləşmiş Krallığa şamil olunmur).

Bundan başqa, **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** 24-cü maddəsi əlaqədar azyaşlıların ən yaxşı maraqlarını, xüsusən də onların yaşını və yetkinlik səviyyəsini nəzərə almaqla qardaş-bacıların imkan daxilində bir yerdə qalmasını nəzərdə tutur. Müşayiət olunmayan azyaşlıların yaşayış yerlərinin dəyişməsi halları minimum səviyyəyə endirilməlidir. Bununla yanaşı, Direktiv müşayiət olunmayan azyaşlıların təhlükəsizliyi ilə əlaqədar onların ailə üzvlərinin üzv dövlətlər tərəfindən mümkün qədər tez bir vaxtda tapılmasını nəzərdə tutur. Nəhayət, bu Direktiv müşayiət olunmayan azyaşlılarla işləyən şəxslərin müvafiq təlim keçməsinə tələb edir.

Dəyişdirilmiş **Təsnif etmə Direktivi** (2011/95/EU) qaçqın statusu almış və ya əlavə himayə ilə təmin edilmiş müşayiət olunmayan azyaşlılarla əlaqədar konkret müddəaları özündə əks etdirir. Avropa İttifaqının üzv dövlətlərindən müşayiət olunmayan azyaşlının təmsil olunmasının təmin edilməsi və müvafiq orqanlar tərəfindən müntəzəm qiymətləndirmələrin aparılması tələb olunur. Təyin edilmiş nümayəndə qanuni qəyyumdan və ya əgər zəruridirsə, azyaşlılara qayğı göstərən və onların rifahı ilə məşğul olan təşkilatın əməkdaşından və yaxud hansısa başqa bir münasib şəxsdən ibarət ola bilər (31-ci maddə).

Bundan başqa, **Təsnif etmə Direktivinin** 31-ci maddəsi üzv dövlətlərdən sığınacaq almış müşayiət olunmayan azyaşlıların öz yaşlı qohumları ilə, onları qəbul edən ailələrlə, azyaşlılar üçün xüsusi şəraiti olan qəbuletmə mərkəzlərində və ya digər münasib yaşayış yerlərində yerləşdirilməsini təmin etməyi tələb edir. Azyaşlının yaşına və yetkinlik səviyyəsinə uyğun olaraq yaşayış yeri ilə bağlı rəyi nəzərə alınmalıdır. Bu Direktiv **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** müşayiət olunmayan azyaşlıların qardaş-bacıları ilə yerləşdirilməsinə, ailələrinin tapılmasına və onlarla işləyən böyüklər üçün təlimlərin keçirilməsinə aid müddəalarını özündə əks etdirir.

Geri qaytarılma Direktivinin (2008/115/EC) 10-cu maddəsinə əsasən müşayiət olunmayan azyaşlı üzv dövlətin ərazisindən çıxarılarəkən həmin üzv dövlətin aidiyyəti orqanları əlaqədar azyaşlının öz ailə üzvlərinə, təyin edilmiş qəyyumuna və ya geri qaytarılan dövlətdə münasib qəbuletmə mərkəzlərinə geri qaytarılacağına əmin olmalıdırlar. Müşayiət olunmayan azyaşlının geri qaytarılmasını qəti qadağan edən hallar mövcud olmasa da geri qaytarılma barədə qərar uşağın ən yaxşı maraqlarını müvafiq qaydada nəzərə almaqla qəbul edilməlidir. Əlaqədar azyaşlının geri qaytarılması təxirə salındıqda və ya könüllü geri qaytarılma üçün vaxt verildikdə onun xüsusi ehtiyacları nəzərə alınmalıdır (14-cü maddə).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən** belə bir qənaətə gəlmişdir ki, uşağın ən yaxşı maraqlarına hörmətlə yanaşma müşayiət olunmayan azyaşlıların yerləşdirilməsi üçün saxlanılma mərkəzləri ilə yanaşı başqa variantlardan istifadəni nəzərdə tutur.

Misal: *Rahiminin Yunanıstana qarşı işində*⁴²⁸ iddiaçı bir müddət böyüklər üçün saxlanılma mərkəzində saxlanıldıqdan sonra dövlət orqanları tərəfindən onun yerləşdirilməsi ilə bağlı heç bir yardım almadan buraxılmış Əfqanıstan vətəndaşı olan müşayiət olunmayan azyaşlı idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi iddiaçının saxlanılma şəraitini və buraxılmasından sonra dövlət orqanlarının ona qayğı göstərməməsini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsində qeyd olunmuş ləyaqəti alçaldan rəftar hesab etmişdir.

9.1.2. Yaşın müəyyən edilməsi

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Sığınacaq prosedurları Direktivi müşayiət olunmayan azyaşlı tərəfindən təqdim olunmuş sığınacaq üçün ərizənin baxılması kontekstində ərizəçinin yaşı ilə əlaqədar şübhələr yarandıqda onun yaşını müəyyən etmək məqsədi ilə üzv dövlətlər tərəfindən tibbi müayinələr aparılmasına icazə verir (25-ci maddə). Həmin tibbi müayinələr keçiriləcəyi təqdirdə üzv dövlətlər əlaqədar müşayiət olunmayan azyaşlıların bu cür qiymətləndirmə barədə əvvəlcədən məlumatlandırılmasını və onların

⁴²⁸*Rahiminin Yunanıstana qarşı (Rahimiv.Greece)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 8687/08 sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli işi.

razılığının əldə olunmasını təmin etməlidirlər. Avropada yaşın müəyyən edilməsi getdikcə mübahisəli bir məsələyə çevrilməkdədir. Sığınacaq proseduru zamanı azyaşlılar üçün artmaqda olan müdafiə təqdim olunduğundan və qəbul edən üzv dövlətlər yaşayış və təhsillə yanaşı digər məsələlərlə də əlaqədar onlara qayğı göstərmək kimi əlavə bir vəzifəni öz üzərinə götürdüyündən bəzi şəxslər adətən Avropa İttifaqı ərazisinə sənədsiz gələrək yaşları 18-dən aşağı olduğunu iddia edirlər. Bu cür şəxslərin yaşının həqiqətən də 18-dən aşağı olduğunu müəyyən etmək üçün müayinədən keçmələri tələb oluna bilər. Əksər hallarda müayinə nəticələri əlaqədar şəxslərin sığınacaq üçün ərizələri ilə əlaqədar qərara və onların sosial təminatdan istifadə etmə imkanlarına təsir göstərir. Aparılacaq tibbi müayinə imkan daxilində usandırıcı olmamalıdır. Müayinələr ixtisaslı tibbi personal tərəfindən əlaqədar şəxsin ləyaqətinə hörmət etməklə aparılmalıdır. Direktiv hansı növ tibbi müayinələrin münasib və müvafiq olduğunu müəyyən etmədiyindən Avropa ölkələrində geniş çeşidli metodlardan istifadə olunur.

Avropa Şurası sistemi çərçivəsində "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiya ("İnsan alverinə qarşı Konvensiya") insan alveri qurbanının yaşı qeyri-müəyyən olduqda yaşın müəyyən edilməsini nəzərdə tutsa da münasib qiymətləndirmənin xarakteri ilə bağlı heç bir istiqamət vermir (10(3)-cü maddə).⁴²⁹

9.2. İnsan alveri qurbanları

Miqrantların qeyri-qanuni gətirilməsi ilə insan alveri arasında fərq qoyulmalıdır. Miqrantların qeyri-qanuni gətirilməsi dedikdə, hər hansı bir maliyyə və ya digər maddi mənfəətin birbaşa və ya dolaylı alınması məqsədi ilə istənilən iştirakçı dövlətin ərazisinə, onun vətəndaşı olmayan və ya onun ərazisində daimi yaşamayan hər hansı bir şəxsin qeyri-qanuni daxil olmasının təmin edilməsi başa düşülür.⁴³⁰

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən insan alveri dedikdə "güc tətbiq etmək hədəsi ilə və ya güc tətbiq etməklə və ya məcburetə, oğurlama, dələduzluq, aldatma, hakimiyyətdən və ya vəziyyətin zəifliyindən sui-istifadə etməklə, yaxud da digər şəxsə nəzarət edən şəxsin razılığını almaq üçün ödəniş və ya mənfəət şəklində rüşvət verməklə insanların istismar məqsədi ilə cəlb edilməsi, daşınması, təhvil verilməsi, gizlədilməsi və ya alınması başa düşülür."⁴³¹ Miqrantların qeyri-qanuni gətirilməsindən fərqli olaraq insan alveri hallarında məcburetə və hədə-qorxu gəlmə elementləri mövcuddur.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı işində*⁴³² insan alverinin bu Konvensiyanın köləliyi və məcburi əməyi qadağan edən 4-cü maddəsinin təsir dairəsinə düşdüyünü müəyyən etmişdir.

Misal: *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı işində*⁴³³ Məhkəmə şəxsiyyətin müəyyənləşdirilməsinin və ya araşdırmaların aparılmasının insan alverinin qurbanı tərəfindən tələb edilməsinin zəruri olmadığı qənaətinə gəlmişdir. Bu cür cinayət əməlinin törədilməsi ilə bağlı şübhələr yarandıqda dövlət orqanları təşəbbüsü öz üzərinə götürməyə borcludurlar.

İnsan alverinə qarşı Konvensiya üzv dövlətlərin üzərinə səmərəli cinayət araşdırmalarının həyata keçirilməsi və insan alverinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin görülməsi öhdəliklərini qoymaqla yanaşı, insan alverinin qurbanlarına göstərməli olan yardıma, müdafiə və dəstəyə aid təfərrüatlı müddəaları özündə əks etdirən ilk Avropa müqaviləsidir. Konvensiya hər bir tərəfdən insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi üçün vacib olan qanunvericilik və digər növ tədbirlərin görülməsini və insan alverinin qarşısının alınması və bu növ cinayətlərə qarşı mübarizənin aparılması, həmçinin insan alveri qurbanlarının müəyyən

⁴²⁹ Öz ailələrinin dəstəyini itirmiş uşaqlar üzrə 2012-ci il tarixli Avropa Proqramı; Avropa Komissiyasının Müşayiət olunmayan azyaşlılara dair Fəaliyyət Planına (COM(2010) 213 yekun, 6 may 2010-cu il) uyğun olaraq Avropanın Sığınacaqlara Dəstək Ofisi yaşın müəyyən edilməsinə aid texniki sənədləri, o cümlədən, xüsusi təlim materiallarını və metodik vəsaiti işləyib hazırlamağa başlamışdır.

⁴³⁰ BMT-nin "Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı" 2000-ci il Konvensiyasını tamamlayan "Miqrantların quru, dəniz və hava ilə sərhəddən qanunsuz keçirilməsinə qarşı" Protokolun 3-cü maddəsi.

⁴³¹ Avropa Şurasının "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiyasının 4-cü maddəsi, CETS No.197, 2005-ci il; 2011/36/EU sayılı Direktivin 2(1)-ci maddəsi, OJ L 337/9.

⁴³² *Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı (Rantsev v. Cyprus and Russia)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 25965/04 sayılı, 7 yanvar 2010-cu il tarixli işinin 282-286-cı paragrafları.

⁴³³ Yuxarıda qeyd olunan işin 288-ci paragrafı.

edilməsi və onlara yardım göstərilməsi sahəsində müvafiq təlim keçmiş və ixtisaslaşmış şəxslərin öz səlahiyyətli orqanlarına təyin edilməsini tələb edir (10-cu maddə). Bununla yanaşı, hər bir tərəf insan alveri qurbanlarının bərpasına yardım etmək üçün zəruri olan tədbirləri həyata keçirməlidir (12-ci maddə).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən İnsan alverinə qarşı Direktiv (2011/36/EU) insan alveri anlayışını Avropa Şurasının "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Konvensiyasında nəzərdə tutulduğu kimi verir. Bu Direktivə əsasən üzv dövlətlər insan alveri qurbanlarının vəkil xidmətlərindən ləngimədən istifadəsini təmin etməlidirlər. İnsan alverinin qurbanı kifayət qədər maddi resurslara malik olmadıqda bu cür xidmətlər və təmsil olunma pulsuz olmalıdır (12-ci maddə). Eyni zamanda, Direktiv hüquqi və fiziki şəxslərin cinayət və mülki məsuliyyət anlayışını nəzərdə tutur. Direktivdə insan alverinin qurbanı olan uşaqlara, xüsusən də onlar üçün yardım və dəstəyin göstərilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir (13-16-cı maddələr). Bu cür yardım və dəstək tədbirləri aşağıdakıları nəzərdə tutur: insan alverinin qurbanı olan uşağa səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən edildiyi andan tez bir vaxtda qəyyumun və ya nümayəndənin təmin edilməsini (14-cü maddə); uşaqla müsahibələrin ləngimədən və əgər mümkündürsə, bir şəxs tərəfindən aparılmasını (15-ci maddə); və insan alverinin qurbanı müşayiət olunmayan azyaşlı şəxs olduqda uşağın ən yaxşı maraqlarını əsas götürərək onun problemlərinin dayanıqlı şəkildə həll edilməsini (16-cı maddə).

İnsan alverinə qarşı Direktiv insan alveri qurbanlarını törətməyə məcbur edildikləri cinayətlərə, o cümlədən, pasportun saxtalaşdırılması ilə, fahişəliklə və ya milli qanunvericiliyə əsasən qanunsuz əmək fəaliyyəti ilə bağlı cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaqdan müdafiə edir. İnsan alverinin qurbanlarına göstərilən yardım və dəstək onların cinayət araşdırmaları ilə əlaqədar müvafiq orqanlarla əməkdaşlıq edib-etməmələrindən asılı olmamalıdır (11-ci maddə). Cinayət araşdırmalarına cəlb olunmuş insan alverinin qurbanları üçün prosedur təminatları (12-ci maddə), o cümlədən, insan alveri qurbanı kifayət qədər maddi resurslara malik olmadıqda vəkillə pulsuz təmin olunma imkanları da mövcuddur. Müvafiq prosedurlar həyata keçirildiyi zaman insan alverinin qurbanı ilə onun travmalara və ya təkrar travmalara məruz qalmasının qarşısını almaqla rəftar olunmalıdır (12 və 15-ci maddələr). İnsan alverinin qurbanı olan uşaqlara spesifik təminatlar şamil olunur (13-16-cı maddələr). İnsan alverinin qurbanı sığınacaq üçün müraciət etdikdə onun qəbul edilməsi ilə bağlı spesifik ehtiyaclar qiymətləndirilərək müvafiq dəstək göstərilməlidir (**Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** 21 və 22-ci maddələri).

Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyi, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası insan alveri faktı aşkar edildikdə insan alveri qurbanının statusu məsələsini də əhatə edir. Bu məsələ bölmə 2.4-də nəzərdən keçirilir.

9.3. Əlilliyi olan şəxslər

Fiziki, psixi, əqli, görmə və eşitmə qüsurları olan şəxslər sığınacaq üçün müraciət edərkən müdafiə və yardım xidmətlərindən istifadə etmə istiqamətində spesifik çətinliklərlə üzləşə bilirlər və onların səlahiyyətli orqanlar tərəfindən heç də həmişə göstərilə bilməyən əlavə yardıma ehtiyacı ola bilər.

"Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiya əlil şəxslərlə əlaqədar beynəlxalq normaları təsbit edir. Bu Konvensiyanın 5-ci maddəsi bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsiplərini nəzərdə tutur, 18-ci maddəsi isə bəyan edir ki, "İştirakçı dövlətlər əlillərin, başqa şəxslərlə bərabər səviyyədə yerdəyişmə azadlığı, yaşayış yerini və vətəndaşlığı seçmək hüququnu tanıyır. **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında** əlillik anlayışı nəzərdə tutulmasa da Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Konvensiyanın 14-cü maddəsi əlillik zəminində ayrı-seçkilikdən müdafiə edir.⁴³⁴

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə gəldikdə, Avropa İttifaqı "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyanı ratifikasiya etdiyindən bu Konvensiya əsasında öz üzərinə öhdəliklər götürüb. **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** 21-ci maddəsi (2013/33/EU) Avropa İttifaqı üzv dövlətlərinin qəbuletmə şərtləri ilə əlaqədar müvafiq normaları həyata keçirərkən həssas insanların, o cümlədən, əlil şəxslərin xüsusi vəziyyətini nəzərə almağa borclu olduqlarını bəyan edir. Onların qəbul edilməsi ilə bağlı xüsusi ehtiyacları qiymətləndirilməlidir və ehtiyac olarsa psixi yardımın göstərilməsi də daxil olmaqla (19-cu maddə) müvafiq dəstək göstərilməlidir (**Qəbuletmə**

⁴³⁴ *Qlorun İsveçrəyə qarşı (Glor v. Switzerland)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 13444/04 sayılı, 30 aprel 2009-cu il tarixli işi; *Prettinin Birləşmiş Krallığa qarşı (Pretty v. the United Kingdom)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 2346/02 sayılı, 29 aprel 2002-ci il tarixli işi.

şərtləri Direktivin 21 və 22-ci maddələri). **Geri qaytarılma Direktivində** həssas şəxslər kateqoriyasına əlil şəxslər aid edilsələr də onlarla bağlı xüsusi müddəalar mövcud deyil. Geri qaytarılma proseduru zamanı sığınacaq üçün müraciət etmiş əlil şəxslərin saxlanılmasını qəti qadağan edən hallar mövcud olmasa da bu cür şəxslər saxlanıldığı təqdirdə onlara xüsusi diqqət yetirilməlidir (**Geri qaytarılma Direktivinin** 16(3)-cü maddəsi). Sığınacaq axtaran tələb etdikdə onun səhhətinə, xüsusən də psixi sağlamlığına xüsusi diqqətin yetirilməsi **Qəbuletmə şərtləri Direktivinin** 11-ci maddəsi əsasında nəzərdə tutulur. **Sığınacaq prosedurları Direktivinin** 14(2)(b) maddəsinə əsasən ərizəçi bunun üçün yararlı vəziyyətdə və uzun müddət davam edən və ondan asılı olmayan səbəblərə görə müsahibədə iştirak etmək iqtidarında olmadıqda onunla müsahibə keçirilməyə də bilər. Bu xüsusən də psixi vəziyyətinə görə müsahibədə səmərəli şəkildə iştirak etmək iqtidarında olmayan şəxslərə aiddir.

9.4. İşgəncə və zorakılığın digər ağır formalarından zərər çəkmiş şəxslər

Bu fəslin "Giriş" bölməsində qeyd olunduğu kimi, işgəncədən, təcavüzdən və ya psixoloji, fiziki və ya seksual zorakılığın başqa ağır formalarından zərər çəkmiş şəxslər rəftarla əlaqədar xüsusi təminatlara malik həssas insanlardan ibarət bir qrupa aiddirlər.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Qəbuletmə şərtləri Direktivinin (2013/33/EU) 25-ci maddəsi üzv dövlətlər üçün belə bir vəzifə nəzərdə tutur: "işgəncəyə, təcavüzə və ya zorakılığın başqa ağır formalarına məruz qalmış şəxslərin bu əməllər səbəbindən vurulmuş zərərdən zəruri müalicə, xüsusən də müvafiq tibbi və psixoloji müalicə və ya yardım almalarını təmin etmək." Bu cür şəxslərlə işləyən personal müvafiq təlim keçməlidir.

Əlaqədar şəxsin məruz qaldığı travma barədə danışmaqla bağlı çətinlikləri onun sığınacaq üçün müraciətinə dair müsahibədə iştirakı üçün problemlərə səbəb ola bilər. Bununla əlaqədar olaraq müvafiq müsahibəni aparan şəxslər ərizəçinin müsahibədə iştirak etmək imkanlarına mənfi təsir göstərən problemlər, xüsusən də keçmişdə məruz qaldığı işgəncənin göstəriciləri barədə məlumatlı olmalıdır (**Sığınacaq prosedurları Direktivinin** 4(3) və 14-cü maddələri). Eyni zamanda, əgər bu ədalətli və səmərəli sığınacaq proseduru üçün tələb olunursa, Direktiv üzv dövlətlərdən işgəncə, təcavüz və zorakılığın başqa ağır formaları ilə üzləşmiş ərizəçilərə sığınacaq prosedurları zamanı münasib dəstəyin göstərilməsini tələb edir. Bu cür ərizəçilər münasib dəstəyin göstərilməsi mümkün olmadıqda sürətləndirilmiş prosedurlardan və sərhəd prosedurlarından da azad olunmalıdırlar (24-cü maddə). Birinci instansiyada qəbul edilmiş mənfi qərarla əlaqədar şikayət avtomatik təxirə salınma gücünə malik olmadıqda əlaqədar ərizəçiyə əlavə təminatlar şamil olunmalıdır. Buraya zəruri tərcüməçi xidmətlərinin və hüquqi yardımın göstərilməsini aid etmək olar. Bundan başqa, birinci instansiyada barəsində mənfi qərar qəbul edilmiş ərizəçiyə apellyasiya şikayəti ilə əlaqədar cavabı gözlədiyi zaman üzv dövlətin ərazisində qalmaq hüququnu əldə etmək məqsədi ilə məhkəməyə müraciət etmək üçün ən azı bir həftə vaxt verilməlidir (46(7)-ci maddə ilə birləşən 24-cü maddə). Xüsusi prosedur təminatlarına ehtiyacları olan ərizəçilərlə bağlı müddəalar 2013-cü il tarixli dəyişdirilmiş Direktiv əsasında tətbiq edildiyindən İrlandiyaya və Birləşmiş Krallığa şamil olunmur.

Geri qaytarılma prosedurları zamanı çıxarılma təxirə salındıqda və ya könüllü repatriasiya üçün vaxt verildikdə işgəncədən və zorakılığın başqa ağır formalarından zərər çəkmiş şəxslərin xüsusi ehtiyacları nəzərə alınmalıdır (14-cü maddə).

Məişət zorakılığına məruz qalmış şəxslər ağır cinayətlərin qurbanlarından ibarət xüsusi bir kateqoriyanı təşkil edirlər. Bu cür zorakılıq halları ev təsərrüfatı şəraitində də baş verə bilər.⁴³⁵

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi belə bir qənaətə gəlmişdir ki, məişət zorakılığına məruz qalmış şəxslər uşaqlarla birlikdə "həssas qruplar" kateqoriyasına aid olduğundan şəxsi həyata qarşı ciddi müdaxilədən üzv dövlət tərəfindən səmərəli şəkildə müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər.⁴³⁶

⁴³⁵ Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi qanunsuz yaşayan miqrantların ev təsərrüfatlarında işə götürüldüyü zaman adətən məruz qaldıqları riskləri sənədləşdirmişdir. Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi (2011a) baxın (*FRA (2011a)*).

⁴³⁶ *Opuzun Türkiyəyə qarşı (Opuz v. Turkey)* Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindəki 33401/02 sayılı, 9 iyun 2009-cu il tarixli işinin 160-cı paragrafı.

2011-ci ildə Avropa Şurası "Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və bu zorakılıqlara qarşı mübarizənin aparılması haqqında" Konvensiyanı qəbul etmişdir. Bu zorakılığın qarşısını almaq, zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxsləri müdafiə etmək və zorakılıq əməllərini törədənlərin cəzasızlığına son qoymaq istiqamətində müfəssəl hüquqi çərçivələr yaradan ilk dünya səviyyəli və mütləq xarakter daşıyan hüquqi sənəddir. Bu Konvensiya hələ qüvvəyə minməyib.

Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən Avropa İqtisadi Zonası vətəndaşlarının ailə üzvləri olan və məişət zorakılığından zərər çəkmiş üçüncü ölkə vətəndaşları boşandıqları və ya qeydə alınmış partnyorluq münasibətlərinə xitam verildiyi təqdirdə **Hərəkət etmək azadlığı Direktivinə** uyğun olaraq əlahiddə yaşayış icazəsi əldə etmək hüququna malikdirlər (13(2)(c) maddəsi). Üçüncü ölkə vətəndaşı olan zəmanətçinin ailə üzvlərinə gəldikdə isə Ailənin yenidən birləşməsi Direktivinin 15(3)-cü maddəsinə uyğun olaraq "üzv dövlətlər boşanma və ya ayrılmadan irəli gələn xüsusi çətin vəziyyətlər yarandığı halda əlahiddə yaşayış icazələrinin verilməsini təmin edən normaları müəyyən etməlidirlər. "

Əsas məqamlar

- Uşaqlarla bağlı istənilən tədbir görülərkən ilk növbədə uşağın ən yaxşı maraqları nəzərə alınmalıdır (Bölmə 9.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən müşayiət olunmayan azyaşlı sığınacaq axtaranlar öz nümayəndələri tərəfindən kömək almaq hüququna malikdirlər (Bölmə 9.1.1-ə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən **Sığınacaq prosedurları Direktivi** Avropa İttifaqının üzv dövlətlərinə müşayiət olunmayan azyaşlı sığınacaq axtaranların həqiqətən də azyaşlı olub-olmamaları ilə əlaqədar şübhələr yarandıqda onların yaşını müəyyən etmək məqsədi ilə tibbi müayinələr keçirmək icazəsi versə də bu dövlətlər müəyyən təminatlara hörmət etməyə borcludurlar (Bölmə 9.1.2-yə baxın).
- Həm Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə, həm də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən insan alverçilərinin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan müddəalarla yanaşı insan alveri qurbanlarının və potensial qurbanların müdafiə olunması üçün səmərəli normaların mövcudluğunu təmin etmək öhdəliyi mövcuddur (Bölmə 9.2-yə baxın).
- Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əsasən, ədalətli və səmərəli sığınacaq proseduruna ehtiyac olarsa, işgəncədən, təcavüzdən və başqa ağır cinayətlərdən zərər çəkmiş şəxslər xüsusi prosedur təminatlarına malik olmalıdırlar (Bölmə 9.4-ə baxın).
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən uşaqlar və məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslər "həssas qrupa" aid edildiyindən üzv dövlətlər tərəfindən səmərəli şəkildə müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər (Bölmə 9.1.1 və 9.4-ə baxın).

Əlavə presedentlər və ədəbiyyat

Əlavə presedentlərlə tanış olmaq üçün zəhmət olmasa bu vəsaitin 174-ci səhifəsində verilmiş təlimatlara diqqət yetirin. Bu fəsilə nəzərdən keçirilmiş məsələlərə aid əlavə materiallarla vəsaitin 157-ci səhifəsindəki "Əlavə ədəbiyyat" hissəsində tanış olmaq mümkündür.

Aşağıda verilmiş seçmə ədəbiyyat beynəlxalq təşkilatların, elmi dairələrin, QHT-lərin, həmçinin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin və Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyinin nəşrlərindən ibarətdir. Əlavə ədəbiyyatdan ibarət siyahı yeddi geniş kateqoriya üzrə qruplaşdırılıb (ümumi ədəbiyyat, sığınacaq və qaçqın hüququ, saxlanılma, qanunsuz miqrantlar və geri qaytarılma, uşaqlar, əlil şəxslər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər). Bəzi hallarda adından göründüyü kimi müvafiq nəşr bir neçə kateqoriyaya aid ola bilər. Bundan başqa, bu vəsaitdə nəzərdən keçirilmiş mövzulara aid maddələrə müxtəlif jurnallarda rast gəlmək mümkündür, məsələn, European Journal of Migration and Law (Avropanın Miqrasiya və Qanun Jurnalı), the International Journal of Refugee Law (Beynəlxalq Qaçqın Hüququ Jurnalı), the Refugee Survey Quarterly (Rüblük Qaçqın İcmalları) və başqaları.

Ümumi ədəbiyyat

Avropa Şurasının Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi *"Practical guide on admissibility criteria"/Ölkəyə buraxılma meyarları üzrə praktiki bələdçi*, Strasburq, Avropa Şurası, 2011-ci il ("www.echr.coe.int → Applicants → Admissibility guide" internet-səhifəsində mövcuddur).

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi *"Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities"/Avropada ədalət mühakiməsi sistemindən istifadə: çətinliklərin və imkanların icmalı*, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi *"Fundamental rights: challenges and achievements in 2011"/Fundamental hüquqlar: 2011-ci ilin çətinlikləri və nailiyyətləri*, 2011-ci il üzrə Hesabat, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2012-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi və Avropa Şurasının Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi *"Handbook on European non-discrimination law"/Ayrı-seçkilik qadağan olunması sahəsində Avropa qanunvericiliyi üzrə bələdçi*, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

M. Frigo və başqaları *"Migration and international human rights law: practitioners guide No6"/Miqrasiya və beynəlxalq insan hüquqları hüququ: praktikalər üçün bələdçi No6*, Cenevrə, Beynəlxalq Hüquqşünaslar Komissiyası, 2011-ci il.

Y. Ktistakis *"Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter"/Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına və Avropa Sosial Xartiyasına əsasən miqrantların müdafiə olunması*, Strasburq, Avropa Şurası Nəşriyyatı, 2013-cü il.

S. Peers *"EU justice and home affairs law"/Avropa İttifaqının ədliyyə və daxili işlər qanunvericiliyi*, Oksford, Oksford Universitetinin Nəşriyyatı, 2011-ci il.

BMTQAK *"Toolkit on how to request interim measures under Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights for persons in need of international protection"/Beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslər üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 39 sayılı Qərarına əsasən müvəqqəti tədbir barədə müraciətin verilməsinə dair Təlimat*, Strasburq, BMTQAK-ın Avropa təsisatlarında Nümayəndəliyi, 2012-ci il.

Sığınacaq və qaçqın hüququ

Qaçqınlar və Sığınacaq Axtaranlar üzrə Avropa Şurası və Sığınacaq üzrə Avropa Hüquq Şəbəkəsi *"Survey on legal aid for asylum seekers in Europe"/Avropada sığınacaq axtaranlar üçün hüquqi yardıma dair tədqiqat*, oktyabr 2010-cu il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi *"The duty to inform applicants: the asylum-seeker perspective"/Ərizəçiləri məlumatlandırmaq vəzifəsi: sığınacaq axtaranların perspektivləri*, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2010-cu il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi *"Access to effective remedies: the asylum-seeker perspective"/Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə: sığınacaq axtaranların perspektivləri*, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2010-cu il.

T. Gammelthoft-Hansen *"Access to asylum: international refugee law and the globalisation of migration control"/Sığınacaqdan istifadə: beynəlxalq qaçqın hüququ və miqrasiya nəzarətinin qloballaşması*, Kembriç, Kembriç Universitetinin Nəşriyyatı, 2011-ci il.

G.S. Goodwin-Gill və J. McAdam *"The refugee in international law"/Qaçqınların beynəlxalq hüquqda yeri*, Oksford, Oksford Universitetinin Nəşriyyatı, 2007-ci il.

K. Hailbronner *"EU Immigration and Asylum Law"/Avropa İttifaqının miqrasiya və sığınacaq qanunvericiliyi*, Münhen, C.H. Beck Nəşriyyatı, 2010-cu il.

J.C. Hathaway *"The rights of refugees under international law/Qaçqınların beynəlxalq qanunvericiliyə əsasən hüquqları*, Kembriç, Kembriç Universitetinin Nəşriyyatı, 2005-ci il.

N. Mole və C. Meredith *"Human rights files, No. 9: asylum and the European Convention on Human Rights (5th edition)/İnsan hüquqlarına dair işlər, iş No9: sığınacaq və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası (5-ci nəşr)*, Strasburq, Avropa Şurası, 2010-cu il.

M. Wagner və S. Bonjour *"Flughafenverfahrensstudie: Vergleichende Studie des rechtlichen Rahmens und administrativer Praktiken hinsichtlich der Behandlung von Asylgesuchen und der Rückführung von unzureichend dokumentierten Personen an Flughäfen in sieben Europäischen Staaten (Hava limanında sığınacaq prosedurlarına dair müqayisəli tədqiqat)*, Vyana, Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz, 2009-cu il.

BMTQAK *"Handbook and guidelines on procedures and criteria for determining refugee status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of refugees"/"Qaçqınların statusu haqqında" 1951-ci il tarixli Konvensiyaya və 1967-ci il tarixli Protokola əsasən qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi prosedurları və meyarlarına dair rəhbər sənəd və təlimatlar*, HCR/1P/4/ENG/REV. 3, Lüksemburq, BMTQAK, 2011-ci il.

BMTQAK *"Improving asylum procedures: comparative analysis and recommendations for law and practice—key findings and recommendations/Sığınacaq prosedurlarının təkmilləşdirilməsi: qanunvericiliklə təcrübənin müqayisəli təhlili - əsas tapıntılar və tövsiyələr*, 2010-cu il www.unhcr.org/4ba9d99d9.html internet-səhifəsində mövcuddur.

BMTQAK və Avropa Şurası *"Protecting refugees"/Qaçqınların himayə olunması*, 2010-cu il. "<http://books.coe.int>" internet-səhifəsində mövcuddur.

Qanunsuz miqrantlar və geri qaytarılma

R. Cholewinski *"Irregular migrants: access to minimum social rights"/Qanunsuz miqrantlar: minimum sosial hüquqlardan istifadə*, Strasburq, Avropa Şurası, 2005-ci il.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi *"Twenty guidelines on forced return"/Məcburi geri qaytarılmaya dair iyirmi qayda*, 2005-ci il "www.unhcr.org/refworld/publisher,COEMINISTERS,THEMGUIDE,42ef32984,0.html" internet-səhifəsində mövcuddur.

Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarlığı *"Recommendation concerning the rights of aliens wishing to enter a Council of Europe member State and the enforcement of expulsion orders"/Avropa Şurasının üzv dövlətinə daxil olmaq niyyətində olan əcnəbinin hüquqlarına və çıxarılma qərarlarının icra edilməsinə aid tövsiyələr*, CommDH(2001)19, 19 sentyabr 2001-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Migrants in an irregular situation employed in domestic work: Fundamental rights challenges for the European Union and its Member States/Ev işlərinə cəlb olunmuş qanunsuz yaşayan miqrantlar: Avropa İttifaqının və üzv dövlətlərin fundamental hüquqlara əlaqədar çətinlikləri*", Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union/Avropa İttifaqında qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantların fundamental hüquqları*", Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union States"/Qeyri-qanuni vəziyyətdə olan miqrantlar: Avropa İttifaqının 10 üzv dövlətində tibbi xidmətlərdən istifadə*", Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

F. Lutz "*The negotiations on the Return Directive/Geri qaytarılma Direktivi ilə bağlı danışıqlar*, Niymeqen, "Wolf Legal" Nəşriyyatı, 2010-cu il.

Saxlanılma

Avropa Şurasının İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsi "*İQAAK standards/İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsinin standartları*", 2011-ci il. "www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm" internet-səhifəsində mövcuddur.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi "*Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules/Nazirlər Komitəsinin Avropa Həbsxana Qaydaları ilə əlaqədar üzv dövlətlər üçün Rec(2006)2 sayılı Təvsiyələri*", 11 yanvar 2006-cı il.

Avropa Şurasının Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi "*Guide on Article 5: Right to liberty and security, Article 5 of the Convention/Konvensiyanın azadlıq və toxunulmazlıq hüququna dair 5-ci maddəsi ilə əlaqədar istiqamətlər*", Strasburq, Avropa Şurası, 2012-ci il. "www.echr.coe.int → Case-law → Case-law guides" internet-səhifəsində mövcuddur.

Avropa Şurası Parlament Assambleyası "*The detention of asylum seekers and irregular migrants in Europe: Report Doc.12105 (2010)/Resolution 1707 (2010)/Recommendation 1900 (2010)/Avropada sığınacaq axtaranların və qanunsuz miqrantların saxlanılması: 12105 (2010) sayılı Məruzə/1707 (2010) sayılı Qətnamə/1900 (2010) sayılı Təvsiyə*", 2010-cu il.

A. Edwards "*Back to basics: the right to liberty and security of person and 'alternatives to detention' of refugees, asylum-seekers, stateless persons and other migrants/Əsaslara qayıdış: şəxsin azadlıq və toxunulmazlıq hüququ və qaçqınların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və digər miqrantların saxlanılmasına alternativlər*", BMTQAK-ın Hüquq və Himayə Siyasəti üzrə Tədqiqatlar Silsiləsi üçün hazırlanmış sənəd, aprel 2011-ci il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Detention of third-country nationals in return procedures/Üçüncü ölkə vətəndaşlarının geri qaytarılma proseduru zamanı saxlanılması*", Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2010-cu il.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Coping with a fundamental rights emergency: The situation of persons crossing the Greek land border in an irregular manner/ Fundamental hüquqlara əməl etmə zərurəti: Yunanistanın quru sərhədindən qeyri-qanuni keçən şəxslərin vəziyyəti*", 2011-ci il. "<http://fra.europa.eu/en/publication/2011/coping-fundamental-rights-emergency-situation-persons-crossing-greek-land-border>" internet-səhifəsində mövcuddur.

Saxlanılma əleyhinə Beynəlxalq Koalisiya "*There are alternatives: A handbook for preventing unnecessary immigration detention/Mövcud alternativlər: immiqrasiya qaydasında zəruri olmayan saxlanılmanın qarşısının alınması üzrə vəsait*", Melburn, 2011-ci il. "<http://idcoalition.org/cap/handbook>" internet-səhifəsində mövcuddur.

Avropa İttifaqı ərazisində hərəkət etmək azadlığı

N. Rogers, R. Scannell və J. Walsh "Free movement of persons in the enlarged European Union (2nd edition)"/ Genişlənmiş Avropa İttifaqında insanların hərəkət etmək azadlığı (2-ci nəşr), London, Sweet & Maxwell Nəşriyyatı 2012-ci il.

Əlil şəxslər

BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı "*Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, guidance for human rights monitors*"/"Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın monitorinqi, insan hüquqları müşahidəçiləri üçün bələdçi, HR/P/PT/17, 2010-cu il, "www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf" internet-səhifəsində mövcuddur.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*The legal protection of persons with mental health problems under non-discrimination law*"/Ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasına dair qanunvericiliyə əsasən səhhətində psixi problemləri olan şəxslərin hüquqi müdafiəsi, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2011-ci il.

Uşaqlar

Avropa Şurası Parlament Assambleyası "*Recommendation 1969 (2010) on unaccompanied children in Europe: issues of arrival, stay and return*"/ Avropada müşayiət olunmayan uşaqlara aid 1969 (2010) sayılı Təvsiyələr, 15 aprel 2011-ci il.

Ailələrinin Dəstəyini İtirmiş Uşaqlar üzrə Avropa Proqramı "*Position paper on age assessment in the context of separated children in Europe*"/Avropada ailələrinin dəstəyini itirmiş uşaqlar kontekstində yaşın müəyyən edilməsinə dair yaddaş kitabçası, 2011-ci il. "www.refworld.org/docid/4ff535f52.html" internet səhifəsində mövcuddur.

BMTQAK "*UNHCR guidelines on formal determination of the best interests of the child*"/ BMTQAK-ın uşağın ən yaxşı maraqlarının formal müəyyən edilməsinə dair təlimatları, 2006-cı il. "www.unhcr.org/4566b16b2.pdf" internet səhifəsində mövcuddur.

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi "*Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*"/ Ailələrinin dəstəyini itirmiş sığınacaq axtaran uşaqlar Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində, Lüksemburq, Avropa İttifaqının Nəşrlər Şöbəsi, 2010-cu il.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslər

BMTQAK "*Guidelines on statelessness No. 2: Procedures for determining whether an individual is a stateless person*"/ Vətəndaşsızlıq hallarına aid qaydalar, 2 sayılı qayda: ərizəçinin vətəndaşlığı olmayan şəxs olub-olmamasının müəyyən edilməsi prosedurları, HCR/GS/12/02, 2012-ci il. "www.unhcr.org/refworld/docid/4f7dafb52.html" internet-səhifəsində mövcuddur.

ONLAYN MƏNBƏLƏR

Mənbələr	Veb-ünvanlar
BMT	
BMT-nin işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Xüsusi Məruzəçisi	www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/SRTortureIndex.aspx
BMT-nin işgəncələrin qarşısı alınması üzrə altkomitəsi	www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIntro.aspx
BMT agentliklərinin müqavilələr üzrə yurisprudensiyası	http://tb.ohchr.org/default.aspx
Qaçqın dünyası (BMTQAK-ın qaçqın hüququ üzrə məlumat bazası)	www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld/rwmain
Avropa Şurası	
İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftarın və ya cəzanın qarşısı alınması üzrə Avropa Komitəsi	www.cpt.coe.int/en/about.htm
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi	www.echr.coe.int
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi presedentlərinin "HUDOC" məlumat bazası	http://hudoc.echr.coe.int
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin kitabxanası	www.echr.coe.int → Library
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi informasiya bülletenlərinin toplusu	www.echr.coe.int → Press
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna dair informasiya qeydləri	www.echr.coe.int → Case-Law
Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarlığı	http://www.coe.int/web/commissioner
Avropa Sosial Xartiyası	www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/
Avropa Şurasının Miqrasiya Əlaqələndirmə Xidməti	www.coe.int/t/democracy/migration/default_en.asp
İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Ekspertlər Qrupu (GRETA)	www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/docs/monitoring/greta_EN.asp
Avropa İttifaqı	
Avropanın Sığınacaqlara Dəstək Ofisi (ASDO)	http://easo.europa.eu/
Avropanın Sığınacaqlara Dəstək Ofisinin Avropa Sığınacaq Təlimləri Proqramı	http://easo.europa.eu/about-us/tasks-of-easo/training-quality/
Avropa Komissiyasının Baş Daxili İşlər İdarəsi	http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs
Avropa Miqrasiya Şəbəkəsi	www.emn.europa.eu
Avropa İttifaqının Miqrasiya Portalı	http://ec.europa.eu/immigration
Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi	http://fra.europa.eu
Frontex	http://frontex.europa.eu
Qaçqınlar və Sığınacaq Axtaranlar üzrə Avropa Şurası (ECRE)	www.ecre.org/

PRESEDENTLƏRİN SİYAHISI

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin presedentləri

<i>Abdon Vanbraekelin və başqalarının Alliance nationales des mutualites chretiennes (ANMC)-ə qarşı</i>	
C-368/98 sayılı, 12 iyul 2011-ci il tarixli işi	145
<i>Abed əl Kərim əl Kotun və başqalarının Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal-a qarşı</i>	
C-364/11 sayılı, 19 dekabr 2012-ci il tarixli işi	57
<i>Abubakar Diakitenin Commissaire general aux refugies et aux apatries-ə qarşı</i>	
2012-ci il iyunun 7-də təqdim olunmuş və hal-hazırda baxılmaqda olan işi	50, 51
<i>Aissatu Diattanin Berlin Torpağına qarşı</i> C-267/83 sayılı, 13 fevral 1985-ci il tarixli işi	96
<i>Aleksandr Henqartnerin və Rudolf Qasserin Landesregierung Vorarlberg-ə qarşı</i>	
C-70/09 sayılı, 15 iyul 2010-cu il tarixli işi	132
<i>Almaniyanın B. və D.-yə qarşı</i> C-57/09 və C-101/09 sayılı, 9 noyabr 2010-cu il tarixli birgə işləri	48
<i>Almaniyanın Kaveh Puidə qarşı</i> C-4/11 sayılı, 14 noyabr 2013-cü il tarixli işi	76
<i>Almaniyanın Y və Z-yə qarşı</i> C-71/11 və C-99/11 sayılı 5 sentyabr 2012-ci il tarixli birgə işləri	50
<i>Altunun Stadt Böblingen-ə qarşı</i> C-337/07 sayılı, 18 dekabr 2008-ci il tarixli işi	41
<i>Artur Leymana və Aleksey Pustovarova qarşı</i>	
C-388/08 sayılı, 1 dekabr 2008-ci il tarixli cinayət araşdırmaları	70
<i>Aşuğbabanın Prefet du Val-de-Mame-yə qarşı</i>	
C-329/11 sayılı, 6 dekabr 2011-ci il tarixli işi	108, 111
<i>Atiqulla Adilin Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel-ə qarşı</i>	
C-278/12 PPU sayılı, 19 iyul 2012-ci il tarixli işi	24
<i>Avropa İttifaqı Komissiyasının İspaniya Krallığına qarşı</i>	
C-503/03 sayılı, 31 yanvar 2006-cı il tarixli işi	91
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin Avropa İttifaqı Şurasına qarşı</i>	
C-355/10 sayılı, 5 sentyabr 2012-ci il tarixli işi	29
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin Avropa İttifaqı Şurasına qarşı</i> C-540/03 sayılı, 27 iyun 2006-cı il tarixli işi	93
<i>Avropa Komissiyasının Hollandiyaya qarşı</i> C-508/10 sayılı, 26 aprel 2012-ci il tarixli işi	39
<i>Avropa Komissiyasının İspaniyaya qarşı</i> C-211/08 sayılı, 15 iyun 2010-cu il tarixli işi	145
<i>Aydın Səlahədin Abdullanın və başqalarının Almaniya qarşı</i> C-175/08, C-176/08, C-178/08 və C-179/08 [2010] 01493 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli birgə işləri	48, 56, 61
<i>Baden-Vürtemberg Torpağının Panayotis Tsakuridisə qarşı</i>	
C-145/09 sayılı, 23 noyabr 2010-cu il tarixli işi	64
<i>Baumbastın və R-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-413/99 sayılı, 17 sentyabr 2002-ci il tarixli işləri	139
<i>Borovitsin Bundesversicherungsanstalt für Angestellte-yə qarşı</i> C-21/87 sayılı, 5 iyul 1988-ci il tarixli işi	147
<i>Çakin Raad van Bestuurvan de Sociale Verzekeringshbank-a qarşı</i>	
C-331/06 [2008] sayılı, 3 aprel 2008-ci il tarixli işi	147
<i>Çakrunun Minister van Buitenlandse Zaken-ə qarşı</i> C-578/08 sayılı, 4 mart 2010-cu il tarixli işi	39, 93
<i>Cimade, Groupe d'Information et de soutien des Immigres (GISTI) Ministre de l'Interieur, de l'Outre-mer, des Collectivite territoriales et de l'Immifration-a qarşı</i> C-179/11 sayılı, 27 sentyabr 2012-ci il tarixli işi	143
<i>Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinin Rəhməna və başqalarına qarşı</i>	
C-83/11 sayılı, 5 sentyabr 2012-ci il tarixli işi	88, 92
<i>Debora Louri Blyumun Baden Vüttemberg Torpağına qarşı</i> C-66/85, 3 iyul 1986-cı il tarixli işi	132
<i>Deutscher Handballbund-un Kolpaka qarşı</i> C-438/00 sayılı, 8 may 2003-cü il tarixli işi	136

<i>Dirk Ruffert in Niedersachsen Torpağına qarşı</i> C-346/06 sayılı, 3 aprel 2008-ci il tarixli işi.	133
<i>Əl Dridinin (ləqəbi Soufi Kərim) C-61/11 sayılı, 28 aprel 2011-ci il tarixli işi.</i>	108, 110
<i>Əl Yassinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-416/96 sayılı, 2 mart 1999-cu il tarixli işi.	136
<i>EM-in (Livan) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
Birləşmiş Krallıqda baxılmış [2008] UKHL 64 sayılı, 22 oktyabr 2008-ci il tarixli işi.	63
<i>Eran Abatayın və başqalarının və Nadi şahinin Bundesanstalt für Arbeit-ə qarşı</i>	
C-317/01 və C-369/01 sayılı, 21 oktyabr 2003-cü il tarixli birgə işləri.	40
<i>Əziz Məlkinin və Səlim Abdelinin [GC] C-188/10 və C-189/10 sayılı, 22 iyun 2010-cu il tarixli birgə işləri.</i>	24
<i>Fatma Pəhlivanın Staatsecretaris von Justicie-ə qarşı</i> C-484/07 sayılı, 16 iyun 2011-ci il tarixli işi.	95
<i>Foto-Frost-un Hauptzollamt Lübeck-Ost-a qarşı</i> C-314/85 sayılı, 22 oktyabr 1987-ci il tarixli işi.	17
<i>Frankoviçin İtaliyaya qarşı</i> C-479/93 sayılı, 9 noyabr 1995-ci il tarixli işi.	17
<i>Frankoviçin və Bonifasinin və başqalarının İtaliyaya qarşı</i>	
C-6/90 və C-9/90 sayılı, 19 noyabr 1991-ci il tarixli birgə işləri.	119, 17
<i>G.B.C. Externaxın və A. Moritsin Minister van Ondervijs en Vetenshappen-ə qarşı</i>	
C-389/87 və 390/87 sayılı, 15 mart 1989-cu il tarixli birgə işləri.	139
<i>Hava Gencin Berlin Torpağına qarşı</i> C-14/09 sayılı, 4 fevral 2010-cu il tarixli işi.	134
<i>Hollandiyanın Ann Florens Reedə qarşı</i> C-59/85 sayılı, 17 aprel 1986-cı il tarixli işi.	90
<i>İdanın Stadt Ulm-a qarşı</i> C-40/11 sayılı, 8 noyabr 2012-ci il tarixli işi.	65, 90
<i>İqor Simutenkovun Ministeria de Educacion-a və Real Federacion Espanola de Futbol-a qarşı</i>	
C-265/03 sayılı, 12 aprel 2005-ci il tarixli işi.	137
<i>İsmail Derinin Landkreis Darmstadt-Dieburg-a qarşı</i> C-325/05 sayılı, 18 iyul 2007-ci il tarixli işi.	135
<i>İvon Uotsun müraciəti əsasında Kraliçanın Bedford Primary Care Trust-a və Səhiyyə məsələləri üzrə</i>	
<i>Dövlət katibinə qarşı</i> C-372/04 sayılı, 16 may 2006-cı il tarixli işi.	145
<i>Kadimanın Freistaat Bayern-ə qarşı</i> C-351/95 sayılı, 17 aprel 1997-ci il tarixli işi.	134
<i>Kadının və "Al Barakaat" Beynəlxalq Fondunun Avropa İttifaqı Şurası və Komissiyasına qarşı</i>	
C-402/05 P və C-415/05 P, 3 sentyabr 2008-ci il tarixli birgə işləri.	17
<i>Kadzoyevin (Xuçbarovun) C-357/09 sayılı, 30 noyabr 2009-cu il tarixli işi.</i>	32, 38, 101, 105, 113, 114
<i>Kazım Kusun Landeshaupstadt Viesbaden-ə qarşı</i> C-237/91 sayılı, 16 dekabr 1992-ci il tarixli işi.	136
<i>K-nın Bundesasylamt-a qarşı</i> C-245/11 sayılı, 6 noyabr 2012-ci il tarixli işi.	68, 76
<i>Kraliçanın Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinin xeyrinə İmmiqrasiya işləri üzrə Apellyasiya</i>	
<i>Məhkəməsinə və Surinder Sinqə qarşı</i> C-370/90 sayılı, 7 iyul 1992-ci il tarixli işi.	88
<i>Kraliçanın Əbdülənasir Savasın xeyrinə və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-37/98 sayılı, 11 may 2000-ci il tarixli işi.	40
<i>Kraliçanın Manjit Kaurun xeyrinə və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-192/99 sayılı, 20 fevral 2001-ci il tarixli işi.	42
<i>Kraliçanın, Vəli Tumun və Mehmet Darinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-16/05 sayılı, 20 sentyabr 2007-ci il tarixli işi.	40, 41
<i>Kunkian Katerin Junun və Man Lavet Çenin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-200/02 sayılı, 19 oktyabr 2004-cü il tarixli işi.	89
<i>Laval un Partneri Ltd.-nin Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets</i>	
<i>advelning 1 Byggettan və Svenska Elektrikerförbundet-ə qarşı</i>	
C-341/05 sayılı, 18 dekabr 2007-ci il tarixli işi.	133
<i>Leyla Ecem Demirkanın Almaniyaya qarşı</i> C-221/11 sayılı, 24 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.	40
<i>Liselott Hauerin Reynland-Pfalts Torpağına qarşı</i> C-44/79, 13 dekabr 1979-cu il tarixli işi.	17
<i>M.G.-nin və N.R.-in Staatsecretaris van Veiligheid en Justitie-yə qarşı</i>	
C-383/13 sayılı, 10 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.	117

<i>M.M.-in İrlandiyanın Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquq İslahatları nazirinə və Baş prokuroruna qarşı</i>	
C-277/11 sayılı, 22 noyabr 2012-ci il tarixli işi.....	70
<i>MA-nın və başqalarının müraciəti əsasında Kraliçanın Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-648/11 sayılı, 6 iyun 2013-cü il tarixli işi.....	151, 153
<i>Mariya Teyşeranın Londonun Lambet inzibati rayonuna və Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-480/08 sayılı, 23 fevral 2010-cu il tarixli işi.....	139
<i>Md Saqora qarşı</i>	
C-430/11 sayılı, 6 dekabr 2012-ci il tarixli cinayət araşdırmaları.....	108
<i>Məhəmməd Qattussinın Stadt Rüsselsheim-ə qarşı</i>	
C-97/05, 14 dekabr 2006-cı il tarixli işi.....	136
<i>Mehmet Arslanın Policie CR, Krajske reditelstvi policie Ustekeho kraje, odbor cozonecke policie-ya qarşı</i>	
C-534/11 sayılı, 30 may 2013-cü il tarixli işi.....	105
<i>Mehmet Soysalın və İbrahim Savatlının Almaniya qarşı</i>	
C-228/06 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işi.....	41
<i>Meki Əlqafaci və Noori Əlqafacinin Staatssecretaris van Justitie-ya qarşı</i>	
C-465/07 sayılı, 17 fevral 2009-cu il tarixli işi.....	46, 50
<i>Meri Karpenterin Daxili İşlər Departamenti Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-60/00 sayılı, 11 iyul 2002-ci il tarixli işi.....	83, 88
<i>Metokun və başqalarının Bərabərlik, Ədliyyə və Hüquq İslahatları nazirinə qarşı</i>	
Avropa Ədalət Məhkəməsindəki C-127/08 sayılı, 25 iyul 2008-ci il tarixli işi.....	83, 88, 93
<i>Miçelletinin və başqalarının Delegacion del Gobierno en Cantabria-ya qarşı</i>	
C-369/90, 7 iyul 1992-ci il tarixli işi.....	42
<i>Migrationsverket-in Nuriye Kastratiyə və başqalarına qarşı</i>	
C-620/10 sayılı, 3 may 2012-ci il tarixli işi.....	75
<i>Minister voor Immigratie en Asiel-in X-ə, Y və Z-in Minister voor Immigratie en Asiel-ə qarşı</i>	
C-199/12, C-200/12 və C-201/12 sayılı, 7 noyabr 2013-cü il tarixli birgə işləri.....	50
<i>Mohamad Zakarianın</i>	
C23/12 sayılı, 17 yanvar 2013-cü il tarixli işi.....	27
<i>Mouvement contre le racisme, l'antisemitisme et la xenophobie ASBL (MRAX) Belçikaya qarşı</i>	
C-459/99 sayılı, 25 iyul 2002-ci il tarixli işi.....	88, 91
<i>Murad Poladın Stadt Rüsselsheim-ə qarşı</i>	
C-349/06 sayılı, 4 oktyabr 2007-ci il tarixli işi.....	47, 66
<i>Murat Dereçinin və başqalarının Bundesministerium für Inneres-ə qarşı</i>	
C-256/11 sayılı, 15 noyabr 2011-ci il tarixli işi.....	65, 83, 90
<i>N.S.-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə və M.E.-nin və başqalarının Qaçqın Ərizələrinin baxılması üzrə Komissarlığa və Ədliyyə, Bərabərlik və Hüquq İslahatları nazirinə qarşı</i>	
C-411/10 və C-493/10 sayılı, 21 dekabr 2011-ci il tarixli birgə işləri.....	18, 45, 59, 68, 76, 78, 143
<i>Natthaya Dülgerin Uetteraukreis-ə qarşı</i>	
C-451/11 sayılı, 19 iyul 2012-ci il tarixli işi.....	41, 97
<i>Navras Bolbolun Bevandorlasi es Allampolqarsagi Hivata-ya qarşı</i>	
C-31/09 sayılı, 17 iyun 2010-cu il tarixli işi.....	48, 57
<i>O. və S.-in və Maahanmuuttovirasto və Maahanmuuttovirastonun L.-ə qarşı</i>	
C-356/11 və C-357 11 sayılı, 6 dekabr 2012-ci il tarixli birgə işləri.....	89
<i>Office National de l'emploi-un Bahia Kziberə qarşı</i>	
C-18/90 sayılı, 31 yanvar 1991-ci il tarixli işi.....	136
<i>Ömər Nazlı, Çağlar Nazlı və Məlikə Nazlının Stadt Nürnberg-ə qarşı</i>	
C-340/97 sayılı, 10 fevral 2000-ci il tarixli işi.....	66
<i>P.I.-nin Oberbürgermeisterin Stadt Remscheid-ə qarşı</i>	
C-348/09 sayılı, 22 may 2012-ci il tarixli işi....	47, 64
<i>Petar Aladjovun Zamestnik direktor na Stolichna direksia na vatrešnite rabotikam Ministerstvo na vatrešnite raboti-ya qarşı</i>	
C-434/10 sayılı, 17 noyabr 2011-ci il tarixli işi.....	64
<i>Pilar Alluenin və Karmel Meri Koonanın və başqalarının Università degli studi di Venezia və Università degli studi di Parma-ya qarşı</i>	
C-259/91, C-331/91 və C-332/91 sayılı, 2 avqust 1993-cü il tarixli birgə işləri....	132
<i>Qeorqios Orfanopulosun və başqalarının və Rafaele Oliverinin Baden Vürttemberg Torpağına qarşı</i>	
C-482/01 və C-493/01 sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli birgə işləri.....	65, 66
<i>Qyoko Filev və Adnan Osmaniya qarşı</i>	
C-297/12 sayılı, 19 sentyabr 2013-cü il tarixli cinayət araşdırmaları.....	25, 108
<i>Rəcəp Təfikin Berlin Torpağına qarşı</i>	
C-171/95 sayılı, 23 yanvar 1997-ci il tarixli işi.....	41, 134

<i>Rahmanyar Kuşakının Almaniyaya qarşı</i> C-84/12 sayılı, 19 dekabr 2013-cü il tarixli işi.....	24
<i>Rənzinin Hollandiyaya qarşı</i> 25424/05 sayılı, 20 iyul 2010-cu il tarixli işi.	45
<i>Rutilinin Ministre de l'interieur-ə qarşı</i> 36/75 [1985] ECR I-01219 sayılı, 28 oktyabr 1985-ci il tarixli işi.	65
<i>Rotmanın Freistaat Bayern-ə qarşı</i> C-135/08 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli işi.....	33, 42
<i>Ruiz Zambranonun Office national de l'emploi-ə (ONEm) qarşı</i>	
C-34/09 sayılı, 8 mart 2011-ci il tarixli işi.	32, 65, 83, 89
<i>Samba Diufun Ministre du Travail de l'Emploi et de l'Immigration-a qarşı</i>	
C-69/10 sayılı, 28 iyul 2011-ci il tarixli işi.	72
<i>Servet Kamberayın Instituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano-ya (IPES)</i>	
<i>və başqalarına qarşı</i> C-571/10 sayılı, 24 aprel 2012-ci il tarixli işi.	142
<i>Şirli MakKartinin Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-434/09 sayılı, 5 may 2011-ci il tarixli işi.....	89
<i>Staatssecretaris van Justitie-nin Manqat Sinqə qarşı</i> C-502/10 sayılı, 18 oktyabr 2012-ci il tarixli işi.....	39
<i>Staatssecretaris van Justitie-nin Tayfun Kahveciyə və Osman İnana qarşı</i>	
C-7/10 və C-9/10 sayılı, 29 mart 2012-ci il tarixli birgə işləri.	41
<i>Süleyman Ekerin Baden-Vüttemberg Torpağına qarşı</i> C-386/95 sayılı, 29 may 1997-ci il tarixli işi.	134
<i>Tural Oquzun Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i>	
C-186/10 sayılı, 21 iyul 2011-ci il tarixli işi.	40, 41
<i>Xristo Gaydarovun Director na Glavna direksia "Ohranitelna politsia" pri Ministerstvo na vatreshnite raboti-ya qarşı</i> C-430/10 sayılı, 17 noyabr 2011-ci il tarixli işi.	64
<i>Ymeraqa və başqalarının Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration-a qarşı</i>	
C-87/12 sayılı, 8 may 2013-cü il tarixli işi.....	65
<i>Zuheyr Frayeh Xələfin Darzhavna agentsia bezhantsite pri Ministerskia savet-ə qarşı</i>	
C-528/11 sayılı, 30 may 2013-cü il tarixli işi.	76
<i>ZZ-in Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i> C-300/11 sayılı, 4 iyun 2013-cü il tarixli işi.	47, 65

Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası Məhkəməsinin presedentləri

<i>Arnulf Klaunderin</i> E-4/11 sayılı, 26 iyul 2011-ci il tarixli işi.....	93
---	----

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentləri

<i>A.A.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 8000/08 sayılı, 20 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.	55, 85, 97
<i>A.-nin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı</i>	
[GC] 3455/05 sayılı, 19 fevral 2009-cu il tarixli işi.	103, 106, 111, 112
<i>Abdilah İbduvahidin Hollandiyaya qarşı</i> (dec.) 21741/07 sayılı, 12 noyabr 2013-cü il tarixli işi.....	141
<i>Abolxaninin və Karimninin Türkiyəyə qarşı</i>	
30471/08 sayılı, 22 sentyabr 2009-cu il tarixli işi.	71, 72, 117
<i>Afifin Hollandiyaya qarşı</i> (dec.) 60915/09 sayılı, 24 may 2011-ci il tarixli işi.	141
<i>Aireyin İrlandiyaya qarşı</i> 6289/73 sayılı, 9 oktyabr 1979-cu il tarixli işi.	79, 80
<i>Amuurun Fransaya qarşı</i> 19776/92 sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli işi.	27, 104, 110
<i>Anakomba Yulanın Belçikaya qarşı</i> 45413/07 sayılı, 10 mart 2009-cu il tarixli işi.....	92
<i>Anayonun Almaniyaya qarşı</i> 20578/07 sayılı, 21 dekabr 2010-cu il tarixli işi.....	79
<i>Andreyevanın Latviyaya qarşı</i> [GC] 55707/00 sayılı, 18 fevral 2009-cu il tarixli işi.....	128, 146
<i>Antuinin və başqalarının Norveçə qarşı</i> 26940/10 sayılı, 14 fevral 2012-ci il tarixli işi.....	97
<i>Aristimunyo Mendisabalın Fransaya qarşı</i> 51431/99 sayılı, 17 yanvar 2006-cı il tarixli işi.	42
<i>Asuatın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 17299/12 sayılı, 16 aprel 2013-cü il tarixli işi.....	53
<i>Auadın Bolqarıstana qarşı</i> 46390/10 sayılı, 11 oktyabr 2011-ci il tarixli işi.....	101, 114

Babar Əhmədin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı

24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 və 67354/09 sayılı, 10 aprel 2012-ci il tarixli işləri.	53
<i>Bahın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 56328/07 sayılı, 27 sentyabr 2011-ci il tarixli işi.	129, 140
<i>Baloqunun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 60286/09 sayılı, 10 aprel 2012-ci il tarixli işi.	97
<i>Baysultanovun Avstriyaya qarşı</i> 54131/10 sayılı, 12 iyun 2012-ci il tarixli işi.	91
<i>Bədirin və Kanborun İsveçə qarşı</i> 13284/04 sayılı, 8 noyabr 2005-ci il tarixli işi.	51
<i>Belcudinin Fransaya qarşı</i> 12083/86 sayılı, 26 mart 1992-ci il tarixli işi.	98
<i>Bensaidin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 44599/98 sayılı, 6 fevral 2001-ci il tarixli işi.	143
<i>Berrehabın Hollandiyaya qarşı</i> 10730/84 sayılı, 21 iyun 1988-ci il tarixli işi.	84, 96
<i>Biqayevanın Yunanıstana qarşı</i> 26713/05 sayılı, 28 may 2009-cu il tarixli işi.	127, 131
<i>Bosforus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkətinin İrlandiyaya qarşı</i>	
[GC] 45036/98 sayılı, 30 iyun 2005-ci il tarixli işi.	14, 19
<i>Boultifin İsveçrəyə qarşı</i> 54273/00 sayılı, 2 avqust 2001-ci il tarixli işi.	84, 97, 98
<i>Branko Tomaşiçin və başqalarının Xorvatiyaya qarşı</i> 46598/06 sayılı, 15 yanvar 2009-cu il tarixli işi.	124
<i>C.G.-nin və başqalarının Bolqarıstana qarşı</i> 1365/07 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işi.	68, 72, 78
<i>Çahalın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 22414/93 sayılı, 15 noyabr 1996-cı il tarixli işi.	112
<i>Çapmanın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 27238/95 sayılı, 18 yanvar 2001-ci il tarixli işi.	140
<i>Çonkanın Belçikaya qarşı</i> 51564/99 sayılı, 5 fevral 2002-ci il tarixli işi.	62, 73
<i>D.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 30240/96 sayılı, 2 may 1997-ci il tarixli işi.	53
<i>Dalyanın Fransaya qarşı</i> (dec.) 964/07 sayılı, 2 fevral 2010-cu il tarixli işi.	26
<i>Darrajin Fransaya qarşı</i> 34588/07 sayılı, 4 noyabr 2010-cu il tarixli işi.	123
<i>Darren Omoreqinin və başqalarının Norveçə qarşı</i> 265/07 sayılı, 31 iyul 2008-ci il tarixli işi.	91
<i>Dboubanın Türkiyəyə qarşı</i> 15916/09 sayılı, 13 iyul 2010-cu il tarixli işi.	116, 117
<i>De Souza Ribeironun Fransaya qarşı</i> 22689/07 sayılı, 13 dekabr 2012-ci il tarixli işi.	68, 74
<i>Dəmirin və Baykaranın Türkiyəyə qarşı</i> [GC] 34503/97 sayılı, 12 noyabr 2008-ci il tarixli işi.	131
<i>Douqasın Yunanıstana qarşı</i> 40907/98 sayılı, 6 mart 2001-ci il tarixli işi.	110
<i>Əbdüləzizin, Kabalyesin və Balkandalinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i>	
9214/80, 9473/81 və 9474/81 sayılı, 28 may 1985-ci il tarixli işləri.	22, 87
<i>Əhmədin Avstriyaya qarşı</i> 25964/94 sayılı, 17 dekabr 1996-cı il tarixli işi.	35, 48
<i>Əl Morslinin Fransaya qarşı</i> (dec.) 15585/06 sayılı, 4 mart 2008-ci il tarixli işi.	27
<i>Əl Səədunun və Müfdhinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 61498/08 sayılı, 2 mart 2010-cu il tarixli işi.	51
<i>Əl-Ceddanın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 27021/08 sayılı, 7 iyul 2011-ci il tarixli işi.	106
<i>Əmrollahinin Danimarkaya qarşı</i> 56811/00 sayılı, 11 iyul 2002-ci il tarixli işi.	98
<i>Əzimovun Rusiyaya qarşı</i> 67474/11 sayılı, 18 aprel 2013-cü il tarixli işi.	36, 110
<i>Finoqenovun və başqalarının Rusiyaya qarşı</i>	
18299/03 və 27311/03 sayılı, 20 dekabr 2011-ci il tarixli işi.	124
<i>Finukeynin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 29178/95 sayılı, 1 iyul 2003-cü il tarixli işi.	126
<i>Fokanın Türkiyəyə qarşı</i> 28940/95 sayılı, 24 iyun 2008-ci il tarixli işi.	103
<i>Fosinin Yunanıstana qarşı</i> 40080/07 sayılı, 28 oktyabr 2010-cu il tarixli işi.	146
<i>G.R.-in Hollandiyaya qarşı</i> 22251/07 sayılı, 10 yanvar 2012-ci il tarixli işi.	79, 92
<i>Gebremedhinin [Gaberamadhien] Fransaya qarşı</i> 25389/05 sayılı, 26 aprel 2007-ci il tarixli işi.	73
<i>Genovezevin Maltaya qarşı</i> 53124/09 sayılı, 11 oktyabr 2011-ci il tarixli işi.	43
<i>Gülün İsveçrəyə qarşı</i> 23218/94 sayılı, 19 fevral 1996-cı il tarixli işi.	84, 94
<i>H. və B.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 70073/10 və 44539/11 sayılı, 9 aprel 2013-cü il tarixli işləri.	51
<i>H.L.-in Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 45508/99 sayılı, 5 oktyabr 2004-cü il tarixli işi.	103
<i>H.L.R.-in Fransaya qarşı</i> 24573/94 sayılı, 29 aprel 1997-ci il tarixli işi.	53
<i>Həsənbaşiçin İsveçrəyə qarşı</i> 52166/09 sayılı, 11 iyun 2013-cü il tarixli işi.	98
<i>Hidanın Danimarkaya qarşı</i> 38025/02 sayılı, 19 fevral 2004-cü il tarixli işi.	57, 61

Hirsi Camaanın və başqalarının İtaliyaya qarşı

[GC] 27765/09 sayılı, 23 fevral 2012-ci il tarixli işi.....	21, 30, 46, 62, 68, 74
<i>Hodenin və Abdinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 22341/09 sayılı, 6 noyabr 2012-ci il tarixli işi.....	94
<i>I.M.-in Fransaya qarşı</i> 9152/09 sayılı, 2 fevral 2012-ci il tarixli işi.....	75
<i>I.-nin İsveçə qarşı</i> 61204/09 sayılı, 5 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.....	55
<i>İlhanın Türkiyəyə qarşı</i> [GC] 22277/93 sayılı, 27 iyun 2000-ci il tarixli işi.....	125
<i>İsmailovun və başqalarının Rusiyaya qarşı</i> 2947/06 sayılı, 24 aprel 2008-ci il tarixli işi.....	58, 60
<i>K.A.B.-in İsveçə qarşı</i> 886/11 sayılı, 5 sentyabr 2013-cü il tarixli işi.....	52
<i>Kanaqaratnamın və başqalarının Belçikaya qarşı</i> 15297/09 sayılı, 13 dekabr 2011-ci il tarixli işi.....	115
<i>Karasyovun Finlandiyaya qarşı</i> (dec.) 31414/96 sayılı, 12 yanvar 1999-cu il tarixli işi.....	43
<i>Kayanın Türkiyəyə qarşı</i> 22729/93 sayılı, 19 fevral 1998-ci il tarixli işi.....	124
<i>Kiyutinın Rusiyaya qarşı</i> 2700/10 sayılı, 10 mart 2011-ci il tarixli işi.....	38
<i>Kollinz və Akaziyebeinin İsveçə qarşı</i> (dec.) 23944/05 sayılı, 8 mart 2007-ci il tarixli işi.....	55
<i>Kua Puarenin Fransaya qarşı</i> 40892/98 sayılı, 30 sentyabr 2003-cü il tarixli işi.....	128, 146
<i>Kuçeranın Slovakiyaya qarşı</i> 48666/99 sayılı, 17 iyul 2007-ci il tarixli işi.....	125
<i>Kudlanın Polşaya qarşı</i> [GC] 30210/96 sayılı, 26 oktyabr 2000-ci il tarixli işi.....	72, 73
<i>Kuduzoviçin Sloveniyaya qarşı</i> (dec.) 60723/00 sayılı, 17 mart 2005-ci il tarixli işi.....	43
<i>Kuriçin və başqalarının Sloveniyaya qarşı</i> [GC] 26828/06 sayılı, 26 iyun 2012-ci il tarixli işi.....	40
<i>Liunun Rusiya Federasiyasına qarşı</i> 42086/05 sayılı, 6 dekabr 2007-ci il tarixli işi.....	33
<i>Lonqa Yonkөнүн Latviyaya qarşı</i> 57229/09 sayılı, 15 noyabr 2011-ci il tarixli işi.....	112
<i>Luçakın Polşaya qarşı</i> 77782/01 sayılı, 27 noyabr 2007-ci il tarixli işi.....	146
<i>Luled Məsudun Maltaya qarşı</i> 24340/08 sayılı, 27 iyul 2010-cu il tarixli işi.....	114
<i>M.A.-nın Kiprə qarşı</i> 41872/10 sayılı, 23 iyul 2013-cü il tarixli işi.....	62
<i>M.-in və başqalarının Bolqarıstana qarşı</i> 41416/08 sayılı, 26 iyul 2011-ci il tarixli işi.....	109
<i>M.S.-in Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 24527/08 sayılı, 3 may 2012-ci il tarixli işi.....	115
<i>M.S.S.-in Belçikaya və Yunanıstana qarşı</i>	
[GC] 30696/09 sayılı, 21 yanvar 2011-ci il tarixli işi.....	60, 68, 69, 71, 72, 74, 80, 115, 118, 123
<i>M.Y.H.-nin İsveçə qarşı</i> 50859/10 sayılı, 27 iyun 2013-cü il tarixli işi.....	58
<i>Makaratzisin Yunanıstana qarşı</i> [GC] 50385/99 sayılı, 20 dekabr 2004-cü il tarixli işi.....	124
<i>MakKanın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı</i>	
18984/91 sayılı, 27 sentyabr 1995-ci il tarixli işi.....	124, 125
<i>Mamatkulovun və Əskərovun Türkiyəyə qarşı</i>	
[GC] 46827/99 və 46951/99 sayılı, 4 fevral 2005-ci il tarixli işləri.....	32, 37, 46, 63
<i>Mannainin İtaliyaya qarşı</i> 9961/10 sayılı, 27 mart 2012-ci il tarixli işi.....	49
<i>Mastromatteonun İtaliyaya qarşı</i> [GC] 37703/97 sayılı, 24 oktyabr 2002-ci il tarixli işi.....	124
<i>Matsyuxina və Matsyuxinin</i> (dec.) 31260/04 sayılı, 21 iyun 2005-ci il tarixli işi.....	55
<i>Mauianın Fransaya qarşı</i> (dec.) 39652/98 sayılı, 12 yanvar 1999-cu il tarixli işi.....	71
<i>Mauianın Fransaya qarşı</i> 39652/98 sayılı, 5 oktyabr 2000-ci il tarixli işi.....	79
<i>Medvedevin və başqalarının Fransaya qarşı</i> [GC] 3394/03 sayılı, 29 mart 2010-cu il tarixli işi.....	30
<i>Mətlumun Yunanıstana qarşı</i> 48883/07 sayılı, 24 aprel 2012-ci il tarixli işi.....	114
<i>Metyuzun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 24833/94 sayılı, 18 fevral 1999-cu il tarixli işi.....	14
<i>Mikolenkonun Estoniyaya qarşı</i> 10664/05 sayılı, 8 oktyabr 2009-cu il tarixli işi.....	100, 101, 105, 109, 113
<i>Mohəmməd Husseyinin və başqalarının Hollandiya və İtaliyaya qarşı</i>	
(dec.) 27725/10 sayılı, 2 aprel 2013-cü il tarixli işi.....	77
<i>Mohəmmədin Avstriyaya qarşı</i> 2283/12 sayılı, 6 iyun 2013-cü il tarixli işi.....	77
<i>Mubilianzila Mayeka və Kaniki Mitunqanın Belçikaya qarşı</i>	
13178/03 sayılı, 12 oktyabr 2006-cı il tarixli işi.....	115, 118
<i>Muminovun Rusiyaya qarşı</i> 42502/06 sayılı, 11 dekabr 2008-ci il tarixli işi.....	54, 56
<i>Musxacıyevanın və başqalarının Belçikaya qarşı</i> 41442/07 sayılı, 19 yanvar 2010-cu il tarixli işi.....	101, 115

<i>N.-in Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 26565/05 sayılı, 27 may 2008-ci il tarixli işi.....	53
<i>N.-in İsveçə qarşı</i> 23505/09 sayılı, 20 iyul 2010-cu il tarixli işi.	55
<i>Naçovanın və başqalarının Bolqarıstana qarşı</i>	
[GC] 43577/98 və 43579/98 sayılı, 6 iyul 2005-ci il tarixli işi.	124
<i>Nadanın İsveçərə qarşı</i> [GC] 10593/08 sayılı, 12 sentyabr 2012-ci il tarixli işi.	26
<i>NA-nın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 25904/07 sayılı, 17 iyul 2008-ci il tarixli işi.	35, 52, 61
<i>Nolanın və K.-nin Rusiyaya qarşı</i> 2512/04 sayılı, 12 fevral 2009-cu il tarixli işi.	28, 103, 104
<i>Novakin Ukraynaya qarşı</i> 60846/10 sayılı, 31 mart 2011-ci il tarixli işi.	100, 116
<i>Nunyesin Norveçə qarşı</i> 55597/09 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işi.	83, 91
<i>O'Donoqenin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 34848/07 sayılı, 14 dekabr 2010-cu il tarixli işi.	87
<i>Omojudinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 1820/08 sayılı, 24 noyabr 2009-cu il tarixli işi.	85
<i>Omvenikenin Almaniya qarşı</i> (dec.) 44294/04 sayılı, 20 noyabr 2007-ci il tarixli işi.	35, 105
<i>Onurun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 27319/07 sayılı, 17 fevral 2009-cu il tarixli işi.	91
<i>Opuzun Türkiyəyə qarşı</i> 33401/02 sayılı, 9 iyun 2009-cu il tarixli işi.	151, 157
<i>Osmanın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 23452/94 sayılı, 28 oktyabr 1998-ci il tarixli işi.	124
<i>Osmanın Danimarkaya qarşı</i> 38058/09 sayılı, 14 iyun 2011-ci il tarixli işi.	84, 94
<i>Ostinin və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı</i>	
[GC] 39692/09, 40713/09 və 41008/09 sayılı, 15 mart 2012-ci il tarixli işləri.	103
<i>Otmanın (Abu Qatadanın) Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 8139/09 sayılı, 17 yanvar 2012-ci il tarixli işi.	58, 63
<i>Peersin Yunanıstana qarşı</i> 28524/95 sayılı, 19 aprel 2001-ci il tarixli işi.	118
<i>Phullun Fransyaya qarşı</i> (dec.) 35753/03 sayılı, 11 yanvar 2005-ci il tarixli işi.	27
<i>Ponomaryovların Bolqarıstana qarşı</i> 5335/05 sayılı, 21 iyun 2011-ci il tarixli işi.	127, 138
<i>Popovun Fransaya qarşı</i> 39472/07 və 39474/07 sayılı, 19 yanvar 2012-ci il tarixli işi.	109, 115
<i>Pouelin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 45305/99 sayılı, 4 may 2000-ci il tarixli işi.	143
<i>Praysın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 33394/96 sayılı, 10 iyul 2001-ci il tarixli işi.	115
<i>Prettinin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 2346/02 sayılı, 29 aprel 2002-ci il tarixli işi.	85, 156
<i>Qayqusuzun Avstriyaya qarşı</i> 17371/90 sayılı, 16 sentyabr 1996-cı il tarixli işi.	128, 129, 146
<i>Qillounun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 9063/80 sayılı, 24 noyabr 1986-cı il tarixli işi.	140
<i>Qlorun İsveçərə qarşı</i> 13444/04 sayılı, 30 aprel 2009-cu il tarixli işi.	156
<i>Quzzardinin İtaliyaya qarşı</i> 7367/76 sayılı, 6 noyabr 1980-ci il tarixli işi.	103
<i>R.C.-nin İsveçə qarşı</i> 41827/07 sayılı, 9 mart 2010-cu il tarixli işi.	55
<i>Rahiminin Yunanıstana qarşı</i> 8687/08 sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli işi.	151, 152, 154
<i>Ramsahainin və başqalarının Hollandiyaya qarşı</i> [GC] 52391/99 sayılı, 15 may 2007-ci il tarixli işi.	121, 125
<i>Rantsevin Kiprə və Rusiyaya qarşı</i>	
25965/04 sayılı, 7 yanvar 2010-cu il tarixli işi.	32, 36, 101, 104, 115, 118, 151, 155
<i>Raşvalskinin və Ferensin Polşaya qarşı</i> 47709/99 sayılı, 28 iyul 2009-cu il tarixli işi.	125
<i>Raymondunun İtaliyaya qarşı</i> 12954/87 sayılı, 22 fevral 1994-cü il tarixli işi.	104
<i>Riadin və İdiabın Belçikaya qarşı</i> 29787/03 və 29810/03 sayılı, 24 yanvar 2008-ci il tarixli işləri.	28, 104
<i>Rodriqes da Silvanın və Hooqkamerin Hollandiyaya qarşı</i>	
50435/99 sayılı, 31 yanvar 2006-cı il tarixli işi.	83, 92, 96
<i>Rusunun Avstriyaya qarşı</i> 34082/02 sayılı, 2 oktyabr 2008-ci il tarixli işi.	100, 111
<i>Ryabikinin Rusiyaya qarşı</i> 8320/04 sayılı, 19 iyun 2008-ci il tarixli işi.	58, 61
<i>S. və Marperin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> [GC] 30562/04 sayılı, 4 dekabr 2008-ci il tarixli işi.	123
<i>S.D.-nin Yunanıstana qarşı</i> 53541/07 sayılı, 11 iyun 2009-cu il tarixli işi.	102, 115, 117, 118
<i>S.F.-nin və başqalarının İsveçə qarşı</i> 52077/10 sayılı, 15 may 2012-ci il tarixli işi.	54, 55
<i>S.H.H.-nin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 60367/10 sayılı, 29 yanvar 2013-cü il tarixli işi.	53
<i>S.P.-nin Belçikaya qarşı</i> (dec.) 12572/08 sayılı, 14 iyun 2011-ci il tarixli işi.	110
<i>Salah Şeexin Hollandiyaya qarşı</i> 1948/04 sayılı, 11 yanvar 2007-ci il tarixli işi.	45, 49, 52, 55
<i>Salek Bardinin İspaniyaya qarşı</i> 66167/09 sayılı, 24 may 2011-ci il tarixli işi.	79

Səədinin Birləşmiş Krallığa qarşı [GC] 13229/03 sayılı,

29 yanvar 2008-ci il tarixli işi.	32, 34, 100, 101, 107, 111, 112, 116
<i>Səədinin İtaliyaya qarşı</i> [GC] 37201/06 sayılı, 28 fevral 2008-ci il tarixli işi.....	45, 54, 55, 58, 60
<i>Senin Hollandiyaya qarşı</i> 31465/96 sayılı, 21 dekabr 2001-ci il tarixli işi.	84, 94
<i>Səvridin Curayevin Rusiyaya qarşı</i> 71386/10 sayılı, 25 aprel 2013-cü il tarixli işi.	32, 37
<i>Sialkovskanın Polşaya qarşı</i> 8932/05 sayılı, 22 mart 2007-ci il tarixli işi.	80
<i>Sinqhin Çexiya Respublikasına qarşı</i> 33210/11 sayılı, 25 yanvar 2005-ci il tarixli işi.	101, 112
<i>Sinqhin və başqalarının Belçikaya qarşı</i> 33210/11 sayılı, 20 oktyabr 2012-ci il tarixli işi.	55
<i>Slivenkovun Latviyaya qarşı</i> [GC] 48321/99 sayılı, 9 oktyabr 2003-cü il tarixli işi.....	43
<i>Sörinqin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 14038/88 sayılı, 7 iyul 1989-cu il tarixli işi.	48, 49
<i>Stamosenin Bolqarıstana qarşı</i> 29713/05 sayılı, 27 noyabr 2012-ci il tarixli işi.....	26
<i>Sufinin və Elminin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 8319/07 və 11449/07 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli işləri.	35, 45, 46, 52, 53, 56, 58
<i>Sultaninin Fransaya qarşı</i> 45223/05 sayılı, 20 sentyabr 2007-ci il tarixli işi.	62
<i>Suso Musanın Maltaya qarşı</i> 42337/12 sayılı, 23 iyul 2013-cü il tarixli işi.	32, 34, 100, 107
<i>Taisin Frankreix-e qarşı</i> 39922/03 sayılı, 6 iyun 2006-cı il tarixli işi.	121, 125
<i>Tanlının Türkiyəyə qarşı</i> 26129/95 sayılı, 10 aprel 2001-ci il tarixli işi.	125
<i>Tarariyevanın Rusiyaya qarşı</i> 4353/03 sayılı, 14 dekabr 2006-cı il tarixli işi.	121, 125
<i>Timişevin Rusiyaya qarşı</i> 55762/00 və 55974/00 sayılı, 13 dekabr 2005-ci il tarixli işi.	138
<i>Tomığın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 17837/03 sayılı, 14 oktyabr 2003-cü il tarixli işi.	61
<i>Udehin İsveçrəyə qarşı</i> 12020/09 sayılı, 16 aprel 2013-cü il tarixli işi.	98
<i>Uellerin Macarıstana qarşı</i> 44399/05 sayılı, 31 mart 2009-cu il tarixli işi.	147
<i>Ünerin Hollandiyaya qarşı</i> [GC] 46410/99 sayılı, 18 oktyabr 2006-cı il tarixli işi.	84, 85, 97
<i>Vasilevskinin Polşaya qarşı</i> (dec.) 32734/96 sayılı, 20 aprel 1999-cu il tarixli işi.	128, 143, 146
<i>Velikovanın Bolqarıstana qarşı</i> 41488/98 sayılı, 18 may 2000-ci il tarixli işi.....	124, 125
<i>Vilvaracanın və başqalarının Birləşmiş Krallığa qarşı</i> 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87 və 13448/87 sayılı, 30 oktyabr 1991-ci il tarixli işləri.	49, 61
<i>Xhavaranın və başqalarının İtaliyaya və Albaniyaya qarşı</i> 39473/98 sayılı, 11 yanvar 2001-ci il tarixli işi.	30
<i>Yoh-Ekale Mvanjenin Belçikaya qarşı</i> 10486/10 sayılı, 20 dekabr 2011-ci il tarixli işi.....	106
<i>Z.N.S.-in Türkiyəyə qarşı</i> 21896/08 sayılı, 19 yanvar 2010-cu il tarixli işi.	117

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasının presedentləri

<i>Jaramillonun Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 24865/94 sayılı, 23 oktyabr 1995-ci il tarixli işi.	91
<i>K. və V. ailəsinin Hollandiyaya qarşı</i> (dec.) 11278/84 sayılı, 1 iyul 1985-ci il tarixli işi.	43
<i>Karusun İtaliyaya qarşı</i> (dec.) 29043/95 sayılı, 20 may 1998-ci il tarixli işi.	127, 139
<i>Şərqi Afro-Asiyalıların (Britaniyanın müdafiəsi altında olan şəxslərin) Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 4715/70, 4783/71 və 4827/71 sayılı, 6 mart 1978-ci il tarixli işləri.	29
<i>Sorabyenin Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 23938/94 sayılı, 23 oktyabr 1995-ci il tarixli işi.	84, 91
<i>Styuartın Birləşmiş Krallığa qarşı</i> (dec.) 10044/82 sayılı, 10 iyul 1984-cü il tarixli işi.	124

Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin presedentləri

Avropa etnik Roman və Köçərilər Forumunun Fransaya qarşı

64/2011 sayılı, 22 yanvar 2012-ci il tarixli şikayət ərizəsi.	62
<i>Beynəlxalq İnsan Hüquqları Liqaları Federasiyasının Fransaya qarşı</i> 14/2003 sayılı, 8 sentyabr 2004-cü il tarixli şikayət ərizəsi.....	39, 130, 144
<i>COHRE-nin Fransaya qarşı</i> 63/2010 sayılı, 28 iyun 2011-ci il tarixli şikayət ərizəsi.	141
<i>COHRE-nin İtaliyaya qarşı</i> 58/2009 sayılı, 25 iyun 2010-cu il tarixli şikayət ərizəsi.	141

<i>COHRE-nin Xorvatiyaya qarşı</i> 52/2008 sayılı, 22 iyun 2010-cu il tarixli şikayət ərizəsi.	141
<i>İnsan Hüquqları üzrə Maranqopulos Fondunun Yunanıstana qarşı</i>	
30/2005 sayılı, 6 dekabr 2006-cı il tarixli şikayət ərizəsi.	132
<i>Uşaqların Müdafiəsi Beynəlxalq Təşkilatının Hollandiyaya qarşı</i>	
47/2008 sayılı, 20 oktyabr 2009-cu il tarixli şikayət ərizəsi.	39, 129, 141, 152

BMT-nin insan Hüquqları Komitəsinin presedentləri

<i>A-nın Avstraliyaya qarşı</i> şikayət ərizəsinə dair 560/1993 sayılı,	
30 aprel 1997-ci il tarixli Kommünikedən rəylər.	111
<i>Rancit Sinqxin Fransaya qarşı</i> şikayət ərizəsinə dair	
1876/2000 və 1876/2009 sayılı, 22 iyul 2011-ci il tarixli Kommunikasiyalardan rəylər.	27

Milli məhkəmələrin presedentləri

<i>Almaniya Federal Konstitusiya Məhkəməsinin (Bundesverfassungsgericht)</i>	
56/2012 sayılı, 18 iyul 2012-ci il tarixli qərarı.	148
<i>Avstriya Konstitusiya Məhkəməsinin (Österreichische Verfassungsgerichtshof)</i>	
G31/98, G79/98, G82/98, G108/98 sayılı, 24 iyun 1998-ci il tarixli qərarı.	72
<i>Cənab BŞ Hişamın Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État)</i>	
344411 sayılı, 24 noyabr 2010-cu il tarixli işi.	25
<i>Cənab və xanım Foraboskonun Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État)</i>	
190384 sayılı, 9 iyun 1999-cu il tarixli işi.	25
<i>Çexiya Konstitusiya Məhkəməsinin (Ústavní soud České republiky)</i>	
9/2010 sayılı, 2010-cu ilin yanvar tarixli qərarı.	72
<i>Əbdül Hakim Həsən Əbdül Etin Ministry tal-Gustizzja u Intern Et, Qarti Civili PriməAvla-ya qarşı</i>	
Malta məhkəməsindəki 56/2007 sayılı, 29 noyabr 2011-ci il tarixli işi.	49
<i>FGP-nin Serco Plc və Anor-a qarşı</i> Birləşmiş Krallıq Məhkəməsindəki	
[2012] EWHC 1804 (Admin) sayılı, 5 iyul 2012-ci il tarixli işi.	125
<i>İsveçrə Federal Ali Məhkəməsinin</i> BGE 136 II 5 sayılı, 29 sentyabr 2009-cu il tarixli qərarı.	88
<i>M. Gevondyanın Fransanın Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État)</i> 356505 sayılı, 4 iyun 2012-ci il tarixli işi.	38
<i>M.A.-nın Fransa Dövlət Şurasındakı (Conseil d'État)</i> 334040 sayılı, 1 iyul 2011-ci il tarixli işi.	53
<i>R-nin (Kuila və başqalarının) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i> Birləşmiş Krallığın Ali	
məhkəməsindəki [2011] UKSC 45 sayılı, 12 oktyabr 2011-ci il tarixli işi.	86
<i>WL (Konqo) 1 və 2-nin və KM-in (Yamayka) Daxili İşlər Departamentinin Dövlət katibinə qarşı</i> Birləşmiş	
Krallığın Ali məhkəməsindəki [2011] UKSC 12 sayılı, 23 mart 2011-ci il tarixli işi.	106

AVROPA MƏHKƏMƏLƏRİNİN PRESEDENTLƏRİNİ NECƏ TAPMAQ OLAR

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi presedentlərinin "HUDOC" məlumat bazası

"HUDOC" məlumat bazası <http://HUDOC.echr.coe.int> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərinə pulsuz çıxışı təmin edir.

İngilis və fransız dillərində təqdim olunan məlumat bazası presedentləri tez tapmaq üçün istifadəsi çox asan olan bir axtarış sisteminə malikdir.

"Hudoc" məlumat bazasının "**Help**"/**Kömək** sahifəsində video məsləhətlər və istifadəçi üçün təlimatlar verilir. İstifadəçi məlumatların filtrasiyasının və sahələr üzrə axtarışın necə həyata keçirilməsinə aid təfərrüatlarla və misallarla tanış olmaq üçün kompyuter siçanı vasitəsi ilə ox işarəsini "Hudoc" interfeysinin müvafiq axtarış zonasının sağ hissəsinə yerləşdirməlidir.

Bu vəsaitdə verilmiş presedentlərlə bağlı istinadlar oxucuya lazım olan qərardadın və ya qərarın tam mətnini asanlıqla tapmaq imkanı verən müfəssəl informasiyanı özündə əks etdirirlər.

Axtarışa başlamazdan əvvəl nəzərə almaq lazımdır ki, məlumat bazasının ümumi sektorlarında Böyük Palatanın və Palataların qərardadları dərc olunduğu qaydada verilir. Digər qərarlardan ibarət toplularla tanış olmaq üçün istifadəçi monitorun yuxarı sol hissəsində görünən "**Document Collections**"/**Sənədlər Toplusu** sahəsinin müvafiq bölməsinə daxil olmalıdır.

Lazım olan işi tapmaq üçün ən asan yol monitorun sağ yuxarı hissəsində görünən "**Advanced Search**"/**Geniş Axtarış** hissəsində verilmiş "**Application Number**"/**Ərizənin nömrəsi** bölməsinə müvafiq şikayət ərizəsinin nömrəsini daxil etməklə mavi rəngli "**Search**"/**Axtarış** düyməsini vurmaqdan ibarətdir.

Konkret bir məsələyə, məsələn, sığınacağa aid presedentlə tanış olmaq üçün istifadəçi monitorun sağ hissəsində böyüdücü şüşə işarəsi ilə birlikdə verilmiş "**Search field**"/**Axtarış sahəsi**ndən istifadə edə bilər. İstifadəçi axtarış sahəsində mətn üzrə axtarışı aşağıda verilənlərdən istifadə etməklə apara bilər:

- tək sözdən (məsələn, "asylum", "refugees"/sığınacaq, qaçqınlar);
- ifadədən (məsələn, "asylum seekers"/sığınacaq axtaranlar);
- işin adından;
- dövlətin adından;
- Bulean ifadəsi (məsələn, "aliens NEAR residence"/yaşayış yerinə YAXIN əcnəbilər).

İstifadəçiyə mətn üzrə axtarış aparmaqda köməklik göstərmək məqsədi ilə ox işarəsi ilə "**Search field**"/**Axtarış sahəsi**ni klikləməklə "**Simple Boolean search**"/**Sadə Bulean axtarışı** komandasından istifadə etmək olar. Sadə Bulean axtarışı altı axtarış variantı təklif edir: dəqiq söz və ya ifadə əsasında, bütün dəqiq sözlər əsasında, dəqiq sözlərdən bəzilərinin əsasında, dəqiq sözlərin heç birindən istifadə etməməklə, dəqiq sözlərə yaxın sözlər əsasında, sərbəst Bulean axtarışı.

Axtarış nəticə verdikdən sonra istifadəçi monitorun sol tərəfində verilmiş "**Filters**"/**Filtrlər** sahəsindən istifadə etməklə nəticələrin sayını minimallaşdırmaqla, məsələn "Language"/Dil və ya "State"/Dövlət üzrə filtrasiya aparmaqla. Əldə olunmuş nəticələrin sayını daha da minimallaşdırmaq üçün filtrlərdən təklikdə və ya kombinasiya şəklində istifadə etmək olar. Bu işdə "Keywords"/Əsas sözlər filtri adətən birbaşa Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının mətnindən götürülmüş və Məhkəmənin əsaslandırmaqları və qənaətləri ilə əlaqələndirilmiş terminlərini özündə əks etdirdiyindən çox gərəkli bir vasitə ola bilər.

Misal: Məhkəmənin sığınacaq axtaranları Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə qadağan edilmiş işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalma riskinə qoyan çıxarılma məsələsinə aid presedentini tapmaq:

- 1) İlk növbədə istifadəçi "asylum seekers"/sığınacaq axtaranlar ifadəsini "**Search field**"/**Axtarış sahəsinə** daxil edərək "**Search button**"/**Axtarış düyməsini** vurur.
- 2) Axtarışın nəticələri görüldükdən sonra onları bilavasitə 3-cü maddənin pozulmasına aid nəticələr səviyyəsinə minimallaşdırmaq üçün istifadəçi "**Filters field**"/**Filtrlər sahəsindəki** "**Violation filter**"/**Hüquqpozmalar filtrində** "3" rəqəmini seçir.
- 3) Bundan sonra, istifadəçi "**Keywords filter**"/**Əsas sözlər filtrindən** müvafiq əsas sözləri seçməklə nəticələri 3-cü maddəyə uyğun sözlər səviyyəsində minimallaşdırıla bilər, məsələn, "(Art. 3) Prohibition of torture"/(Mad.3) işgəncənin qadağan olunması.

Eyni zamanda, "HUDOC" məlumat bazasında daha vacib işlərin hüquqi xülasəsi verilir. Bu xülasə əsas təsviri hissədən və hüquqi maraq doğuran məqamlara xüsusi diqqət yetirməklə faktların və müvafiq qanunların dəqiq təqdimatından ibarətdir. Müvafiq işin mövcud olan xülasəsi "**Legal Summaries**"/**Hüquqi xülasələr** bölməsində müvafiq qərardadla və ya qərarla əlaqədə verilir. Bunun alternativini olaraq, istifadəçi "**Document Collections**"/**Sənədlər Topplusu** sahəsinin "Legal Summaries"/Hüquqi xülasələr bölməsini klikləməklə yalnız hüquqi xülasələrin axtarışını apara bilər.

Əlaqədar işin qeyri-rəsmi tərcüməsi dərc olunubsa tapılmış nəticələr qərardadlar və qərarlarla əlaqədə verilməklə yanaşı "**Language versions**"/**Dil variantları** ilə də əlaqədə verilir. "HUDOC" məlumat bazasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərini tərcümə etmiş üçüncü tərəflərin internet səhifələrinə əlaqələr də verilir. Bununla bağlı daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün "HUDOC" məlumat bazasının "Help"/Kömək səhifəsində "Language versions"/Dil variantları bölməsinə baxın.

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi presedentlərinin " CURIA" məlumat bazası

"CURIA" məlumat bazası <http://curia.europa.eu> Avropa Ədalət Məhkəməsinin/Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin presedentlərinə pulsuz çıxışı təmin edir.

Məlumat bazasının axtarış sistemi Avropa İttifaqının bütün rəsmi dillərində fəaliyyət göstərir.⁴³⁷ İstifadə ediləcək **müvafiq dili** monitorun yuxarı sağ hissəsində seçmək mümkündür. Axtarış sistemi Ədalət Məhkəməsi, Baş Şura və Dövlət Qulluğu üzrə Tribunal tərəfindən baxılması yekunlaşdırılmış və hələ də baxılan işlərlə əlaqədar bütün sənədlərdə müvafiq informasiyanı tapmaq üçün istifadə oluna bilər.

<http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#> internet səhifəsində "**Help**"/**Kömək** bölməsi mövcuddur. Hər bir axtarış sektorunda müvafiq pəncərəni klikləməklə daxil olması mümkün olan və sistemdən mümkün qədər faydalı şəkildə istifadə etmək üçün zəruri informasiyanı özündə əks etdirən kömək səhifəsi də mövcuddur.

Hər hansı bir konkret işi tapmağın ən asan yolu işin bütün nömrəsini "**Case number**"/**İşin nömrəsi** adlı axtarış xanasına daxil edərək yaşıl rəngli "Search"/Axtarış düyməsini vurmaqdan ibarətdir. İş nömrəsinin bir hissəsindən istifadə etməklə də onu tapmaq mümkündür. Məsələn, 122 rəqəmini "Case number"/İşin nömrəsi adlı xanaya daxil etməklə istənilən ildə burada qeyd olunan üç məhkəmə (Ədalət Məhkəməsi, Baş Şura və/və ya Dövlət Qulluğu üzrə Tribunal) tərəfindən baxılmış və nömrəsində 122 rəqəmi olan hər bir işi tapmaq mümkündür.

Bir alternativ kimi "**Name of parties**"/**Tərəflərin adları** damasına işin tərəflərinin adlarını daxil etməklə axtarış aparmaq olar. Adətən bunun üçün müvafiq işin tərəflərinin adlarının ən sadə variantları istifadə olunur.

⁴³⁷ Bu sistem 2004-cü il aprelin 30-dan ispan, Danimarka, alman, yunan, ingilis, fransız, italyan, holland, portuqal, fin və İsveç dillərində, 2004-cü il aprelin 1-dən çex, eston, latış, Litva, macar, polyak, slovak və sloven dillərində, 2007-ci il yanvarın 1-dən bolqar və rumın dillərində, 2007-ci il aprelin 30-dan Malta dilində, 2011-ci il dekabrın 31-dən İrland dilində fəaliyyət göstərir. Sistemin müəyyən dildə işləməsinə müvəqqəti fasilələrin yaranması (EC)920/2005 və (EU)1257/2010 sayılı Əsasnamələrlə nəzərdə tutulur. Xorvatiya Avropa İttifaqının köməkçi qanunvericilik aktlarına qoşulduğu tarixdən bu sənədlər xorvat dilinə tərcümə olunur və Avropa İttifaqının Rəsmi Jurnalının xüsusi nəşrində tədricən dərc ediləcək.

Axtarışın nəticələrini mümkün qədər minimallaşdırmaq üçün ümumilikdə 16 çoxfunksiyalı axtarış bölməsi mövcuddur. Müxtəlif axtarış bölmələri istifadə üçün çox sadədir və burada fərqli kombinasiyalardan istifadə edilə bilər. Bir qayda olaraq bu bölmələrdə axtarış siyahıları mövcuddur ki, buraya müvafiq pəncərəni klikləyərək mövcud olan axtarış terminini seçib daxil olmaq mümkündür.

Daha ümumi xarakterli axtarışlar üçün **"Text"/Mətn** xanasına əsas sözü daxil etməklə 1954-cü ildən etibarən Avropa Məhkəmə Hesabatlarında və 1994-cü ildən etibarən isə Avropa Məhkəməsi Hesabatları-Rəsmi İşlərdə (ECR-SC) dərc edilmiş bütün sənədlərdə axtarışlar aparmaqla müvafiq nəticələr əldə etmək olar.

Mövzu yönü axtarışlar aparmaq üçün **"Subject-matter"/Mövzu** xanasından istifadə etmək olar. Bunun üçün həmin damadan sağda yerləşən pəncərəni klikləməklə açılacaq siyahıda müvafiq mövzunu(-ları) seçmək tələb olunur. Axtarışın nəticələri Ədalət Məhkəməsinin, Baş Şuranın, Dövlət Qulluğu üzrə Tribunalın qərarlarında və Baş advokatın rəylərində baxılmış hüquqi məsələlərlə əlaqədar seçilmiş sənədlərin siyahısı əlifba sırası ilə təqdim olunacaq.

"CURIA" veb-saytında presedentlərin tapılması üçün əlavə bölmələr də mövcuddur:

"Numerical access"/Nömrəli keçid: bu bölmə sözügedən üç məhkəmə tərəfindən baxılmış hər bir işə aid informasiya toplusundan ibarətdir. Burada işlər öz istinad nömrələri əsasında və müvafiq reyestrə daxil edilmiş qaydada sadalanır. Müvafiq işin istinad nömrəsini klikləməklə onunla tanış olmaq olar. "Numerical access"/Nömrəli keçid bölməsi http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/ internet sahifəsində mövcuddur.

"Digest of the case-law"/Presedentlər məcmuəsi: bu bölmə işlərin qərarlarında istinad olunan qanunların əsas məqamlarının xülasəsi üzrə sistemli təsnifatını təklif edir. Həmin xülasələr isə müvafiq qərarların mətnləri ilə həddindən artıq sıx əlaqədə tərtib edilir. "Digest of the case-law"/Presedentlər məcmuəsi bölməsi: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/ internet sahifəsində mövcuddur.

"Annotation of judgments"/Qərardadlara dair şərhlər: bu bölmə sözügedən məhkəmələrin yarandığı tarixdən qəbul etdikləri qərardadlarla əlaqədar hüquq şərhçiləri tərəfindən verilmiş şərhlərə dair istinadları özündə əks etdirir. Məhkəmə və ya tribunal tərəfindən qəbul edilmiş qərardadların siyahısı müvafiq işin nömrəsinə, hüquqi şərhlər isə verilən tarixlərə uyğun olaraq xronoloji ardıcılıqla ayrılıqda təqdim olunur. Bütün istinadlar tərtib olunduqları dildə verilir. "Annotation of judgments"/Qərardadlara dair şərhlər bölməsi http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/ internet sahifəsində mövcuddur.

"National case-law database"/Milli presedentlər məlumat bazası: bu məlumat bazasına "CURIA" məlumat bazası vasitəsi ilə daxil olmaq mümkündür. Burada Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə aid müvafiq milli presedentlərlə tanış olmaq olar. Həmin məlumat bazası Avropa İttifaqı üzv dövlətlərinin milli məhkəmələrinin və/və ya tribunallarının presedentləri toplusundan təşkil olunub. Bütün informasiya hüquq jurnallarından seçilmiş və çoxsaylı milli məhkəmələr və tribunallar tərəfindən birbaşa təqdim olunmuş materiallar əsasında toplanıb. İngilis və fransız dillərində tərtib edilmiş "National case-law database"/Milli presedentlər məlumat bazası http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/ internet sahifəsində mövcuddur.

AVROPA İTTİFAQININ HÜQUQİ SƏNƏDLƏRİ VƏ SEÇMƏ SAZIŞLARI

Avropa İttifaqının hüquqi sənədləri

	Hüquqi sənədin adı
Sığınacaq məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)604/2013 sayılı, 26 iyun 2013-cü il tarixli (Dublin) Əsasnaməsi, OJ L 180, 29.6.2013, səh. 31–59.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşı və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs tərəfindən üzv dövlətlərdən birində təqdim olunmuş beynəlxalq himayə üçün ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının və mexanizmlərinin müəyyən edilməsinə dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)343/2003 sayılı, 18 fevral 2003 tarixli (Dublin) Əsasnaməsi, OJ L 50/1, 25.02.2003, səh.1-10.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşı tərəfindən üzv dövlətlərdən birində təqdim olunmuş beynəlxalq himayə üçün ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının və mexanizmlərinin müəyyən edilməsinə dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)603/2013 sayılı, 26 iyun 2013-cü il tarixli (Eurodac) Əsasnaməsi, OJ L 180, 29.6.2013, səh.1–30.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşı və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs tərəfindən üzv dövlətlərdən birində təqdim olunmuş beynəlxalq himayə üçün ərizənin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarlarını və mexanizmlərini müəyyən edən, həmçinin azadlıq, təhlükəsizlik və ədliyyə sahəsində irimiqyaslı İT sistemlərinin operativ idarə olunması üçün Avropa Agentliyinin yaradılması haqqında (EU)1077/2011 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlər edən (EU)604/2013 sayılı Əsasnamənin səmərəli tətbiqi üçün barmaq izlərinin tutuşdurulması üzrə "Eurodac" sisteminin yaradılmasına və üzv dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanları və Avropol tərəfindən təqdim olunan məlumatların "Eurodac" sistemində hüquq-mühafizə məqsədləri ilə tutuşdurulması barədə sorğulara dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)2725/2000 sayılı, 11 dekabr 2000-ci il tarixli (Eurodac) Əsasnaməsi, OJ L 316, 15.12.2000, səh.1–10.</i>	Dublin Konvensiyasının səmərəli tətbiqi üçün barmaq izlərinin tutuşdurulması üzrə "Eurodac" sisteminin yaradılmasına dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2013/33/EU sayılı, 26 iyun 2013-cü il tarixli (Qəbuletmə şərtləri) Direktivi, OJ L 180, 29.6.2013, səh.96–116.</i>	Beynəlxalq himayə məqsədləri ilə ərizəçilərin qəbul edilməsi standartlarının müəyyən edilməsi haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2003/9/EC sayılı, 27 yanvar 2003-cü il tarixli (Qəbuletmə şərtləri) Direktivi, OJ L 31, 6.2.2003, səh.18–25.</i>	Sığınacaq axtaranların qəbul edilməsi üçün minimum standartların müəyyənləşdirilməsi haqqında Direktiv.

<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2013/32/EU sayılı, 26 iyun 2013-cü il tarixli (Sığınacaq prosedurları) Direktivi, OJ L 180, 29/06/2013, səh.60–95.</i>	Beynəlxalq himayənin verilməsi və geri götürülməsi (yenidən baxılması) üzrə ümumi prosedurlar haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2005/85/EC sayılı, 1 dekabr 2005-ci il tarixli (Sığınacaq prosedurları) Direktivi, OJ L 326, 13.12.2005, səh.13–34.</i>	Üzv dövlətlərdə qaçqın statusunun verilməsi və geri götürülməsi prosedurlarına aid minimum standartlar haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2011/95/EU sayılı, 13 dekabr 2011-ci il tarixli (Təsnif etmə) Direktivi, OJ L 337, 20.12.2011, səh.9–26.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin beynəlxalq himayədən faydalanan şəxslər kimi təsnif edilməsinə, qaçqınlar və ya əlavə himayə əldə etmək hüququna malik olan şəxslər üçün vahid statusa və verilən (yenidən baxılan) himayənin xüsusiyyətlərinə aid standartlar haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2004/83/EC sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli (Təsnif etmə) Direktivi, OJ L 304, 30.9.2004, səh.12 – 23.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin qaçqın və ya beynəlxalq himayə ehtiyacı olan şəxslər kimi təsnif edilməsinə, onların statusuna və verilən himayənin xüsusiyyətlərinə aid minimum standartlar haqqında Direktiv.
İnsan alveri məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2011/36/EU sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli (İnsan alverinə qarşı) Direktivi OJ L 101, 15.4.2011, səh.1–11.</i>	İnsan alverinin qarşısının alınması, insan alverinə qarşı mübarizənin aparılması və insan alveri qurbanlarının müdafiə edilməsi, həmçinin Avropa İttifaqı Şurasının 2002/629/JHA sayılı Çərçivə Qərarının əvəz edilməsi haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2004/81/EC sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli (İnsan alverinin qurbanları üçün yaşayış icazələri) Direktivi, OJ L 261, 6.8.2004, səh.3–3.</i>	İnsan alveri qurbanları və ya qanunsuz miqrasiyaya şərait yaradan əmələ məruz qalmış şəxs hesab olunan və səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edən üçüncü ölkə vətəndaşları üçün verilən yaşayış icazəsi haqqında Direktiv.
Sərhəd məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EU)1053/2013 sayılı, 7 oktyabr 2013-cü il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 295, 6.11.2013, səh.27–37.</i>	İcra Komitəsinin Şengen Müqaviləsinin qiymətləndirilməsi və icra olunması üzrə Daimi Komitənin yaradılması barədə 16 sentyabr 1998-ci il tarixli Qərarının ləğv edilməsinə və Şengen qanunvericiliyinin tətbiq edilməsi prosesini yoxlamaq məqsədi ilə qiymətləndirmə və monitorinq mexanizmlərinin təşkil edilməsinə dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)1052/2013 sayılı, 22 oktyabr 2013-cü il tarixli (Eurosur) Əsasnaməsi, OJ L 295, 6.11.2013, səh.11–26.</i>	Avropa Sərhəd Mühafizəsi (Eurosur) Sisteminin yaradılmasına dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)1987/2006 sayılı, 20 dekabr 2006-cı il tarixli (ŞİS II) Əsasnaməsi, OJ L 381, 28.12.2006, səh.4–23</i>	İkinci nəsil Şengen İnformasiya Sisteminin (ŞİS II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsinə dair Əsasnamə.

<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının 2007/533/JHA sayılı, 12 iyun 2007-ci il tarixli (ŞİS II) Qərarı, OJ L 205, 7.8.2007, səh.63–84.</i></p>	<p>İkinci nəsil Şengen İnformasiya Sisteminin (ŞİS II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsi haqqında Qərar.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının 2013/158/EU sayılı, 7 mart 2013-cü il tarixli Qərarı, OJ L 87, 27.3.2013, səh. 10–11.</i></p>	<p>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının ikinci nəsil Şengen İnformasiya Sisteminin (ŞİS II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsinə dair 1987/2006 sayılı Əsasnaməsinin tətbiqi tarixinin müəyyən edilməsi haqqında Qərar.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının 2013/157/EU sayılı, 7 mart 2013-cü il tarixli Qərarı, OJ L 87/8, 27.03.2013, səh.1–2.</i></p>	<p>Avropa İttifaqı Şurasının ikinci nəsil Şengen İnformasiya Sisteminin (ŞİS II) yaradılması, fəaliyyəti və istifadəsi haqqında 2007/533/JHA sayılı Qərarının tətbiqi tarixinin müəyyən edilməsi haqqında Qərar.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)562/2006 sayılı, 15 mart 2006-cı il tarixli Əsasnaməsi (Şengen Sərhəd Məcəlləsi), OJ L 105, 13.4.2006, səh.1–32.</i></p>	<p>İnsanların sərhədlərdən keçmə hərəkətini tənzimləyən qaydalar haqqında Birlik Məcəlləsinin müəyyən edilməsinə dair Əsasnamə (Şengen Sərhəd Məcəlləsi).</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)610/2013 sayılı, 26 iyun 2013-cü il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 182, 29.6.2013, səh.1–18.</i></p>	<p>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının insanların sərhədlərdən keçmə hərəkətini tənzimləyən qaydalar haqqında Birlik Məcəlləsinin müəyyən edilməsinə dair (EC)562/2006 sayılı Əsasnaməsinə (Şengen Sərhəd Məcəlləsinə), Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında Konvensiyaya, Avropa İttifaqı Şurasının (EC)1683/95 və (EC)539/2001 sayılı Əsasnamələrinə və Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC) 767/2008 və (EC)810/2009 sayılı Əsasnamələrinə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)1051/2013 sayılı, 22 oktyabr 2013-cü il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 295, 6.11.2013, səh.1–10.</i></p>	<p>Müstəsna hallarda Avropa İttifaqının daxili sərhədlərində sərhəd nəzarətinin müvəqqəti bərpa edilməsinə aid ümumi qaydaları təmin etmək məqsədi ilə (EC)562/2006 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin C-355/10 sayılı Qərarı əsasında ləğv edilmiş 2010/252/EU sayılı, 26 aprel 2010-cu il tarixli qərarı, OJ L 111/20, 04.05.2010, səh.1-7.</i></p>	<p>Avropa İttifaqına Üzv olan Dövlətlərin Xarici Sərhədlərində Operativ Əməkdaşlığın İdarə Olunması üzrə Avropa Agentliyi tərəfindən əlaqələndirilən operativ əməkdaşlıq kontekstində xarici dəniz sərhədlərində sərhəd mühafizəsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar Şengen Sərhəd Məcəlləsinə əlavələrin edilməsi haqqında Qərar.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)2007/2004 sayılı, 26 oktyabr 2004-cü il tarixli (Frontex) Əsasnaməsi, OJ L 349/1, 25.11.2004.</i></p>	<p>Avropa İttifaqına Üzv olan Dövlətlərin Xarici Sərhədlərində Operativ Əməkdaşlığın İdarə Olunması üzrə Avropa Agentliyinin yaradılmasına dair Əsasnamə.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)1168/2011 sayılı, 25 oktyabr 2011-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 304, 22.11.2011, səh.1–17.</i></p>	<p>Avropa İttifaqı Şurasının Avropa İttifaqına Üzv olan Dövlətlərin Xarici Sərhədlərində Operativ Əməkdaşlığın İdarə Olunması üzrə Avropa Agentliyinin yaradılmasına dair (EC)2007/2004 sayılı Əsasnaməsinə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə.</p>
<p><i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)863/2007 sayılı, 11 iyul 2007-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 199/30, 31.07.2007.</i></p>	<p>Çevik Sərhəd Müdaxilə Qruplarının yaradılması mexanizmlərinin müəyyən edilməsinə dair və Avropa İttifaqı Şurasının başqa üzv dövlətin əməkdaşlarının hüquq və vəzifələrini tənzimləyən mexanizmlərə dair (EC)2007/2004 sayılı Əsasnaməsinə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə.</p>

Viza məsələləri	
<i>(EC)810/2009 sayılı Əsasnamə (Viza Məcəlləsi), OJ L 243, 15.9.2009, səh. 1–58.</i>	Vizalar haqqında Birlik Məcəlləsinin müəyyən edilməsinə dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)767/2008 sayılı, 9 iyul 2008 tarixli (VIS) Əsasnaməsi, OJ L 218, 13.8.2008, səh.60–81.</i>	Viza İnformasiya Sisteminə (VİS) və üzv dövlətlər arasında qısamüddətli vizalar haqqında məlumat mübadiləsinə dair Əsasnamə (VİS Əsasnaməsi).
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)539/2001 sayılı, 15 mart 2001-ci il tarixli (Viza Siyahısı) Əsasnaməsi, OJ L 81, 21.3.2001, səh.1–7.</i>	Avropa İttifaqının xarici sərhədlərindən keçərkən vətəndaşlarından viza tələb olunan və vətəndaşları bu tələbdən azad edilmiş üçüncü ölkələrsiyahısına dair Əsasnamə.
Qeyri-qanuni miqrasiya və geri qaytarılma məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2009/52/EC sayılı, 18 iyun 2009-cu il tarixli (İşə götürənlərə qarşı sanksiyalar) Direktivi, OJ L 168, 30.6.2009, səh.24–32.</i>	Avropa İttifaqının ərazisində qanunsuz qalan üçüncü ölkə vətəndaşlarını işə götürənlərə qarşı sanksiyalara və tədbirlərə dair minimum standartların nəzərdə tutulması haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2008/115/EC sayılı, 16 dekabr 2008-ci il tarixli (Geri qaytarılma) Direktivi, OJ L 348, 24.12.2008, səh.98–107.</i>	Üzv dövlətlərdə qanunsuz qalan üçüncü ölkə vətəndaşlarının geri qaytarılmasına dair ümumi standartlar və prosedurlar haqqında Direktiv
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2004/573/EC sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli Qərarı, OJ L 261/28, 06.08.2004, səh.1-8.</i>	Barələrində fərdi qaydada çıxarılma qərarları qəbul edilmiş üçüncü ölkə vətəndaşlarının iki və ya daha çox üzv dövlətin ərazisindən çıxarılması üçün birgə uçuşların təşkil edilməsi haqqında Qərar.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2002/90/EC sayılı, 28 noyabr 2002-ci il tarixli (Vasitəçilik əleyhinə) Direktivi, OJ L 328, 5.12.2002, səh.17–18.</i>	İcazəsiz gəlməyə, tranzitə və yaşamağa vasitəçiliyin müəyyən edilməsi haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2001/51/EC sayılı, 28 iyun 2001-ci il tarixli (Sərnişin daşıyıcılarına qarşı Sanksiyalar) Direktivi, OJ L 187, 10.7.2001.</i>	Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında 14 iyun 1985-ci il tarixli Konvensiyanın 26-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş müddəaların əlavə edilməsi haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 4 dekabr 1997-ci il tarixli (Mənfəət evliliyinə qarşı) Qətnaməsi, OJ C 382, 16.12.1997, səh.1–3.</i>	Mənfəət evliliyinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə qəbul ediləcək tədbirlərə dair Qətnamə.

Qanuni miqrasiya məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2011/98/EU sayılı, 13 dekabr 2011-ci il tarixli (Vahid icazə) Direktivi, OJ L 343, 23.12.2011, səh.1–9.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının üzv dövlətin ərazisində yaşaması və işləməsi üçün vahid icazə əldə etmək məqsədi ilə vahid müraciət etmə proseduru və üzv dövlətin ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan və üçüncü ölkə vətəndaşları olan işçilərin ümumi hüquqları haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2009/50/EC sayılı, 25 may 2009-cu il tarixli (Mavi Kart) Direktivi, OJ L 155, 18.6.2009, səh.17–29.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının yüksək ixtisaslı işə qəbul edilməsi məqsədi ilə Avropa İttifaqının ərazisinə gəlmə və bu ərazidə qalma şərtləri haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2005/71/EC sayılı, 12 oktyabr 2005-ci il tarixli (Elmi tədqiqatlar) Direktivi, OJ L 289, 3.11.2005, səh.15–22.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının elmi tədqiqatlar aparmaq məqsədi ilə Avropa İttifaqının ərazisinə buraxılmasına aid xüsusi prosedurlar haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2004/114/EC sayılı, 13 dekabr 2004-cü il tarixli (Tələbələr) Direktivi, OJ L 375, 23.12.2004, səh.12–18.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşlarının təhsil, tələbə mübadiləsi, ödənişsiz təlim və ya könüllü xidmət məqsədi ilə Avropa İttifaqının ərazisinə buraxılması şərtləri haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2003/109/EC sayılı, 25 noyabr 2003-cü il tarixli (Uzunmüddətli yaşayış icazəsi Direktivi, OJ L 16, 23.1.2004, səh.44–53.</i>	Uzunmüddətli yaşayış icazəsi olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının statusu haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2011/51/EU sayılı, 11 may 2011-ci il tarixli Direktivi, OJ L 132/1, 19.05.2011.</i>	Avropa İttifaqı Şurasının 2003/109/EC sayılı Direktivinə bu Direktivin beynəlxalq himayədən faydalanan şəxslərlə əlaqədar təsir dairəsini genişləndirmək məqsədi ilə düzəlişlərin edilməsi haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının 2003/86/EC sayılı, 22 sentyabr 2003-cü il tarixli (Ailənin yenidən birləşməsi) Direktivi, OJ L 251, 3.10.2003, səh.12–18.</i>	Ailənin yenidən birləşmək hüququ haqqında Direktiv.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)1030/2002 sayılı, 13 iyun 2002-ci il tarixli (Yaşayış icazəsinin forması) Əsasnaməsi, OJ L 157, 15.6.2002, səh.1–7.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşları üçün yaşayış icazəsinin vahid formasının təsdiq edilməsi barədə Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EC)380/2008 sayılı, 18 aprel 2008-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 115, 29.4.2008, səh.1–7.</i>	Üçüncü ölkə vətəndaşları üçün yaşayış icazəsinin vahid formasının təsdiq edilməsi barədə (EC)1030/2002 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlərin edilməsinə dair Əsasnamə.

Hərəkət etmək azadlığı və bərabər rəftar məsələləri	
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)492/2011 sayılı, 5 aprel 2011-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 141/1, 27.05.2011, səh. 1-12.</i>	İşçilərin İttifaq daxilində hərəkət etmək azadlığına dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)1231/2010 sayılı, 24 noyabr 2010-cu il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 344/1, 29.12.2010.</i>	Yalnız vətəndaşlıq mənsubiyyətinə görə (EC)883/2004 və (EC)987/2009 sayılı Əsasnamələrin şamil edilmədiyi üçüncü ölkə vətəndaşlarını da əhatə etmək məqsədi ilə bu Əsasnamələrin təsir dairəsinin genişləndirilməsinə dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EC)883/2004 sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli (Sosial təminatın Əlaqələndirilməsi) Əsasnaməsi, OJ L 166, 30.4.2004, səh.1–123.</i>	Sosial təminat sistemlərinin əlaqələndirilməsinə dair Əsasnamə (Avropa İqtisadi Zonasına və İsveçrəyə də şamil edilən sənəd).
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının (EU)465/2012 sayılı, 22 may 2012-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 149, 8.6.2012, səh.4–10.</i>	Sosial təminat sistemlərinin əlaqələndirilməsinə dair (EC)987/2009 sayılı Əsasnaməyə və bu Əsasnamənin həyata keçirilməsi prosedurunun müəyyən edilməsinə dair (EC)987/2009 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə (Avropa İqtisadi Zonasına da şamil edilən və Avropa İttifaqı-İsveçrə Sazişinə aidiyyəti olan sənəd).
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2005/36/EC sayılı, 7 sentyabr 2005-ci il tarixli (Peşə ixtisasları) Direktivi, OJ L 255, 30.9.2005, səh.22–142.</i>	Peşə ixtisaslarının tanınması haqqında Direktiv (Avropa İqtisadi Zonasına da şamil edilən sənəd).
<i>Avropa İttifaqı Komissiyasının (EU) 623/2012 sayılı, 11 iyul 2012-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 180, 12.7.2012, səh. 9–11.</i>	Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının Peşə ixtisaslarının tanınması haqqında 2005/36/EC sayılı Direktivinin II Əlavəsinə düzəlişlərin edilməsi barədə Əsasnamə (Avropa İqtisadi Zonasına da şamil edilən sənəd).
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 2004/38/EC sayılı, 29 aprel 2004-cü il tarixli (Hərəkət etmək azadlığı) Direktivi, OJ L 158, 30.4.2004, səh.77–123.</i>	Avropa İttifaqı vətəndaşlarının və onların ailə üzvlərinin üzv dövlətlərin ərazisində sərbəst hərəkət etmək və yaşayış yeri seçmək hüququna dair (EEC)1612/68 sayılı Əsasnaməyə düzəlişlərin edilməsi və 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC və 93/96/EEC sayılı Direktivlərin ləğv edilməsi haqqında Direktiv (Avropa İqtisadi Zonasına da şamil edilən sənəd).
<i>Avropa İttifaqı Şurasının (EEC)1612/68 sayılı, 15 oktyabr 1968-ci il tarixli Əsasnaməsi, OJ L 257, 19/10/1968 səh.2 – 12.</i>	İşçilərin Avropa İttifaqı daxilində hərəkət etmək azadlığına dair Əsasnamə.
<i>Avropa İttifaqı Parlamentinin və Şurasının 96/71/EC sayılı, 16 dekabr 1996-cı il tarixli (İşçilərin ezam edilməsi) Direktivi, OJ L 018 , 21/01/1997 səh.1–6.</i>	Xidmətlərin göstərilməsi çərçivəsində işçilərin ezam edilməsi haqqında Direktiv.

<p><i>Avropa İttifaqı Şurasının 2000/43/EC sayılı, 29 iyun 2000-ci il tarixli (İrqi bərabərlik) Direktivi, OJ L 180, 19.7.2000, səh. 22–26.</i></p>	<p>İrqi və ya etnik mənşələrindən asılı olmayaraq insanlar arasında bərabər rəftar prinsipinin icra edilməsi haqqında Direktiv.</p>
---	---

Avropa İttifaqının seçmə sazişləri

Sazişin adı	
<p><i>23 noyabr 1970-ci il tarixli Ankara Protokolu, OJ L 293, 29.12.1972, səh.3–56.</i></p>	<p>Avropa İqtisadi Birliyi ilə Türkiyə arasında əməkdaşlığın müəyyən edilməsi haqqında Sazişə əlavə olunmuş və bu Protokolların qüvvəyə minməsi üçün görülməli tədbirlərə dair əlavə Protokol və Maliyyə Protokolu (Yekun sənəd - Bəyanatlar).</p>
<p><i>1985-ci il tarixli Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında 19 iyun 1990-cı il tarixli Konvensiya, OJ L 239, 22.9.2000, səh.19–62.</i></p>	<p>Şengen qanunvericiliyinin, o cümlədən, Benilüks İqtisadi İttifaqı dövlətlərinin, Almaniya Federativ Respublikasının və Fransa Respublikasının hökumətləri arasında "Ümumi sərhədlərdə yoxlamaların tədricən ləğv edilməsinə dair" 14 iyun 1985-ci il tarixli Şengen Müqaviləsinin icra edilməsi haqqında Konvensiya.</p>
<p><i>Avropa İqtisadi Zonası haqqında 2 may 1992-ci il tarixli Saziş, OJ L 1, 3.1.1994, səh.3–522.</i></p>	<p>Avropa İqtisadi Zonası haqqında Saziş.</p>
<p><i>21 iyun 1999-cu il tarixli Avropa İttifaqı - İsveçrə Sazişi, OJ 2002 L 114 30.04.2002, səh.6-72</i></p>	<p>Bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər, digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası arasında Lüksemburqda imzalanmış "İnsanların sərbəst hərəkət etmək azadlığı haqqında" Saziş.</p>

Ölkə AT BE BG CY CZ DK DE EE EL ES FI FR HR HU IE IT LT LU LV MT NL PL PT RO SE SI SK UK CH IS L NO

Qeyri-qanuni miqrasiya və geri qaytarılma məsələləri

İşə götürənlərə qarşı sanksiyalar haqqında 2009/52/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	
Geri qaytarılma haqqında 2008/115/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓
Vasitəçilik əleyhinə 2002/90/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	
Sərnişin daşıyıcılarına qarşı sanksiyalar haqqında 2001/51/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

Qanuni miqrasiya məsələləri

Vahid icazə haqqında 2011/98/EU sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
Mavi Kart haqqında 2009/50/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
Elmi tədqiqatlar haqqında 2005/71/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
Tələbələr haqqında 2004/114/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
2011/51/EU sayılı Direktiv əsasında düzəlişlər edilmiş Uzunmüddətli yaşayış icazəsi haqqında 2003/109/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
Ailənin yenidən birləşməsi haqqında 2003/86/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗
(EC)380/2008 sayılı Əsasnamə əsasında düzəlişlər edilmiş Yaşayış icazəsinin formasına dair (EC) 1030/2002 sayılı Əsasnamə	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓

Hərəkət etmək azadlığı və bərabər rəftar məsələləri

Üçüncü ölkə vətəndaşlarını əhatə etmək üçün Sosial təminatın əlaqələndirilməsinə dair (EC) 883/2004 sayılı Əsasnamənin genişləndirilməsini nəzərdə tutan (EU) 1231/2010 sayılı Əsasnamə	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Son dəfə 623/2012/EU sayılı Əsasnamə əsasında düzəlişlər edilmiş Peşə ixtisasları haqqında 2005/36/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Son dəfə (EU) 465/2012 sayılı Əsasnamə əsasında düzəlişlər edilmiş Sosial təminatın əlaqələndirilməsinə dair (EC) 883/2004 sayılı Əsasnamə	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Hərəkət etmək azadlığı haqqında 2004/38/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓
İşçilərin ezam edilməsi haqqında 1996/71/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓
İrqi bərabərlik haqqında 2000/43/EC sayılı Direktiv	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗

Qeydlər:

Şengen qanunvericiliyi (o cümlədən "Sərhəd və viza məsələləri" və "Qeyri-qanuni miqrasiya və geri qaytarılma məsələləri" sütununda qeyd olunan hüquqi sənədlər)

Danimarka ilə əlaqədar *Avropa İttifaqının qanunvericilik bazasına inteqrasiya edilmiş Şengen qanunvericiliyinə dair* 19 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə və *Danimarkanın mövqeyinə dair* 22 sayılı Protokola baxın.

Birləşmiş Krallıqla əlaqədar *Azadlıq, təhlükəsizlik və ədliyyə sahəsi ilə bağlı Birləşmiş Krallığın və İrlandiyanın mövqeyinə dair* 21 sayılı Protokola, *Avropa İttifaqının qanunvericilik bazasına inteqrasiya edilmiş Şengen qanunvericiliyinə dair* 19 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinə, *Avropa İttifaqı Şurasının Birləşmiş Krallıq tərəfindən təqdim olunmuş müraciətin qəbul edilməsini təsdiq edən* 2000/365/EC sayılı, 29.5.2000-ci il tarixli Qərarına (OJ2000L131, səh.43–47) və *Avropa İttifaqı Şurasının Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı tərəfindən Şengen qanunvericiliyinin müəyyən hissələrinin tətbiq edilməsi haqqında* 2004/926/EC sayılı, 22.12.2004-cü il tarixli Qərarına (OJ2004L395, səh.70-80) baxın.

İrlandiya ilə əlaqədar *Azadlıq, təhlükəsizlik və ədliyyə sahəsi ilə bağlı Birləşmiş Krallığın və İrlandiyanın mövqeyinə dair* 21 sayılı Protokola, *Avropa İttifaqının qanunvericilik bazasına inteqrasiya edilmiş Şengen qanunvericiliyinə dair* 19 sayılı Protokolun 4-cü maddəsinə və *Avropa İttifaqı Şurasının İrlandiyanın Şengen qanunvericiliyinin bəzi müddəalarında iştirak etmək barədə müraciəti haqqında* 2002/192/EC sayılı, 28.2.2002-ci il tarixli Qərarına (OJ2002L64, səh.20–23) baxın.

Norveçlə və İslandiya ilə əlaqədar *Avropa İttifaqının qanunvericilik bazasına inteqrasiya edilmiş Şengen qanunvericiliyinə dair* 19 sayılı Protokolun 6-cı maddəsinə, *Avropa İttifaqı Şurası, İslandiya Respublikası və Norveç Krallığı arasında* 18.5.1999-cu il tarixində bağlanmış və 26.6.2000-ci il tarixində qüvvəyə minmiş *İslandiya Respublikasının və Norveç Krallığının Şengen qanunvericiliyinin icra edilməsində, tətbiqində və inkişaf etdirilməsində iştirakına dair Sazişə* (OJ1999L176, səh.36-62) və *Avropa İttifaqı Şurasının, İslandiya Respublikası və Norveç Krallığı arasında bağlanmış və İslandiya Respublikasının və Norveç Krallığının Şengen qanunvericiliyinin icra edilməsində, tətbiqində və inkişaf etdirilməsində iştirakına dair Sazişin tətbiq edilməsi üçün bəzi tədbirlər haqqında* 1999/437/EC sayılı, 17.5.1999-cu il tarixli Qərarına (OJ1999L176, səh.31-33) baxın.

İsveçrə ilə əlaqədar *Avropa İttifaqı, Avropa Birliyi və İsveçrə Konfederasiyası arasında* 26.10.2004-cü il tarixində bağlanmış və 01.03.2008-ci il tarixində qüvvəyə minmiş *İsveçrə Konfederasiyasının Şengen qanunvericiliyinin icra edilməsində, tətbiqində və inkişaf etdirilməsində iştirakına dair Sazişə* (OJ2008L53, səh.52-79) və *Avropa İttifaqı, Avropa Birliyi və İsveçrə Konfederasiyası arasındakı İsveçrə Konfederasiyasının Şengen qanunvericiliyinin icra edilməsində, tətbiqində və inkişaf etdirilməsində iştirakına dair Sazişin Avropa Birliyi adından bağlanması haqqında* 2008/146/EC sayılı, 28.1.2008-ci il tarixli Qərarına (OJ 2008 L 53, səh.1-2) baxın.

Lixtenşteynlə əlaqədar *Avropa İttifaqı, Avropa Birliyi və İsveçrə Konfederasiyası arasındakı İsveçrə Konfederasiyasının Şengen qanunvericiliyinin icra edilməsində, tətbiqində və inkişaf etdirilməsində iştirakına dair Sazişə Lixtenşteyn Knyazlığının qoşulması barədə Avropa İttifaqı, Avropa Birliyi, İsveçrə Konfederasiyası və Lixtenşteyn Knyazlığı arasında* 28.02.2008-ci il tarixində imzalanmış və 19.12.2011-ci il tarixində qüvvəyə minmiş Protokola (OJ2011L160, səh.21-36) baxın.

Müəyyən hüquqi sənədlərin tətbiqi

Dublin və Eurodac Əsasnamələri

Danimarka ilə əlaqədar *Avropa İttifaqı ilə Danimarka Krallığı arasında* 10.03.2005-ci il tarixində imzalanmış və 01.04.2006-cı il tarixində qüvvəyə minmiş *Danimarkada və ya Avropa İttifaqının hər hansı bir başqa üzv dövlətində təqdim olunmuş sığınacaq üçün müraciətin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi*

meyarları və mexanizmlərinə, həmçinin Dublin Konvensiyasının səmərəli tətbiqi üçün barmaq izlərinin tutuşdurulması üzrə "Eurodac" sisteminə dair Sazişə (OJ2006L66,səh.38-43) və Avropa İttifaqı Şurasının 2006/188/EC sayılı, 21 fevral 2006-cı il tarixli Qərarına (OJ 2006L66,səh.37) baxın; Danimarka yuxarıda qeyd olunan Sazişin3(2)-ci maddəsini əsas götürərək əlahiddə danışıqların aparılmasını nəzərdə tutan "Eurodac" sistemi çərçivəsində hüquq-mühafizə tədbirlərinə aid hissəni çıxmaq şərti ilə Əsasnamələrin ikisinin də tətbiq edəcəyini 2013-cü il iyulun 4-də Avropa Komissiyasına bildirmişdir.

İslandiya və Norveçlə əlaqədar Avropa İttifaqı, İslandiya Respublikası və Norveç Krallığı arasında 19.01.2003-cü il tarixində imzalanmış və 01.04.2001-ci il tarixində qüvvəyə minmiş *Üzv dövlətdə və ya İslandiya və yaxud Norveçdə təqdim olunmuş sığınacaq üçün müraciətin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarları və mexanizmlərinə dair Sazişə (Bəyanatlarla)* (OJ2001L93,səh.40-47) və Avropa İttifaqı Şurasının 2006/167/EC sayılı, 21.2.2006-cı il tarixli Qərarına (OJ2006L57,səh.15-18) baxın; həm İslandiya (2013-cü il iyulun 23-də), həm də Norveç (2013-cü il iyulun 12-də) əlahiddə danışıqların aparılmasını nəzərdə tutan "Eurodac" sistemi çərçivəsində hüquq-mühafizə tədbirlərinə aid hissəni çıxmaq şərti ilə Əsasnamələrin ikisinin də tətbiq edəcəklərini Avropa Komissiyasına bildirmişdilər.

İsveçrə ilə əlaqədar Avropa İttifaqı ilə İsveçrə Konfederasiyası arasında 26.10.2004-cü il tarixində imzalanmış və 01.03.2008-ci il tarixində qüvvəyə minmiş *Üzv dövlətdə və ya İsveçrədə təqdim olunmuş sığınacaq üçün müraciətin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarları və mexanizmlərinə dair Sazişə* (OJ2008L53,səh.5-17) və Avropa İttifaqı Şurasının 2008/147/EC sayılı, 28.1.2008-ci il tarixli Qərarına (OJ2008L53,səh.3-4) baxın; İsveçrə əlahiddə danışıqların aparılmasını nəzərdə tutan "Eurodac" sistemi çərçivəsində hüquq-mühafizə tədbirlərinə aid hissəni çıxmaq şərti ilə Əsasnamələrin ikisinin də tətbiq edəcəyini 2013-cü il avqustun 14-də Avropa Komissiyasına bildirmişdir;

Lixtenşteynlə əlaqədar Avropa İttifaqı ilə İsveçrə Konfederasiyası arasında *Üzv dövlətdə və ya İsveçrədə təqdim olunmuş sığınacaq üçün müraciətin baxılmasına məsuliyyət daşıyan üzv dövlətin müəyyənləşdirilməsi meyarları və mexanizmlərinə dair Sazişin Avropa İttifaqı, İsveçrə Konfederasiyası və Lixtenşteyn Knyazlığı arasında* 28.02.2008-ci tarixində imzalanmış və 19.12.2011-ci il tarixində qüvvəyə minmiş *Protokoluna* (OJ2011L160, səh. 39-49) baxın; Lixtenşteyn əlahiddə danışıqların aparılmasını nəzərdə tutan "Eurodac" sistemi çərçivəsində hüquq-mühafizə tədbirlərinə aid hissəni çıxmaq şərti ilə Əsasnamələrin ikisinin də tətbiq edəcəyini 2013-cü il iyulun 11-də Avropa Komissiyasına bildirmişdir.

Şengen Sərhəd Məcəlləsi

Şengen Sərhəd Məcəlləsi Bolqarıstana,Rumıniyaya və Kiprə daxili sərhədlər haqqında III fəslə çıxmaq şərti ilə şamil olunur.

ŞİS II Əsasnamələri

Avropa İttifaqı Şurasının 2013/158/EU sayılı, 7 mart 2013-cü il tarixli Qərarı ilə (OJ 2013 L87/10 27.3.2013) müəyyən edildiyi kimi ŞİS II Əsasnaməsi 2013-cü il aprelin 9-da tətbiq edilməyə başlamışdır.

Bolqarıstan və Rumıniya yalnız Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən Şengen zonasına qəbul edildikdən sonra bu ölkələrin ərazisinə gəlməyə rədd cavabı vermək məqsədi ilə ŞİS II-dən istifadə etmək imkanına malik olacaqlar, lakin ŞİS II haqqında 2007/533/JHA sayılı Qərara və Avropa İttifaqı Şurasının Şengen qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş Şengen İnformasiya Sistemində aid müddəaların Bolqarıstan Respublikasında və Rumıniyada tətbiqi haqqında 2010/365/EU sayılı,2010-cu il iyun ayı tarixli Qərarına əsasən polis və məhkəmə əməkdaşlığı məqsədləri ilə ŞİS II-dən istifadə edə bilirlər.

İrlandiya və Birləşmiş Krallıq Avropa İttifaqı Şurasının 2013/158/EU sayılı, 7 mart 2013-cü il tarixli Qərarında iştirak etmədiyindən və bu qərara bağlılıqları olmadığından onlara yalnız ŞİS II haqqında 2007/533/JHA sayılı, 12 iyun 2007-ci il tarixli Qərar şamil edilir.

Hərəkət etmək azadlığı və sosial təminat məsələləri

Lixtenşteyn, İslandiya və Norveçilə əlaqədar Avropa İqtisadi Zonası üzrə Birgə Komitənin 76/2011 sayılı, 1 iyul 2011-ci il tarixli (OJ2011L262, səh. 33–43) və 18/2012 sayılı, 10 fevral 2012-ci il tarixli (OJ2012L 161, səh. 24) Qərarları əsasında düzəlişlər edilmiş *Avropa İqtisadi Zonası haqqında Sazişin VI Əlavəsinə* baxın;

İsveçrə ilə əlaqədar *Sosial təminat sistemlərinin əlaqələndirilməsi haqqında 2012/195/EU sayılı Sazişin II Əlavəsinə* (OJ2012L103, səh. 51–59) *əvəz edən* və bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər, digər tərəfdən isə İsveçrə Konfederasiyası arasında imzalanmış *İnsanların sərbəst hərəkət etmək azadlığı haqqında Saziş* əsasında yaradılmış birgə Komitənin 1/2012 sayılı, 31 mart 2012-ci il tarixli Qərarı ilə dəyişdirilmiş *Sosial təminat sistemlərinin əlaqələndirilməsi haqqında Sazişin II Əlavəsinə* baxın.

Müəyyən hüquqi sənədlərin tətbiqi

1231/2010/EU sayılı Əsasnamə Avropa İttifaqı Şurasının *Yalnız vətəndaşlıq mənsubiyyətinə görə (EEC)1408/71 və (EC)574/72 sayılı Əsasnamələrin şamil edilmədiyi üçüncü ölkə vətəndaşlarını da əhatə etmək məqsədi ilə bu Əsasnamələrin müddələrinin təsir dairəsinin genişləndirilməsinə dair (EC)859/2003 sayılı, 14 may 2003-cü il tarixli Əsasnaməyə* (OJ2003L124, səh.1–3) hələ də bağlılığı olan **Birləşmiş Krallığa** şamil olunmur.

Peşə ixtisasları haqqında 2005/36/EU sayılı Direktivi bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər, digər tərəfdən isə **İsveçrə** Konfederasiyası arasında imzalanmış *İnsanların sərbəst hərəkət etmək azadlığı haqqında 1999-cu il tarixli Sazişin 14-cü maddəsi* əsasında yaradılmış birgə Avropa İttifaqı-İsveçrə Komitəsinin *bu Sazişin III Əlavəsinin (Peşə ixtisaslarının qarşılıqlı tanınması) əvəz edilməsi haqqında 2/2011 sayılı, 30 sentyabr 2011-ci il tarixli Qərarına* uyğun olaraq II fəslə çıxmaq şərti ilə İsveçrəyə şərti şamil olunur -2011/702/EU sayılı Əsasnamə (OJ2011L277, səh.20-35).

İşçilərin ezam edilməsi haqqında 96/71/EC sayılı Direktiv bir tərəfdən Avropa İttifaqı və İttifaqa üzv olan dövlətlər digər tərəfdən isə **İsveçrə** Konfederasiyası arasında 1999-cu il iyunun 21-də imzalanaraq 2002-ci il iyunun 1-də qüvvəyə minmiş *İnsanların sərbəst hərəkəti haqqında* 1999-ci il tarixli Sazişin (OJ 2002 L 114 səh.6-72) I Əlavənin 22-ci maddəsinə uyğun olaraq oxşar normaları təmin etməyə borclu olan İsveçrəyə şamil olunmur.

Əlavə 2. Avropa Şurasının seçmə hüquqi sənədlərinin tətbiqi dərəcəsi

Avropa Şurasının seçmə hüquqi sənədlərinin Avropa İttifaqının üzv dövlətləri tərəfindən tətbiqi dərəcəsi

Avropa İttifaqının üzv dövləti	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	UK	
Ratifikasiya edilmiş/qoşulmuş hüquqi sənədlərin ümumi sayı	7	9	7	8	6	8	9	7	7	9	8	8	8	7	9	10	7	10	7	8	9	6	9	8	9	8	7	7	28 üzv dövlətdən cəmi
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	28-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokol (mülkiyyətin müdafiəsi, təhsil hüququ)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	28-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokol (hərəkət etmək azadlığı, əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qarşısının alınması)	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	26-i	
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 6 sayılı Protokol (ölüm cəzasının ləğvi)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	28-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 7 sayılı Protokol (əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatları)	v	v	v	v	v	s	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	v	v	v	v	v	v	x	25-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 12 sayılı Protokol (ayrı-seçkiliyə ümumi qadağa)	s	s	x	v	s	s	x	s	s	v	v	x	v	s	s	s	x	v	s	x	v	x	s	v	x	v	s	x	8-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 13 sayılı Protokol (bütün hallarda ölüm cəzasının ləğvi)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	v	v	v	v	v	v	27-i
"Sosial və tibbi yardımlar haqqında" 1953-cü il Avropa Konvensiyası	x	v	x	x	x	v	v	v	v	v	x	v	x	x	v	v	x	v	x	v	v	x	v	x	v	x	x	v	15-i
"Avropa Şurasının təsis edilməsi haqqında" 1955-ci il Konvensiyası	s	v	x	x	x	v	v	x	v	x	x	s	x	x	v	v	x	v	x	x	v	x	x	x	v	x	x	v	10-u
Avropa Şurasının "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" 2005-ci il Konvensiyası	v	v	v	v	x	v	v	s	s	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	25-i
"Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və bu zorakılıqlara qarşı mübarizənin aparılması haqqında" 2011-ci il tarixli Konvensiyası	s	s	x	x	x	s	x	x	s	s	s	s	s	x	x	v	x	s	x	s	s	s	v	x	s	s	s	s	2-i

v=Tərəfdar dövlət/tətbiq edir

s=imzalayıb

x =imzalamayıb

Avropa Şurasının seçmə hüquqi sənədlərinin Avropa İttifaqına üzv olmayan Avropa Şurası dövlətləri tərəfindən tətbiqi dərəcəsi

Ölkə	AD	AL	AM	AZ	BA	CH	GE	IS	LI	MC	MD	ME	MK	NO	RS	RU	SM	TR	UA	
Ratifikasiya edilmiş/qoşulmuş hüquqi sənədlərin ümumi sayı	8	9	7	6	8	5	8	8	6	5	7	9	8	9	8	4	8	7	8	19 üzv dövlətdən cəmi
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19--u
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokol (mülkiyyətin müdafiəsi, təhsil hüququ)	v	v	v	v	v	s	v	v	v	s	v	v	v	v	v	v	v	v	v	17-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 4 sayılı Protokol (hərəkət etmək azadlığı, əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qarşısının alınması)	v	v	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	v	17-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 6 sayılı Protokol (ölüm cəzasının ləğvi)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	v	v	v	18-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 7 sayılı Protokol (əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatlar)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	s	v	18-i
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 12 sayılı Protokol (ayrı-seçkiliyə ümumi qadağa)	v	v	v	s	v	x	v	s	s	x	s	v	v	s	v	s	v	s	v	10-u
Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına dair 13 sayılı Protokol (bütün hallarda ölüm cəzasının ləğvi)	v	v	s	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	v	16-ı
"Sosial və tibbi yardımlar haqqında" 1953-cü il tarixli Avropa Konvensiyası	x	x	x	x	x	x	x	v	x	x	x	x	x	v	x	x	x	v	x	3-ü
"Avropa Şurasının təsis edilməsi haqqında" 1955-ci il tarixli Konvensiyası	x	x	x	x	x	x	x	s	x	x	x	x	x	v	x	x	x	v	x	2-i
Avropa Şurasının "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" 2005-ci il tarixli Konvensiyası	v	v	v	v	v	v	v	v	x	x	v	v	v	v	x	v	s	v		15-i
"Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və bu zorakılıqlara qarşı mübarizənin aparılması haqqında" 2011-ci il tarixli Konvensiyası	s	v	x	x	s	x	x	s	x	s	x	v	s	s	s	x	x	v	s	3-ü

v= Tərəfdar dövlət/tətbiq edir

s=imzalayıb

x=imzalamayıb

1961-ci il tarixli Avropa Sosial Xartiyası
və bu Xartiyaya dair 1988-ci il tarixli Əlavə Protokol

1996-cı il tarixli Avropa Sosial Xartiyası

Avropa İttifaqının üzv dövləti	AT	BE	BG	CY	EE	FI	FR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PT	RO	SE	SI	SK	CZ	DE	DK	EL	ES	HR	LU	PL	UK
Qəbul edilmiş maddələrin ümumi sayı	14	24	17	15	20	26	31	17	27	30	24	26	20	30	31	17	23	29	25	15	15	18	21	22	15	16	10	14
Maddə 18-digər Tərəflərin ərazisində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ	o	v	o	o	x	v	v	x	v	v	o	v	o	v	v	o	v	o	o	o	v	v	v	v	x	v	o	v
Maddə 19-əməkçi miqrantların müdafiə və yardım hüququ	o	o	x	v	v	o	v	x	v	v	o	o	x	o	v	o	v	v	o	o	v	x	v	v	x	v	v	v
Maddə 20-cinsindən asılı olmayaraq bərabər imkanlar və bərabər rəftar hüququ	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	v	v	x	x	x
Maddə 21-məlumat və məsləhət hüququ	x	v	v	x	v	v	v	v	x	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	v	v	x	x	x
Maddə 22-əmək şəraitinin təkmilləşdirilməsində iştirak etmək hüququ	x	v	v	o	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	x	v	v	v	v	x	v	v	v	v	x	x	x
Maddə 23-ahıl yaşlı şəxslərin sosial müdafiə hüququ	x	x	x	x	x	v	v	x	v	v	x	x	v	v	v	x	v	v	v	v	x	v	v	v	x	x	x	x
Maddə 24-əmək münasibətlərinə xitam verilməsi hallarında müdafiə hüququ	x	x	v	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v									
Maddə 25-işə götürənin ödəmə qabiliyyəti olmadığı təqdirdə işçilərin müdafiə hüququ	v	v	v	v	v	v	x	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v									
Maddə 26-iş yerində ləyaqəti qorumaq hüququ	o	o	v	x	x	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	v									
Maddə 27-ailə öhdəlikləri olan işçilərin hüquqları	o	x	o	o	v	v	v	x	o	v	v	v	o	v	v	o	v	v	o									
Maddə 28-işçi nümayəndələrinin müdafiə hüququ	v	x	v	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v									
Maddə 29-ştat ixtisarları üzrə kollektiv sürətdə işdən çıxarılan zamanı məsləhətləşmək hüququ	x	v	v	v	v	v	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v									
Maddə 30-yoxsulluq və sosial təcrid olunmadan müdafiə hüququ	x	v	x	x	x	v	v	x	v	v	x	v	x	v	v	x	v	v	v									
Maddə 31-yaşayış yeri hüququ	x	x	x	x	x	v	v	x	x	v	o	o	x	v	v	x	v	v	x									

v=qəbul edib o=qismən qəbul edib x=qəbul etməyib

Qeyd: Sarı rəngli xanalar yalnız 1996-cı il tarixli Avropa Sosial Xartiyasını ratifikasiya etmiş üzv dövlətləri göstərir

Avropa Sosial Xartiyası maddələrinin Xartiyanı ratifikasiya etmiş Avropa İttifaqına üzv olmayan Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən qəbul olunma dərəcəsi

1996-cı il tarixli Avropa Sosial Xartiyası 1961-ci il tarixli Avropa Sosial Xartiyası

Avropa İttifaqına üzv olmayan dövlət	AD	AL	AM	AZ	BA	GE	MD	ME	MK	NO	RS	RU	TR	UA	IS
Qəbul edilmiş maddələrin ümumi sayı	19	18	13	18	16	12	16	18	16	22	25	19	27	24	13
Mad.1-əmək hüququ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.2-ədalətli əmək şəraiti hüququ	✓	✓	o	x	✓	o	✓	o	✓	o	o	o	o	o	o
Mad.3-təhlükəsiz və sağlam əmək şəraiti hüququ	✓	✓	o	x	x	x	o	✓	o	o	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.4-əməyin ədalətli ödənilməsi hüququ	✓	✓	o	✓	o	o	o	o	o	✓	✓	o	o	o	✓
Mad.5-təşkilatlanma hüququ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓
Mad.6-kollektiv müqavilələr bağlamaq hüququ	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓
Mad.7-uşaqların və gənclərin müdafiə hüququ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	o	o	o	o	✓	✓	✓	✓	x
Mad.8-işləyən qadınların analığının qorunması hüququ	✓	✓	✓	✓	✓	o	✓	✓	✓	o	✓	✓	✓	✓	x
Mad.9-peşə yönümü hüququ	✓	x	x	✓	✓	x	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	x
Mad.10-peşə hazırlığı hüququ	✓	x	x	x	x	o	x	o	x	✓	o	✓	✓	✓	x
Mad.11-sağlamlığın qorunması hüququ	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.12-sosialtəminat hüququ	✓	x	o	x	o	o	✓	✓	✓	✓	✓	o	✓	x	✓
Mad.13-sosialvə tibbi yardım hüququ	✓	x	o	x	o	x	o	✓	✓	✓	✓	x	✓	x	✓
Mad.14-sosial rifah xidmətlərindən faydalanmaq hüququ	✓	x	o	✓	✓	✓	x	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.15-əlif şəxslərin hüquqları	✓	x	o	x	x	o	o	✓	o	✓	✓	o	✓	✓	✓
Mad.16-ailənin müdafiə hüququ	x	x	x	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.17-uşaqların və gənclərin müdafiə hüququ	✓	x	✓	x	✓	o	✓	✓	✓	✓	o	✓	✓	✓	✓
Mad.18-digər Tərəflərin ərazisində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ	o	x	✓	x	x	✓	o	x	x	x	✓	o	✓	✓	✓
Mad.19-əməkçi miqrantların müdafiə və yardım hüququ	o	✓	✓	x	x	✓	o	o	o	o	o	o	✓	x	x
Mad.20-cinsindən asılı olmayaraq bərabər imkanlar və bərabər rəftar hüququ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x
Mad.21-məlumat və məsləhət hüququ	x	✓	x	✓	✓	x	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x
Mad.22-əmək şəraitinin təkmilləşdirilməsində iştirak etmək hüququ	x	✓	✓	✓	✓	x	x	x	x	✓	✓	✓	✓	✓	x
Mad.23-ahıl yaşlı şəxslərin sosial müdafiə hüququ	✓	x	x	x	✓	x	x	✓	x	✓	✓	x	✓	✓	x
Mad.24-əmək münasibətlərinə xitam verilməsi hallarında müdafiə hüququ	x	✓	✓	✓	x	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.25-işə götürənin ödəmə qabiliyyəti olmadığı təqdirdə işçilərin müdafiə hüququ	x	✓	x	x	x	x	x	x	x	✓	✓	x	✓	x	✓
Mad.26-iş yerində ləyaqəti qorumaq hüququ	✓	✓	x	✓	x	✓	✓	o	✓	x	✓	x	✓	✓	✓
Mad.27-ailə öhdəlikləri olan işçilərin hüquqları	x	x	✓	✓	x	✓	o	o	o	o	x	✓	✓	✓	✓
Mad.28-işçi nümayəndələrinin müdafiə hüququ	x	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.29-ştat ixtisarları üzrə kollektiv sürətdə işdən çıxarıla zamanı məsləhətləşmək hüququ	x	✓	x	✓	x	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓
Mad.30-yoxsulluq və sosial təcrid olunmadan müdafiə hüququ	✓	x	x	x	x	x	x	x	x	✓	✓	x	✓	✓	✓
Mad.31-yaşayış yeri hüququ	o	x	x	x	x	x	x	x	x	✓	x	x	✓	o	✓

v = qəbul edib o=qismən qəbul edib x=qəbul etməyib

Qeyd:Sarı rəngli xanalar yalnız 1996-cı il tarixli Avropa Sosial Xartiyasını ratifikasiya etmiş üzv dövlətləri göstərir

Əlavə 4. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının seçmə konvensiyalarının qəbul olunma dərəcəsi

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının seçmə konvensiyalarının Avropa İttifaqının üzv dövlətləri tərəfindən qəbul olunma dərəcəsi

Avropa İttifaqının üzv dövləti	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	UK	28 üzv dövlətdən cəmi	
Ratifikasiya edilmiş/qoşulmuş konvensiyaların ümumi sayı	15	13	15	13	14	15	15	12	13	14	13	14	15	15	12	14	13	14	14	13	14	13	15	15	15	14	14	15		
Qaçqın Konvensiyası	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
Vətəndaşlığı olmayan şəxslər Konvensiyası	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	24-ü
Vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması Konvensiyası	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	s	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✓	16-ı	
ICERD	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
MSHBP	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
ISMHBP	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
CEDAW	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
BMT İQK	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
BMT İQK - FP	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	✓	s	✓	s	✓	✓	✓	s	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	21-i
BMT UHK	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
BMT UHK - FP1 (silahlı münaqişə)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27-i
UNTOC	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	28-i
UNTOC - FP1 (miqrantların qeyri-qanuni gətirilməsi)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27-i
UNTOC - FP2 (insan alveri)	✓	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27-i
ƏHK	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	s	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	25-i

v=Tərəfdar dövlət/tətbiq edir

s=imzalayıb

✗=imzalamayıb

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının seçmə konvensiyalarının Avropa İttifaqına üzv olmayan Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən qəbul olunma dərəcəsi

Ölkə	AD	AL	AM	AZ	BA	CH	GE	IS	LI	MC	MD	ME	MK	NO	RS	RU	SM	TR	UA	19 üzv dövlətdən cəmi
Ratifikasiya edilmiş/qoşulmuş konvensiyaların ümumi sayı	7	15	15	15	15	13	13	10	14	11	15	14	14	15	15	12	11	13	15	
Qaçqın Konvensiyası	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	x	v	v	17-i
Vətəndaşlığı olmayan şəxslər Konvensiyası	x	v	v	v	v	v	v	x	v	x	v	v	v	v	v	x	x	x	v	13-ü
Vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması Konvensiyası	x	v	v	v	v	x	x	x	v	x	v	x	x	v	v	x	x	x	v	9-u
ICERD	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
MSHBP	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
ISMHBP	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	18-i
CEDAW	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
BMT IQK	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
BMT IQK - FP	x	v	v	v	v	v	v	s	v	x	v	v	v	v	v	x	x	v	v	14-ü
BMT UHK	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
BMT UHK - FP1 (silahlı münaqişə)	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
UNTOC	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	19-u
UNTOC - FP1 (miqrantların qeyri-qanuni gətirilməsi)	x	v	v	v	v	v	v	s	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	17-i
UNTOC - FP2 (insan alveri)	x	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	18-i
ƏHK	s	v	v	v	v	x	s	s	x	s	v	v	v	v	v	v	v	v	v	13-ü

v =Tərəfdar dövlət/tətbiq edir

s=imzalayıb

x =imzalamayıb

Qaçqın Konvensiyası - BMT-nin "Qaçqınların statusu haqqında" Konvensiyası (1951-ci il)

Vətəndaşlığı olmayan şəxslər Konvensiyası - BMT-nin "Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusu haqqında" Konvensiyası (1954-cü il)

Vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması Konvensiyası - BMT-nin "Vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması haqqında" Konvensiyası (1961-ci il)

ICERD - "İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Beynəlxalq Konvensiya (1965-ci il)

MSHBP - "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt (1966-cı il)

ISMHBP - "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt(1966-cı il)

CEDAW - "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Konvensiya (1979-cu il)

BMT IQK - "İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və ya cəza əleyhinə" Konvensiya(1984-cü il)

BMT IQK –FP - CAT-ın Fakültativ Protokolu (2002-ci il)

BMT UHK - "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya (1989-cü il)

BMT UHK-FP1- UHK-nin "Uşaqların hərbi münaqişələrə cəlb edilməsinə dair" Fakültativ Protokolu (2000-ci il)

ƏHK - "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiya (2006-cı il)

UNTOC - BMT-nin "Transmilli mütəşəkkil cinayətçilikə qarşı" Konvensiyası (2000-ci il)

UNTOC - FP 1 - "Miqrantların quru, dəniz və hava ilə sərhəddən qanunsuz keçirilməsinə qarşı" Protokol (2000-ci il)

UNTOC - FP 2 - "İnsan alverininin, xüsusən qadın və uşaq alverininin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və cəzalandırılması haqqında" Protokol (2000-ci il)

Əlavə 5. Ölkələrin qısaldılmış adları

Qısaltma	Ölkə
AD	Andorra
AL	Albaniya
AM	Ermənistan
AT	Avstriya
AZ	Azərbaycan
BA	Bosniya və Herseqovina
BE	Belçika
BG	Bolqarıstan
CH	İsveçrə
CY	Kipr
CZ	Çexiya Respublikası
DE	Almaniya
DK	Danimarka
EE	Estoniya
EL	Yunanıstan
ES	İspaniya
FI	Finlandiya
FR	Fransa
GE	Gürcüstan
HR	Xorvatiya
HU	Macarıstan
IE	İrlandiya
IS	İslandiya
IT	İtaliya

Qısaltma	Ölkə
LI	Lixtenşteyn
LT	Litva
LU	Lüksemburq
LV	Latviya
MC	Monako
MD	Moldova
ME	Montenegro
MK	Makedoniya
MT	Malta
NL	Niderland
NO	Norveç
PL	Polşa
PT	Portuqaliya
RO	Rumıniya
RS	Serbiya
RU	Rusiya
SE	İsveç
SI	Sloveniya
SK	Slovakiya
SM	San Marino
TR	Türkiyə
UA	Ukrayna
UK	Birləşmiş Krallıq

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyinə aid informasiyanın böyük bir həcmi internetdən əldə etmək mümkündür. Bu informasiya agentliyin fra.europa.eu veb-saytında mövcuddur.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə aid informasiya Məhkəmənin echr.coe.int veb-saytında mövcuddur. "HUDOC" axtarış portalı ingilis və/və ya fransız dillərində qərarlarla və qərarlarla, onların başqa dillərə tərcümələri ilə, hüquqi xülasələrlə, press-relizlərlə və Məhkəmənin işinə aid digər informasiya ilə tanış olmaq imkanı yaradır.

Avropa İttifaqının nəşrlərini necə əldə etmək olar?

Pulsuz nəşrlər:

- bir nüsxə:

Avropa İttifaqının "Kitab mağazasından" (<http://bookshop.europa.eu>);

- bir nüsxədən çox və ya posterlər/xəritələr:

Avropa İttifaqının nümayəndəliklərindən (http://ec.europa.eu/represent_en.htm); Avropa İttifaqının bu təşkilata üzv olmayan ölkələrdəki nümayəndəliklərindən (http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm);

"Europe Direct" xidməti ilə əlaqə saxlamaqla (http://europa.eu/europedirect/index_en.htm) və ya 00 800 6 7 8 9 10 11 telefon nömrəsinə zəng vurmaqla (Avropa İttifaqının istənilən yerindən pulsuz zəng vurmaq mümkündür) (*).

Ödənişli nəşrlər:

- Avropa İttifaqının "Kitab mağazasından" (<http://bookshop.europa.eu>);

Ödənişli abunələr:

- Avropa İttifaqı Nəşrlər Şöbəsinin satış agentlərindən birinin vasitəsi ilə (http://publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm).

(*) zənglərin əksəriyyəti və verilən informasiya pulsuzdur (lakin bəzi telefon operatorları, taksofonlar və ya mehmanxanalar sizdən bu zəng üçün ödəniş tələb edə bilər).

Avropa Şurasının nəşrlərini necə əldə etmək olar?

Avropa Şurasının Nəşriyyatı təşkilatın fəaliyyət göstərdiyi bütün sahələrinə, o cümlədən, insan hüquqları, hüquq, səhiyyə, etika, sosial məsələlər, təhsil, mədəniyyət, idman, gənclər və memarlıq irsi sahələrinə aid materiallar hazırlayır. Geniş çeşidli kataloqda verilmiş kitabları və elektron nəşrləri onlayn rejimində sifariş etmək olar (<http://book.coe.int/>).

Virtual oxu zalları oxuculara yeni dərc edilmiş əsas materiallardan çıxarışlarla və ya müəyyən rəsmi sənədlərin tam mətnləri ilə pulsuz tanış olmaq imkanı verir.

Avropa Şurasının Konvensiyaları haqqında informasiya və bu Konvensiyaların tam mətnləri təşkilatın Müqavilələr Şöbəsinin "<http://conventions.coe.int/>" veb-saytında mövcuddur.

AI tərəfindən maliyyələşdirilir

International Organization for Migration (IOM)
Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT)

BMqT tərəfindən həyata keçirilir

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Avropa İttifaqı qanunvericiliyi əcnəbilərin hüquqlarının müdafiəsi üçün artan əhəmiyyətə malik bir çərçivə təmin edir. Avropa İttifaqının sığınacaq, sərhəd və miqrasiya məsələlərinə dair qanunvericiliyi sürətlə inkişaf edir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin xüsusilə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3, 5, 8 və 13-cü maddələri ilə əlaqədar iri həcmdə presedent qərarları mövcuddur. Eyni zamanda, bu sahədə Avropa İttifaqı hüquq normalarının təfsir edilməsi üçün rəyin verilməsi ilə əlaqədar Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə daxil olan müraciətlərin sayı da artmaqdadır. 2013-cü ilin dekabr ayında yenilənən vəsaitin bu ikinci nəşri Avropa İttifaqı qanunvericiliyini və sözügedən iki Avropa məhkəməsinin presedent hüququnu əlçatan yolla təqdim edir. Vəsait Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının üzv dövlətlərində praktiki işçilər, hakimlər, prokurorlar, miqrasiya orqanlarının əməkdaşları və qeyri-hökumət təşkilatları üçün nəzərdə tutulur.

FUNDAMENTAL HÜQUQLAR ÜZRƏ AVROPA İTTİFAQI AGENTLİYİ

Schwarzenbergplatz 11 - 1040 Vyana - Avstriya
Tel. +43 (1) 580 30-60 - Faks +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

AVROPA ŞURASININ AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİ

67075 Strasbourg Cedex - Fransa
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 - Faks +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

BEYNƏLXALQ MİQRASIYA TƏŞKİLATININ AZƏRBAYCANDAKI NÜMAYƏNDƏLİYİ

AZ1069, Bakı, Azərbaycan, Yaşar Hüseynov küç, 18
Tel. +994 12 465 90 71 - Faks +994 12 465 90 73
www.iom.int - www.iom.az - iombaku@iom.int